

AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Ahi Evran University

2020	CİLT/VOLUME	SAYI/ISSUE
ARALIK/DECEMBER	4	2

ISSN: 2618-6217

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF KIRSEHIR AHİ EVRAN UNIVERSITY

ISSN: 2618-6217

YIL/YEAR	CİLT/VOLUME	SAYI/ISSUE
2020	4	2

KIRŞEHİR – 2020

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL OF KIRSEHIR
AHI EVRAN UNIVERSITY

İmtiyaz Sahibi / Owner

T.C. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Adına
(On behalf of KAEU Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Prof. Dr. Nur ÇETİN
(KAEÜ İİBF Dekanı/KAEU FEAS Dean)

Editör / Editor-in-Chief

Asst. Prof. Dr. Öner AKGÜL

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Nur ÇETİN (KAEÜ/Uluslararası İlişkiler Bölümü)
Prof.Dr. Musa ÖZATA (KAEÜ/İşletme Bölümü)
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT (KAEÜ /Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü)
Doç.Dr. Oktay KIZILKAYA (KAEÜ /İktisat Bölümü)
Dr. Öğr. Üye. Deniz ABUKAN (KAEÜ/Maliye Bölümü)
Prof. Dr. Barış ÖZDAL (Uludağ Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü)
Prof. Dr. Kutay KARACA (İstanbul Aydın Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü)

Yayın Koordinasyon Kurulu/Board of Coordinators

Res. Assist. Dr. Burak GÜNEŞ (Uluslararası İlişkiler Alan Editörü/International Relations Field Editor)
Res. Assist. Dr. Cem AKIN (Maliye Alan Editörü/Public Finance Field Editor)
Res. Assist. Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ (İktisat Alan Editörü/Economics Field Editor)
Assist. Prof. Dr. Kerem YAVAŞÇA (Siyaset Bilimi Alan Editörü/ Political Science Field Editor)
Res. Assist. Dr. Yusuf AKKOCA (İşletme Alan Editörü / Business Field Editor)
Res. Assist. Albeniz T. EZME GÜRLEK (Yayın Koordinatörü/Publication Coordinator)
Res. Assist. Bengü ÇELENK (Yayın Koordinatörü/Publication Coordinator)
Res. Assist. Emrah GÜRLEK (Yayın Koordinatörü/Publication Coordinator)
Res. Assist. Ümit YAPICI (Yayın Koordinatörü/Publication Coordinator)

Teknik Hazırlık / Secretary

Res. Assist. Dr. Burak GÜNEŞ
Res. Assist. Albeniz Tuğçe EZME GÜRLEK
Res. Assist. Emrah GÜRLEK

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Assist. Prof. Dr. Sertan AKBABA

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor

Dr. Ceren KABADAYI

Tasarım & Dizgi Editörü / Typed By

Res. Assist. Albeniz Tuğçe EZME GÜRLEK

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Makalelerin yayım hakkı Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne aittir.
Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kırsehir Ahi Evran University is an international peer reviewed academic journal published biannually. Articles published in the journal can not be used without reference. Right to publish articles belongs to Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kirsehir Ahi Evran University.

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Contact Information

Adres /Address

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi

40100 Merkez/ KIRŞEHİR

Belge Geçer / Fax Number

+90 (386) 280-4079

Telefon / Phone Number

+90 (386) 280-4900

E- Posta / E-mail

iibfdergi@ahievran.edu.tr

aeuiibfd@gmail.com

ISSN: 2618-6217

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

iii

CiteFactor

Academic Scientific Journals

ASOS
indeks

ROAD

DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES

Google Scholar

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT
Prof. Dr. Kürşad ZORLU
Prof. Dr. Musa ÖZATA
Prof. Dr. Nur ÇETİN
Assoc. Prof. Dr. Banu KÜLTER DEMİRGÜNEŞ
Assoc. Prof. Dr. Battal YILMAZ
Assoc. Prof. Dr. Bengül BOLAT
Assoc. Prof. Dr. Erman AKILLI
Assoc. Prof. Dr. Gülbahar ÜÇLER
Assoc. Prof. Dr. H. N. Kartal DEMİRGÜNEŞ
Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
Assoc. Prof. Dr. Ümit BULUT
Asst. Prof. Dr. Sertan AKBABA
Asst. Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL
Asst. Prof. Dr. Ayşe ATAŞ
Asst. Prof. Dr. Deniz ABUKAN
Asst. Prof. Dr. Deniz AKGÜL
Asst. Prof. Dr. Emine ŞENER
Asst. Prof. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ
Asst. Prof. Dr. Fatih ÇELİK
Asst. Prof. Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA
Asst. Prof. Dr. Hale KIRMIZIOĞLU
Asst. Prof. Dr. Hatice Pınar KAYA
Asst. Prof. Dr. Hüseyin ERTUĞRUL
Asst. Prof. Dr. Kerem YAVAŞÇA
Asst. Prof. Dr. Muhammed MARUF
Asst. Prof. Dr. Murat YÜKSEL
Asst. Prof. Dr. Oktay AKTÜRK
Asst. Prof. Dr. Osman İnan ŞENSES
Asst. Prof. Dr. Öner AKGÜL
Asst. Prof. Dr. Selim BİÇEN
Asst. Prof. Dr. Yüksel İLTAŞ
Asst. Prof. Dr. Zeynep AĞDEMİR
Asst. Prof. Dr. Zübeyir BARUTÇU (to Memory of him)
Dr. Baybars ÖĞÜN
Dr. Burak GÜNEŞ
Dr. Cem AKIN
Dr. Emrah SOFUOĞLU
Dr. Eyüp ERSOY
Dr. Fatih GÜZEL
Dr. Fatma KORKMAZ
Dr. Fethiye Burcu CEYLAN
Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ
Dr. Mesut KAÇANOĞLU
Dr. Vildan GÜNEŞ
Dr. Yusuf AKKOCA

Uluslararası Bilim Kurulu/ International Science Board

- Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ahmet AY, Selçuk University
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ, Marmara University
Prof. Dr. Ashi AKAY, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR, Uludağ University
Prof. Dr. Barış ÖZDAL, Uludağ University
Prof. Dr. Birol AKGÜN, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Doğan UYSAL, Celal Bayar University
Prof. Dr. Ekrem ERDEM, Erciyes University
Prof. Dr. Ekrem ERDEM, Erciyes University
Prof. Dr. Elşen BAĞIRZADE, Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
Prof. Dr. Fahri APAYDIN, Yalova University
Prof. Dr. Fahri YAVUZ, Atatürk University
Prof. Dr. Faik BİLGİLİ, Erciyes University
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Firat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Gülden ÜLGEN, İstanbul University
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ, Akdeniz University
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK, İstanbul Gelisim University
Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU, Kırıkkale University
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray University
Prof. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. İdris DEMİR, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Kamuran REÇBER, Uludağ University
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Kemal İNAT, Sakarya University
Prof. Dr. Kenan PEKER, Fırat University
Prof. Dr. M. Nail ALKAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. M. Necat ÇOŞKUN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mahir NAKİP, Çankaya University
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN, Police Academy
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Muhsin KAR, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Murat ÇEMREK, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Musa YILDIZ, Gazi University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK, Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nilsun SARIYER, Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK, Kastamonu University
Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR, Uludağ University
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA, İstanbul Aydın University
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ramazan ERDEM, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ, Abdullah Gül University
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Cappadocia University
Prof. Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Salih BARIŞIK, Tokat Gazi Osmanpaşa University
Prof. Dr. Savaş ZAFER ŞAHİN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Selahattin TOGAY, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Serdar ALTINOK, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Şenol KANTARCI, Akdeniz University
Prof. Dr. Tarık OĞUZLU, Antalya Bilim University
Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ University
Prof. Dr. Tuğba EROĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR, İstanbul University
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Aigerim SHLIBEKOVA, University Canada West
Assoc. Prof. Dr. Ali BALCI, Sakarya University
Assoc. Prof. Dr. Ariel Gonzales LEVAGGI, Pontificia Universidad Católica Argentina
Assoc. Prof. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Dr. Arif Behiç ÖZCAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Çağ University
Assoc. Prof. Dr. Emrah KOÇAK, Erciyes University
Assoc. Prof. Dr. Erdem ÖZLÜK, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Fetullah AKIN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ARSLAN, Al-Farabi Kazakh National University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN, Police Academy
Assoc. Prof. Dr. Murat KIZILDAĞ, University of Central Florida
Assoc. Prof. Dr. Murat Necip ARMAN, Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Oktay BİNGÖL, İstanbul Arel University

Assoc. Prof. Dr. Oya ERU, Bolu Abant İzzet Baysal University
Assoc. Prof. Dr. Pınar YÜRÜR, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Refik YASILIKAYA, Kırıkkale University
Assoc. Prof. Dr. Serkan ÇİÇEK, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT, Mersin University
Assoc. Prof. Dr. Sezgin KAYA, Uludağ University
Assoc. Prof. Dr. Şenay SABAH ÇELİK, Ankara University
Assoc. Prof. Dr. Toğrul İSMAYİLOV, Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assoc. Prof. Dr. Vural ÇAĞLAYAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK, Karamanoğlu Mehmet Bey University
Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÇINAR, Bitlis Eren University
Asst. Prof. Dr. Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik University
Asst. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE, Gaziantep University
Asst. Prof. Dr. Courtney SUESS-RAEISINAFCHI, Texas A&M University
Asst. Prof. Dr. Erjada PROGONATI, Isparta Süleyman Demirel University
Asst. Prof. Dr. Fatma AKKAN GÜNGÖR, Karadeniz Teknik University
Asst. Prof. Dr. Fatma Zeynep ÖZKURT, Nişantaşı University
Asst. Prof. Dr. Haluk KARADAĞ, Başkent University
Asst. Prof. Dr. Izabela LIPINSKA, Poznan University of Life Sciences
Asst. Prof. Dr. Kader ÖZLEM, Uludağ University
Asst. Prof. Dr. Kadri Kaan RENDA, Hacettepe University
Asst. Prof. Dr. Konstantinos TRAVLOS, Özyeğin University
Asst. Prof. Dr. Mustafa C. ÖZŞAHİN, Necmettin Erbakan University
Asst. Prof. Dr. Özgür ÖZDEMİR, University of Las Vegas, Nevada
Asst. Prof. Dr. Pelin MASTAR ÖZCAN, Manisa Celal Bayar University
Asst. Prof. Dr. Selma ŞEKERCİOĞLU, İstanbul Arel University
Asst. Prof. Dr. Serdar YILMAZ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Seyfi KILIÇ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Tarık DOĞRU, Florida State University
Asst. Prof. Dr. Tuğba BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Asst. Prof. Dr. Wawrzyniec CZUBAK, Poznan University of Life Sciences
Dr. Alessia CHIRATTI, Perugia University
Dr. Dolapo FAKUADE, University of Canterbury
Dr. Federico DONELLI, University of Genova
Dr. Machiko SATO, Shizuoka University
Dr. Mark C. DONFRIED, Institute of Cultural Diplomacy
Dr. Mehmet ÜLKER, Yunus Emre Institute
Dr. Slawomir KALINOWSKI, Poznan University of Life Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EDİTÖRDEN

MAKALELER / ARTICLES:

Şenol KANTARCI | 173 | 187

THOUGHTS/PREDICTIONS ON THE EFFECT OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS UPON THE INTERNATIONAL SYSTEM

KOVİD-19 SALGINI SÜRECİNİN ULUSLARARASI SİSTEME ETKİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER/ÖNGÖRÜLER

Elif HABİP, Hilal TANYILDIZI, Halim KAZAN | 188 | 205

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE ÇALIŞAN DAYANIKLILIĞIN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL DESTEĞİN MODERATÖR ROLÜ

THE MODERATOR ROLE OF PERCEIVED ORGANIZATIONAL SUPPORT THE EFFECT ON ORGANIZATIONAL SILENCE AND EMPLOYEE RESILIENCE EFFECT ON TURNOVER INTENTION

Mesut KAÇANOĞLU | 206 | 219

BİR TOPLUMSAL DEĞİŞİM SORUNSAĞI OLARAK KALKINMA: MODERNLEŞMENİN VE BATILILAŞTIRMANIN KÜLTÜREL YOK EDİCİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

DEVELOPMENT AS A PROBLEM OF SOCIAL CHANGE: AN ASSESSMENT OF THE CULTURAL ANNIHILATION OF MODERNIZATION AND WESTERNIZATION

Nur Şima ÖZDEN | 220 | 231

SAVAŞIN YENİ AKTÖRLERİ: ÖZEL ASKERİ VE GÜVENLİK ŞİRKETLERİ

NEW ACTORS OF WAR: PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES

Gizem Arı KOÇAK, Murat GÜLMEZ | 232 | 248

A CASE STUDY ON MARKETING ACTIVITIES OF NONPROFIT ORGANIZATIONS IN VIRTUAL WORLD: SECOND LIFE- LIVE AND LEARN IN KENYA "FEED A SMILE" EXAMPLE

KÂR AMACI GÜTMİYEN KURULUŞLARIN SANAL DÜNYADAKİ PAZARLAMA FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR ÖRNEK OLAY: SECOND LIFE- LIVE AND LEARN IN KENYA "FEED A SMILE" ÖRNEĞİ

Musa PALTA, Barış ÖZDAL | 249 | 269

KOPENHAG OKULU'NUN GÜVELİK ANLAYIŞI BAĞLAMINDA SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM'DE BALKANLARIN GÜVENLİĞİNİN ANALİZİ

ANALYSIS OF BALKAN'S SECURITY IN THE CONTEXT OF COPENHAGEN SCHOOL'S SECURITY APPROACH IN THE POST-COLD WAR ERA

Ahu Meryem ERDOĞAN | 270 | 295

AŞIRI KREDİ GENİŞLEMELERİNE BİR ÖNLEM OLARAK MAKRO İHTİYATİ POLİTİKALAR VE TÜRKİYE UYGULAMASI

MACRO PRUDENTIAL POLICIES AS A MEASURE TO EXCESSIVE CREDIT EXPANSION AND IMPLEMENTATION IN TURKEY

Farida ELEUKEN | 296 | 311

TÜRKİYE-KAZAKİSTAN ARASINDAKİ EKONOMİK VE EĞİTİM İLİŞKİLERİ

EDUCATION AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY-KAZAKHSTAN

Mustafa ERBİR | 312 | 335

SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

A STUDY FOR DETERMINING THE ENTREPRENEURSHIP TENDENCY OF SOCIAL SCIENCES VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS: THE CASE OF KAYSERİ UNIVERSITY

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW:

Hasan Hüseyin BAHADIR | 336 | 339

AHİLİK: AHİ BABA MUSTAFA KARAGÜLLÜ ve KIRŞEHİR

EDİTÖRDEN

Sayın Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dergisi okuyucuları,

Dergimizin dördüncü cildinin ikinci sayısını Aralık 2020 itibariyle siz değerli okuyucularımıza sunarken, dergimizin biçimsel ve görsel yayın formatının değiştirilmesiyle, okuyucularımıza ve yazarlarımıza kolaylıklar sunacak etkin bir yeniliği ortaya koymuş olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. İktisadi ve İdari Bilimler üzerine çalışmalar yürüten araştırmacılarımızın dergimize olan ilgi ve talebine bilimsel standartlara uygun olacak biçimde niteliklerimizi geliştirerek karşılık vermenin gayreti içerisindeyiz. Bu gayret ve çabanın bir ürünü olarak, dergimizin bu sayısı ile ilk kez Index Copernicus veri tabanında yer aldığını sizlerle paylaşmak isteriz. Bu sayımız için gönderilen çalışmalar arasından, editör kurulu kontrolü ve hakem raporları sürecinin tamamlanmasıyla dokuz makale ve bir kitap kritiği çalışmasının yayınlanmasına karar verilmiştir.

Tüm dünyayı etkisi altına alan KOVİD-19 salgınının sosyo-ekonomik-kültürel tüm sahalarda ortaya çıkardığı değişim, bilimsel camiada kuramsal ve uygulamalı yaklaşımların yeniden değerlendirilmesi sürecini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, önümüzdeki günlerde KOVİD-19 salgının nedenleri ve tedavi yöntemleri başta olmak üzere, ekonomik ve sosyal sonuçlarının ele alındığı çok sayıda araştırmanın bilimsel dünyaya katkı sunmasını beklemekteyiz. Dergimiz de bu değişim sürecini araştırmalarına konu eden çalışmalara yer vermektedir. Bu bağlamda, dergimizin bu sayısında, KOVİD-19 salgınının küreselleşme temelinde gelişen dünya düzeninde, özelde devletler ve genelde uluslararası politik düzlemde, ortaya çıkaracağı olası bir dönüşümü konu alan “Thoughts/Predictions on the Effect of the Covid-19 Pandemic Process upon the International System” isimli çalışması ile Şenol Kantarcı katkılarını sunmuştur.

Elif Habip, Hilal Tanyıldızı ve Halim Kazan tarafından kaleme alınan “Örgütsel Sessizlik ve Çalışan Dayanıklılığın İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Desteğin Moderatör Rolü” adlı makaleleri İstanbul’da farklı sektörlerde çalışan 129 beyaz yakalı çalışan ile gerçekleştirdikleri anket sonucunda elde edilen bulguları ortaya koymaktadır. Örgütsel sessizlik ve çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel desteğin moderatör rolü sosyal mübadele teorisi kapsamında incelenmiştir.

Mesut Kaçanoğlu tarafından hazırlanan “Bir Toplumsal Değişim Sorunsalı Olarak Kalkınma: Modernleşmenin ve Batılılaştırmanın Kültürel Yok Ediciliği Üzerine bir Değerlendirme” adlı çalışmada, batılı kalkınma düşüncesinde ortaya çıkan krizin temel nedenleri ve az gelişmiş ülkelerin kültürlerinin önemsenmeyerek kalkınmanın batılılaşma ve modernleşme olarak ele alınmış olması tartışılmaktadır.

Nur Şima Özden’in kaleme aldığı “Savaşın Yeni Aktörleri: Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri” isimli makale, Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri’nin niteliği, farklı tipleri ve paralı askerlik ile ilişkisi dünya örnekleriyle değerlendirilmiştir.

Gizem Arı Koçak ve Murat Gülmez tarafından kaleme alınan ve yüksek lisans tezinden türetilen “A Case Study on Marketing Activities of Nonprofit Organizations In Virtual World: Second Life- Live and Learn in Kenya “Feed A Smile” Example” adlı makale, sanal dünyalar gibi yeni dijital platformların kâr amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından pazarlama faaliyetleri için nasıl ve ne ölçüde kullanıldığını vaka analizleri ile incelemiştir.

Musa Palta ve Barış Özdal tarafından hazırlanan ve yüksek lisans tezinden türetilen “Kopenhag Okulu’nun Güvelik Anlayışı Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Balkanların Güvenliğinin Analizi” başlıklı makalede, Balkanların güvenlik zafiyetleri ve bu zafiyetlere yönelik tehditler değerlendirilmektedir.

“Aşırı Kredi Genişlemelerine bir Önlem olarak Makro İhtiyati Politikalar ve Türkiye Uygulaması” başlıklı çalışmasıyla, Ahi Meryem Erdoğan, 2008 küresel finans krizinde aşırı kredi genişlemesinin kriz üzerindeki etkileri değerlendirmiştir. Türkiye’de uygulanan makro ihtiyati politika tedbirlerinin Türkiye’nin ilk yedi büyük bankasının bireysel kredi büyümesi üzerindeki etkisi uygulamalı olarak analiz edilmiştir.

Hasan Hüseyin Bahadır, “Ahilik: Ahi Baba Mustafa Karagüllü ve Kırşehir Maruf bir Sima: Ahi Baba” başlıklı çalışmasıyla “Ahilik: Ahi Baba Mustafa Karagüllü ve Kırşehir” kitabını inceleyerek dergimizin kitap kritiği alanına katkı sunmuştur.

Farida Eleuken, “Türkiye-Kazakistan Arasındaki Ekonomik ve Eğitim İlişkileri” isimli makalesi ile Türkiye ve Kazakistan arasındaki çok boyutlu ilişkiler bağlamında ekonomik ve eğitim ilişkilerini değerlendirilerek, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’nin rolü incelenmiştir.

Son olarak; Mustafa Erbir, “Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğiliminin Belirlenmesine Yönelik bir Araştırma: Kayseri Üniversitesi Örneği” başlıklı makalesi ile Girişimciliği etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda eğitim gören ön lisans öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri, anket yöntemi ile toplanan veriler ve SPSS programı ile analiz edilmiştir.

Dergimize gönderilen makale ve kitap kritiği çalışmalarının bilimsel açıdan uzman bakışıyla değerlendirilmesi noktasında emek veren hakemlerimize ve derginin yayına hazırlanmasında desteklerine her zaman ihtiyaç duyduğumuz editör kurulumuza şükranlarımı sunuyorum. Danışma kurulumuzun yeni üyelerine, dergimizin yeni sayısına verdikleri katkı için teşekkürü borç biliriz.

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Öner AKGÜL

THOUGHTS/PREDICTIONS ON THE EFFECT OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS UPON THE INTERNATIONAL SYSTEM

KOVID-19 SALGINI SÜRECİNİN ULUSLARARASI SİSTEME ETKİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER/ÖNGÖRÜLER

Şenol KANTARCI*

*Prof. Dr. at Akdeniz University,
Department of International
Relations

*Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Mail/E-posta:

skantarci@akdeniz.edu.tr,

skantarci@hotmail.com

ORCID ID:

0000-0001-7651-3150

Başvuru tarihi/Received:

4.11.2020

Kabul Tarihi/Accepted:

16.11.2020

Abstract

Is the Covid-19 epidemic a landmark with its global dimension, that is, an important breaking point? Has the international system entered a transformation process with the epidemic? The discussion of these questions has formed the backdrop of the main topic of this study. Moreover, one of the issues raised with the Covid-19 process is whether the overall dynamics upon which globalization is based will be questioned more with this process. Again with the study, is the world witnessing a new revolutionary process with the new situation emerging as the effects of the Covid-19 outbreak play out? Or else does this process serve to convince humanity, the world public, that a revolution is already underway? Therefore, in this study, the questions of the effect of the Fourth Industrial Revolution on globalization, whether globalization will shift to digital, and whether the Covid-19 outbreak will bring about an overall change on the dynamics of international politics, especially in nations, are discussed. Of course, thoughts in the study have not go beyond a prediction. In fact, this study should not be considered scientifically as it runs contrary to the logic of Social Sciences. Because the author of this study has tried to explain a case whose effects have not yet settled with a fortuneteller approach. Does science need this? Of course it does. If it had not already happened, this study would not have been carried out.

Key Words: International System, Covid-19 Pandemic, Fourth Industrial Revolution, Globalization, International Politics

Özet

'Kovid-19 salgını küresel boyutu ile bir 'milat' yani önemli bir kırılma noktası mıdır? Salgınla birlikte uluslararası sistem bir dönüşüm sürecine girmiş midir? Bu çalışmanın ana konusunu bu soruların tartışması oluşturmuştur. Ayrıca Kovid-19 süreci ile birlikte gündeme taşınan konulardan birisini de küreselleşmenin üzerine oturduğu genel dinamiklerin bu süreçle birlikte artık daha mı çok sorgulanacağı konusu oluşturmuştur. Yine çalışmada, Kovid-19 salgını sürecinin etkileri olarak ortaya çıkan yeni durumla birlikte dünya yeni bir devrim sürecine mi şahitlik ediyor? Yoksa bu süreç zaten başlamış olan bir devrime insanlığı yani dünya kamuoyunu ikna etmeye mi hizmet ediyor? Dolayısıyla bu çalışmada Dördüncü Sanayi Devrimi'nin küreselleşme üzerine etkisinin ne olacağı, küreselleşmenin dijital mi kayacağı şeklindeki sorular ile Kovid-19 salgınının özelde devletler genelde ise uluslararası politikanın dinamikleri üzerinde bir değişim meydana getirip getirmeyeceği konuları tartışılmıştır. Elbette ki çalışmadaki düşünceler bir öngörüdür ileri gitmemiştir. Aslında bu çalışma Sosyal Bilimler mantığına aykırı olduğu gibi bilimsel olarak da düşünülmemelidir. Çünkü bu çalışmanın yazarı bütün etkileri henüz yerleşmemiş olan bir olguyu bir falcı yaklaşımıyla açıklamaya çalışmıştır. Bilimin buna ihtiyacı var mı? Elbette ki var. Zaten olmamış olsaydı bu çalışma da yapılmamış olurdu.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sistem, Kovid-19 Salgını, Dördüncü Sanayi Devrimi, Küreselleşme, Uluslararası Politika.

“Whether you accept the infallibility and remove sovereignty from this, or infallibility from sovereignty; either way, you have to recognize and bless a power. And whether it is the pressure of governments or the mind of philosophers, rule the people or the king, the result is the same.”

François Guizot

INTRODUCTION

This study is comprised of discussions on the effects of the Covid-19 outbreak on the international system. In the study, the ‘system’ analysis was conducted on the basis of economic and security, and it was analysed whether the ‘Covid-19 outbreak’ was a ‘landmark,’ that is, whether it was an important breaking point and whether the international system entered a transformation process with the outbreak. One of the issues brought onto the agenda with the Covid-19 process is whether the general dynamics that globalization is based upon will be questioned or not. Accordingly, questions such as; “What would be the impact of the Fourth Industrial Revolution on globalization?” and “Would globalization shift to digital?” whether the epidemic would manifest a change particular upon the dynamics of international politics or generally in states are debated.

In the study, the pre-epidemic developments were evaluated in general, from the point it would not be the right approach to expect the Covid-19 epidemic would suddenly bring about a new system transformation from late-2019/early-2020 onwards.

Is the Covid-19 epidemic that emerged in late-2019 and left an indelible stamp on the entire world in 2020 a milestone in the change of the international system or a landmark in its transformation? This topic is discussed in the following subtitle.

In addition to the errors in the use of theories in system analysis, other problems arising from the reductionist approach also manifest themselves.- The word ‘problem’ has been specifically chosen here. - In studies pertaining to international system analysis, advocating the transformation/formation of the ‘system’ only depending on one event and - the system - suddenly reveals a shallow/reductionist analysis in explaining the subject. Because while the ‘system transformation’ is occurring, a large number of pillars make up this transformation. Moreover, it does not seem possible for the system to change with a global crisis or incident that occurs suddenly in an international environment before these pillars emerge or even mature. In fact, the phenomenon that occurs in history during the process of system change supports this as well. For instance, with the end of World War II, the pillars of the United States (U.S.) and the Union of Soviet Socialist Republics (U.S.S.R.) would emerge as the ‘bipolar axis’ dominant force go back to the early-20th century. Therefore, after analyzing a crisis of major magnitude that suddenly emerges, and developments that caused it in the medium- or long-term, it is seen that the results generally bring about new major transformations - of course, once again, over a certain time cycle. For instance, there was about a half-century long infrastructural process that caused the outbreak of World War I. The environment that emerged during this process, and prepared World War I, the real reason of which was based on economic-based colonialism, began to mature particularly as a result of developments in the final

quarter of the 19th century, and also transformed into the great world war during the first quarter of the 20th century. On the other hand, World War II came about as a result of economic-based - unequal - sharing, which World War I could not resolve, and gave rise to significant consequences.

Theorists conducting a system analysis on the structure the basic elements, which are separated by certain boundaries, and which are constituted by states and conditions of the era with orderly and dependent relations, made different definitions for the international system. Many theorists, such as George Modelski, Kal J. Holsti, Morton A. Kaplan, Immanuel Wallerstein, Robert Keohane, Richard Rosecrance and Joseph Nye were amongst those who had conducted analyses of the structure of the international system.

Kal J. Holsti sums up the international system as any independent whole of the political units. In his system approach thesis, Holsti examined historical data within a regular and classified framework. According to Holsti, the international system is a whole, from tribes to city-states, from empires to nation-state structures (Holsti, 1974, pp.92-96). On the other hand, Richard Rosecrance defined the international system as a structure consisting of disruptive inputs, regulatory mechanisms and environmental restrictors. In his system analysis, Rosecrance has specified the period '1740-1960' by dividing it into nine different systems (Rosecrance, 1963, p.7). Rosecrance examined the periods by dividing them into two as 'balanced/stable' and 'unstable/unstable' systems. (Rosecrance, 1963, p.220). One of the most important system theorists, Morton A. Kaplan conceptualized the international system as behavioral regularities that can be uniquely defined, and variables that differ from the external environment and have a network of relationships between them. (Kaplan, 1957, p.4; Kaplan, 1957, p.685). Immanuel Wallerstein handled the international system within an economic-based structure. In Wallerstein's economy-based historical process, actors were identified as '*center*' and '*environment*.' On the other hand, Robert Keohane and Joseph Nye evaluated the international system on a more general definition, based on '*complexity*' and '*interdependence*.'

In the study, international policy was evaluated on the 'system' analysis on the basis of economic and security, and it was analyzed whether the Covid-19 epidemic was a landmark, that is, whether it was an important breaking point and whether this outbreak ushered in a transformation process of the international system.

THE IMPACT OF 08.08.08 AND THE 2008 WORLD ECONOMIC CRISIS ON THE SYSTEM AFTER 9/11

While the 2000s witnessed the R.F.'s return to the game board with Putin at the helm, the process in which the R.F. expressed its concern about the U.S. moving unfettered through its former satellites and its close proximity was underway. One of the most tangible examples of this was at the 43rd Munich Security Policy Conference on held 10 February, 2007, when R.F. President Vladimir Putin criticized the effort of a country of being '*the only ruler in the world*,' in reference to the U.S. In his conference speech, Putin argued that this could have detrimental effects, not only for everyone in the current system, but also for the dominant power, and constituted the toughest scolding of the U.S. by the R.F. in the post-1990 era. In his speech, Putin highlighted that an attempt to create an artificial and unipolar structure was made after the Cold

War, but that a single sovereign power pursued its fondness of running the world alone but couldn't manage. Putin went on to state that mankind has undergone unipolar periods throughout history and witnessed the desire to achieve world leadership but that some could not attain this desire, using harsh diplomatic language to criticize the U.S. (Emeklier, 4 January, 2012). Castigating not only the U.S., but the entire Western front at the conference, Putin emphasized that the use of forces such as NATO, the U.S. or the E.U. on their own initiative would be wrong, and that the UN's function should be prioritized. In his speech he stated that he found the European Security Cooperation Organization (OSCE) negative and even a failure in the context of its current function, warning Europeans that this organization should be committed to fulfilling its true duty. Putin stated that from then on, the R.F. would show itself as an important actor, from the economic to the security field.

Putin's unexpectedly fierce outburst at the 43rd Munich Security Policy Conference created a shock effect amongst the Americans and Europeans whereas some analysts even went so far as to surmise, "*Is this the beginning of a new Cold War?*" The U.S. and British media reacted to Putin's statements with the same harshness and anger. (Lipschutz, 3 November, 2012). However, in the face of the events occurring in Eurasia, the Western world, and especially the U.S., was not very effective against the Putin's stance.

Although the 8 August, 2008 war (Battle of 08/08/08) between the R.F. and Georgia seemed like a small regional war, it marked the beginning of a new process that may be defined as a landmark in terms of world politics and balances. Because, considering the actors involved in the conflict and their strategic and security-based calculations, it was observed there were significant results on a global scale.

Supporting the pro-Western regime and government in Georgia, the only thing the Western states, especially the U.S., could do with the start of the war was to warn the R.F. in a very harsh language. Although this situation brought up the question, "*Who will stop Russia?*," in taking the complexity of the international environment and global balances into consideration, it is seen there is no external factor to stop the R.F. In fact, developments during and after the war were shaped more or less in favor of the R.F. and on its initiative. (Çakmak, 2009, p.52).

With this war, which can be regarded as a landmark in terms of causes and consequences, the idea that brought American supremacy to the fore with its designation of the New World Order on the basis of a single polarity that emerged right after the 1990s was struck a heavy blow by the War of 08/08/08. For this reason, economic relations developed by the countries in a dependent manner have shown it is not possible to call the next period the Cold War again in an era when the energy and international relations network was so intertwined and *global interdependence* (Rosenau, 1980; Keohane, 1977; Maghroori & Bamberg, 1982) was on the steady rise. In addition to these political developments, the 2008 world economic crisis and the calamity created by this crisis rendered that year important in the system transformation.

Moscow's foreign political attitude, which took on the entire Western world during the Syrian crisis which began in 2011, is also significant. One of the motives of Russian foreign policy in both the Czarist and Soviet eras is the desire of Russia to descend to

warm seas. This motive was accomplished during the R.F. era when Putin clenched two Russian military bases in the Eastern Mediterranean, Syria's ports of Lazkiye and Tartus.

As a result of the crisis that emerged in the Ukraine in the northern Black Sea in 2012, Putin linked the Crimean Peninsula to the R.F. in 2014. His openly threatening the Western world to divide the Ukraine in two if necessary and the Western world remaining passive to this threat was important in terms of the R.F.'s freedom of movement in Eurasia as a regional power. Therefore, the 2008-2019 period is crucial when acting upon the logic of Roserance's system definition. Because both the 08/08/08 War and the 2008 global economic crisis can be considered as the historical year that initiated the transformation of the 'system' in his system analysis. Here, the 08/08/08 War, which indicated the existence of the R.F. as new great power, had a disruptive effect among the actors, and the actors are now confronting each other.

One of the countries that rose silently in the face of the U.S., which had led the way in capitalism before, during and after the Cold War, and had begun to get weary, was the P.R.C.

It may be accepted that the U.S. possesses great might in military terms, but it is necessary to see that the distribution of its power is multipolar in many other areas. For instance, it has clearly been seen with developments between 2000-2010 that the U.S. administration has become unable to acquire its own issues in trade, antitrust and financial regulation without the consent of the E.U. (especially Germany and France), Japan, the R.F., the P.R.C. and others. In 2007, the growth rate of the GNP of the E.U. was 1.5 times higher than the U.S., six times higher than the U.S. and the four times higher than India. This situation has brought about increased shares of these countries in the world GNP compared to the U.S., Beginning in 1970, the P.R.C. increased its GNP four times and outperformed countries other than the U.S. and Japan in the volume of GNP whereas the P.R.C. increased its foreign trade volume by 100 times during the same period. This increase also rendered it possible for the P.R.C. to outstrip Japan in terms of its share of world trade. In fact, together with Deng Xiaoping, the P.R.C. had entered a rapid transformation process in almost every field since the 1980s as it began the process of opening out. Membership into the World Trade Organization (WTO) in 2001 after a 15-year negotiation process accelerated P.R.C. efforts to expand abroad in the economic field. During the Beijing Olympics on 8 August, 2008, the P.R.C. waved the PR flag with the slogan "*One world, one dream.*" Having benefited from the process after the 2008 world economic crisis that broke out in the same year, the P.R.C. continued with its high growth rates as it expanded its market area. So much so that with its growing market, the P.R.C. entered into an era of interdependence that developed with the Western world. The P.R.C. began to be defined as an important '*revisionist force*' in the international system, especially during the Xi Jinping era. While the P.R.C. garnered attention as a rising power, it pursued a foreign policy which followed events carefully and did not react immediately, with policies such as '*peaceful rise,*' '*mutual win-win,*' and '*not interfering in the internal affairs of other countries*' throughout the 2000s. Having rising quietly in its region, Beijing took alternative steps that challenged the Western-based system in the post-2008 period, which disturbed Washington in particular. Amongst

developments that bothered Washington, causing it to focus its attention on the P.R.C. were its attempts to develop cooperation with the R.F., its 'One Belt-One Road' endeavour, cooperation activities developed with Africa, Middle East, the Mediterranean and Europe, its institutions developed as an alternative to counterpart Western-based institutions as well as efforts to strengthen their military technological capacity. The P.R.C.'s military preparations for U.S. allies in the Pacific region were among the developments which ruffled the feathers of the Washington administration. (Koç, 23 April, 2020). The serious rivalry between the P.R.C. and the U.S. in both economic and military fields has become clearly evident, with the Washington administration's sanctions imposed against Beijing particularly since the second half of 2019.

Following the economic leaps by the '*four Asian tigers*' known as Hong Kong, Singapore, Taiwan and South Korea, all described as the 'economic miracles' of Japan, which has a voice in the world economy, the P.R.C. successfully used the '*enlightening authoritarianism*' model from these countries to spurt forward. The world economy leadership had begun shifting towards new centers during the post-2008 global economic crisis era. The example of India is also important. In 2008, the Indian *transnational* company, Tata Motors acquired two famous British companies Land Rover and Jaguar from Ford, an American-based company. (Primakov, 2010, p.19-20).

The country that worries the P.R.C. more than the U.S. in its backyard is India. In regards to the balance of power and hegemony that has started to form in the region in recent years, the P.R.C. has begun to view India as one of its biggest rivals. The American administration had made an effort to develop special relations with India in order to check the rise of the P.R.C. In fact, many bilateral agreements, including strategic military cooperation, were signed between the U.S. and India. One of the Beijing administration's greatest fears and concerns it perceived as a threat to its economy was the possibility that U.S. companies would shift their production bases from the P.R.C. to India, Vietnam and other countries in the region. (Köse, 23 April, 2020). In fact, it is not realistic to think the dependence upon the P.R.C., which has a 30% share of world production, would disappear entirely in the future. Thus, it can be foreseen that this global rivalry between the U.S. and the P.R.C. will continue to steadily rise throughout the 2020s.

As stated earlier, while the U.S. and the rest of the Western world were dealt a major setback by the global economic recession of 2008, referred to as 'The Crisis of the Century' after The Great Depression of 1929, India, Japan, and particularly the P.R.C., were not affected as much. Therefore, it would not be a coherent approach to ignore all these developments and label the overall picture as *unipolar* American hegemony. In several other areas, power is now organized in a combined manner amongst state and non-state actors scattered over a vast area. (Nye, 2005, p.14). For instance, even the E.U. started to show itself as the political and economic power that questioned U.S. leadership in the Western bloc from the second half of the 1990s onwards. (Özen & Taşdemir, 2006, p.3). The power of Germany, in particular, has become increasingly evident in almost every field within the EU.

In summary, it can be stated that the decade right after the Cold War era (1991-2001) can be assessed as an intermediary period marked mainly by the energy transfer line

routes with the U.S. settling in the Basra Gulf region, the First Iraq War in the Middle East, as well as its effort to redesign Eastern Europe. Moreover, with the Bush Doctrine announced about a year after 9/11, the U.S.'s great military power and intercontinental operations failed to achieve the desired results, and in fact, its failure with little gain also provided clues about how the subsequent process would play out. Tangible developments that occurred since the mid-2000s deem it necessary to conduct a new analysis on the position of the international system, whereby mutual dependency has increased even further during the globalization process.

The *Pax oeconomica* that 19th century intellectuals had imagined was perhaps achieved through this interdependence. The *Pax oeconomica* concept means that a ceasefire process has been achieved between economic powers. According to this idea, goods intensive exchange and international trade are the most important factors that can create a basis for peace by preventing possible wars. The phenomenon of supporting economic liberalism and promoting foreign trade on a global scale will in many ways link '*national interests*' to '*international interests*,' whereby the system will inevitably turn towards peace. This prediction overlaps with the basic argument of neoliberal theorists, who put forward the phenomenon of '*interdependence*.' (Arıboğan, 2004, p. 52-53, 56). In other words, *the new process necessitates multinational coalitions that can overcome common problems and threats*. Because a distinctive feature of the world economy is that the development of manufacturing powers transforming into the shape of international companies and international relationships integrating on a regional basis have now started to become inevitable.

Is the Covid-19 epidemic that emerged in late-2019 and left an indelible stamp on the entire world in 2020 a milestone in the change of the international system or a landmark in its transformation? This topic is discussed in the following subtitle.

EFFECTS OF THE COVID-19 OUTBREAK: MILESTONE WITH GLOBAL MAGNITUDE ON THE INTERNATIONAL SYSTEM

It is quite difficult for a crisis to transform the system so suddenly. That is because, as Rosecrance put it, the system is formed over a certain period with the influence of regulatory mechanisms and environmental inhibitors in response to disruptive inputs.

Moving from this point, in terms of world outbreaks, the manner in which the Covid-19 epidemic rapidly took over the entire world in such a short period of time, leaving all of humanity desperate during the epidemic can be regarded as a milestone. However, viewing this process as a milestone in terms of system transformation will not be a very proper approach. Because, as stated in the aforementioned subtitles, along the emergence of major Asia-based powers, the system had already entered the inversion process as far back as 2008.

Although there is no clear conclusion about the subject, starting from the 19th century onwards, an '*awareness*' of the transformation of the international structure into a pluralistic system was expressed in the report of the U.S. National Intelligence Council entitled '*Global Trends 2025: A Changing World*.' According to the report, by the year 2025, as the power axis shifts from West to East, non-state actors will contribute to the pluralism of the system with emerging market states, by having a significant

impact in the international system. Again, according to the report, countries such as P.R.C., the R.F. and India are expected to play larger roles in the Middle East during this period, referred to as the global multipolar system (Emeklier, 4 January, 2012). Zbigniew Brzezinski also had to admit that the strategic and geopolitical power center had shifted to the East (Eurasia) in his book published in 2011 and entitled '*Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*.'¹

One of the questions asked in the introduction part of this study was "Will the general dynamics on which globalization is based be further cross-examined with the Covid-19 epidemic?"

Along with the 21st century international companies have entered an era in which the system of economic relations that somehow regulate the flow of investment, finance and trade was formulated. There are currently emerging transnational power centers within the boundaries of this system. So much so that the integration processes generated at the interstate level not only increase the power centers in the modern world, but also bolster the multipolarity. Moreover, the internationalization of private enterprises links these centers. Consequently, the poles of the modern world have become mutually interdependent, not only as a result of major breakthroughs in intensive industry developing with technological breakthroughs, but also through new forms of manufacturing relationships.

It is exactly at this point a question may arise: While the power is on the Western side as the current globalization process continues, will globalization begin to lose its effectiveness by initiating a breakaway process begin between East and West on the slide of power to Asia?

Of course, the point the world which has reached renders this impossible. *Multipolarity*, which has been occurring recently under the current conditions, does not actually bear seeds of discord, contrast or confrontation. This developing situation, though it does not eliminate the possibility of mismatching the national interests of the various states that make up the world of polarity, especially the U.S.A, it does not envisage a state's high level conflict with other countries. That is, the necessity for a logical relationship has arisen between developing *multi-polarity* and new and emerging power centers amidst mutual interdependence (Primakov, p.24-25). From a realist point of view, in the system defined as 'unipolarity,' sovereign power can determine the rules regulating its relations between states by calling upon its military, economic and cultural power elements and force the rules it sets upon all other states for compliance. Because its power allows for this. Nevertheless, the U.S. in particular has not been very successful in this regard as Republican administration politics have not received much acceptance. For instance, the pro-Israeli attitude the U.S. recently adopted as the 'Peace of the Century' regarding Palestine while declaring Jerusalem as the Israeli capital has raised the ire of many countries around the world. Again, instead of taking realist steps towards a solution of the Syrian crisis, which began in the 'Arab Spring', flared up into a civil war and turned into a major refugee problem, unwillingness exhibited by the U.S. to support peaceful steps as it strived to

¹ Even in the fight against the Covid-19 epidemic, the apparent success of Asian countries, particularly the PRC, as well as the USA and Europe's failure to achieve similar success - except for Germany and a few countries - and the inadequacy of health systems was also thought-provoking at this point.

protect its own interests have led regional countries to form their own initiatives to come up with a solution to the problem. In fact, the regional countries in question initiated the process with Syrian crisis conferences held in Astana, Sochi and Istanbul, which did not include the U.S.

Although the Covid-19 pandemic process dredged up debates involving various views on the system, considering what has already been explained, the system had already begun to take shape before Covid-19. Especially after 2008, as mentioned above, it has brought powers such as the R.F., the P.R.C., India, Japan and Germany from Europe against the U.S. That is, balance of power is experiencing a cycle, revealing new great powers, whereas the system has started to create a more visible '*multipolar*' power balance and entered into an obligatory '*Period of Coalitions*' process.

Signed in Sochi in April, 2008, the '*U.S.-Russia Strategic Framework Declaration*' is significant in terms of supporting the aforementioned. This declaration mentions the important potential of the two states' cooperation in the energy field. The Russian - U.S. statement underscored; "*On the basis of openness, transparency and profitability, we will work in cooperation with other producer states, consumer states and transit states to bolster the partnership between all interested parties in order to increase global energy security* (Primakov, p.143)."²

In fact, this whole network of relationships described thus far is not only based on economic matters. That is because world public opinion has more consciously adopted the obligation to go with coalitions on issues that concern almost every nation globally - at the point where globalization has inevitably arrived. This situation has essentially redefined international relations. These mutual relations have reinforced the need for all power centers to act together, in other words, to *work as a coalition* against new dangers and threats such as the Covid-19 pandemic, the prevention of global warming, especially nuclear weapons proliferation, international terrorism and regional problems.

Globalization has reached such a point in the 2020s that it has become even more pressing to take common steps towards the solution of problems that affect the nations existing on the planet. For instance, polar glaciers that have melting at an alarming rate in recent years, as well as catastrophic fires that broke out in the U.S. in 2017 and 2018, in Australia in 2019 and at Chernobyl in 2020 have garnered attention to the importance of global warming and the environment. Adopted by the approval of 195 countries in December, 2015, the United Nations Convention on Climate Change UNFCCC, historically known as the Paris Agreement, marked a turning point in the global struggle against climate change (<http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi>.^{16 April, 2020}). This treaty was approved on 5 October, 2016 by 55 parties constituting at least 55% of all global greenhouse gas emissions, and became effective on 4 November, 2016. This treaty was also regarded as an important opportunity to leave a more stable, healthier planet, fairer communities and more vibrant economies

² Despite this agreement, which in particular involves the energy security of the West, the United States is shocked in the Western world, particularly in the USA, by the fact that RF started military operation using unlimited power to Georgia, which is the most vital corridor that carried Caspian and Baku oil to the West approximately 4 months after this agreement. had an effect. So much so that the fact that the Western world desperately accepted the situation and left Abkhazia and South Ossetia in Georgia to Russian hegemony in the face of this military operation of R.F. passed into political history. In other words, as a result of the 08/08/08 process, the Western world agreed to a coalition with the R.F.

for the next generations, within the framework of the 2030 Sustainable Development Goals (SDG) (<http://www.avrupa.info.tr>, 16 April, 2020). Again, G20 leaders coordinated a global intervention during the economic crisis of 2008, whereas many countries organized coalitions and donation conferences to generate resources needed in other emergency situations, regarded as natural disasters such as tsunamis or epidemics. (Brown & Berglöf & Farrar, 7 April 2020; <https://www.project-syndicate.org/commentary>, 16 April, 2020).

For the Covid-19 epidemic that emerged in late-2019 and created a global impact, it is inevitable that the world's nations act together and continue to fight to conquer the solution process together for the next, and possibly more dangerous outbreaks. So much so that the Covid-19 outbreak triggered a crisis that the world's great powers, including the U.S., could not overcome alone. Consequently, there has been a crucial demand for international cooperation through international organizations.

The architects of globalization converged at the Davos Summit held in January, 2020 to discuss matters such as the crisis in trust of capitalism, the income disparity of the stakeholders of economically-oriented capitalism, the status of the global economy, sustainable development, in addition to technology and the fourth industrial revolution, as well as one of the priority issues, that of climate and environment crisis.

Developments occurring after the Covid-19 outbreak and news published in this regard served to support the Davos 2020 Summit. So much so that during the post-Davos summit period, the theme that humanity mistreated the environment and eliminated the animal world was the topic of news broadcasts as a result of world news broadcasts about fish, ducks and swans returning to the canals in Venice on the heels of the absence of tourist boats and the closure of the city's shops. (<https://www.iklimhaber.org/turistlerin-yoklugu>, 19 April, 2020). In addition, the worldwide broadcasting of various stimulating videos, cartoons, etc. related to the environment and climate change attracted attention. From the aspect of raising awareness about environmental problems and climate change as well as revealing the call for global solidarity, all these and similar developments attracted attention in the wake of the Covid-19 epidemic.

Since the latter half of the 1990s, developments in technology have brought globalization a new dimension in terms of both scientific and socio-cultural aspects.

One of the questions in the introduction of this study was what impact the 'Fourth Industrial Revolution' would have on globalization and whether globalization would slip into digital. Today, unlimited possibilities to link billions of people to mobile devices, unprecedented amounts of processing power, storage capabilities and access to information have emerged. Beyond that, new technological breakthroughs such as AI, robotics, the internet of objects, autonomous vehicles, 3D printers, nanotechnology, biotechnology, material science, energy storage and quantum computing are developments indelibly etched into the fabric of the 21st century. Although most of these innovations are still in their infancy, they have approached a leap forward in their development as technologies moving together in the physical, digital and biological realms. (Schwab, 2016, p.9). All these innovations had already occurred prior to the Covid-19 epidemic. These technologies are no longer just inventions in the Western monopoly but rather are in the development monopoly of

emerging Asian powers such as the P.R.C., Japan and India. The so-called 'Fourth Industrial Revolution' in human history has altered the world to a different point, especially in the international system, in terms of state governance and determining the peoples' leader preferences. For instance, an era called the '*Fourth Industrial Revolution*' has been ushered in with a concept of managing the masses with perception management, thanks to free and liberal social media networks - with many solutions based on a multi-voiced axis and different solution recommendations - by keeping the media power of the administrations in their monopolies. With the impact created by the Covid -19 epidemic, we have entered a period of working more intensely with international coalitions, particularly in regards to health issues, with the World Health Organization in the forefront, as well as organizations such as the UN, EU, G8, G20 more willing than ever to come up with solutions in the name of global cooperation.

Most of the wars fought today in different parts of the world are either ethnic or civil wars. For instance, a total of 116 armed conflicts took place in 78 different parts of the world from 1989, just after the end of the Cold War, until the start of the 21st century. Of these, seven were international and 20 were civil wars with foreign intervention. These conflicts and civil wars continued to increase after the turn of the century. It would be very optimistic and even unrealistic to assert that these conflicts and wars will end after the Covid-19 epidemic. In other words, alliances, collaboration and conflicts of interest will persist in different parts of the world after Covid-19.

CONCLUSION

The laboratory of a Social Scientist is the true life experiences that have occurred in history and the experiences obtained from these true life experiences. In the known history, humanity has been tested with several epidemics which have taken the lives of millions of people. Approximately 50 million people lost their lives worldwide, in the epidemic known as the '*Spanish Flu*' which inflicted the world at the end of World War I in 1918. This figure is close to the human loss incurred during the next world war. So was the case that even this epidemic that threatened humanity could not prevent the outbreak of World War II. From a realistic perspective, the Covid-19 epidemic will not put an end to the anarchic system in international relations.

Although the Covid-19 epidemic has an impact on the dynamics of international politics in general, and in states in particular, it will not be a sudden impact. Every major crisis has the potential to attract a new leader(s). The attitudes of states and the leaders who run those states are crucial in crisis management. For instance, The Great Depression of 1929, which emerged as a result of the consequences of World War I and between two world wars, paved the way for the emergence of fascist, totalitarian leaders in Europe.

Crises also tend to give or take away greater powers or greater prestige. For instance, while England lost its perception as a great power in the world during the Suez Crisis of 1956, Nasser emerged as one the strongest leaders in the Arab world. The negative image that the U.S. descended into during the Covid-19 outbreak crisis had a negative impact on the perception of 'superpower' in the eyes of the world public opinion. On the other hand, the P.R.C. declared to show the whole world during the pandemic that it established a large epidemic hospital in Wuhan within six days and immediately

started dispatching aid to the Middle East, Africa and E.U. countries, displaying an example of public diplomacy. However, once Covid-19 blows over, one should not assume that the P.R.C. would suddenly don the military boots that the U.S. wears to become the new sheriff on the block.

While the U.S. was the greatest power that emerged in the post-Cold War era, new great powers, mostly in Asia, started to show themselves since the 2000s, rendering a multi-polar structure more visible in the international system. Of course, this scene, which has become steadily clearer, should not be construed that the period of American hegemony is over in the short term. In other words, the scenario of the P.R.C. rising to ultimate dominance on the back of the Covid-19 pandemic and replace the U.S. in the near- or medium-term is not realistic for at least the next decade.

As stated in the introduction of the article, it is inconsistent to argue that a crisis of landmark proportions could cause sudden system changes, but it should not be ignored that this type of crisis is important from the aspect of constituting a clue in coding the system. Therefore, it can be predicted that the multipolar system of the major powers will manifest itself more visibly over the next decade. Nor is the idea that a U.S.-led West marginalizing the up-and-rising P.R.C. and R.F., as was the case with its former Cold War policies, to re-establish a strong Western bloc against these two powers considered very consistent. If lessons can be learned from history, steps need to be taken in order to encourage international cooperation by eliminating the Western world's prejudiced and superior view for those that are not their kind.

The period that began to evolve since 2008 does not render it possible for a return to the more traditional 'statist' approach. Of course, every state is obliged to ensure its own adequacies against all kinds of crises, especially in regards to '*food security*' and '*health services*.' Tensions and / or crises will occur from time to time during the period until the new system is entrenched. Perhaps, as a brief transitional period, the process of '*bad relations*' will also occur as a result of mutual political polarization between the West and East (particular the U.S.-P.R.C.). Nonetheless, the multipolar structure, which began taking shape in the mid-2000s during the period when globalization was climbing towards its peak and interdependence was on the rise, is crucial in terms of showing the '*Period of Coalitions*' had been ushered in. The Covid-19 pandemic is not the main actor affecting the system that had begun to be altered since 2008. Because change had already begun long before Covid-19. As the French proverb says, "*Plus ça change plus c'est la meme chose*," ("*The more something changes, the more it remains.*") The message to be conveyed here is not that the '*something*' has changed, but rather the path to that '*something*' has changed.

Bibliography

- ARIBOĞAN, D. E. (2004). "Güvenliksiz Barıştan, Barırsız Güvenliğe" Kartal'ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, Compiler: Toktamış Ateş, Ankara: Ümit Yayıncılık, pp.38-64.
- BAL, İ. (2006). "Bölgesel Güvenlik ve Türkiye'nin Stratejik Önemi", Ed.: İdris Bal, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Ankara: Agam Yayınları, pp.853-854.
- BROWN, G. & BERGLÖF, E. & FARRAR, J. "Now or Never for Global Leadership on Covid-19" (7 April, 2020), <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-leadership-covid19-funding-for-developing-countries-by-erik-berglöf-et-al-2020->, Last Access Date: 16 April, 2020.
- BURCHILL, S. (2001). "Realism and Neo-Realism", Theories of International Relations, (edited by), Scott Burchill and Andrew Linklater with Richard Devetak, Matthew Paterson and Jacqui True, London, pp.70-103.
- BUZAN, B. & JONES, C. & LITTLE, R. (1993). The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism, New York: Columbia University Press, New York.
- ÇAKMAK, C. (2009). "South Ossetia Policy of Russia, Neo Self-Determination, and the Role of ICC" Bilge Strateji, Vol.1. Issue 1, (Güz), pp.71-100.
- ÇEÇEN, A. (2004). "Avrasya'da Dünya Hegemonya Kavgası", 2023 Dergisi, Iss:42, (15 Ekim), pp.12-28.
- EFEĞİL, E. & MUSTAFAOĞLU, N. (2009). "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri" Akademik Bakış, Vol. 2., Issue 4, (Yaz), pp.1-25.
- EMEKLİER, B. "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararas-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151 , p.3, Last Access Date: 4 Ocak 2012.
- GADDIS, J. L. (2008). Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek, (Çev.: Dilek Cenkçiler), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- GILPIN, R. (1981). War and Change in International Politics, Cambridge: Cambridge University Press.
- GİRGİN, K. (2002). 21.Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti, İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık.
- GUZZINI, I. (1998). Realism in International Relations and International Political Economy, London.
- DONELLY, J. (2000). Realism and International Relations, Cambridge.
- GYATT, N. (2000). Another American Century? New York: Zed Books.
- HAN, A. K. (2004). "Tarafsız Olmayan Savaş Yeni Muhafazakâr Komplo (?) ve Bush Doktrini", Kartal'ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, Der. Toktamış Ateş, Ankara: Ümit Yayıncılık, pp.115-152.
- HOLSTI, K. J., International Politics: A Framework for Analysis, London, 1974, p. 92-96.
- <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>, Last Access Date: 16 April, 2020.
- https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/2016-08/brochure_4_v2.pdf, Last Access Date: 16 April, 2020.

- <https://www.iklimhaber.org/turistlerin-yoklugu-venedik-kanallarini-canlandirdi/>, Last Access Date: 19 April, 2020.
- KANTARCI, Ş. (2020). Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000), Ed. Şenol Kantracı, Ankara: Nobel Yayınevi.
- KANTARCI, Ş. (2012). "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına Yönelik Teori Eksenli Ampirik Yaklaşımlar: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Year:8, Issue 16, pp.47-84.
- KANTARCI, Ş. (2017). "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına Yönelik Teori Eksenli Ampirik Yaklaşımlar: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", Türkiye'de Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar, Ed: Osman Ağır, Ankara: Seçkin Yayınevi, pp.237-274.
- KAPLAN, M. A. (1957). System and Process in International Politics, New York.
- KAPLAN, M. A. (1957). "Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems", The American Political Science Review, Vol. 51, No. 3 (Sep.), pp. 684-695.
- KAYADOR, V. (2004). "Dünden Bugüne Rusya; Rusya'nın Genel Politikaları", 2023 Dergisi, Issue 42, (15 Ekim), pp.32-35.
- KENNEDY, P. (1999). 'The Next American Century?', World Policy Journal, Vol.16, Issue 1, (Spring), pp.52-58.
- KEOHANE, R.O., & NYE, J.S. (1977). Power and Independence: World Politics in Transition, Boston: MA: Little Brown.
- KOÇ, Y. E. "Covid-19 Sonrası Dönemde Çin'i Neler Bekliyor?", <https://www.setav.org/Covid-19-sonrasi-donemde-cini-neler-bekliyor/>, Last Access Date: 23 April, 2020.
- KÖSE, T. "Pakistan-Hindistan Krizi: Yeni Küresel Jeopolitik Rekabetin İlk Düğüm Noktası", <https://www.setav.org/pakistan-hindistan-krizi-yeni-kuresel-jeopolitik-rekabetin-ilk-dugum-noktasi/>, Last Access Date: 23 April, 2020.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö. (1998). Dünya'nın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi/ Yeni Dünya Düzeni Arayışları: Küreselleşme, Eskişehir.
- LIPSCHUTZ, R. D. "Soğuk Savaş'a Yeniden mi Dönülüyor?", <http://www.kavkazcenter.com/tur/content/2007/03/03/2877.shtml>, Last Access Date: 3 Kasım 2012.
- LUCE, H. R. (1999). 'The American Century', Diplomatic History, Vol. 23, Issue 2, pp.159-171.
- MAGHROORI, R. & BAMBERG, B. (1982). Globalism versus Realism: International Relations Third Debate, Boulder: Westview.
- MONTELEONE, C. (2015). "Coalition building in the UN Security Council" SAGE International Relations, Vol. 29 (1), pp.45-68.
- MUNKLER, H. (2009). İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- NYE, J. S. Jr. & WELCH, D. A. (2015). Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak: Kurama ve Tarihe Giriş, Çev. Renan Akman, İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- NYE, J. S. (2005). Dünya Siyasetinde Başarının Rolü Yumuşak Güç.
- ÖZEN, Ç. – TAŞDEMİR, H. (2006). "Giriş: Zincirlerinden Kurtulmaya Çalışan Devlin İmparatorluk Siyasetine Geçişi Üzerine", Ed. Çınar Özen ve Hakan Taşdemir , Yenimuhafazkar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye, Ankara.

- PRIMAKOV, Y. (2010). Rusyasız Dünya, Çev. Aijan Esenkanova, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ROSECRANCE, R. (1963). Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective, Little, Boston: Brown and Company.
- ROSENAU, J. N. (1980). The Study of Global Interdependence: Essays on the Transnationalization of World Affairs, London: Pinter.
- RUSSETT, B. & STARR, H. & KINSELLA, D. (1992). World Politics: The Menu for Choice, Boston: St. Martin's.
- SCHWAB, K. (2016). Dördüncü Sanayi Devrimi, (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul: Optimist Yayınevi.
- VIOTTI, P. R. & KAUPPI, M. V. (2014). Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti, (Çev. Ayşe Özbay Erozan), Ankara: Nobel Yayınevi.
- WALTZ, K. N. (2000). Structural Realism After the Cold War, International Security, 01622889, (Summer), Vol. 25, Issue 1., pp.5-41.
- WALTZ, K. (1993). "The Emerging Structure of International Politics," International Security 18 (Fall), pp. 44-79.
- WORRALL, J. (1989). "Structural Realism: The Best of Both Worlds?", Dialectica, Vol. 43, No. 1/2, pp. 99-124.

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE ÇALIŞAN DAYANIKLILIĞIN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL DESTEĞİN MODERATÖR ROLÜ

THE MODERATOR ROLE OF PERCEIVED ORGANIZATIONAL SUPPORT THE EFFECT ON ORGANIZATIONAL SILENCE AND EMPLOYEE RESILIENCE EFFECT ON TURNOVER INTENTION

*Elif HABİP**, *Hilal TANYILDIZI***, *Halim KAZAN****

*Öğretim Görevlisi/Lecturer
İstanbul Gelişim Üniversitesi
İnsan Kaynakları Bölümü
ehabip@gelisim.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6297-8624

**Araştırma Görevlisi/Res. Asst.
Beykent Üniversitesi
Uluslararası Ticaret ve
Finansman
hilaltanyildizi@beykent.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1522-0498

***Prof.Dr. İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi/İşletme Bölümü
halim.kazan@istanbul.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9234-6214

Başvuru tarihi/Received:
23.04.2020
Kabul Tarihi/Accepted:
04.11.2020

ISSN 2618-6217

Abstract

In this study, the moderate role of organizational support, the effect on organizational silence and employee resilience on turnover intention have been investigated. The context of this study was based on the theory of social exchange. The study consists of 129 white-collar workers working in different sectors in Istanbul. The data have been collected in the first quarter of 2019 with the survey technique. The collected data analyzed with the SPSS 25.0 package program. According to the findings of the research, there is a significant positive relationship between utilitarian silence and the turnover intention, while there is a significant negative relationship between perceived organizational support and turnover intention. At the same time, the moderator role of organizational support was found to be significant in the effect of organizational silence on the turnover intention, also it was found that the moderator role of organizational support was statistically significant in the effect of employee resilience on the turnover intention. These results were compared with the studies in the literature and were found to be similar. In addition, at the end of the research, various suggestions were made for managers and future researchers

Keywords: Organizational Silence, Employee Resilience, Turnover Intention, Organizational Support.

Özet

Bu çalışmada, örgütsel sessizlik ve çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel desteğin moderatör rolü incelenmiştir. Bu çalışmanın bağlamı, çalışanların algıladıkları durumlara karşı birlikte ve aynı yönde cevap vereceğine bağlı olarak sosyal mübadele teorisine dayandırılarak açıklanmıştır. Araştırmanın örneklemini, İstanbul'da farklı sektörlerde çalışan 129 beyaz yakalı çalışan oluşturmaktadır. Araştırmadaki veriler 2019 yılının ilk çeyreğinde (Ocak, Şubat, Mart) anket tekniğiyle toplanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi SPSS 25.0 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, faydacı sessizlik ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki var iken algılanan örgütsel destek ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve negatif ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda örgütsel sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel desteğin moderatör rolü anlamlı olarak bulunmuş aynı zamanda çalışan dayanıklılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel desteğin moderatör rolünün de istatistiksel açıdan anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar literatürdeki çalışmalar ile karşılaştırılmış ve benzerlik gösterdiği görülmüştür. Ayrıca araştırma sonunda yöneticiler ve gelecek araştırmacılar için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sessizlik, Çalışan Dayanıklılığı, İşten Ayrılma Niyeti, Örgütsel Destek

GİRİŞ

Günümüzde çalışanların hem psikolojik hem de beden sağlığı örgütler açısından önemlidir. Çünkü insan faktörü örgütler için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu sebepten dolayı, çalışanları etkileyen ve onları daha iyi anlamamıza sağlayan kavramların literatürde incelenmesi önem taşımaktadır.

Literatürde örgütsüz sessizlik olarak ifade edilen kavram çalışanların iletmek istediği mesajın davranışsal şekli olarak önemlidir. Örgütsel sessizlik, örgütte meydana gelen problemlerden ötürü çalışanların düşüncelerini ifade etmek istememesi şeklinde tanımlanmaktadır (Çakıcı, 2007: 146). Bunun yanı sıra, çalışanların kendi fikirlerini ifade etmemelerinin birçok sebebi olabilir. Aynı zamanda, bu durum çalışanların örgüt içindeki davranışları üzerinde de etki göstermektedir.

Çalışan dayanıklılığı, çalışanların içinde buldukları örgütte meydana gelen her türlü olaya karşı ortaya koydukları tavır ile ilgilidir. Aynı zamanda bu kavram, çalışanların örgüt içinde dayanıklılığını inceleyen ve işlerine dair dayanıklılık göstermiş oldukları tutumları içermektedir (Naswell vd., 2015: 1782). Bu kavrama örgüt perspektifinden bakıldığında çalışan dayanıklılığı yüksek olan bireylerin örgütte bulunması örgüte pozitif olarak katkı sağlayacaktır. Örneğin çalışanların örgütlerine karşı bağlılık duyguları oluşacaktır. Bu bağlılık duyguları olumsuz yönde gerçekleştiğinde ise işten ayrılma niyeti kavramı ortaya çıkmaktadır (Sabuncuoğlu, 2007:621). Bu kavramın aksine çalışanda pozitif duyguların gelişmesine yol açan örgütsel destek kavramı, çalışanların örgütlerinden kendilerine doğru verilen desteği hissetmeleri ve örgütlerinin çalışan mutluluğuna önem göstermesini ele alan bir kavramdır (Kasalak ve Aksu, 2014).

Yukarıda yer alan açıklamalar perspektifinde yapmış olduğumuz bu çalışmanın amacı, örgütsel sessizlik ve çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel desteğin moderatör değişken etkisinin var olup olmadığını incelemektir. Bu araştırma çalışan davranışlarını açıklamaya yönelik olup, araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler saptanıp literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkı sağlamaktır. Aynı zamanda çalışan davranışları üzerinde çalışmalar yapan diğer araştırmacılara ve örgüt yöneticilerine katkı sunacağı beklenmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Örgütsel Sessizlik

Sessizlik çalışmaları, sosyal bilimlerin farklı ana bilim dallarında araştırma konusu olmuştur. Yönetim biliminde ise “çalışanların sessizliği” araştırma konusu olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, örgütsel sessizlik kavramı temelinde “insanlar örgütsel ortamlarda, ne zaman ve neden sessiz kalmayı seçer ne zaman ve neden sesini çıkartmayı tercih ederler” ifadesi tartışılmaktadır (Morrison ve Milliken, 2003: 1566). Bu ekseriyette dikkatleri çeken konu ise; sessizlik kavramının çalışan sessizliği mi yoksa örgütsel sessizlik olarak mı nitelendirileceği sorunsalıdır. Bu doğrultuda literatür taraması yapıldığında bu iki kavramın birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir (Dyne vd., 2003: 1359; Morrison ve Milliken, 2000: 706; Zehir ve

Erdogan, 2011: 1390). Buna karşın literatür taramasında, kavramın gelişim trendi incelendiğinde kavramsal kargaşa gözlemlenebilir durumdadır.

Çalışan sessizliği kavramı, yönetim literatüründe Morrison ve Milliken (2000) yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır (Zehir ve Erdogan, 2011: 1391). Çalışan sessizliği bireyin, örgütsel durumun değişebileceği ve bu değişimi etkileyeceği düşüncesi ile verdiği tepki olarak ifade edilmektedir (Pinder ve Harlos, 2001: 334). Bu tanımlamaya bakıldığında çalışan sessizliğinin bireyi ele aldığını, örgütsel sessizliğin ise örgütü ele aldığına yönelik ifadeler literatürde görülmektedir (Brinsfield vd., 2009: 18-19).

Bu çalışmada ise, çalışan sessizliğinin “bulaşıcı” olarak örgütte yer aldığının ifade edilmesi (Brinsfield vd., 2009: 19) aynı zamanda kavramın çıkış noktası ve yönetim çalışmaları göz önüne alınarak örgütsel sessizlik kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Örgütsel sessizlik kavramı, örgütlerde yaşanan sorunlar karşısında düşüncelerin ifade edilmemesi olarak tanımlanmaktadır (Çakıcı, 2007: 146). Akademik yazında örgütsel sessizlikle ilgili çok fazla çalışma olmamasına karşın örgütsel sessizliğin nedenleri farklı çalışmalarda tartışılmaya başlanınca, bilimsel yazında da ilginin arttığı görülmektedir (Bowen ve Blackmon, 2003: 1411; Pinder ve Harlos, 2001: 33).

Örgüt içindeki bir iş görenin neden sessizlik gösterdiği sorusu, çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır (Miliken vd., 2003: 1454; Morrison ve Miliken, 2003, s.1353). Bu tartışmalar bağlamında örgütsel sessizliğin nedenleri irdelenerek, örgütsel sessizliğin alt boyutları ifade edilmektedir. Yapılan çalışmalarda örgütsel sessizliğin genellikle iki ve üç boyutlu olduğu görülmektedir. Örgütsel sessizliğin üçüncü boyutu sonradan Dyne ve arkadaşları (2003) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu doğrultuda, üç alt boyuttan oluşan örgütsel sessizlik; kabul edilmiş sessizlik, savunma amaçlı sessizlik ve örgüt yararına (korumacı) sessizliktir (Brinsfield, 2009: 218-229; Dyne vd., 2003: 1359). Kabul edilmiş sessizlik, sessizliğin bilerek gerçekleştirildiği durumunu ortaya koymaktadır. Savunma amaçlı sessizlik, konuşma korkusu olarak ifade edilen, dış tehditlere karşı çalışanın kendini korumasıdır (Schlenker ve Weigold, 1989: 30). Örgüt yararına sessizlik ise, çalışanın örgütün çıkarları ve örgüt içindeki iş arkadaşları için sessiz kalma davranışını bilerek tercih etmesidir (Dyne vd., 2003: 1367). Kabul edilmiş sessizlik ve savunmacı sessizlikte motivasyon düşük iken örgüt yararına sessizlikte çalışanın motivasyonu yüksektir (Çakıcı, 2010: 32; Pinder ve Harlos, 2001). Bunun yanı sıra Pinder ve Harlos (2001), örgüt içinde kasıtlı olarak sessiz kalıp sineye çekme davranışını savunma amaçlı sessizlik olarak ifade etmektedir (Tayfun ve Çatır, 2013: 117).

Çalışan Dayanıklılığı

Dayanıklılık; psikolojik dayanıklılık, duygusal dayanıklılık, kariyer dayanıklılığı ve çalışan dayanıklılığı gibi farklı yönleri inceleyen bir kavramdır (Paul vd., 2016: 310). Dayanıklılık çeşitlerinden olan çalışan dayanıklılığı, işyerindeki dayanıklılık araştırmalarına yöneliktir (Britt vd., 2016: 378). Çalışan dayanıklılığı, meslek hayatının ilerlemesi ile birlikte önem kazanmaktadır (Drasgow vd., 2012: 48-52).

Çalışan dayanıklılığı, belirsizlik altındaki çalışma ortamına ayak uydurulması, stresle baş etme ve eleştirilere olumlu bakma imkanı sağlar (Naemi vd., 2014: 37). Bu

bağlamda, çalışan dayanıklılığı, örgütsel ortamlardaki çalışanların dayanıklılığını araştıran ve işe özgü dayanıklılık davranışlarını ifade eden bir kavramdır (Naswell vd., 2015: 1782). Ekolojik bakış açısına göre çalışan dayanıklılığı, çalışanların zorlu koşullar ile karşılaştığında bile işinde gelişmek için kaynak kullanması ve işine adapte olması için örgüt tarafından desteklenmesidir. Buradaki temel nokta, çalışan dayanıklılığının örgüt tarafından desteklenmesidir (Tonkin, 2016: 12). Bu doğrultuda, çalışan dayanıklılığı örgütsel dayanıklılığın bir parçasıdır.

İşten Ayrılma Niyeti

1900'lü yıllardan itibaren üzerinde çok fazla çalışma yapılan işten ayrılma niyeti, bir çalışanın etkinliğini sürdürdüğü örgütte, kendi isteğiyle işyerinde bulunmak istememesi hakkında sahip olduğu farkındalık duygusu şeklinde ifade edilmektedir (Cotton ve Tuttle, 1986: 55; Tett ve Meyer, 1993). Çalışanlar bir örgütte işe başladığı andan itibaren örgütle karşılıklı olarak alışveriş içinde olmaktadır. Bu alışveriş, örgütte etkili olma ve örgütten etkilenme şeklinde gerçekleşmektedir. Yapılan alışveriş pozitif ise çalışanlar örgüte bağlılık gösterebilir. Eğer etkileşim olumsuz yönde gerçekleşirse çalışanların örgüte karşı bağlılık seviyeleri düşecektir. Buna bağlı olarak işten ayrılma niyeti ortaya çıkar (Sabuncuoğlu, 2007: 621). İşten ayrılma niyeti, örgütler açısından önemli bir kaybı ifade etmektedir ve bu sebepten mevcut çalışanların işten ayrılma niyetine sahip olması örgüt için negatif bir duruma işaret etmektedir.

Çalışanlarda işten ayrılma niyeti üzerinde etki gösteren bazı unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlar bireysel, örgütsel ve çevresel faktörlerdir. Bireysel faktörler olarak eğitim, yaş, iş görev süresi, ailevi sorumluluklar, bireysel özellikler (Mobley vd., 1979: 496), evlenme, vefat, yeni bir işte çalışma isteği, sağlık problemleri, işle ilgili beklentilerin gerçekleşmemesi (Hwang ve Kuo, 2006: 255) gibi faktörler örnek gösterilebilir.

Bir örgütte meydana gelen yönetim uygulamaları işten ayrılma niyetinin oluşmasına neden olabilmektedir. Çalışanların aldığı ücretlerin yeterli olmaması (Tütüncü ve Demir, 2003:149), çalışma şartları, çalışma süresi, kötü yönetim (Şimşek ve Aslan, 2012: 420-421), çalışanın iş yerinde kendi üzerinde baskı hissetmesi (Özler vd., 2008: 2) gibi faktörler örgütsel uygulamalar neticesinde çalışanların işten ayrılma niyetine yol açmaktadır.

Çevresel faktörler ise örgütün isteği dışında oluşan ve çalışanların işten ayrılma niyetini etkileme gücüne sahip faktörlerdir. Örneğin ülkenin ekonomik durumu ve sektörde meydana gelen aksaklık ve istikrarsızlıklar çalışanları olumsuz etkileyebilmektedir (Tütüncü ve Demir, 2003: 149). Bununla birlikte çevresel faktörlerin getirdiği durumlara örgütlerin engel olması ya da bir şekilde müdahalede bulunmaları olanaksızdır (Varol, 2010: 59).

Diğer taraftan çalışanlar kendilerini gerçekleştirebildiği ve geliştirebildiği, kendilerine değer katan örgütlerde çalışmak ve çalışmaya devam etme isteğine sahiptir. Örgütün çalışanlara sunduğu esnek ortam ve çalışana katkı sağlayan eğitim gibi faaliyetler çalışanın örgüte olan bağlılığını arttırmaktadır. Buna bağlı olarak çalışanın örgütsel bağlılığı arttırılarak işten ayrılma niyeti önlenebilir veya azaltılabilir (Sabuncuoğlu, 2007: 616-618).

İşten ayrılma niyetinin olduğu örgütlerde, örgütler arası rekabet avantajı olumsuz etkilenmekte, ayrıca işten ayrılma niyetinin fiiliyata dönüşme ihtimali ise örgüt açısından itibar kaybına sebep olmaktadır. Aynı zamanda örgüte maliyet oluşturmakta ve mevcut çalışanların iş arkadaşlarını kaybetmelerinden ötürü ortaya çıkan üzüntü ve belirsizlik durumundan doğan kaygı faktörü bulunmaktadır (Bibby, 2008; Scott vd., 1999).

Örgütsel Destek

Örgütsel destek, çalışanların örgütleri tarafından desteklendiklerini hissetmesi ve örgüt içinde kendi mutluluklarına önem verilmesini ifade eden bir kavramdır (Kasalak ve Aksu, 2014). Aynı zamanda, çalışanların örgütleri tarafından ne derece desteklendiklerini algılaması (Yoshimura, 2003) olarak da ifade edilmektedir. Sosyal ve kültürel çevre, yaş, cinsiyet, örgütten beklentiler gibi faktörlere göre örgütsel destek çalışanlarda farklı düzeylerde gelişebilmektedir (Eren, 2004).

Örgütsel destek teorisi, çalışanların performanslarında meydana gelen artış karşılığında örgütlerinin bu performansları ödüllendirip-ödüllendirmemesi ve çalışanın ihtiyaçlarını karşılayıp-karşılamaması noktasında önemlidir (Üren ve Çorbacıoğlu, 2012: 29). Bu bağlamda çalışanlarda örgütsel destek algısı oluşturmak için örgütün ödüllendirme sistemine önem vermesi gerekmektedir (Rhoades ve Eisenberger, 2002).

Örgütsel destek algısının oluşması ile birlikte çalışanlar örgütsel yalnızlık hissetmemelerine ve algıladıkları örgütsel destek sayesinde çalışanların örgüte karşı güven duygusu geliştirmesine olanak sağlamaktadır (Özdevicioğlu, 2003: 116).

Blau'nun 1964 yılında ortaya koyduğu sosyal mübadele teorisine göre, bireyler karşı taraftan bir iyilik gördüklerinde aynı şekilde o iyiliğe karşılık verecekleri ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, çalışanlar örgüt kapsamında örgütsel destek algıladığı zaman aynı şekilde örgüte olumlu katkılar sağlayacağı belirtilmektedir. Kısacası, örgütsel destek kavramı destek çalışanların örgütleriyle kuvvetli bir bağ kuracağını, bu sebepten örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti gibi negatif durumları önleyeceğini ve örgütsel bağlamda pozitif katkı sağlayacağını ifade etmektedir (Perryer vd., 2010).

Kavramlar Arası İlişkiler ve Hipotez Oluşturma

Örgütsel sessizlik sahip olduğu ikilem sebebiyle farklı sonuçların doğmasına neden olabilir. Bu bağlamda örgütsel sessizliğin hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara neden olduğu ifade edilebilir (Pinder ve Harlos, 2001: 338). Bu doğrultuda, sessizlik genellikle örgütlerde istenmeyen bir davranıştır (Gürer ve Deniz, 2018: 91). Örgütsel sessizliğin, bir davranış olarak gerçekleştirilmesi, örgütlerde yaygın olmasına karşın çalışmalarda çeşitli nedenlerle ihmal edilmiş (Pinder ve Harlos, 2001: 331) ve neden olduğu sonuçlar çok fazla ele alınmamıştır. Ancak alanda yapılan çalışmalar tarandığında, örgütsel sessizlik ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir (Elçi vd., 2014: 455, Kumar vd., 2015: 6). Diğer taraftan, işten ayrılma niyeti, çalışanın memnuniyetsizliğini ortaya koyma biçimi olup ses çıkarmak da memnuniyetsizliği ortaya koyma biçimi olarak kabul edilmektedir (Withey ve Cooper, 1989: 521). Ses çıkarmak olumsuz bir davranış iken, sessiz kalmak sadakat işareti olarak kabul görmekte idi. Günümüzde ise sessiz kalmak

olumsuz bir davranış olarak kabul görmektedir (Kumar vd., 2015: 1). Bu bağlamda örgütsel sessizlik işten ayrılma niyetini artırmakta ve genel olarak olumsuz kabul edilen bir sonuca neden olmaktadır (Colquitt ve Greenberg, 2013: 312; Kumar vd., 2015: 5-6). Kimi çalışmalarda örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bulgular ile karşılaşılmasına (Çiftçi vd., 2015: 1003) rağmen genel olarak çalışmalarda örgütsel sessizliğin ve alt boyutlarının işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi olduğu görülmektedir (Acaray, 2014: 200; Uslu ve Aktaş, 2017: 149). Bu doğrultuda çalışmanın ilk hipotezi aşağıdaki gibidir;

H1a: Faydacı sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H1b: Korumacı sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

İşten ayrılma niyeti birçok faktörden etkilenmektedir. Örgütsel sessizliğin yanı sıra çalışan dayanıklılığı da işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Çalışan dayanıklılığının örgütsel sonuçlar üzerinde olumlu etkisi olduğu belirtilmektedir. Bu sebepten işten ayrılma niyeti çalışan dayanıklılığı öncesi ve sonrası şeklinde ele alınarak incelendiğinde bir örgütsel sonuç ortaya çıkarılabilir (Tonkin, 2016: 20). Bu bağlamda, çalışan dayanıklılığı arttığında çalışanın olumlu duygulanımı artacak ve işten ayrılma niyeti azalma gösterecektir. Bu doğrultuda işten ayrılma niyeti ile çalışan dayanıklılığı arasında negatif bir ilişki öngörülebilir (Kuntzvd, 2016: 460; Tonkin, 2016: 33-44). Literatür tarandığında dayanıklılık ve işten ayrılma niyeti arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir (Erkuş ve Fındıklı, 2013: 310). Aynı zamanda çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi olduğu da gözlemlenmektedir (Alola ve A. Alola, 2018: 147). Bu durumda çalışmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibidir;

H2: Çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerinde negatif etkisi vardır.

Örgütsel sessizlik ve çalışan dayanıklılığı arasındaki ilişkiyi ele bir çalışmanın varlığına ulaşılmaz iken örgütsel sessizliğin alt boyutları ile örgütsel destek arasındaki ilişkinin ele alındığı gözlemlenmektedir (Wang ve Hsieh, 2014: 794). Diğer taraftan işten ayrılma niyeti ile örgütsel destek arasındaki ilişkiyi ele alan çok sayıda çalışma hem Türkçe hem de İngilizce literatürde yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda da örgütsel destek ile işten ayrılma niyeti arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır (Dawley ve Houghton, 2010: 248-249; Pattie vd., 2006: 432-433).

Araştırmanın kurumsal çerçevesine dayanak oluşturan sosyal mübadele teorisi (Blau, 1964) çalışan ve organizasyon arasındaki değişim ilişkisini incelemektedir. Sosyal mübadele teorisine göre çalışanlar algıladıkları durumlara karşı birlikte ve aynı yönde cevap vermektedir. Bu teoriye göre, çalışanlar örgütü algılamakta, bunun sonucunda olumlu veya olumsuz örgütsel davranış gerçekleştirmektedir (Loi vd., 2006: 102; Yıldız ve Arda, 2018: 147). Dolayısıyla çalışanların sahip olduğu örgütsel destek algısı örgüt içindeki motivasyonu yüksek kılmaktadır (Rhoades ve Eisenberger, 2002: 699). Çalışanın algıladığı örgütsel destek arttıkça, örgüte olan bağımlılığı da artmaktadır. Örgütsel destek algısı genel olarak pozitif örgütsel sonuçlara neden olmaktadır. Bu bağlamda, algılanan örgütsel destek örgüt içindeki olumlu durumları artırırken olumsuzlukları azaltacağı (işten ayrılma niyeti) düşünülmektedir (Eisenberger vd., 1986: 500-501; Hui vd., 2007: 7372; Turunç ve

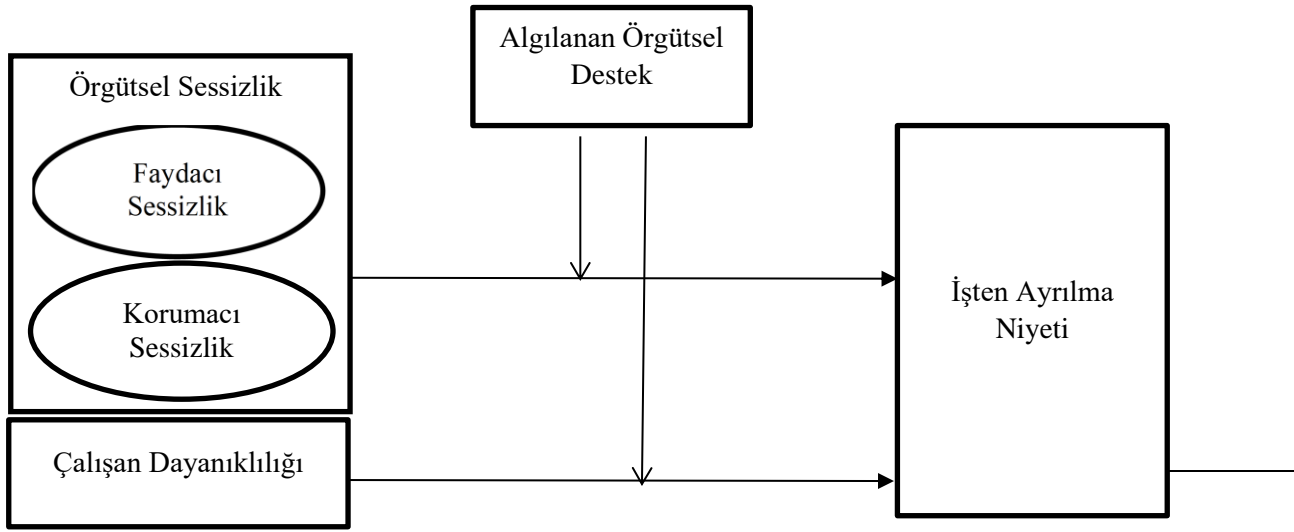
Çelik, 2010: 215). Bu doğrultuda çalışmanın üçüncü ve dördüncü hipotezi aşağıdaki gibidir;

H3a: Faydacı sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin moderatör rolü vardır.

H3b: Korumacı sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin moderatör rolü vardır.

H4: Çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin moderatör rolü vardır.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

METODOLOJİ

Çalışmanın araştırma yöntemi nicel analizdir. Araştırmanın verileri analiz edilirken SPSS 25.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. İstatistik paket programı dahilinde her değişkene faktör analizi, değişkenler arası korelasyon analizi, çalışmadaki hipotezleri test etmek için regresyon ve hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır.

Örnekleme

Bu araştırmanın örneklemini 2019 yılının ilk çeyreğinde İstanbul ilinde farklı sektörlerde görev yapan 129 beyaz yakalı çalışan oluşturmaktadır. Veriler kartopu örnekleme yöntemi ile anketi tekniği kullanılarak toplanmıştır. Bu çalışmanın araştırmasında yer alan beyaz yakalıların tercih edilme sebebi mavi yakalıların akademik çalışmalarda kullanılmasının doğurduğu problemlerden (Bayraktaroğlu vd., 2015) kaynaklanmaktadır. Beyaz yakalıların kapsamında ise çalışanların kartopu yöntemi ile elde edilmesi ve öneri usulü ile devam etmesi ile araştırmada 129 kişiden veri toplanmıştır.

Çalışmaya katılanların %51,9'u kadın, %48,1'i erkektir. Katılımcıların %71,3'ü bekâr ve %28,7'si evlidir. Araştırmaya katılanların %54,3'ü lisans düzeyinde eğitim derecesine sahiptir. Araştırmaya katılımın en fazla olduğu sektör (%16) eğitimdir.

Ölçekler

Araştırmada, örgütsel sessizliği ölçmek için Dyne vd. (2003) tarafından geliştirilen üç boyutlu 15 ifadeli ölçek kullanılmıştır. Çalışan dayanıklılığını ölçmek için ise Naswall vd. (2015) geliştirilen 9 ifadeli ölçek kullanılmıştır. İşten ayrılma niyetini ölçmek için Mobley vd. (1979) geliştirdiği 3 ifadeli ölçek kullanılmıştır. Çalışanların örgütsel destek algısını ölçmek için Eisenberger vd. (1986) tarafından geliştirilen algılanan örgütsel destek ölçeğinin 8 ifadeli kısaltılmış versiyonu kullanılmıştır. Bu çalışmadaki tüm ölçekler 5'li likert ölçeği ile ölçümlenmiştir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Bulgular ve Değerlendirme

Veri setinin analize tabi tutulabilmesi için öncelikli olarak ölçeklerin her biri açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Açıklayıcı faktör analizi ile ölçeklerin yapı geçerliliği test edilmiştir. Bu doğrultuda, işten ayrılma niyeti üç ifadeli olarak orijinal ölçekte olduğu gibi tek boyutlu çıkmıştır (KMO=.772; $\chi^2= 474,491$; $df= 3$; $p<0,001$). Algılanan örgütsel desteğin sekiz ifadeli kısaltılmış versiyonu tek boyutlu çıkmıştır (KMO=.909; $\chi^2= 928,458$; $df= 28$; $p<0,001$). Ancak 6. ifade. 50 faktör yükü aldığı için analizden çıkarılmıştır. Çalışan dayanıklılığı ise dokuz ifadeli orijinal ölçekte olduğu gibi tek boyutlu çıkmıştır (KMO=.916; $\chi^2=980,187$; $df=36$; $p<0,001$). Örgütsel sessizlik ölçeği için yapılan faktör analizi sonucunda iki boyutlu çıkmıştır (KMO=.888; $\chi^2=1239,624$; $df=55$; $p<0,001$). Örgütsel sessizlik ölçeği orijinal ölçekte üç boyutludur (Dyne vd., 2003, s.1359). Örgütsel sessizlik ölçeği faktör analizine tabi tutulduğunda, aynı faktöre dağılan 2., 6., 11. ve 12. ifadeleri faktör analizinden çıkarılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ifadeler incelenmiş ve aralarında tutarlılık olduğu gözlemlenmiştir. Literatür incelenmiş ve örgütsel sessizliğin hem iki boyutlu hem de üç boyutlu ele alındığı görülmektedir (Blackman ve Smith, 2009: 572-575; Kılınç ve Ulusoy, 2014: 28-30). Aynı zamanda üçüncü boyut olan örgüt yararına olan sessizliğin sonradan Dyne ve diğerleri (2003) tarafından literatüre kazandırıldığı bilinmektedir. Diğer taraftan literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında, kabul edilmiş sessizlik düşünceleri söylemenin risklerini elimine etmek amacıyla çalışanın kendi isteğiyle konuşmamasıdır (Premeaux & Bedeian, 2003). Dyne ve diğerleri (2003) savunmacı sessizliği ise çalışanın fikirlerini gelecek tepki ve tehditlerden korunmak amacıyla sessiz kalması olarak ifade etmektedir. Kısacası kabul edilmiş sessizlik ve savunmacı sessizliğin temelinde çalışanın kendini riske atmaması, kendi çıkarını düşünmesi yani kendine fayda sağlaması yer almaktadır. Bu durum maliyet-fayda analizi bağlamında değerlendirilmektedir (Kahveci ve Demirtaş, 2013: 54). Bu bağlamda, bu çalışmada örgütsel sessizlik, faydacı sessizlik ve korumacı sessizlik olarak isimlendirilmiştir.

Güvenilirlik analizleri sonucunda; işten ayrılma niyet ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri ($\alpha=.97$), algılanan örgütsel destek ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri ($\alpha=.95$), çalışan dayanıklılığı ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri ($\alpha=.94$) ve örgütsel sessizlik ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri ($\alpha=.89$)'dir. Örgütsel sessizliğin alt boyutlarından faydacı sessizlik Cronbach's Alpha değeri ($\alpha=.94$), korumacı sessizlik Cronbach's Alpha değeri ($\alpha=.92$)'dir. Ölçeklerin hepsi $\alpha=.70$ üzerinde olduğu için içsel tutarlılığa sahip olduğu söylenebilir (Cronbach, 1951).

Tablo 1: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktörler				
	1	2	3	4	5
FS9	.918				
FS4	.886				
FS10	.886				
FS7	.870				
FS5	.867				
FS3	.824		.200		
FS8	.803				
FS1	.755				
İAN1		.975			
İAN3		.969			
İAN2		.960			
ÇD5			.871		
ÇD9			.864		
ÇD3			.864		
ÇD8			.848		
ÇD7			.839		
ÇD4			.817		
ÇD2			.795		
ÇD6			.784		
ÇD1			.778		
AÖD4				.928	
AÖD3				.921	
AÖD1				.906	
AÖD2				.902	
AÖD7				.886	
AÖD8				.863	
AÖD5				.812	
KS14					.882
KS15					.872
GS13					.865
Açıklanan Varyans	22,165	20,787	19,855	8,964	4,886
Toplam Açıklanan Varyans			76,367		

Rotasyona 6 iterasyonda ulaşılmıştır.

FS=Faydacı Sessizlik, İAN= İşten Ayrılma Niyeti, ÇD= Çalışan Dayanıklılığı, AÖD= Algılanan Örgütsel Destek, KS= Korumacı Sessizlik

Tablo 1’de gösterilen açıklayıcı faktör analizi sonucuna göre, normallik testine geçilmiştir. Yapılan Kolmogorov-Smirnov normal dağılım testinde ise tüm faktörlerin normal dağıldığı gözlemlenmiştir.

Değişkenler pearson korelasyonuna tabi tutulmuş ve değişkenler arasındaki birlikte değişim ilişkisine bakılmıştır. Değişkenler arasındaki birlikte değişim ilişkileri, ortalama ve standart sapması Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Pearson Korelasyon Katsayısı

Değişkenler	ORT.	SS	1	2	3	4	5
İAN	2,88	1,382					
FS	2,30	0,988	.614**				
KS	4,06	1,057	.046	.052			
ÇD	3,69	0,866	-.043	-.072	.466**		
AÖD	3,31	1,055	-.390**	-.105	.332**	.642**	

** Korelasyon $p < 0,01$ anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 2’ye bakıldığında, faydacı sessizlik ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif ($r = .614^{**}$), çalışan dayanıklılığı korumacı sessizlik arasında anlamlı ve pozitif ($r = .466^{**}$), işten ayrılma niyeti ile algılanan örgütsel destek arasında anlamlı ve negatif ($r = -.390^{**}$), algılanan örgütsel destek ile korumacı sessizlik arasında anlamlı ve pozitif ($r = .332^{**}$) ve algılanan örgütsel destek ile çalışan dayanıklılığı arasında anlamlı ve pozitif ($r = .642$) bir ilişki vardır. Korelasyon analizi öngörülen şartları sağladığı için hipotez testlerine geçilmiştir (Hair vd., 2010).

Tablo 3: Faydacı Sessizliğin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Moderatör Rolü

İşten Ayrılma Niyeti	Algılanan Örgütsel Desteğin Moderatör Rolü				
	Faydacı Sessizlik	β	Std. Hata	t	p
	Faydacı Sessizlik	.860	.098	8,711	0,000
	Algılanan Örgütsel Destek	-.431	.084	-5,110	0,000
	Faydacı Sessizlik X Algılanan Örgütsel Destek	.119	.070	1,699	0,008
	Model Özeti	R	R ²	F	p
		.704	.496	40,970	0,000

$p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3’de görüldüğü üzere regresyon modeli anlamlıdır ($p = 0,000$). Faydacı sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır ($\beta = .860$; $p = 0,000$). Bu bağlamda H1a hipotezi kabul edilmiştir. Analiz sonucuna göre, faydacı sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin moderatör rolü istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p = 0,008$). Bu doğrultuda H3a hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4: Örgütten Kaynaklı Örgütsel Sessizliğin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Moderatör Rolü

İşten Ayrılma Niyeti	Algılanan Örgütsel Desteğin Moderatör Rolü				
	Korumacı Sessizlik	β	Std. Hata	t	p

Korumacı Sessizlik	.060	.116	.518	0,605
Algılanan Örgütsel Destek	-.597	.112	-5,344	0,000
Korumacı Sessizlik X Algılanan Örgütsel Destek	-.210	.081	-2,583	0,011
Model Özeti	R	R ²	F	p
	.477	.228	12,288	0,000

p<0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4’de görüldüğü üzere regresyon modeli anlamlıdır (p=0,000). Korumacı sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir (p=0,0605>0,05). Bu bağlamda H1b hipotezi reddedilmiştir. Ancak korumacı sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin moderatör rolü istatistiksel açıdan anlamlıdır (p=0,011). Bu doğrultuda H3b hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: Çalışan Dayanıklılığının İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Moderatör Rolü

İşten Ayrılma Niyeti	Algılanan Örgütsel Desteğin Moderatör Rolü				
	Çalışan Dayanıklılığı	β	Std. Hata	t	p
	Çalışan Dayanıklılığı	-.068	.141	-.482	0,631
	Algılanan Örgütsel Destek	-.807	.134	-6,023	0,000
	Çalışan Dayanıklılığı X Algılanan Örgütsel Destek	-.201	.104	-1,937	0,045
Model Özeti	R	R ²	F	p	
	.498	.248	13,710	0,000	

p<0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

198

Tablo 5’de görüldüğü üzere regresyon modeli anlamlıdır (p=0,000). Çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir (p=0,631>0,05). Bu doğrultuda H2 hipotezi reddedilmiştir. Ancak çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin moderatör rolü istatistiksel açıdan anlamlıdır (p=0,045). Bu doğrultuda H4 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsan, yüzyıllardır birçok açıdan araştırılan ve tam olarak açıklanamayan bir varlıktır. Sosyal bilimlerden ise insanın ve insanın etkileşimde olduğu durumların açıklanması daha zordur. Dünyanın varoluşundan bu zamana insanlar etkileşim halinde, gruplar şeklinde yaşamakta ve üretim yapmaktadır. İnsanların üretim yapabilmesi ve yaşayabilmesi için tek başına değil örgütlü olması gerekir. Bu bağlamda, insanın hayatını bir örgüt çerçevesinde idame ettirmesi gerekmektedir. İnsan ve örgüt kavramı çok eski zamanlara dayanmakla birlikte küreselleşen dünyada daha farklı bir çerçevede faaliyet göstermektedir. Bu doğrultuda insan ve örgüt ilişkisi, çalışan-yönetici-örgüt (işletme) denkleminde değerlendirilmektedir. Sosyal bilimlerin etki sahasında olan bu denklem sosyoloji, psikoloji, yönetim (örgütsel davranış) dalları tarafından bilimsel olarak incelenmektedir.

Bu çalışmada, örgüt ve çalışan arasındaki ilişkide yer alan bir boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Aynı zamanda, Türkçe literatürde çok fazla ele alınmamış kavramlara yer vererek literatürün geliştirilmesine katkı sağlamak amaçlarından biridir. Bir

örgütün çalışma sistemini etkileyecek olan insan unsurunun davranışları ve sonuçları arasında bir bağ kurmak istenmiştir. Bu bağlamda, örgütsel sessizlik ve çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin moderatör rolü incelenmiştir. Bu çalışmanın varlık gerekçesi ise, entelektüel sermayenin oluşması doğru bir iletişim sayesinde örgüt içinde paylaşılarak ve aktarılarak gerçekleştiği için çalışanların neden sessiz kaldığını ifade etmek ve bu durumun olumsuz bir sonuca etki edip etmediğini ortaya koymaktır. Aynı zamanda, pozitif bir olgu olan çalışan dayanıklılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi incelenerek kıyaslama yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca, örgütsel desteğin çalışanlar tarafından algılanmasının işten ayrılma niyetine ne düzeyde etki ettiğini ortaya koymak istenmektedir.

Beyaz yakalılar üzerinde yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, örgütsel sessizlik ölçeği iki boyutlu çıkmıştır. Örgütsel sessizliğin iki boyutlu çıkması üzerine gerekli araştırma yapılmış ve sorular tekrardan gözden geçirilmiştir. Sorular incelenip literatür ile karşılaştırıldığında boyutlar faydacı sessizlik ve korumacı sessizlik şeklinde isimlendirilmiştir. Çalışmaya katılan insanların susma nedeni; baskı altında olma, işinde güvensizlik duygusu ve risk yaşama, örgütünden değer görmeme olabilirken aksine örgütüne ve örgütteki çalışma arkadaşlarına fayda sağlamak amacıyla olabilir. Analiz sonuçlarına göre, faydacı sessizlik ile işten ayrılma niyeti arasındaki pozitif ve anlamlı ilişki, konuşmanın çalışana riskli sonuçlar doğurması stratejik olarak kendisine fayda-çıkara sağlayan durumu dikkate alarak, fayda-maliyet analizi yaparak sessizlik göstermektedir. Çalışanın risk altında hissetmesi ve çıkarıcı bir bakış açısı ile sessiz olması işten ayrılma niyetine neden olmaktadır.

Örgütsel sessizliğin, korumacı sessizlik boyutunun işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi anlamlı değil iken, algılanan örgütsel destek moderatör etkiye sahiptir. Çünkü çalışanın korumacı sessizlik göstermesi örgütünü veya çalışma arkadaşlarını korumak amacıyla olması çalışanın örgütle veya iş arkadaşları ile çıkarları uyuşmadığı zaman gerçekleşmeyebilir. Ancak çalışan örgütünden destek algıladığı zaman örgütüne sadakat gereği ve katkı sunmak amacıyla sessiz kalmayı tercih edebilir. Bu bağlamda örgütsel sadakatin yüksek olduğu bir örgütte işten ayrılma niyetinin düşmesi beklenen bir tutumdur.

Bu çalışmanın bir diğer bağımsız değişkeni olan çalışan dayanıklılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde anlamlı bir etki görülmemektedir. Bu durum, çalışan dayanıklılığının sadece örgüte değil bireye de katkısı olması nedeniyle ortaya çıkmış olabilir. Çünkü birey zorlu şartlarda mücadele ederken bir bıkkınlık durumu ile karşı karşıya kalabilir lakin bu süreçte edindiği deneyim çalışmanı işten ayrılma noktasında bir düşünceye sevk etmeyebilir. Ancak çalışan belirsizlik düşüncesi içindeyken örgütünden destek algılasa zorlu şartlara ve durumlara karşı düşüncesi evirilecektir. Bu doğrultuda çalışanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin anlamlı bir etkisinin olması kabul edilebilir ve beklenen bir sonuçtur.

Bu araştırma belirli kısıtlar altında elde edilmiş ve bu kısıtlar altında gerekli önerilerde bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışmada bir bölge kısıtlaması bulunmaktadır. Araştırma İstanbul ili genelinde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda çalışmada mesleki kısıt ve zaman kısıt da bulunmaktadır. Çalışma beyaz yakalı

çalışanlara uygulanmış olup, araştırmanın verileri üç aylık bir süre içerisinde toplanmıştır.

Araştırmanın çizdiği çerçevede kavramsal bütüne ve analiz sonuçlarına bakıldığında yöneticilere ve gelecek araştırmacılara belirli çıktılar sunulmaktadır. İlk olarak, yöneticilerin örgüt içindeki destek/destek algısını artırması gerekir. Örgütsel destek algısı arttığında örgütsel sessizliğin neden olduğu işten ayrılma niyetinde bir azalma görülecektir. Kısacası örgütsel desteğin olması ve/veya artırılması örgütsel sessizliğin negatif yönlerini azaltacak veya çalışanların kendisini daha iyi ifade etmesine olanak sağlayacağı için işten ayrılma niyetini azaltacaktır. Bu doğrultuda işten ayrılma niyeti azalarak, örgütün hem işe alım maliyet kaybı olmayacak hem de entelektüel sermayesini elinde bulunduracaktır. Ayrıca, örgüt içindeki birey baskı ve diğer nedenlerle sessizliğe bırakılmamalıdır. Bunların aksine çalışana sorumluluk verilmeli, taşıdığı sorumluluk ve sadakat gereği sessizliği tercih edeceği durumu kendi belirlemelidir. Daha önce ifade edildiği üzere, ekolojik bakış açısına göre çalışan dayanıklılığı, çalışanların zorlu koşullar ile karşılaştığında bile işinde gelişmek için kaynak kullanması ve işine adapte olması için örgüt tarafından desteklenmesidir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar doğrultusunda, çalışan dayanıklılığının tek başına fayda vermeyeceği ve tek başına fazla mücadele vermesi veya gelişmek için kaynak göstermesinin işten ayrılma niyeti üzerinde bir etkisi olmaz iken örgüt desteği ile birleştiğinde anlam kazanmaktadır. Bu sebepten yöneticilerin çalışan dayanıklılığını destekleyecek bir sistem sunmaları önerilmektedir.

Araştırmanın çıktıları göz önüne alındığında gelecek araştırmacılar için alanda farklı boşluklar gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda, araştırmacılar örgütsel sessizlik kavramını kolektif şükran, denetim odağı, sanal kaytarma kavramları ile çalışabilir. Özellikle örgütsel sessizliğin alt boyutlarının pozitif ve negatif yönleri dikkate alınarak örgüt kültürü ve kariyer dayanıklılığı kavramları ile çalışmalar yapılabilir. Çalışan dayanıklılığı kavramı ise yüksek stresli mesleklerde (pilot, hemşire, itfaiyeci, madenci) araştırılıp bu alandaki boşluklar doldurulabilir. Bu kavramların iş stresi, iş tatmini, örgütsel sağlık vb. kavramlarla çalışılabileceği gelecek araştırmacılara önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- ACARAY, A. (2014). Örgüt kültürü, örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Doktora tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- ALOLA, U. V. ve ALOLA, A. A. (2018). Can resilience help? Coping with job stressor. *Academic Journal of Economic Studies*, 4(1), 141-152.
- BAYRAKTAROĞLU, S., ÖZDEMİR, Y., ARAS, A. G. M. ve ÖZDEMİR, A. G. S. (2015). Mavi Yakalı Çalışanlar: Neden Akademik Çalışmalar İçin Cazip Bir Örneklem Değil?. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(3), 138-157.
- BİBBY, C. L. (2008). Should I stay or should I leave? Perceptions of age discrimination, organizational justice, and employee attitudes on intentions to leave. *Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 13(2), 63.
- BLACKMAN, D. ve SADLER-SMITH, E. (2009). The silent and the silenced in organizational knowing and learning. *Management learning*, 40(5), 569-585.
- BLAU, P. M. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New ork: Wiley.
- BOWEN, F. ve Blackmon, K. (2003). "Spirals of Silence: The Dynamic Effects of Diversity on Organizational Voice", *Journal of Management Studies*, 40 (6): 1393-1417.
- BRINSFIELD, C. T. (2009). Employee silence: Investigation of dimensionality, development of measures, and examination of related factors. Doctoral Dissertation, The Ohio State University, ABD.
- BRITT, T. W., SHEN, W., SINCLAIR, R. R., GROSSMAN, M. R. ve KLIEGER, D. M. (2016). How much do we ally know about employee resilience? *Industrial and Organizational Psychology*, 9, 378-404.
- COTTON, J. L. ve TUTTLE, J. M. (1986). Employee turnover: A meta-analysis and review with implications for research. *Academy of management Review*, 11(1), 55-70.
- CRONBACH, L. J. (1951). Coefficient Alpha and The Internal Structure of Tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.
- ÇAKICI, A., (2007). "Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, 145162.
- ÇAKICI, A., (2010), "Örgütlerde İş Gören Sessizliği, Neden Sessiz Kalmayı Tercih Ediyoruz?", *Detay Yayıncılık*, Ankara.
- DAWLEY, D., HOUGHTON, J. D. ve BUCKLEW, N. S. (2010). Perceived organizational support and turnover intention: The mediating effects of personal sacrifice and job fit. *The Journal of Social Psychology*, 150(3), 238-257.
- DYNE, L. V., ANG, S. ve BOTERO, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of management studies*, 40(6), 1359-1392.

- EISENBERGER, R., HUNTINGTON, R., HUTCHISON, S. ve SOWA, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied psychology*, 71(3), 500-507.
- ELÇİ, M., ERDİLEK, M. K., ALPKAN, L. ve ŞENER, İ. (2014). The mediating role of mobbing on the relationship between organizational silence and turnover intention. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 455-464.
- EREN, E. (2004). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayınevi.
- ERKUŞ, A. ve FINDIKLI, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 42(2). 302-318.
- GREENBERG, J. ve COLQUITT, J. A. (2013). *Handbook of organizational justice*. UK: Psychology Press.
- GÜRER, A. ve DENİZ, N. (2018). Çalışan Sessizliğinin Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Third Sector Social Economic Review*, 53(1), 91-110.
- HUİ, C., WONG, A. ve TJOSVOLD, D. (2007). Turnover intention and performance in China: The role of positive affectivity, Chinese values, perceived organizational support and constructive controversy. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 80(4), 735-751.
- HWANGING S. ve KUOJYH H. (2006). "Effects of Job Satisfaction and Perceived Alternative Employment Opportunities on Turnover Intention-an Examination of Public Sector Organizations", *Journal of American Academy of Business*, 8(2). 254- 259.
- KAHVECİ, G., ve DEMİRTAŞ, Z. (2013). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları. *Eğitim ve Bilim*, 38 (167).
- KASALAK, G. ve AKSU, M. (2014). Araştırma görevlilerinin algıladıkları örgütsel desteğin örgütsel sinizm ile ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 115-133.
- KILINÇ, E. ve ULUSOY, H. (2014). Investigation of organizational citizenship behavior, organizational silence and employee performance at physicians and nurses, and the relationship among them. *Business Management Dynamics*, 3(11), 25.
- KUMAR, M. D., ALAGAPPAR, P. N. ve GOVINDARAJU, N. (2015). The Impact of Organizational Silence on Job Stress, Organizational Commitment and Intention to Leave Among Expatriate Employees. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*. 9.29, 1-8.
- KUNTZ, J. R., NÄSWALL, K. ve MALINEN, S. (2016). Resilient employees in resilient organizations: Flourishing beyond adversity. *Industrial and Organizational Psychology*, 9(2), 456-462.
- LOI, R., HANG-YUE, N. ve FOLEY, S. (2006). Linking employees' justice perceptions to organizational commitment and intention to leave: The mediating role of perceived organizational support. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79(1), 101-120.

- MILLIKEN, F. J. ve MORRISON, E. W. (2003). Shades of silence: Emerging themes and future directions for research on silence in organizations. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1563-1568.
- MILLIKEN, F. J., MORRISON, E. W. ve HEWLIN, P. F. (2003). An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of management studies*, 40(6), 1453-1476.
- MOBLEY, W. H., GRIFFETH, R. W., HAND, H. H. ve MEGLINO, B. M. (1979). Review and Conceptual Analysis of the Employee Turnover Process. *Psychological Bulletin*, 86(3), 493.
- MORRISON, E. W. ve MILLIKEN, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *Academy of Management Review*, 25(4), 706-725.
- NAEMI, B., SEYBERT, J., ROBBİNS, S. ve KYLLONEN, P. (2014). Examining the Work FORCE™ assessment for Job Fit and core capabilities of the FACETS™ Engine. ETS Research Report No. RR-14-32. Educational Testing Service, Princeton, NJ.
- NÄSWALL, K., KUNTZ, J., HODLİFFE, M. ve MALINEN, S. (2015). Employee Resilience Scale (EmpRes) Measurement Properties. Resilient Organizations Research Programme: Christchurch, New Zealand.
- ÖZDEVECİOĞLU, M. (2013). Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 113-130.
- ÖZLER, D. E., ATALAY, C. G. ve ŞAHİN, M. D. (2008). Mobbing'in örgütsel bağlılık üzerine etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 37-60.
- ÖZTÜRK ÇİFTÇİ, D., MERİÇ, E. ve MERİÇ, A. (2015). Örgütsel sessizlik, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: ordu ili özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde bir uygulama. *Journal of International Social Research*, 8(41), 996-1007
- PATTIE, M., BENSON, G. S. ve BARUCH, Y. (2006). Tuition reimbursement, perceived organizational support, and turnover intention among graduate business school students. *Human Resource Development Quarterly*, 17(4), 423-442.
- PAUL, H., BAMEL, U. K. ve GARG, P. (2016). Employee resilience and OCB: Mediating effects of organizational commitment. *Vikalpa*, 41(4), 308-324.
- PERRYER, C. JORDAN, C., FINS, I. ve TRAVAGLIONE, A. (2010). "Predicting Turnover Intentions the Interactive Effects of Organizational Commitment and Perceived Organizational Support", *Management Research Review*, 33(9), 911-923.
- PİNDER, C. C. ve HARLOS, K. P. (2001). Employee silence: Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Research in personnel and human resources management*, 20, 331-370.
- RHOADES, L. ve EİSENBERGER, R. (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of applied psychology*, 87(4), 698.

- SABUNCUOĞLU, E. T. (2007). Eğitim, Örgütsel Bağlılık Ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(2), 613-628.
- SCHLENKER, B. R. ve WEIGOLD, M. F. (1989). Self-identification and accountability. *Impression Management in The Organization*. Hillsdale, s.21-43.
- SCOTT, C. R., CONNAUGHTON, S. L., DÍAZ-SAENZ, H. R., MAGUIRE, K., RAMIREZ, R., RICHARDSON, B. vd. (1999). The impacts of communication and multiple identifications on intent to leave: A multimethodological exploration. *Management Communication Quarterly*, 12(3), 400-435.
- ŞİMŞEK, M. Ş. ve ASLAN, Ş. (2012). Meslekî Ve Örgütsel Bağlılığın, Örgütsel Davranışa İlişkin Sonuçlarla İlişkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(23), 414-454.
- TETT, R. P. ve MEYER, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention and turnover: Path analyses based on meta-analytic findings. *Personnel Psychology*, (46), 259-293
- TURUNÇ, Ö. ve ÇELİK, M. (2010). Algılanan örgütsel desteğin çalışanların iş-aile, aile-iş çatışması, örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyetine etkisi: Savunma sektöründe bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 209-232.
- TÜTÜNCÜ, Ö. ve DEMİR, M. (2003), Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Kapsamında İşgücü Devir Hızının Analizi ve Muğla Bölgesi Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2): 146-169.
- USLU, S. ve AKTAŞ, H. (2017). İşten ayrılma niyeti ile örgütsel sessizlik etkileşiminde iş güvencesi memnuniyeti ve iş güvencesi endeksinin aracı rolü: Özel bir hastane çalışanları üzerinde bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 141-160.
- ÜREN, S. G. ve ÇORBACIOĞLU, S. (2012). Algılanan Örgütsel Desteğin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: İmalat Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir İşletme Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 29-52.
- VAROL, F. (2010). Örgütsel bağlılık ve iş tatmininin işten ayrılma niyetine etkisi: Konya ili ilaç sektörü çalışanları üzerine bir uygulama. *Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- WANG, Y. D. ve HSIEH, H. H. (2013). Organizational ethical climate, perceived organizational support, and employee silence: A cross-level investigation. *Human relations*, 66(6), 783-802.
- YILDIZ, B. ve ARDA, Ö.A. (2018). Algılanan Aşırı Nitelikliliğin Yenilikçi İşyeri Davranışları Üzerindeki Etkisinde Kolektif Şükranın Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 141-161.
- YOSHIMURA, K.E. (2003). "Employee Traits, Perceived Organizational Support, Supervisory Communication, Affective Commitment, and Intent To Leave: Group Differences". Degree of Masters of Science, North Carolina State University, North Carolina.

ZEHİR, C. ve ERDOĞAN, E. (2011). The association between organizational silence and ethical leadership through employee performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 1389-1404.

BİR TOPLUMSAL DEĞİŞİM SORUNSALI OLARAK KALKINMA: MODERNLEŞMENİN VE BATILILAŞTIRMANIN KÜLTÜREL YOK EDİCİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

DEVELOPMENT AS A PROBLEM OF SOCIAL CHANGE: AN ASSESSMENT OF THE CULTURAL ANNIHILATION OF MODERNIZATION AND WESTERNIZATION

Mesut KAÇANOĞLU*

Özet

Kalkınma iktisadi olarak bir alt disiplinin ortaya çıkışı ve bu disipline yönelik varlığın hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerce kabullenilişi İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. İki kutuplu dünyanın varlığı ve batılı ülkelerin az gelişmiş ülkeleri kendi saflarına çekme çabası kalkınma iktisadının gelişimine ivme kazandırmıştır. Kalkınma yazınında; kalkınma, sanayileşme, batılılaşma ve modernleşme kavramları neredeyse eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Kalkınma Batı uygarlığınca yaratılan maddi ilerlemeyi yakalamak olarak algılanmıştır. Dolayısıyla kalkınmak isteyen bir ülkenin modernleşmesi ve Batılılaşması gereklidir. Modernleştirme ve kalkınma çabaları ile kültürel farklılıklar hiyerarşik açıdan sınıflandırılmaktadır. Kalkınma adına uygulanan müdahalelerin meşru hale getirilmesi için Batılı kültür modeli idealize edilerek bir ölçüt haline dönüştürülmüştür. 1970'lere kadar kalkınma iktisadi altın çağını yaşamış olmasına rağmen bu tarih sonrasında krize sürüklenmiştir. Batıya ait yaşam biçiminin sanayileşme, batılılaşma, modernleşme ya da kalkınma adı altında kutsanması üçüncü dünya ülkelerinin, kültürlerinin başkalaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Az gelişmiş ülkelerin kendilerine özgü zengin bir medeniyetleri ve kültürleri vardır. Kalkınma uğruna bunları feda etme ya da dönüştürme çabaları başarısız olmuştur. Bu çalışmanın amacı batılı kalkınma düşüncesinde ortaya çıkan krizin temel nedeninin, bu düşüncede az gelişmiş ülkelerin kültürlerinin önemsenmeyerek kalkınmanın batılılaşma ve modernleşme olarak ele alınmış olmasından kaynaklandığının ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Modernleşme, Batılılaşma, Kültür.

Abstract

The emergence of a sub-discipline as development economics and the acceptance of the existence of this discipline by both developed and underdeveloped countries took place after the Second World War. The existence of a bipolar world and the efforts of Western countries to attract underdeveloped countries to their own ranks have increased the importance of development economics. In development literature, the terms development, industrialization, Westernization and modernization are used almost synonymously. Development is perceived as capturing the material progress created by Western civilization. Therefore, a country that wants to develop needs to be modernized and westernized. Through modernization and development efforts, cultural differences are classified hierarchically. The Western culture model has been idealized and transformed into a benchmark in order to legitimize the interventions implemented in the name of development. Although Development Economics had its golden age until the 1970s, it was then dragged into crisis. The blessing of the western way of life under the name of industrialization, westernization, modernization or development resulted in the transformation of the cultures of the third world countries. Underdeveloped countries have their own rich civilization and culture. Efforts to sacrifice or transform them for development have failed. The aim of this study is to show that the root cause of the crisis in Western Development thought is due to the fact that underdeveloped countries' cultures are ignored and development is treated as Westernization and modernization.

Key Words: Development, Modernization, Westernization, Culture.

*Araştırma Görevlisi Dr.

Res. Asst. (PhD.)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
İİBF/İktisat Bölümü

Mail/E-posta:

mesutkacanoglu@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0003-0846-6799

Başvuru tarihi/Received:

5.11.2020

Kabul Tarihi/Accepted:

19.11.2020

ISSN 2618-6217

GİRİŞ

Kalkınma kavramının/düşüncesinin farklı şekillerde tanımlanabildiği görülmektedir. Bu farklılığın temel nedeni kavramın tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümle ilgilidir. Kalkınma sözcüğünün kullanılması ya da kalkınma adına gerçekleştirilecek olan bir değişim/dönüşüm bir ön kabul olarak insanlarda olumlu bir şey yapıldığını ya da yapılması gerektiği izlenimi bırakmaktadır. Bu yönüyle kalkınma, gelişme ya da ilerleme kavramları bu kavramları kullananlar tarafından kendi ideolojik hedefleri doğrultusunda kullanılmış ve dönüştürülmüştür.

Kalkınma kavramı mucizevi özelliklere sahiptir. Öncelikle herkesin sahip olması ya da ulaşması gereken bir hedef niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada kalkınma kavramından kalkınma iktisadına oradan da büyüme, batılılaşma ve modernleşmeye giden sürecin izleri aranacaktır. Bu arayışın temel nedeni kalkınma iktisadının ideoloji yüklü özelliklerini ortaya çıkararak üçüncü dünya (azgelişmiş ya da aslında batı kulübüne dahil edilmeyen) ülkelerinin kültürleri üzerindeki etkisini değerlendirebilmektir. Tabi ki bilinçli bir proje olan kalkınma iktisadının azgelişmiş ülkelerin kültürleri dışında çok farklı alanlarda etkisi bulunmaktadır. Bu çalışma özelinde kültür üzerindeki etkisi modernleşme kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme ışığında çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kalkınmanın anlamına yer verilecek kalkınma iktisadının yükselişi ve gözden düşüşü kısaca ele alınacaktır. Sonrasında kalkınma iktisadında kalkınmanın nasıl değerlendirildiği, tanımlandığı ve modernleşme algısı ele alınacaktır. Son olarak ise modernleşme olarak algılanan kalkınmanın azgelişmiş ülkeler üzerinde kültürel yok ediciliğine yer verilecektir.

KALKINMA İKTİSADININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE ANLAMLANDIRILIŞI

Kalkınma Nedir?

Kalkınma kavramı genellikle farklı çağrışımlar içermektedir. Örneğin basitten karmaşığa, aşağıda olandan üstün olana ya da en kötüden en iyiye gibi farklı şekillerde algılanmaktadır. Kalkınmanın iyi bir durum olduğu, iyi bir iş yapıldığı, kaçınılmaz, zorunlu, arzu edilir ve evrensel olduğu fikri genel olarak kabul görmektedir. Ayrıca ideolojik yapısı nedeniyle azgelişmişlik kavramı dünyanın tekliliğini, homojenliğini ve doğrusal evrimini açıklamaya çalışan ve temeli tamamen batılı ülkelerce üretilen bir varsayım olarak bir karşılaştırma sıfatı gibi işlev görmektedir (Esteva, 2010, s. 6-8).

Kalkınma sorununa getirilen çözüm önerileri, tarihsel süreçte ülkelerin karşılaştıkları iktisadi ve toplumsal sorunlara cevap üretmek için sürekli değişim göstermiştir. Kalkınma tarihsel olarak sanayileşme, büyüme, sosyal/kültürel yapısal değişim vb. gibi çeşitli göstergelerle tanımlanmıştır. Kalkınma, genel anlamıyla çoğu ülkenin ulaşmak istediği önemli bir amaçtır. Ayrıca kalkınma, toplumsal değişkenler üzerinde köklü değişimlere neden olması beklenen bir süreçtir (Mıhçı, 1996, s. 65).

Kalkınma farklı şekillerde tanımlanabilir. En basit haliyle kalkınma bir ülkede toplumsal refahın artması, daha iyi bir yaşam düzeyinin sağlanması ve bunun sürdürülebilirliği için yürütülen çalışmaları kapsamaktadır. Bu çabalarda kültürel, sosyal, siyasal ve iktisadi değişimleri içeren yapısal dönüşümler hedeflenir. Bağlama bağımlı olan kalkınma kavramı çözülmesi gereken sorunların niteliği değiştikçe yeniden tanımlanmak zorundadır (Toksöz, 2012, s. 7, 11). Örneğin kavram önceleri

iktisadi kaynakların verimli ve etkili kullanılmasını hedeflerken zamanla meta merkezli bir anlamla kullanılmaya başlanmıştır (İçli, 2003, s. 101). Kalkınma iktisadının başlangıç dönemlerinde teknik bir mühendisliğe indirgenen kalkınma sürecinde devlet eliyle planlar yapılması ve programlar uygulanması, iktisadi kalkınmanın başarılmasının ön koşulu haline gelmiştir (Özalp, 2017, s. 1208).

Kalkınma kavramına yüklenen anlam zamanla farklılaşmıştır. Farklılaşmanın başlangıç aşamasında her toplumun farklı bir toplumsal refah olgusu mevcut iken kavramın zamanla batıdaki gelişme çizgisinin her ülke için geçerli olduğu inancına evrildiği görülmektedir. Kalkınma zamanla az gelişmiş ülkeler için bir yol haritası halini alarak statik bir yapı kazanmıştır. Batılı düşünce tarzının egemenliğinde teknik düzeye indirgenen kalkınma ve kalkınma iktisadi, kalkınma politikaları yardımıyla batılı ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerindeki doğrudan ya da örtük müdahalelerinin meşrulaştırılmasında kullanılan önemli bir araç haline dönüşmüştür.

Kalkınma olgusunun ortaya çıkışı Sanayi Devrimi, Aydınlanma Çağı ve Fransız Devrimine kadar götürülebilmektedir. Bu dönüşümlerin batılı ve diğer ülkelere ilerleme olarak algılanması kalkınmanın batılılaşma ve modernleşme şeklinde bir paradigmaya dönüşmesine neden olmuştur (Mihçı, 1996, s. 80). İlerleme anlayışına göre kıta Avrupa'sının yaşadığı kapitalist dönüşüm insanlığın ulaşabileceği son doğal durumu işaret etmektedir. Gerekli dönüşümü yaşayan tüm toplumlar bu aşamaya ulaşabilir. Bu düşüncenin temeli "ortak iyi" kavramına dayanır (Türkay, 2005, s. 33).

II. Dünya Savaşı sonrası hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde toplumun çıkarını sağlayacak "ortak iyi"ye ulaşma fikrinin genel ifadesini kalkınma kavramında bulmuştur. Ortak iyi fikri iktisadi boyutta ele alınmış ve değişim iktisadi değişkenlerle açıklanmıştır. Kalkınma düşüncesine farklı dönemlerde farklı toplumlarda hatta aynı toplumda farklı zamanlarda farklı anlamlar yüklenmiştir. Fakat kavramın temellendiği "ortak iyi"ye ulaşma ideolojisi değişmemiştir. Sanayileşme, modernleşme ve batılılaşma gibi kavramları çağrıştıran kalkınma düşüncesi batılı toplumların diğer ülkeler üzerinde üstünlük kurabilmesini kolaylaştırmıştır (Özalp, 2017, s. 1208-1213).

Kalkınma kavramı zamanla farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bugünkü anlamda "kalkınma" kavramının içeriği savaş sonrası modern kalkınma düşüncesinden etkilenmiştir (Pieterse, 2010, s. 5). Az gelişmiş toplumların kalkınma çabalarının önemli bir nedeni batılı toplumlar gibi modern olabilmektir. 1945 sonrası dönemde kalkınma iktisadının ortaya çıkışı, Amerikan egemenliğinin getirdiği iyimserlik ve Soğuk Savaş'ın rekabetçiliği sonrasında toplumların temel hedefi onları modernleşme yoluna götürecek kalkınmayı başarmak olmuştur. Kalkınma modernleşmeyle eş sayılmış, kalkınmak isteyen toplumların hedefi batılı modern toplumlar seviyesinde sosyal ve kültürel özelliklere sahip olarak modernleşmek olmuştur (Keyder, 2004, s. 9).

Kalkınma iktisadi doğrudan iktidar ilişkilerini etkilediğinden ideolojik bir alt yapıya sahiptir. Kalkınma kavramının ortak iyi arayışında olması onun ideolojisinin temelini oluşturmaktadır. Çünkü kalkınma, toplumun tüm kesimlerine yarar sağlamayı hedefler (Ercan ve Biçer, 2005, s. 63). Bu yararın nasıl belirlendiği ve buna nasıl ulaşılacağı bir kesinlik haline dönüştüğünde ideolojik arka plan görünür hale gelir.

Kalkınma kavramı masum bir kavram değildir. Bu kavram çağrışımlarından çok gizledikleriyle anlam kazanır fakat kalkınma sorunsalıyla mücadele eden ülkelerin 1945'den 2000'li yıllara kadar yaşadığı tecrübelerden ders çıkarmadıkları görülmektedir (Türkay, 2005, s. 39). 2000'li yıllardan sonra ise kalkınma/modernleşme düşüncesinde kapatılamayacak önemli çatlaklar ortaya çıkmıştır.

Kalkınma İktisadının Tarihsel Gelişimi

Kalkınma, toplum yaşamını daha ileri düzeye çıkarma ya da kolaylaştırma çabaları tarihin başlangıcından itibaren insanlığın temel hedefi olmuştur. Fakat kalkınma iktisadi adı altında bir disiplinin ortaya çıkışı (kalkınmanın kurumsallaşması) II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası kalkınma organizasyonu ve ulusal kalkınma planları geliştirilmiştir.

Batı dışındaki ülkelerin değişim, dönüşüm ve kalkınma süreçleri II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sosyal bilimcilerin üzerinde tartıştığı önemli alanlardır. Bu dönemde Amerikan entelektüelleri uluslararası ilişkileri düzenlemek amacıyla batı dışındaki ülkelere yönelik yoğun bir bilgi üretiminde bulunmuşlardır. Batı dışı toplumların kalkınma sorunu önem kazanmış ve bu sorun iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasal bağlamlarda ele alınmıştır. Bu çalışmaların iktisatçılar, sosyologlar, antropologlar ve siyaset bilimciler tarafından neredeyse tüm alanlarda yapıldığı görülmektedir (Altun, 2000, s. 123).

II. Dünya Savaşının sona ermesiyle batılı ilerleme fikrine duyulan güven sarsılmıştır. Fakat savaş sonrası yeniden yapılanma koşullarında bu güvenin geri alınması için ilerlemeye yönelik yeni bir tasarım olarak kalkınma iktisadi geliştirilmiştir. Böylece azgelişmiş olarak nitelendirilen ülkeler kalkınma kavramıyla karşılaşmışlardır (Türkay, 2005, s. 34). Kalkınma iktisadının gelişimiyle birlikte azgelişmiş ülkeler kalkınma yazınının temel araştırma nesnesi olmuşlardır (İçli, 2003, s. 111). Dolayısıyla kalkınma kapitalist batı toplumlarının dünyanın geri kalan kısmı için üstlendiği kalkındırma, modernize etme ve çağdaşlaştırma misyonunun yirminci yüzyıldaki ifadesi haline dönüşmüştür (Özalp, 2017, s. 1214). Kalkınma yazınının ortaya çıktığı dönemde iki kutuplu dünya, Soğuk Savaş ortamı ve ulusal bağımsızlıklarını yeni kazanan ulus devletlerin kuruluş aşamasında olması bu yazının gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.

Kalkınma iktisadının gelişiminde ve içeriğinin belirlenmesinde savaş sonrası iki kutuplu dünyanın varlığı önemlidir. Bu dönemde iki kutbunda yeni ulusal bağımsızlıklarını kazanan ülkeleri kendi tarafına çekmeye çalıştığı gözlenmiştir. Azgelişmiş ülkeler ise siyasi bağımsızlıklarını iktisadi açıdan sağlamlaştırma çabası içindedirler. Her iki kutup “ortak iyi”yi hedeflemekte, kalkınma ve sanayileşme vurgusu yapmaktadır. Fakat bu sürece farklı iktisadi sistemlerle ulaşılabileceğini savunmaktadırlar.

Soğuk Savaş koşullarında kalkınmanın “sosyalist hali” ve “kapitalist hali” çatışma halindedir. Aralarındaki fark toplumsal örgütlenme biçimleri, ortak noktaları ise kalkınmanın sanayileşmeyi sağlayacak olmasıdır (Türkay, 2005, s. 34). Bu dönemde ABD liberal söylemin ve demokratik değerlerin; Sovyet Rusya ise sosyalist ideolojinin hakimiyet alanını arttırma çabasıdır. Sovyet Rusya, uluslararası arenada

kendisine taraftar bulma peşindedir. Bu nedenle Avrupa ve tüm batı dışı toplumlar arasında müttefik arayışına girmiştir. Bunun karşı tarafında ise Amerika, dünyaya yeni bir düzen getirmeyi hedeflemektedir. Bu gerilimli süreçte Amerika, Sovyet Rusya'ya kıyasla çok daha etkin bir konum elde edebilmiştir (Altun, 2000, s. 125-126).

Sosyalizmin yayılma korkusu Soğuk Savaşın temelini hazırlamış bloklar arası rekabet ve taraftar çekme yarışı önemli bir düzeye ulaşmıştır (Mihçı, 1996, s. 67). İki kutupta batı dışı dünyanın kalkınmasını ve modernleşmesini bir problem olarak ele almıştır. Bu doğrultuda liberal ve sosyalist kalkınma kuramları geliştirilmiştir (Altun, 2000, s. 133). Avrupa sömürgelerinde anti sömürgeci bağımsızlık hareketleri sonucu birçok ulusal devlet ortaya çıkmıştır. Yeni bağımsızlığını kazanan ulus devletler Soğuk Savaş'ın tarafları için olası müttefik özelliği taşımıştır. Bu durum kalkınma sorununa olan ilgiyi arttırmıştır (Altun, 2000, s. 139). Gelişmiş ülkelerde refah devleti uygulamaları gündeme gelmiş azgelişmiş ülkelerde ise kalkınmacı devlet uygulamaları hayata geçirilmiştir (Aydın, 1999, s. 8).

1940'lardan 1970'lere kadar iktisadi büyüme kalkınma kavramıyla eşanlamlı kullanılmıştır. Bu dönemde Batılı ülkelerin tarihsel kalkınma deneyiminden elde edilen bulgular sonucunda büyüme hedefinin kalkınma düşüncesinin merkezine oturtulduğu görülmektedir (Mihçı, 1996, s. 68-69). Kalkınma, sanayileşmek isteyen ülkeler için anahtar bir kavramdır. Çünkü kalkınma genellikle geri kalmış olmaktan kurtulmanın iktisadi boyutuna indirgenmiş ve sanayileşmeye özdeş sayılmıştır. Geleneksel kalkınma iktisadında kapitalist sistemin sürdürülebilirliği ve dünya kapitalizminin yeniden yapılandırılmasında bir araç olarak kullanılmıştır (Özalp, 2017, s. 1208).

Savaş sonrası dönemde imparatorluklar parçalanmış sömürge durumundaki birçok ülke bağımsızlığını elde etmiştir (Mihçı, 1996, s. 67). Ortaya çıkan yeni ulus devletler, modernleşme sürecinin gündeme gelmesinde Soğuk Savaş kadar etkilidir (Altun, 2000, s. 128-129). Azgelişmiş ülkelerin yöneticileri, siyasi bağımsızlıklarını sağlamlaştırmak için iktisadi bağımsızlıklarına ve kalkınmaya önem vermişlerdir. Bu yönde ulusal kalkınma politikaları geliştirmişlerdir. İki farklı kalkınma alternatifi değerlendirildiğinde ilk bakışta Sovyet tarzı kalkınma modeline ilgi daha fazla olduğu görülmüştür (Altun, 2000, s. 132). Savaş sonrasında sosyalist ülke sayısında önemli bir artış gözlenmiştir. Sovyetler gibi bir alternatfin varlığı ABD'nin azgelişmiş ülkelerle ilgilenmesini zorunlu hale getirmiştir. Örneğin Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlar Sovyet tehdidi yaşayan bölgelerde yaygınlaştırılmıştır. Bu yardımların temel amacı destekçisi oldukları hükümetlere meşruiyet sağlayarak, batılılaşma ve modernleşme sürecini hızlandırmaktır (Aydın, 1999, s. 8).

1970'li yıllarda geleneksel kalkınma iktisadının karşısına azgelişmiş ülkelere gelen tepki ve eleştiriler sonucu neomarksist analizlerden etkilenen bağımlılık teorileri geliştirilmiştir. Bağımlılık Okulu geleneksel kalkınma yaklaşımının öngördüğüne benzer bir kalkınmayı hedeflemekte fakat bunu geleneksel kalkınma iktisadından farklı araçlara bağlamaktadır. Bu okulda azgelişmişliğin nedeni azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle kurdukları bağımlılık yaratan ilişkilerdir.

Kalkınma yazını kalkınmanın önündeki engeli ülkelerin içsel yapılarıyla açıklarken azgelişmişlik yazını için kalkınmanın engeli gelişmiş kapitalist ülkelerdir. Her iki

yazın içinde kalkınma ulaşılmak istenen bir gerçekliktir. Kalkınma düşüncesinin peşinde koştuğu “ortak iyi” iki yazın içinde önemlidir (Ercan ve Biçer, 2005, s. 75-77).

1970’li yıllarda ortaya çıkan borç krizleri geleneksel kalkınma iktisadının sorgulanmasına neden olmuş ve tek kutuplu dünyanın varlığıyla birlikte kalkınma yazınında neoliberal görüşler hakim konuma gelmiştir.¹ 1970’lerde kalkınma yazınında alternatif arayışına girilmiştir. Burada üç farklı yoldan devam edildiği görülmektedir. İlk olarak alternatif kalkınma teorileri geliştirilmiş ve bu teorilerde kalkınma politikalarına büyüme dışındaki değişkenler eklenmeye çalışılmıştır.² Bir diğer kalkınma yolu neoliberal politikalar olmuştur. Neoliberal politikalar ile piyasalar yüceltilmiştir. Piyasalara müdahale edilmediği koşullarda kalkınmanın kendiliğinden gerçekleşeceği ileri sürülmüştür. Bu politikaların IMF ve DB vasıtasıyla uygulanması sonucu ortaya çıkan krizlerle birlikte Washington Uzlaşısı’ndan, Post Washington Uzlaşısı’na geçiş yaşanmıştır. Böylece “piyasa dostu devlet” kavramı gündeme gelmiştir.³ 1980 sonrasında kalkınma yazınında ortaya çıkan üçüncü bir yol yapısalcılığın ve post yapısalcılığın metotlarını kullanan ve post modern teoriden temellenen post kalkınma⁴ yaklaşımlarıdır⁵.

Kısaca ele aldığımız kalkınma yazınının sonuçları ilgili yazının değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır. Günümüzde kalkınmanın batı merkezli olarak ortaya çıktığı, geliştirildiği ve yönlendirildiği bir gerçektir. Geleneksel kalkınma politikalarının sonuçlarına bakıldığında ise az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkeleri yakalamak bir yana bu ülkelerle aralarındaki kalkınma farklılıkları giderek artmıştır. Kalkınma politikalarıyla dünyada yoksulluk azaltılamamış aksine artış göstermiş ve gelir dağılımında önemli adaletsizlikler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde üstün olma gayreti ve hakimiyet savaşları acı çeken halklar yaratmıştır. IMF ve DB tarafından önerilen ve uygulanan politikalar başarısız olmuştur. Fakat her başarısızlık ve krizden sonra hedef (ortak iyi) farklılığı olmadan kullanılan araçlar değiştirilmiş, bu araçlara yenileri eklenmiş ya da farklılaştırılmıştır. Kalkınma yazınında hedef ve amaç hep batılılaşma, sanayileşme, büyüme ve modernleşmedir. Hedefler ve hedefleri kimin belirlediği eleştirilmediğinden kalkınma kavramı inandırıcılığını yitirmiştir. Fakat batılı düşünce tarzlarının eleştirilerinin kapısının aralanması gereklidir.

MODERNLEŞME, BATILILAŞMA VE SANAYİLEŞME OLARAK KALKINMA

Kalkınma yazınında, batılılaşma, modernleşme, sanayileşme ve ilerleme; “ortak iyi” hedefinin peşinde koşmada benzer anlamlar içermekte ve kalkınmış olmakla özdeş sayılmaktadır. Batının kendisini bu kavramlarla tasvir etmesi az gelişmiş ülkeler ve özellikle savaş sonrası yeni bağımsızlığını kazanan bizim gibi ülkelerde sorgulanmadan kabul edilmiş ve modernleşme ya da çağdaşlaşma adı altında bu kuramlar hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Elbette modernleşmenin olumlu yönleri

¹ Detaylı bilgi için bakınız Mihçı, 1996, Aydın, 1999, Dikmen, 2000.

² Bu yaklaşımlarda eşitlik, katılım ve sürdürülebilirlik önem kazanmıştır. Detaylı bilgi için bakınız Pieterse, 2010, Toksöz, 2012.

³ Washington Uzlaşısı ve Post Washington Uzlaşısı hakkında detaylı bilgi için bakınız, Ercan ve Biçer, 2005, Özalp, 2017.

⁴ Post kalkınma yaklaşımı kalkınma yazınına bilinçli bir proje olarak ele almakta ve bu projenin tamamına alternatif aramaktadır. Daha çok eleştirel bir karaktere sahip olan post kalkınma yaklaşımı kalkınma politikalarında farklılıkların, yerelin ve kültürün önemi üzerinde durmaktadır. Kalkınma çözümünde ise esas olarak her yerele farklı bir kalkınma çözümü önerilmektedir.

⁵ Detaylı bilgi için bakınız Kaçanoğlu, 2020.

vardır. Ama modernleşme kuramı Avrupa'ya oradan da Amerika'ya ait kültürel bir birikimin ürünüdür. Buna rağmen çoğu az gelişmiş olarak nitelenen ülkenin kendi tarihsel süreçlerinde kendilerine has zengin toplumsal kuramları vardır ve olmuştur. Daha da önemlisi batı modernitesi tarihsel oluşum aşamasında doğu kültür ve medeniyetinden önemli ölçüde faydalanmıştır. Az gelişmiş ülkelerde geleneksel ve batılı kuramların çatışması ve batılı kuramların kalkınma adına yerli yönetici kadrolarca dikte edilmesi önemli kültürel bunalımlara neden olmuştur. Modernleşme kuramının kültür üzerindeki etkisine değinmeden önce bu kuramın gelişiminin kısa bir değerlendirmesini bu başlık altında yapılacaktır.

İktisat yazınında kalkınma yaklaşık yüzyıllık bir geçmişe sahip olsa da bu terimin içerimleri yüzyıllara yayılan bir geçmişe sahiptir. Kapitalist gelişmeden öncüllenen bu süreçte 18 yy. İngiltere'de başlayan ve sonrasında kıta Avrupası'na oradan da Amerika'ya yayılan sanayileşme sürecinin ortaya çıkardığı yenilikler "ilerleme" kavramıyla ifade edilmiştir. Batı bu başlangıç ile her türlü gelişme ve modernliğin merkezi haline gelmiştir. Kalkınma iktisadiyla birlikte batı uygarlığının yarattığı maddi ilerlemeye ulaşmanın farklı isimleri batılılaşma, sanayileşme ve modernleşmedir. Bunun sonucunda batılılaşma, modernleşme ve sanayileşme az gelişmiş ülkeler de egemenliğini kabul ettiren bir paradigmaya dönüşmüştür (Mihçı, 1996, s. 65-66).

Modernleşme kuramı öncelikle bir toplumsal değişim kuramıdır. Bu kuramda Batı dışında kalan toplumların batının izlediği tarihsel süreci taklit ederek evrensel olduğu savunulan modernleşme sürecine katılmaları hedeflenir. Modernleşme kuramı az gelişmiş ülkelerin siyasal iktidarları tarafından benimsenmiştir. Bu ülkelerin kalkınma süreçlerine yönelik değerlendirmeleri modernleşme kuramından etkilenmiştir. Böylece bu ülkelerde kalkınma birincil amaç haline gelmiştir (Altun, 2000, s. 123).

Kalkınma kuramı olarak geliştirilen modernleşme teorisi modern ve geleneksel toplum türlerinin karşılaştırılmasını içerir. Bu karşılaştırmada ilk olarak modern toplumun özellikleri belirlenmiştir. Sonrasında ise geleneksel toplum modern olmayan toplum olarak tanımlanmıştır (Pedro, 2019, s. 80). Az gelişmiş ülkelerde kalkınma ve ilerleme stratejileri; modernleşme, batılılaşma ve çağdaşlaşma ifadelerinin içerildiği bir inşa sürecine dönüşmüştür (Ercan ve Biçer, 2005, s. 61). Modernleşme, batılı ülkelere ait olan sosyal ve kültürel kurumların benimsenmesidir. Bu nedenle ülkelerin modernleşmesi bu ülkelerdeki geleneksel kurumların karakterine ve batılılaşma tarzına bağlıdır. Bu program Amerikan söyleminde güncellenen ve batının doruk noktası olarak ortaya çıkan Amerikan ve Fransız devrimlerinin uzantısıdır (Pieterse, 2010, s. 23).

Modernleşme kuramında Amerika öngördüğü dünya düzeni çerçevesinde dünyayı modernize etme yetkisi olan tek güç haline gelmiştir. Az gelişmiş ülkeler, ABD sayesinde komünizm karanlığından kurtulacak ve refah devletlerinden oluşan bir dünyaya ulaşabileceklerdir. Az gelişmişlikten kurtulmak için ABD'nin yönettiği bir modernleşme siyaseti benimsenir. Modernleşme, Amerika'nın dünya genelindeki çıkarlarının nerelerde yattığının tespitini kendisine başlıca amaç edinen bir toplumsal değişim anlayışıdır (Altun, 2000, s. 134). Modernleşme kuramı eski olanın yeni ile değiştirilmesini ve neyin yeni olduğunun cevabının üretilmesidir (Pedro,

2019, s. 82). Modernleşme kuramı, yeni bağımsızlığını kazanmış ulus devletlerin kendilerine ait kültürlerinin ve farklılıklarının bir kalkınma paradigması üretmeye çalışmasını gereksiz görmektedir (Aydın, 1999, s. 9).

Modernleşmenin farklı alanlarda farklı anlamları vardır. İktisadi açıdan sanayileşme, kentleşme ve tarımda teknolojik dönüşümü ifade eder. Toplumsal açıdan geleneksel bağların çözülmesi ve bireyselliğin ön plana çıkmasıdır. Siyasi açıdan bürokrasinin ve otoritenin rasyonelleşmesidir. Kültürel olarak da bilimsel bilginin hakimiyeti ve artan laikleşmedir (Ingham, 1993). Modernleşmenin dört temel boyutu vardır. İlk olarak siyasi modernleşme: siyasi partiler, parlamentolar, oy hakkı vb. katılımcı bir yapı içerir. İkincisi kültürel modernleşme: sekülerleşme ve ulusal ideolojiye bağlılıktır. Üçüncü olarak ekonomik modernleşme ise artan bir iktisadi dönüşüm ve büyüme, iş bölümünün, yeni yönetim tekniklerinin ve teknolojilerinin kullanımı ile ticari yeteneklerin artmasıdır. Son olarak toplumsal modernleşme ise okuma-yazma oranının artması, kentleşme ve geleneksel otoritenin zayıflaması vb. öğeleri içerir (Altun, 2000, s. 136).

Modernleşme kuramı Rostow'un 1960'da yayımlanan "Ekonomik Büyümenin Aşamaları Komünist Olmayan Bir Manifesto" başlıklı kitabında ortaya koyduğu görüşlerden teorik destek almaktadır. Rostow, kuramında her toplumun geçmesi kaçınılmaz olan beş aşamalı bir toplumsal ilerleme süreci ortaya koymaktadır. Bu aşamalar: Geleneksel toplum, Kalkışa Hazırlık Aşaması, Kalkış, Olgunluğa Gidiş, Kitleli Tüketim'dir.⁶ Her toplum bu beş aşamadan geçerek kalkınacaktır. Bu basamaklandırma modernleşme kuramını teorik olarak desteklemekte ve az gelişmiş ülke insanlarını bu konuda teşvik etmektedir. Aslında, gelişmiş ülkeler bir nebze egemenlik ve iktidar gücünü ellerinde tutmayı örtük olarak bu ve benzer teorilerle perçinlemektedirler.

Kalkınma düşüncesinin önemli bir amaç olmasının nedeni kalkınmanın modernleşmeyi sağlayacağı ön kabulüdür. Modernleşme kuramı ile geleneksel toplumlarda kültürel kalkınma engelleri belirlenir. Batılı kalkınma düzeyine ulaşmak için az gelişmiş ülkelerde kültürel, iktisadi ve siyasal farklılıklar dönüştürülür. Bu ülkelerde geleneksel kurumlar yerlerini sözde modern kurumlara bırakmalıdır.

20. yy. ikinci yarısında modernleşme kuramının geliştirildiği dönemlerde batılı ülkeler batı dışında kalan ülkeleri yeni stratejilerle tanımlamış ve biçimlendirmiştir. Bu dönemde modern batılı değerler batı dışı toplumlara aktarılmaya çalışılmıştır. Modernize etmek olanaklı ve gerekli kılınmıştır. Böylece batı dışı ülkeler fiili bir sömürge alanı olmaktan çıkarılmıştır. Siyasi ve kültürel ayrımcılığın yerine iktisadi olarak bir bütünleşme söylemi geliştirilmiştir (Altun, 2000, s. 135). Modernleşme kuramı aydınlanmanın uzantısı olarak batılı bilim insanlarınca "öteki" toplumların kalkınabilmesi için çözümler üretir. Evrensel bir süreç olan modernleşme rastlantısal bir süreç değildir. Geleneksel toplumun tasfiyesi modern olana ulaşmak için gereklidir (Toksöz, 2012, s. 14).

Savaş sonrası dönemde modernleşme kuramının elde ettiği iyimser hava 1960'ların ortalarına doğru sorgulanmaya başlanmıştır. Modern olanın gelenekle girdiği ilişkide sorunlar ve gerilimler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Batı ve batı dışı toplumlar arası

⁶ Detaylı bilgi için bakınız, Toksöz, 2012, Altun, 2000, Aşkın, 2019

ilişkiler eleştirilmiştir (Altun, 2000, s. 183-184). Azgelişmiş toplumların modernize edilme çabası başarılı olamamıştır. Yaşanan süreçte azgelişmiş ülkelerin tüm dinamikleri alt üst edilmiş ve yıkıcılığa ek olarak yeni çatışma alanları ortaya çıkmıştır. Çünkü azgelişmiş toplumlarda toplumsal pratikler, toplumların kendilerini algılama tarzları, bilgilendirme biçimleri ve sistemleri değiştirilmiştir (İçli, 2003, s. 101). Azgelişmiş ülkelere dayatılan ilerleme kalkınma ya da modernleşme süreçlerinin batılılaşmaya mı yoksa bundan bağımsız modern bir zihniyet ve toplum düzenini mi hedeflediği tartışmalıdır. Bu tartışmanın temeli modernliğin batıdan ne kadar bağımsız şekilde ortaya çıktığıdır. Bir başka sorunsalda mevcut modernleşme sürecinden batının nasıl bir üstünlük kazandığıdır (Altun, 2000, s. 177).

KALKINMA MODERNLEŞME VE KÜLTÜR

Kalkınma politikalarının, kalkınma iktisadının ve modernleşme kuramının gelişimi temel bir kurgu etrafında şekillenmektedir. Kalkınma/modernleşme adı altındaki kurguda bir taraftan adına “batı” denen ve “üstün” kabul edilen bir toplum, kültür, siyaset yapısı ya da yaşam biçimi yer alır. Bunun karşısında “batı olmayan”, “batının geri kalanı” olan ve aslında farklılaştırılarak “ötekileştirilen” toplumlar vardır. Öteki toplumlar, batılı toplumları yakalamaya, taktir etmeye ya da taklit etmeye çalışırlar. Özetlenen süreç fiziksel ya da askeri olmayan müdahaleler içermektedir. Kalkınma/modernlik adına uygulanan müdahaleler çok farklı kanallar yardımıyla işler. Örneğin azgelişmiş ülkelerde eğitim sistemlerinde batının üstünlüğü ve geleneksel/kültürel eğitim kurumlarının sözde zayıflığı zihinlere her gün ve her yerde işlenmektedir. Bununda ötesinde batılı toplumlar bile yarattıkları bu masala inanır hale gelmişlerdir. Modernleşme ve kalkınma kavramlarıyla, Batının kendini üstün kılmasının deşifre edilmesi gerekmektedir. Batının ve batılı ülkelerin çıkarları için geliştirilen teorilerin yapı sökümü için dünya tarihinde batının oluşumu doğru okunmalıdır. Çünkü Batılı ülkeler tarihsel gelişimlerinde hiç bir zaman sömürgeleştirme ya da muhtaç bırakırma mantığından uzaklaşmamışlardır. Batılı ülkeler hiçbir zaman sömürülmemişlerdir ve zenginliklerinin temelini sömürerek elde etmişlerdir. Hatta bu gereğe ile ya da bu sürecin sürekliliğini sağlamak adına azgelişmiş ülkelerde savaşlara ve bunalımlara neden olmuşlardır.

Modernleşme kuramında kültür ve kalkınma ilişkisini ele alan iki farklı düşünce vardır. İlk olarak kültürel farklılıkların kalkınmaya olumlu katkısı olduğu savunulur. Bunun aksine ikinci görüş modernleşmenin ve kalkınmanın başarılabilmesi için azgelişmiş toplumların kültürel yapılarının dönüştürülmesi ya da tahrip edilmesi gerektiğini savunur. Çünkü kültürler azgelişmiş ülkelerin gelişmemesinin nedenidir. Kalkınmanın batı toplumunun elde ettiği kültürel, sosyal ve iktisadi değerlere ulaşılmasını sağlayan farklı aşamalardan oluştuğu ileri sürülür. Bu nedenle kalkınmak isteyen toplumlar kültürlerini yeniden yapılandırmalıdır. Geriletici kültürel özelliklerin yerini modern toplumsal özellikler almalıdır. Bu görüşte azgelişmiş ülkelerin kültürleri hedef alınmış ve bu ülkeler kültürel bağlarından koparılmaya çalışılmıştır (Altun, 2000, s. 150; Nandy, 2010, s. 295).

Kalkınma ve modernleşme sürecinde batı dışı toplumların kültürlerinin, birikimlerinin ve değerlerinin yok sayıldığı gözlenmektedir. Modernleşme projesiyle batı dışı kültürler yok sayılır ve ikincil konuma getirilir. Kalkınma projesinde Batılı ülkeler, kendilerine ait kültürel farklılıkları, Avrupa kökenli, tarih ve mekan dışı bir

evrensellik haline dönüştürürler. Kalkınmanın batılılaşma olarak ele alınması batı dışı toplumların kendi kültürel ve etik değerlerine yabancılaşmasına neden olmuştur (Mihçı, 1996, s. 66). Kalkınma iktisadi ve modernleşme, geleneksel toplumların siyasal ve kültürel değerlerinin, kalkınma üzerindeki olası/olumlu etkilerini dışarıda bırakır ve önemsemez (Aydın, 1999, s. 15).

Modernleşme ile sunulan modern kurumlar batılı toplumların ileri durumlarının tarihsel gerekçesini oluşturur ve batı dışı (öteki) toplumların geriliklerinin açıklanmasını sağlar. İlerlemenin en son aşaması olarak batılı ülkeler gösterilir. II. Dünya Savaşı sonrasında batı dışındaki toplumlarında kalkınabileceği hatta kalkınmaları gerektiği savunulmuştur. Oysa batıda on dokuzuncu yüzyılda öteki toplumların modernleşmesi batılı ülkeler için bir tehdit olarak algılanmaktaydı (Altun, 2000, s. 151, 152). Çünkü batılı ülkeler savaş öncesi dönemde sömürgelerini kaybetmek istemiyorlardı. Fakat yeni bir sömürgecilik sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte modernite az gelişmiş ülkelere de uygulanması gereken bir zorunluluk haline dönüştürülmüştür.

Modernleşme söyleminde batılı ülkeler özerk, rasyonel, demokratik, eğitilmiş, laik ve varlıklı olarak temsil edilir. Bu temsilin karşısında ise geleneksel öteki ülkeler vardır. Öteki ülkeler; kaba, bağımlı, duygusal, otoriter, eğitimsiz, batıl inançlı ve yoksuldur. Modernleşme söyleminde batılı ülkeler batılı olmayanlar için egemen ve ayrıcalıklı bir özne, değişim ve ilerleme aracı halini almıştır (Manzo, 1991, s. 14). Batının üstünlüğü yine batı tarafından kurgulanmaktadır. Gerçekte batı (*west*) coğrafi bir yapı iken batılı (*western*) ise bir toplum türüdür. Kalkınma ve modernleşme kuramında batılı toplumlar gelişmiş, endüstrileşmiş, kentleşmiş, kapitalist, laik ve modern olarak sunulurlar. Dolayısıyla batılı kavramının anlamı modern kelimesiyle aynıdır. Fakat bu toplumlar belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkmışlardır ve iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel açıdan belirli tarihsel süreçlerin sonuçlarıdır. Modernleşme/kalkınma kuramıyla az gelişmiş ülkeler kalkınmak ve batı yaşam standartlarına ulaşmak için batıya benzemeyi hedeflerler. Batı ve batılı gibi genellemeler ilk bakışta coğrafya ya da konumla ilgili meseleler olarak ele alınabilir. Fakat "batı" kavramı coğrafyanın bir gerçeği olduğu kadar bir fikirdir. Batının sözde tekliği diğer (batılı olmayan) toplumlarla kıyaslanarak üretilmiştir (Hall, 1995, s. 185-187). Batılı ülkelerin üstünlükleri söylemsel olarak üretilmektedir. Batı karşıtının varlığıyla kendini var edebilir ve üstün kılar.

Batı ilerlemesi, medeniyeti ve rasyonalitesi batı dışındaki toplumlar olmadan tanımlanamaz ve temsil edilemez. Modernite söyleminin merkezinde batının mutlak zıttı ve öteki olanın inşa edilişi vardır. Öteki, modernitenin ters yüzü, unutulmuş, bastırılmış ve reddedilmiş karanlık tarafıdır. Örneğin, Avrupa'nın kültürel kimliği yüzyıllardır Hristiyanlık öğretisinde şekillenmiştir. Bu yapı modernleşme teorisiyle daha laik bir yapıya bürünmüş görünse de hiç bir zaman Hristiyan kökleriyle bağlantısını kaybetmemiştir. Aydınlanma söyleminde batı toplumsal ilerlemenin modeli ve ölçüsüdür. İslam karşıtlığı Batı Avrupa ülkelerinin kendilerini tek bir ailenin veya medeniyetin bir parçası olarak düşünmelerine neden olmuştur. Bu nedenle İslam karşıtlığı batılı kuramların şekillenmesinde önemli bir etkendir (Hall, 1995, s. 197-225).

Batı dışında kalan kültürlerin kalkınmanın engeli olduğu ileri sürülür. Kalkınma projesi ve modernleşme kuramı batı kültürünün diğer kültürlerden üstün olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Kökenleri sömürgecilik dönemine dayanan bu görüş batı düşünce tarihinde hiçbir zaman değişmemiştir. Batının kültürel üstünlüğünün kabulünün nedeni küresel iktidara sahip olmasıdır.

Bir toplumun kültürü kolayca yok sayılabilecek bir yapı değildir. Çünkü kültür, her toplumun farklılıklarını içeren bir birikimin ürünüdür. Modernleşme kuramında tüm kültürler karşılaştırılabilir kabul edildiğinden binlerce farklı kültür arasında birinin üstün olması gerekir. Üstün kültür belirleme çabası dünyadaki farklı kültürleri baskı altına almakta ve bu kültürlerin tek bir kültüre dönüşümünü hedeflemektedir. Örneğin, geleneksel toplumlarda önemli bir tehlike kırsal toplumun ve kültürün hızla dönüştürülerek çağdaş batılı topluma ekleme çabasıdır. Böylece bu toplumlarda kalkınma adına uygulanan politikalar sonucunda ailelerin, köylerin ve geleneklerin, modern dünya ekonomisinin eşitsiz iktidar ilişkileri içine sokulduğu görülmüştür (Escobar, 2010, s. 156). Kalkınmak isteyen az gelişmiş ülkelerde farklı yaşam biçimleri, kültürleri ya da inanışları iktisadi nesnelere haline indirgenmiştir. Böylece toplumlar özgün kültürel kimliklerini kaybetmişlerdir. Bunu başarmak için az gelişmiş ülkelerin kalkınmasının bir koşulu olarak Batının bilimsel ve rasyonel değerleri bu ülkelere dayatılmıştır.

Modernleşme kuramı az gelişmiş ülkelerde tarihsel süreçte geliştirilen tüm siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yapıları dönüştürmektedir. Modern ve geleneksel kültürlerin karşılaşması sonucunda belirsizlik ortaya çıkar. Bir yandan modern kurumlar oluşturulmaya çalışılırken diğer yanda geleneksel köklü kurumlar varlığını devam ettirir. Ayrıca az gelişmiş ülkelerde geleneksel toplumları modernleştirecek entelektüeller grubunun oluşması belirsizliği ve çatışmayı artırır. Sonuçta modern olmaya çalışan toplumlarda kültürel gerilimler artar. Örneğin geleneksel toplumun aile yapısında bireysellik arttıkça bu toplumlarda aile ilişkileri zayıflamıştır (Pedro, 2019, s. 82, 86).

Kalkınma projesinin ve modernleşmenin gizlediği ideolojik arka plan yerel halk tarafından bir süre sonra anlaşılır hale gelmekte ve batılılaşma düşüncesi yerel halkların direnişleri ile karşılaşmaktadır. Bunun en temel nedeni toplumların kendi kültürlerini korumak istemeleridir. Bu istek sonucu üçüncü dünya ve batılı akademisyenler “modernleşmenin zorunlu veya arzu edilir olduğu” varsayımına meydan okumuşlardır. Bu meydan okumada kalkınma, batılılaşma ve modernleşmenin aynı anlama gelmesi sorgulanmıştır. Ayrıca batı siyasal, sosyal ve ekonomik kurum ve uygulamalarının az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına cevap üretmediği savunulmuştur.

Her toplumun kültürü o toplumun zenginliğinin bir ifadesidir. Bir toplumun kültürü; inançlar, fikirler ve değerleri temsil eden nesnelere ve sembollerden oluşmaktadır. Aynı zamanda kültür, topluma ait grupların yaşam biçimleri, giyim kuşamları, evlilik ve aile biçimleri, iş yapılarını ve dini törenleri gibi etkinlikleri içermektedir (Pedro, 2019, s. 87). Kültür insanların toplumsal ihtiyaçlarını ve varlıklarını sürdürmek için tasarlanan insani bir araçtır. Kalkınma uğruna çok kültürlülüğün vazgeçilmemesidir. Kültürel homojenleşme önlenmelidir (Berg, 2007, s. 553). Kültür, bir zenginlik göstergesidir. Toplumdaki doğal ve insan yapımı nesnelere, kişilere ait kültürel

davranışlar ve isimler, danslar, şarkılar vb. bu zenginliğin ürünleridir. Fakat toplumlar batı ve modernleşmeyle ilişkiye girdiklerinde para ve piyasa bu zenginliklerin yerini almıştır (Latouche, 2010, s. 292). Kültür, aynı zamanda toplumsal bir mirastır. Toplumların tarihsel olarak tanımlanmış kimliklerinin kaynağıdır. Kalkınma projesi ve modernleşme kuramı halkın bu yönünü önemsemeyerek bizatihi kalkınmanın başarısız olmasının nedenini oluşturmaktadır. Kalkınmanın kültürel bir boyutu olduğundan kalkınma politikalarının başarılı olabilmesi için gelenekler ve yerel katılım dikkate alınmalıdır (Dada, 2016, s. 80, 92).

SONUÇ

Kalkınmanın anlamı zaman içerisinde değişim göstermiş olsa da bu anlamı belirleyen ya da yönlendirenler zengin ve batılı ülkeler olmuştur. Kalkınmanın yeniden tanımlanması ve bu tanımlanmanın bu sürece girecek ülkelere yapılması gerekmektedir. Kalkınmayı yeniden tanımlarken piyasa kalkınmacılığının karşısına ulaşılabilmeye bir alternatif üretmek istiyorsak kültürel değerlerimizden uzaklaşmamamız gerekmektedir. Kalkınma yazınında kalkınma modernleşme olarak ele alınmış ve az gelişmiş ülkelerin hedefi modern batılı ülkelere benzemek olarak belirlenmiştir. Az gelişmiş ülkelerin hedefi belirlendikten sonra bu hedefin önündeki engellerin kaldırılması istenmiştir. Batı düşünsel yapısının son yıllarda bir krize girdiği görülmektedir. Örneğin inandırıcılığını ve evrenselliğini yitirmiştir. Batı medeniyetinin içinde bulunduğu düşünsel krizin önemli bir nedeni kalkınmanın batılılaşma, sanayileşme ve modernleşmeye özdeş sayılmasıdır. Çünkü bu varsayım az gelişmiş ülkeleri dönüştürmeyi hedeflese de başarılı olamamıştır. Batı, içinde bulunduğu düşünsel krizi aşmak istiyorsa kalkınma yazınında kültürel farklılıklara önem vermelidir. Farklı bir yorumla batıda düşünsel bir krizin olmadığı söylenebilir. Çünkü batının kendini üstün olarak algılama ön kabulü değişmedikçe batı düşüncesinin (güvenilirliği ve) krizi aşamaz. Hatta daha da ileri götürürsek batı üstünlüğünü dayatmaya devam ettiği sürece, diğer ülkelerle arası açılacak ve bu üstünlüğü kabul eden kimseyi bulamayacaktır. Oluşturulan kurgu deşifre edilmiş ve inandırıcılığını yitirmiştir. Eğer uluslararası ilişkiler, kalkınma, modernleşme karşılıklı bir oyun içeriyorsa bunun eşit şartlar ve düşünsel yapılar altında yapılması gerekir. Aksi takdirde batı düşünsel mirası iflas etmeye mahkumdur.

KAYNAKÇA

- ALTUN, F. (2000). Modernleşme Kuramı ve Gelişme Sorunu. *Divan*, 1, 123-186.
- ALTUN, F. (2005). *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları.
- AŞKIN, D. (2019). Toplumsal Gerçeklik ve Tanımlama: Modern Sonrası Dönemi Tanımlama Tartışmalarına Dair Kategorik Bir Çözümleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36) , 79-88.
- AYDIN, M. K. (1999). Ulusal Kalkınmacılık”tan “Küreselleşme”ye. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1999/1, 1-23.
- BERG, E. (2007). “Post-Development Theory in Africa”. *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 19(4), 541-554.
- DADA, S. O. (2016). Post-Development and the role of tradition in the process of development. *Trames*, 20(1), 75-93.
- DİKMEN, A. A. (2000), Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi, *Toplum ve Bilim*, Cilt 86, s.281-302.
- ERCAN, F. ve Biçer, Ö. (2005). İktisat ve Kalkınma Ekonomisi: Kalkınma İdeolojisinin Sosyalizasyonu Olarak Kalkınma Ders Kitaplarının Eleştirisi. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(57), 51-102.
- ESCOBAR, A. (2010). Planning. In W. Sachs (Ed.), *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. London: Zed Books, pp. 145-160.
- ESTEVA, G. (2010). Development. In W. Sachs. (Ed.), *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. London: Zed Books, pp. 1-23.
- HALL, S. (1995). The West and The Rest: Discourse and Power. In S. Hall and K. Thompson, (Eds), *Modernity: an Introduction to Modern Societies*. Cambridge (UK): Polity Press, pp. 184-228.
- INGHAM, B. (1993). The Meaning of Development: Interactions Between “New” and “Old” Ideas. *World Development*, 21(11), 1803-1821.
- İÇLİ, G. (2003), Gelişme Sorunsalı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4/5, 100-112.
- KAÇANOĞLU, M. (2020). *Amartya Sen’in Kalkınma Anlayışı: Post-Kalkınma Yaklaşımları Üzerinde Bir İrdeleme*, Ankara. Gazi Kitabevi.
- KEYDER, Ç. (2004). *Ulusal Kalkınmacılığın İflassı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- LATOUCHE, S. (2010). Standard of Living. In W. Sachs. (Ed.), *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. London: Zed Books, pp. 279-294.
- MANZO, K. (1991). Modernist Discourse and the Crisis of Development Theory. *Studies in Comparative International Development*, 26(2), 3-36.
- MIHÇI, H. (1996). Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır?. *Ekonomik Yaklaşım*, 7 (23), 65-86.
- NANDY, Ashis, (2010). State. In W. Sachs. (Ed.), *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. London: Zed Books, pp. 295-307.

- ÖZALP, S . (2017). Kalkınma ve Devlet Algısı: Çorum Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2) , 1207-1234
- PEDRO, E. A. (2019). Modernleşme Sürecinde Türkiye ve Mozambik: İktidar, Kültür ve kalkınma sorunu (1890-2015). *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (6) , 79-131.
- PIETERSE, J. N. (2010). *Development Theory: Deconstructions Reconstructions*. Sage Publications.
- RIST, G. (2008). *The History of Development. From Western Origins to Global Faith*. London: Zed Books.
- TOKSÖZ, G. (2012). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- TÜRKAY, M. (2005). 1945'den 2000'lere Söylem ve Gerçeklik Arasında "Kalkınma"nın Halleri. *Ekonomik Yaklaşım*, 16 (55), 31-42.

SAVAŞIN YENİ AKTÖRLERİ: ÖZEL ASKERİ VE GÜVENLİK ŞİRKETLERİ

NEW ACTORS OF WAR: PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES

*Nur Şima ÖZDEN**

Yüksek Lisans Öğrencisi
M.A. Student

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
SBE/Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans Programı

E-Mail: sima.ozden1@gmail.com

ORCID ID:
0000-0001-9410-6006

Başvuru tarihi/Received:
20.11.2020

Kabul Tarihi/Accepted:
07.12.2020

Özet

Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri, Uluslararası İlişkiler Disiplini'nde farklı açılardan gittikçe daha çok tartışılan bir kavramdır. Devlet dışı silahlı aktörler arasında sayılmaya başlayan Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri'nin faaliyetleri, yapıları, büyük devletlerle ilişkileri ve hukuki statüleri konularında hala belirsizlikler vardır. Genellikle paralı askerlik ile aynı anlama geliyor gibi görünse de Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri, paralı askerliğin ötesine geçmiştir. Bu şirketlerin her geçen gün büyüdüğü, sayılarının arttığı, ekonomik olarak güçlendiği ve dünyanın özellikle kırılgan coğrafyalarında yeni roller oynadığı bir ortamda dikkatle ele alınması Uluslararası İlişkiler'de yeni aktörler tartışmasına da ışık tutabilir. Bu nedenle bu çalışmada Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri'nin niteliği, farklı tipleri, paralı askerlik ile ilişkisi ve dünyadan örnekleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri, Paralı Askerlik, Devlet Dışı Silahlı Aktörler, Blackwater, Irak.

Abstract

Private Military and Security Companies is subjected to be discussed from many different aspects in International Relation studies in the last years. There are many ambiguities on activities, structures, and legal status of PMSC's, which are accepted as one of the non-state military actors. As if the concepts of mercenaries and PMSCs are seen as the same thing, PMSC's are beyond the mercenaries. The elaboration of PMSCs, that are growing, becoming wealthy and playing key roles in fragile territories, can reveal key discussions in International Relations. Therefore, in this paper, the characteristics, and types of PMSCs will be examined. In addition to these, its relationship with mercenaries and some key examples of PMSCs are also going to be studied.

Keywords: Private Military and Security Companies, Mercenaries, Non-State Military Actors, Blackwater, Iraq

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler açısından "Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri" (ÖAGŞ) son dönemde hukuki, askeri ve siyasi yönlerden tartışılmaya başlayan bir çeşit devlet dışı aktör olarak nitelendirilebilir (Fulloon, 2015: 29-30). ÖAGŞ'ler, kendi bağımsız iradeleri ve hedefleri bulunan bağımsız aktörler olmamalarına rağmen "başarısız devletler" in (failed states) çoğalmas ve modern dönemdeki teknolojik gelişmelerin de etkisiyle devlet dışı silahlı aktörler (DDSA) arasında devlet dışı silahlı gruplar sayıca artmış ve daha görünür olmaya başlamıştır. Bu çerçevede "...DDSA'ların en önemlileri arasında isyancılar (rebels), asiler (insurgents), milis güçler, kabile reisleri, savaş ağaları, terör örgütleri, mafya, paralı askerler, özel askeri ve güvenlik şirketleri ve çapulcular..." sayılmaktadır (Taşdemir, 2016: 90). Nitelikleri, hala tartışmalı olan ÖAGŞ'nin tanımı üzerinde de anlaşmazlıklar ve farklı tanımlar mevcuttur.

Bu noktada literatürde ÖAGŞ'ler hakkında benzer fakat farklı tanımlar olduğu belirtilmelidir. Konuyla ilgili çalışmalarıyla bilinen Peter Warren Singer; ÖAGŞ'yi "istihbarat faaliyetleri, askerî operasyonlar ve hareket desteği, stratejik planlama, risk değerlendirmesi, birlik eğitimi ve teknik beceriler gibi askerî kabiliyetlerin kazandırılması alanlarında uzmanlaşan kurumsal organlar" olarak tanımlamaktadır (Singer, 2002: 186). Bu tanımlamadan da görülebileceği gibi ÖAGŞ'ler, farklı işlevlere sahip olabilirler ve bu nedenle de farklı kategorilerde ele alınmaları ihtiyacı doğmuştur. İleride de ele alınacağı gibi ÖAGŞ'ler sadece belli bir coğrafyada savaşmak için kullanılan profesyonel yabancılar olmaktan ziyade başta batıdaki devletler olmak üzere devletlerin bazı kamu işlevlerini özelleştirme sürecinin yansıması olmuştur. Bu özelleştirme süreci, devletlerin elinde bulundurduğu meşru şiddet tekelinden vazgeçmesi anlamına gelmemektedir. Fakat bu tekelin zayıflamaya başladığını söylemek mümkündür (Zabçı, 2004: 24).

Bu makale gerek nicel veriler ve gerekse nitel bir bakış açısıyla "Özel Askeri ve Güvenlik Şirketi nasıl tanımlanmalıdır?" sorusuna yanıt arayacaktır. Bu minvalde devletlerin bu şirketleri kullanım nedenleri, amaçları ve olası sonuçları üzerinde durulacaktır. Bu şirketlerin araçlandırılmasında hukukuka uygunluk sorgulanacak ve devletlerin bu anlamda kullandıkları meşru dayanaklar incelenecektir. Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri'nin sadece devletler tarafından kullanılmadığı, ne gibi ihtiyaçlara cevap verdiği, yapabilecekleri ve etkileri konusunda bir görüş birliğine varılmaya çalışılacaktır. Yaygınlaşma nedenleri de irdelenerek, mevcut örnekleri konusunda da açıklamalara yer verilecektir.

ÖZEL ASKERİ VE GÜVENLİK ŞİRKETİ NEDİR?

ÖAGŞ hakkındaki kafa karışıklığını aşmak için bu aktörlerin sınıflandırılmasına ilişkin çabalar dikkat çekmektedir. Bu sınıflandırma çabalarından 3 tanesinin literatürde diğerlerinden daha önde olduğu anlaşılmaktadır: Bunlardan birincisi Singer'ın ÖAGŞ'yi temel yeteneklerine göre sınıflandırmasıdır. ÖAGŞ'nin sınıflandırılmasının ele alındığı öncü eserlerden birisi olan çalışmasında Singer, özel güvenlik endüstrisinin temelde 3 tip işlevi olduğunu ileri sürmektedir: savaşmak; eğitim ve danışmanlık ve hizmeti vermek; hizmet ve lojistik desteği sağlamak. Bu nedenle, Singer, ÖAGŞ'yi de bu işlevleri çerçevesinde sınıflandırarak 3 kategoride ele

almaktadır: aktif olarak savaşa katılan, komuta ve kontrol faaliyetlerini gerçekleştiren şirketler Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri; asıl görevi savaşmak olmayıp eğitim ve danışmanlık hizmeti odaklı olan şirketler Askeri Danışmanlık Şirketleri ve lojistik, teknik destek ve ulaşım gibi hizmetler sunan şirketler ise Askeri Destek Şirketleridir (Singer, 2002: 201-202). Fakat, genel olarak tüm bu hizmetleri vererek özel askeri işler sektörü oluşturan tüm şirketlere genel bir isim özel askeri ve güvenlik şirketleri de denilmektedir.

Literatürde diğer bir ön plana çıkan sınıflandırma ise Herbert Wulf tarafından yapılmıştır. Ona göre özel askeri ve güvenlik şirketleri 5'e ayrılır: cezaevi yönetme, suçları önleme ve koruma gibi işlevleri olan özel güvenlik şirketleri; savunma sanayisi sektöründe faaliyet gösteren şirketler; danışmanlık, lojistik destek, teknik hizmet, bakım-onarım, eğitim, barışı koruma ve insani yardım, çatışma kuvveti gibi işlevleri olan özel askeri ve güvenlik şirketleri; organize suç örgütleri, savaş ağaları, isyancılar gibi statüsü belli olmayan kuvvetler ve son olarak paralı askerler (Akt. Tangör ve Yalçınkaya, 2010: 133).

Son olarak literatüre en önemli katkıyı yapan üçüncü kaynak ise İngiltere'de 2002'de Avam Kamarası için özel askeri sektörü sınıflandırmak amacıyla hazırlanmış olan Yeşil Belge'dir. İngiliz hükümetinin de kullanmış olduğu özel askeri ve güvenlik şirketlerinin yasal olarak tanımlanması amacıyla hazırlanan bu raporda "dünyadaki askeri hizmet sektörünün sınıflandırması paralı askerler, gönüllüler (mücahitler), yabancı ordularda silah altına alınanlar (Gurkalar), savunma sanayii şirketleri, özel askeri ve güvenlik şirketleri (danışma, eğitim, lojistik destek, insan kaynakları, mayın temizleme) ve özel güvenlik şirketleri" şeklinde yapılmıştır (Akt. Yalçınkaya, 2006: 259).

Yukarıdaki tanımlamalar dikkate alındığında, temel becerisi, savaşmak; cephede muharip unsurlarla birlikte ya da onlar gibi hareket eden özel askeri sektör temsilcilerine askeri şirket denmektedir (Yalçınkaya, 2006: 261). Bu şirketler, Afrika'da iç savaştan mustarip ülkelerde, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) işgal ettiği Irak'ta, iç savaşa sürüklenen Suriye ve Libya gibi ülkelerde özellikle ABD tarafından kullanılmaktadır. Irak'ta yaptıklarıyla ön plana çıkan ve Felluce'de gerçekleştirdiği katliamla bilinen Blackwater (Yalçınkaya, 2012: 78-85) ya da Suriye'de Rusya'nın kullandığı Wagner (BBC, 2018) adlı şirketler bu kategoride örnek olarak verilebilir.

Askeri Danışmanlık Şirketleri ise temel yeteneğini doktrin geliştirme, askeri güçlerin yeniden yapılandırılması, savaş oyunları, askeri birliklerin taktik ve silah kullanımı yönünden eğitimi, planlama ve lider eğitimi gibi konularda faaliyet göstermektedirler (Singer, 2002: 202). Bunlar arasında en bilineni Military Professional Resources Incorporated (MPRI)'dir. ABD adına ABD ve İngiltere'nin Irak, Afganistan, Kolombiya, Makedonya, Sırbistan, Endonezya gibi ülkelerde faaliyet göstermektedir (Fulloon, 2015: 42).

Askeri Destek Şirketleri ise temelde lojistik destek hizmetleri vermektedir. Son yıllarda gittikçe yaygınlaşan bir biçimde yemek, çamaşır hizmetleri, küçük inşaatlar ve diğer destek işlemlerini bu şirketler yerine getirir (Yalçınkaya, 2006: 265).

Bu sınıflandırmalardan yola çıkarak ÖAGŞ'nin sadece paralı askerler topluluğu olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, genellikle, iki kavram birbirine karıştırıldığından paralı askerlik (mercenary) ve ÖAGŞ kavramları üzerinde daha ayrıntılı durulacaktır.

PARALI ASKERLİK-ÖAGŞ İLİŞKİSİ

Paralı askerlik, son derece eski bir kavramdır ve modern döneme kadar devletlerin paralı askerlere ordularında yer vermesi istisna olarak görülemez. Antik Çağ'da Pers İmparatoru Darius'un, Büyük İskender'e karşı yürüttüğü savaşta; Papalık Devleti'nin diğer devletlerle giriştiği savaşlarda, Sömürgecilik Dönemi'nde Büyük Britanya'nın sömürgelerini korumak ya da genişletmek için giriştiği savaşlarda paralı askerlerin kullanıldığı görülmektedir (Singer, 2002: 190-191).

Özellikle, Fransız Devrimi'ne kadar geçerli olan bu olgunun Devrim'den sonra yaygınlaşan zorunlu askerlik ile azalmaya başladığı ortadadır (Avant, 2000: 43). Bugün hala farklı ölçeklerde devam ediyor olsa da "kendi ulusal ordusu dışında bir orduda para karşılığı işe alınmış asker" olan paralı askerler (mercenary) ile günümüzde savaşın özelleşmesi birbirinden farklı kavramlardır (Tangör ve Yalçınkaya, 2010: 134).

Konunun önde gelen uzmanlarından Deborah Avant, ÖAGŞ'lerin kiralık/paralı askerlikle aynı şey olmadıklarını ileri sürmektedir (Avant, 2005:122). Bazı ÖAGŞ'ler tamamen bu işlevi yerine getirdiği doğrudur. Hatta, yukarıda bahsedilen Yeşil Kitap'ta da ÖAGŞ'ler "paralı askerlerin oluşturduğu anonim şirketler" olarak değerlendirilmiştir (UK Government Green Paper, 2002: 3). Ancak ÖAGŞ'nin savaşma faaliyetlerini yerine getiren ve özellikle ABD başta olmak üzere bazı büyük devletler tarafından özel operasyonlarda kullanılan versiyonları için bu niteleme doğru olsa da bu tanımlama yeterli kalmamaktadır.

Yalçınkaya'nın ifade ettiği gibi, günümüzdeki özel askeri ve güvenlik şirketleri uygulaması, savaş sürecinde bir devletin dışarıdan kaynak kullanması olarak ele alındığında tek tek bireylerin savaşmak için para almasının ötesine geçmektedir. Bu durum daha çok bir sözleşme çerçevesinde bir araya gelen paralı askerlerin bir araya geldiği özel ordulardır. Ona göre, bugünkü ÖAGŞ'nin paralı askerlik misyonu daha çok Avrupa'daki öncülünü "condottiere"de bulmaktadır. Orta Çağ'da hizmet almak isteyen bir krallık ile bir çeşit sözleşme imzalayarak krallığın savunma hizmetini yürüten muharip unsur olan "condottiere" (Yalçınkaya, 2006: 253), ile ÖAGŞ arasındaki ilişki daha benzerdir.

ÖAGŞ ile paralı askerleri birbirinden ayıran altı temel fark bulunmaktadır:

- İlk fark, ÖAGŞ'lerin her şeyden önce bir ticari firma olduğu gerçeğidir.
- İkinci fark, ÖAGŞ'ler sadece bir savaş ya da çatışma için ortaya çıkıp hizmetlerini sunmazlar; süreklilikleri vardır ve hiyerarşik yapıya sahiplerdir.
- Üçüncü fark, özel askeri ve güvenlik şirketlerinin meşru bir yapıya sahip olmasıdır. Bu meşru yapıdan anlatılmak istenen; şirketlerin, müşterilerine sözleşme yoluyla bağlanmasıdır. Bu bağlılıklar, şirketlerin küresel piyasa içinde birbirleriyle rekabet halinde olmalarına neden olur.

- Dördüncü fark, özel askeri ve güvenlik şirketleri paralı askerlikten farklı bir biçimde müşterilerine, askeri eğitim, istihbarat faaliyetleri, danışmanlık hizmetleri, lojistik ve operasyonel destek, ayrıca çatışma sonrası çözümler gibi geniş bir hizmet yelpazesi sunan yapılara sahiptir (Singer, 2002: 192-193).
- Beşinci fark ÖAGŞ'nin uluslararası ticari enstrümanları kullanırken, paralı askerlerin böyle bir imkânı olmamasıdır.
- Son fark ise ÖAGŞ, meşru hükümetlerle çalışırken paralı askerlerin bu özelliğinin olmamasıdır (Yalçınkaya, 2006: 258).

Bu farklar dikkate alındığında, özetle paralı askerlerin, belli bir durum karşısında hizmetleri bireysel olarak kiralanan ve hangi aktör için çalışırsa onun için savaşan bireyler olmasına karşılık, ÖAGŞ'nin meşru aktörler tarafından verilen ihaleleri alan modern birer şirket olarak ve aralarında yaptıkları sözleşmeye dayalı olarak belli bir işi yerine getiren yapılar olduğu söylenebilir.

ÖZEL ASKERİ VE GÜVENLİK ŞİRKETLERİ'NİN KULLANILMASI NEDEN YAYGINLAŞMAKTADIR?

ÖAGŞ'nin tanımlamasını ve çeşitlerini genel olarak tanımladıktan sonra bunların kullanımının son dönemde neden yaygınlaştığı sorusuna cevap arayabiliriz. ÖAGŞ'lerin sayısının artmasının, coğrafi olarak faaliyet gösterdiği alanın genişlemesinin ve etkinliğinin artmasının nedenleri temelde 4 faktörle açıklanabilir.

Bu faktörlerden ilki uluslararası sistemdeki dönüşümdür. Her ne kadar, ÖAGŞ'nin kullanımı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülüyor olsa da 1990'dan itibaren hız kazanmıştır (Ercan, 2014: 53). Bununla birlikte 11 Eylül 2001'den sonra sonrasında ABD'nin küresel "terörizm" e ve "serseri devletler" e karşı başlattığı savaş, ÖAGŞ için de fırsatlar yaratmıştır (Zabçı, 2004: 22). Soğuk Savaş sonrası dönemde "serbest piyasa ekonomisi"nin etkisiyle başlayan özelleştirme dalgasının önünü açtığı şirketler, 11 Eylül'den sonra Birleşmiş Milletler'in (BM) herhangi bir kararı olmadan Irak İşgali'ne zemin hazırlanmaya çalışılması gibi nedenler sonucunda güç ve prestij kaybetmesi sonucunda daha da yayılma olanağı bulmuşlardır (Zabçı, 2004: 22). Uluslararası sistemdeki değişimin bir diğer sonucu, devletlerin savunma harcamalarını azaltmak için askeri güçlerini azaltmalarına rağmen yeni sorunlar karşısında ek askeri güce ihtiyaç duymalarıdır.

İkinci faktör, teknolojinin getirdiği yeniliklerin savaşın muharebe boyutunu sivillerin de katılabileceği bir hale getirmesidir. Bilgisayarlar özellikle de bilgisayar virüsleri kullanarak gerçekleştirilen siber savaşlar, devletlerin güvenlik hizmetlerini özel şirketlere devretme yoluna gitme olasılığını ortaya çıkarmıştır (Yılmaz, 2007: 45).

Üçüncü faktör olarak, büyük güçlerin özellikle az gelişmiş ülkelere doğrudan müdahale etmek istememeleri de eklenmelidir. Devletlerin kendi ordularıyla doğrudan müdahalesinin siyasi ve ekonomik maliyetleri nedeniyle büyük devletlerin ÖAGŞ'leri kullanma eğilimleri artmıştır (Singer, 2004: 1-4).

Son olarak ulusal ordulardaki askerlerin savaşlar sebebiyle kaybedilmesi sonucunda kamuoyunda oluşan tepkiler, savunma faaliyetlerinin özelleştirilmesine gerekçe olarak gösterilebilir (Ercan, 2014: 54). Savaş karşıtı fikirlerin ve hareketlerin

güçlenmesi ve karar alıcılar üzerindeki baskıyı arttırması, özel askerî ve güvenlik şirketlerini uygun birer seçenek hâline dönüştürmektedir. Özellikle Batı ülkelerinde, sınır ötesi operasyonlarda ulusal ordulara mensup askerlerin ölmesi veya yaralanması, yönetimler üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Oysa aynı hareketlarda ÖAGŞ'de çalışan bir kişinin ölmesi ya da yaralanması kişisel bir durum olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerin yönetimleri, ülkelerinin dışındaki askerî hareketların neden olabileceği kamuoyu tepkisini azaltmak ve kamuoyuna karşısında daha az siyasi sorunla karşılaşmak için ÖAGŞ'yi tercih etmektedir.

ÖAGŞ NE İŞE YARAR? HİZMETLER VE İŞLEVLERİ

Yukarıda farklı kategorileri olduğu belirtilen ÖAGŞ'ler imkân, örgütlenme ve uzmanlaşmalarına göre farklı hizmetler sunmaktadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi, kâr amaçlı kuruluşlar olduklarından ÖAGŞ savaşın çok farklı boyutlarına dair faaliyetler yerine getirmektedir. Bunlar arasında en çok öne çıkanlar: “gizli istihbarat faaliyetleri ve analiz, lojistik ve operasyonel destek, stratejik planlama, taktik saldırı operasyonları, çatışma bölgelerinde savaşma ve savunma, askeri eğitim ve teknik yardım gibi askeri yeteneklerin geliştirilmesi için yerine getirdikleri hizmetler” olmuştur (Zabçı, 2014: 22). Bu hizmetlerin çoğu açık faaliyetler olarak gerçekleşse de zaman zaman varlıkları reddedilen özel ordulara dönüşen ÖAGŞ'ler örtülü operasyonlarda da kullanılmaktadır (Yılmaz, 2007: 47).

ÖAGŞ'nin faaliyet gösterdiği alanlar ya da "hizmet"leri arasında sayılabilecek diğer konular; özel şahısları ve şirketleri korumak; hizmet satın alan ülkelerin ordularını askeri olarak desteklemek; askeri üsleri lojistik bakımdan yönetmek; BM için nakliyat işlemleri yapmak; savaşa doğrudan dahil olmak gibi alanlar da sayılabilir. Ancak bu hizmetlere bakıldığında ÖAGŞ'lerden yararlananların sadece devletler olduğu düşünülmemelidir. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, bazı Non-Governmental Organization (NGO)'lar da ÖAGŞ'lerden destek almaktadırlar.¹

ÖAGŞ'ler devletler tarafından sadece savaş sahalarında kullanılmazlar. Örneğin, Mozambik, Sudan, Kenya gibi ülkelerin kendi silahlı kuvvetlerini eğitebilmek ve modernize edebilmek için İngiltere menşeli “Defence Systems Limited” adlı özel askeri ve güvenlik şirketinden 1980-1990 yılları arasında güvenlik ve eğitim gibi hizmetler aldığı bilinmektedir (Yılmaz, 2007: 49).

Keza, artan sayıda ordu, önemli teçhizatların tamiri ve bakımını, kritik tesislerin korunması, küçük inşaatlarını, askerlere sunulan yemek ve çamaşır servislerini, önemli silah sistemlerinin kurulumlarını, ÖAGŞ'den almaktadır. Hatta, ÖAGŞ'lerin istihbarat sağlanması, değerlendirilmesi, analizi, hedef tespiti gibi konularda faaliyet gösterdiği ve bu amaçla özel İstihbarat şirketleri kurulduğu bilinmektedir (Ercan, 2014: 54).

Şu ana kadar ortaya çıkan istatistikler, ÖAGŞ'nin en önemli müşterisinin ABD olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, bugün Afganistan'daki ABD askeri güçlerinin yaklaşık %75'i ÖAGŞ bünyesindeki sözleşmeli personelden oluşmaktadır. 2014 yılında ABD Savunma Bakanlığı'nın harcamalarının 285 milyar doları sözleşmeli şirketlere ayrılırken bu paranın yaklaşık %45'i'nin ÖAGŞ'lerin de içinde bulunduğu

¹ BM'nin söz konusu şirketlerden hizmet satın alması ile ilgili bk. (Østensen, 2011: 11-18).

hizmetlere harcandığı açıklanmıştır. ABD'nin ÖAGŞ ile girdiği ilişkiyi gösteren bir başka bilgi de ölü sayılarına ilişkindir. 2010 yılında Irak'ta ölen ÖAGŞ personeli sayısı ABD askeri sayısından fazla olmuştur (McFate, 2016). Günümüzde ise yayınlanan bir raporda ABD Savunma Bakanlığı'nın hizmet aldığı ÖAGŞ'lerin toplam personel sayısının yaklaşık 750.000 olduğu belirtilmiştir. Bu sayının tamamı savaşan askerlerden ibaret değildir. Çoğu farklı hizmetler sağlamaktadır. Ancak, ABD Başkanı Donald Trump döneminde bu sayının daha da artacağı ileri sürülmüştür (Isenberg, 2017).

ÖAGŞ'LERİN HUKUK KARŞISINDAKİ DURUMU

Hâlihazırda, uluslararası hukukta ÖAGŞ'ler ile ilgili kapsayıcı bir düzenleme yoktur (Petersohn, 2008) Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, bir "hukuki boşluk" mevcuttur. Ancak, özelleştirilen askerî hizmetler ve ÖAGŞ'lerin silahlı çatışma alanlarında gözle görünür bir şekilde varlık göstermesi, şirketlerin faaliyet gösterdiği yerlerde ortaya çıkan sorunları da beraberinde getirmesiyle şirket çalışanlarının hukuki statüsünün ne olduğunun anlaşılmasını gerekli kılmıştır (Ercan, 2014: 60).

ÖAGŞ'lerin çalışanları, savaşların tarafları olduğundan ilk akla gelen sorunlardan birisi bu personelin savaşan statüsünde olup olmadığıdır. Savaşan statüsündeki kişilerin durumuna ilişkin ilk düzenlemelerden birisi 1907 Lahey düzenlemeleridir. Bu düzenlemedeki kurallar ÖAGŞ personeli için yeterli tanımlama getirmemektedir. ÖAGŞ'nin konu olabileceği bir diğer Uluslararası Hukuk düzenlemesi ise 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'dir. Ancak, 1970 tarihli Devletlerarasında İşbirliği ve Dostça İlişkiler Bildirisi ile paralı askerlik uluslararası hukuk anlamında yasa dışı organizasyon olarak tanımlanmıştır. 1977 Cenevre Sözleşmeleri'nde ise paralı askerler tanımlanmış ve savaş esiri gibi muamele edilmeyeceği belirtilmiştir. Sonraki yapılan bazı düzenlemelerle de ÖAGŞ'nin varlığı, faaliyetleri ve personelinin durumu konusunda netlik ortaya çıkmamıştır (Ercan, 2014: 61).

ÖAGŞ personelinin dünyanın değişik yerlerinde karıştığı skandallar, bu kişilerin hukuki statüsüne dair tartışmalara neden olmaktadır (Prado, 2011: 151). Bu konudaki tartışmayı alevlendiren en önemli gelişmelerden birisi 16 Eylül 2007 tarihinde Bağdat'ta gerçekleşmiştir. Bu tarihte yaşanan bir saldırıda Amerikalı diplomatları taşıyan konvoyu koruyan Blackwater Worldwide personelleri, saldırı tehdidiyle karşı karşıya kaldıkları gerekçesiyle orantısız bir şekilde kuvvet kullanımına başvurmuş, 17 sivilin ölümüne ve birçok sivilin de yaralanmasına neden olmuşlardır (Topal, 2011: 975). Bu ve benzeri olaylar ÖAGŞ'nin hukuki durumunun sorgulanmasına neden olsa da özellikle personelin durumu konusunda ilerleme zayıftır.

ÖAGŞ'ler askeri hizmet satan firmalar statüsünde olduğundan uluslararası hukukta, belli koşulları karşılayan -çatışma yaşanan ülke içinde ya da dışından seçilerek menfaat ya da kazanç elde etmek için çatışmaya katılmak- askeri hizmet veya servis sağlayan kişiler için "paralı asker" tanımı kullanılmaktadır (Ercan, 2014: 58). Uluslararası hukuk kurallarına göre ise "paralı askerlik", yapılması durumunda, pek çok yükümlülüğü bulunan ve yasaklanmış bir faaliyettir. Şu ana kadar yapılan düzenlemeler çerçevesinde ve ÖAGŞ olarak faaliyet gösteren hiçbir şirket mevcut düzenlemelere uygun kriterleri taşımamaktadır. ÖAGŞ konusunda ülkelerin kendi kanunları bazı düzenlemeler getirmektedir. Fakat, bu düzenlemelerin uluslararası

hukuk bağlamında geçerliliği tartışmalıdır. Bu konuda BM çerçevesinde "Paralı Askerlerin Kullanımı" Çalışma Grubu kurulmuş ve 5 yıl boyunca Grup çalışmalarını sürdürmüştür. ÖAGŞ'lerin faaliyetleri ve hukuki statüsünde yasal boşluklar olduğu belirtilmiş ve düzenlemeler önerilmiştir. Bu konuda BM çerçevesinde yapılan uluslararası hukuk çalıştaylarındaki öneriler Batı ülkelerinin karşı çıkışlarına rağmen alınabilmiştir (Prado, 2011: 162-164).

Hukuki anlamdaki tanımlanma sorunları, daha çok bu şirketleri kullanan devletlerin çıkarlarıyla ilişkilidir. Bunun en önemli örneklerinden birisi Irak'ta da faaliyet gösteren ancak öncesinde Kolombiya, Kosova ve Afganistan'da çeşitli operasyonlara katılmış olan DynCorp firmasıdır. ABD'nin pek çok yerde kullandığı bu ÖAGŞ'nin personellerinden bazıları daha önce yer aldığı görevlerde ahlak dışı, illegal ve insanlık dışı hareketler sergilemekle, illegal silah satışı, kadın ticareti, sahte belge işlemleri ve buna benzer suçlara karışmaktan sorumlu tutulmuşlar ancak bu personellerin hiçbiri, herhangi bir yasal düzenlemenin olmaması nedeniyle var olan "hukuki boşluk"tan dolayı soruşturulamamışlardır. Oysa şirket bu kötü ününe rağmen 2003 yılında Irak Polis Teşkilatı'nın eğitim ihalesini almıştır (Ercan, 2014: 60).

Bu ve benzeri durumlar, ÖAGŞ'nin varlığının ve yetkilerinin ötesinde hukuki sorunlar yaratmaktadır. Hukuki boşluklar nedeniyle yargılanamamaları ve onlarla ilişkiye giren devletlerin de bundan avantaj sağlamaları ÖAGŞ konusundaki en büyük açmazlardan birisidir.

ÖNDE GELEN ÖAGŞ ÖRNEKLERİ

Bugün dünyada 150 civarında ÖAGŞ ve benzeri yapı olduğu belirtilmektedir (Sourcewatch Index, 2012). Ancak bunlardan ilk 30'u dünya çapında faaliyet gösteren şirketlerdir. Bazılarının gelirleri yıllık milyarlarca doları bulan bu şirketler arasında en önemlileri olarak şunlar sayılabilir: G4S, Securitas Ab, ADT, Alliedbarton, Dyncorp, Gardaworld, Control Risks Unity, Resources Group, Erinys International, Asia Security Group, Triple Canopy, Academi (eski Blackwater) (30 Most Powerful Private Security Companies In The World).

Her geçen gün sayısı ve etkinliği artan, görev alanları çeşitlenen bu şirketler; Afrika'da -Liberya, Kenya, Cezayir, Etiyopya, Angola, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Sudan, Uganda- Ortadoğu'da -Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Asya'da -Afganistan, Myanmar, Endonezya, Kamboçya, Filipinler, Balkanlar'da- Bosna Hersek, Kosova- Amerika'da - ABD, Meksika, Kolombiya, Haiti- birçok ülke ile gerek ulusal gerek sınır ötesi güvenliği sağlamak amaçlarıyla çalışmaktadırlar (Topal, 2011: 968).

Dünyada en çok ÖAGŞ ile çalışan devlet olan ABD menşeli şirketlerinin 2015 yılında küresel piyasadaki değerinin 230 milyar dolara ulaştığı düşünülmektedir. Bunlar arasında bazıları 2009-11 yılları arasında devasa bütçelere ulaşmışlardır. Örneğin 2009 yılında Military Professional Resources Inc (MPRI) 15.6, Flour şirketi 22, KBR 10.1; 2010 yılında Irak'ta görev alan CACI 3.15, SAIC 11.1, Parsons Corporation 2.7, Dyncorp International 3.6, URS Corp 9.18, Halliburton 18, Bechtel Group 27.9 milyar dolara ulaşan yıllık gelirlere sahip oldular (Yılmaz, 2007).

Bu şirketler Irak'ın işgalinden önce kurulmuş olsalar da kimi şirketler işgalden sonra kurulmuştur. 2011 yılında BH Defense şirketi 6 milyon, Triple Canopy şirketi 710

milyon Reed şirketi 180 milyon, Edinburgh International 150 milyon, Tigerswan 2 milyar doları aşan yıllık gelirlere ulaşmışlardır (Yılmaz, 2007).

ÖAGŞ'lerin merkezleri ve genelde en büyük karları elde ettiği yerler Ortadoğu ülkeleri olmasına rağmen ÖAGŞ'nin dünyada en çok faaliyet gösterdiği ve tercih edildiği yer Afrika kıtasıdır. Afrika'da ÖAGŞler'in rol oynadığı pek çok örnek sayılabilir. Örneğin, 1996 yılında Sierra Leone'de seçimle iktidara gelen hükümetin, Güney Afrikalı askerler tarafından oluşturulan, özel askeri ve güvenlik şirketlerinin en önemlilerinden biri olarak bilinen ve eski yönetim tarafından askeri eğitim için görevlendirilen Executive Outcomes'a (EO) kontrolü vermesi önemli bir örnektir. Bu şirket sayesinde hükümet iktidarı tam olarak kontrol etmiştir. EO'a verdiği hizmetler karşılığında yapılan ödemenin 35 milyon dolar olduğu ayrıca bu paranın çoğunluğunun Sierra Leone hükümetinden değil, BM tarafından ödendiği belirtilmektedir (Green Paper, 2002: 12). Sekiz aylık dönem için BM gözlemci güçlerine masrafları için ayrılan bütçe yaklaşık 50 milyon dolar iken 21 ayda EO'ya bundan daha düşük bir bütçe ayrılarak ülkede hükümetin tam kontrolü sağlanmıştır. Ancak daha sonra EO'dan ülkeyi terk etmesi istenmiş, hükümet başkanı devrilmiştir. Yeniden bir başka şirket olan Sandline anlaşma yapınca Nijerya'nın da desteğiyle devrik hükümet başkanı Ahmad Tejan Kabbah yeniden iktidara gelmiştir (Shawcross, 2000).

Bir başka örnek ise Balkanlardan verilebilir. Yukarıda da bahsedilen MPRI ABD'nin en çok askeri hizmet aldığı şirketlerden birisidir. 1994 yılında Hırvatistan hükümeti ile MPRI arasında Hırvat ulusal ordusunun güç kapasitesini arttırmak ve NATO'nun "Barış için Ortaklık" projesinin bir parçası olabilmesi için imzalanan sözleşme, modern bir özel askeri ve güvenlik şirketi ile meşru bir hükümet arasında imzalanan ilk sözleşmelerden biri olarak gösterilmektedir (Zabçı, 2004: 14). 1995 yılında MPRI'nın Hırvatistan'daki görevlendirilmesinin üzerinden kısa bir zaman geçmişken, Hırvatistan ordusu normalde yapamayacağı bir operasyonla Sırp'ların elinde olan bölgeleri geri almıştır (Güneş, 2017: 19). MPRI, sıcak çatışmalar içerisinde doğrudan bulunmamış olsa da, Hırvat ordusunun saldırısının planlanmasının MPRI tarafından sağlandığı ileri sürülmektedir (Petersohn, 2008).

Günümüzde ise ÖAGŞ'ler denilince akla gelen ilk örneklerin başında Irak gelmektedir. Irak'ta bulunan özel şirket askerlerinin gündeme gelmesine neden olan ilk olay; Felluce'ye yönelik operasyonların başlamasına yol açan 4 özel askeri ve güvenlik şirketi personelinin öldürülmesi olmuştur. İkinci olay ise Ebu Gureyb'deki işkence skandalları olmuştur. Ebu Gureyb cezaevindeki bu işkence skandalında aktif olarak yer alanlar ABD askerleri iken, onları yönlendirenler ÖAGŞ mensupları olmuştur. Ebu Gureyb cezaevindeki mahkumları sorgulama görevini gerçekleştiren 37 kişiden 27'sinin ABD merkezli ÖAGŞ olan CACI International personelleri olduğu ortaya çıkmıştır. Sorgulama boyunca çevirmen olarak yer alan 22 kişi ise Titan Corporation tarafından işe alınmıştır. Bu görevlilerden üçü Iraklı tutuklulara işkence ve tecavülden dolayı suçlanmış olsalar da "sivil" personel statüsündeki oldukları için ne askeri yasalara ne de Cenevre Anlaşması'na tabi tutulamadıklarından yargılanmamışlardır (Zabçı, 2004: 24).

Irak'ta varlık gösteren özel askeri ve güvenlik şirketlerinin yol açtığı ciddi insan hakları ihlalleri ülkede radikal eğilimleri güçlendirmiştir. Bu eğilimler, özellikle 2011

sonrası Suriye’de başlayan iç savaş sonrasında kendini hem Irak’ta hem de daha sonra Suriye’de önemli ölçüde göstermiştir. Sayılan örneklerin dışında ÖAGŞ’ler, Irak’ta var oldukları süre boyunca yalnızca kendi istekleri doğrultusunda tutuklamalar gerçekleştirmiş, işkence skandallarına karışmış ve onlarca insan haklı ihlaline neden olmuşlardır. (Çağlar, 2016: 45). 2003 Irak işgali başladıktan sonra orada varlık gösteren 89 ÖAGŞ’nin 15’i tarafından insan hakları ihlali gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu dönemlerde ise Irak merkezli ÖAGŞ’lerin de insan hakları ihlallerinde bulunduğu belirtilmiştir. (Çağlar, 2016: 46). Özellikle Irak hapishanelerinde yaşanan olayların (en bilineni Ebu Gureyb Hapishanesi) bu ülkedeki radikal eğilimleri kuvvetlendirdiğinin altı çizilmelidir (Çağlar, 2016: 48).

SONUÇ

Uluslararası İlişkiler’de yeni ve tartışmalı bir rol oynayan ÖAGŞ’ler, çatışmaların artmasına, devletlerin bu çatışmalardaki görünür rollerini azaltmak istemesine, özellikle Batı ülkelerinin askeri kayıplarının neden olduğu siyasi maliyetin artmasına, çatışmaların niteliğinin değişmesine, teknolojinin gelişmesine ve son olarak çatışmalar/darbeler/iç savaşlardan zayıflayan hükümetlerin sayısının artışına bağlı olarak daha yaygın hale gelmektedir. Her ne kadar, ÖAGŞ’ler sadece ön cephede savaşan paralı askerler olarak bilinseler dahi, aslında bu şirketlerin yapısı, örgütlenme biçimleri, kullanılma alanları, mali güçleri ve oynadıkları roller her geçen gün farklılaşmaktadır. Bazı şirketler, personellerinin karıştığı insan hakları ihlalleri nedeniyle kötü üne sahip olsalar da bu şirketlerin çoğu dünyanın pek çok yerinde yaygın bir varlığa ve geniş bir ekonomik güce sahiptir.

Bankalara sağlanan güvenlik hizmetlerinden, siber korumaya, alışveriş merkezlerinin korunmasının sağlanmasından güvenlik personeli yetiştirmeye kadar geniş bir yelpazede faaliyet gösteren bu şirketlerin görünürdeki yüzü masum olsa da özellikle az gelişmiş ülkelerdeki faaliyetleri onların dikkatle incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Bir ülkede iktidarın devrilmesine, diğerinde başka bir iktidar tesis edilmesine neden olurken, bazı ülkelerde sivil halkın öldürülmesi, işkence edilmesi ya da farklı insan hakları ihlallerine maruz kalmasına yol açan ÖAGŞ’ler hesap sorulabilirliğin güç olması nedeniyle artık büyük devletler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Oysa, Uluslararası Hukuk’un denetimine dahi tabi olmadan ya da boşluklardan kaçarak kendilerine faaliyet alanı bulabilen bu şirketlerin yaygınlaşması yeni sorunlar yaratmaktadır. Gerek etik gerekse siyasi sorunlara neden olabilen ÖAGŞ’lerin yakın zamanda gücünün artacağı ve savaşlara yeni boyutlar kazandırabileceğini söylemek ise kehanet olmayacaktır.

Kaynakça

- "30 Most Powerful Private Security Companies In The World", <https://www.securitydegreehub.com/most-powerful-private-security-companies-in-the-world/> Erişim Tarihi 20.10.2020.
- AVANT, D. (2000). From mercenary to citizen armies: Explaining change in the practice of war. *International Organization*, 41-72.
- AVANT, D. (2005). Private security companies. *New Political Economy*, 10(1), 121-131.
- ÇAĞLAR, M. T. (2016) "Ortadoğu'da Güvenliğin Piyasalaşması ve Şiddetin Özelleşmesi" *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı*, 37.
- DEL PRADO, J. L. G. (2011). Impact on human rights of a new non-state actor: Private military and security companies. *The Brown Journal of World Affairs*, 18(1), 151-169.
- ERCAN, Ü. (2014) "Güvenlik Faaliyetlerinde Özelleştirme: Paralı Askerler Mi? Özel Askeri Birlikler Mi?" *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, C, 8.
- FULLOON, M. (2015). Non-State Actor: Defining Private Military Companies. *Strategic Review for Southern Africa*, 37(2), 29.
- GÜNEŞ, B. (2017). Mercenaries, Private Military/Security Companies and Modern States. *Akademik Orta Doğu*, 12(1), 17-43.
- ISENBERG, D. (2017) Trump And The Return Of Private Military Contractors. <https://lobelog.com/trump-and-the-return-of-private-military-contractors/>. Erişim Tarihi 05.12.2020.
- KARAKAYA Polat, R., ÇAĞLAR, M. T., DEMİRALP, S., ÜNVER, H. A., PUSANE, Ö. K., YÜCE, M., ... & SAYIN, Y. (2016). Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı.
- McFATE, S. (2016). America's Addiction to Mercenaries. *The Atlantic*, 12. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/08/iraq-afghanistan-contractor-pentagon-obama/495731/>. Erişim Tarihi 05.12.2020.
- PETER, L. (2018). Syria war: Who are Russia's shadowy Wagner mercenaries. *BBC.com*. <http://www.bbc.com/news/world-europe-43167697> Erişim Tarihi 05.12.2020.
- PETERSOHN, U. (2008). Outsourcing the big stick: The consequences of using private military companies. *Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University, Cambridge [nd]*. http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/Petersohn_Outsourcing.pdf.
- SHAWCROSS, W. (2000). Send in the mercenaries if our troops won't fight'. *The Guardian*, 10.
- SINGER, P. W. (2002). Corporate warriors: The rise of the privatized military industry and its ramifications for international security. *International security*, 26(3), 186-220.
- SINGER, P. W., & BIASON, L. (2004). *The Private Military Industry and Iraq: What have we learned and where to next?* (p. 6). Geneva, Switzerland: Geneva

Centre for the Democratic Control of Armed Forces.
https://www.files.ethz.ch/isn/14132/PP4_Singer.pdf

TANGÖR, B., & YALÇINKAYA, H. (2010). Güvenlik yönetişimi çerçevesinde özel askeri şirketler. *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, 127-153.

TAŞDEMİR, F. DEVLET MERKEZLİ ULUSLARARASI HUKUK SİSTEMİ ve DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLER. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 85-120.

The Centre for Media and Democracy, Erişim Adresi
https://www.sourcewatch.org/index.php/Private_Military_Corporations/list_of_PMCs, Erişim Tarihi 05.12.2020.

TOPAL, A. H. (2011) Uluslararası Hukuk Açısından Özel Askerî Şirketler ve Şirket Çalışanlarının Statüsü" *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(4), 963-1021

UK Government Green Paper (2002): Private Military Companies: Options For Regulation 2000-2001
(<https://www.globalsecurity.org/military/library/report/2002/mercenaries.pdf>) Erişim Tarihi 03.12.2020.

YALÇINKAYA, H. (2006). Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(3), 247-277.

YALÇINKAYA, H. (2012). Savaş Müteahhitleri ve Irak Savaşı. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 4(40).

YILMAZ, S. (2007). 21'inci yüzyılda güvenlik alanının yeni sivil aktörleri: özel askeri şirketler ve kontratçı firmalar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(06), 43-70.

ZABÇI, F. Ç. (2014). Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler. *Mülkiye Dergisi*, 28 (243), 21-48.

ØSTENSEN, Å. (2011). UN Use of Private Military and Security Companies: Practices and Policies. London: Ubiquity Press.

A CASE STUDY ON MARKETING ACTIVITIES OF NONPROFIT ORGANIZATIONS IN VIRTUAL WORLD: SECOND LIFE - LIVE AND LEARN IN KENYA "FEED A SMILE" EXAMPLE*

KÂR AMACI GÜTMİYEN KURULUŞLARIN SANAL DÜNYADAKİ PAZARLAMA FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR ÖRNEK OLAY: SECOND LIFE- LIVE AND LEARN IN KENYA "FEED A SMILE" ÖRNEĞİ

Gizem ARI KOÇAK** Murat GÜLMEZ***

** Arş. Gör. /Res. Asst.
Çağ Üniversitesi, İİBF
Uluslararası İşletme Yönetimi
gizemari@cag.edu.tr

ORCID ID:
0000-0002-8448-5046

*** Dr. Öğr. Üye /Asst. Prof.
Çağ Üniversitesi, İİBF
Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Bölümü
mgulmez@cag.edu.tr

ORCID ID:
0000-0003-2584-785X

Başvuru tarihi/Received:
7.12.2020

Kabul Tarihi/Accepted:
10.12.2020

ISSN 2618-6217

Abstract

The development of technology results in radical changes to the social life and business world. One of the trends in technological development is the creation and dissemination of digital and virtual worlds. Second Life, as one of the most popular virtual worlds of our time continues to support all types of organizations for new market opportunities. Given the complexity of the nonprofit marketplace and the existence of many organizations competing for a limited pool of support, virtual worlds become more crucial for nonprofit organizations. The effective nonprofit organizations found ways to expand its presence with the support provided by virtual worlds. The purpose of this study is to determine how and to what extent new digital platforms like virtual worlds are used by nonprofit organizations for marketing activities. For the report, a prominent and relatively successful virtual world (Second Life) and in this life "Live and Learn in Kenya" was selected as a case study to focus on. In-depth interviews were conducted to collect data in this study. Findings suggest that virtual world, i.e. Second Life, provides new funding opportunities and competitive advantage to nonprofits and it will become increasingly important to the activities of marketing in the future.

Key words: nonprofit organization, virtual world, marketing.

Özet

Teknolojinin gelişmesi, sosyal hayatta ve iş dünyasında köklü değişikliklere neden olmaktadır. Teknolojik gelişimdeki trendlerden biri de dijital ve sanal dünyaların yaratılması ve yaygınlaştırılmasıdır. Second Life, günümüzde en popüler sanal dünyalarından biri olarak yeni pazar fırsatları için her farklı türlerdeki girişim ve kurumları desteklemeye devam ediyor. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların içinde bulunduğu pazar karmaşıklığı ve sınırlı bir destek havuzu için rekabet eden birçok kuruluşun varlığı göz önüne alındığında, sanal dünyalar kâr amacı gütmeyen kuruluşlar için daha önemli hale gelmektedir. Yenilikçi kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, sanal dünyaların sağladığı destekle varlığını genişletmenin yollarını buldular. Bu çalışmanın amacı, sanal dünyalar gibi yeni dijital platformların kâr amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından pazarlama faaliyetleri için nasıl ve ne ölçüde kullanıldığını belirlemektir. Bu araştırma için popüler ve ekonomik olarak ilgi çeken dünyalardan "Second Life" platformu, bu dünyanın içinden odaklanılacak vaka çalışması olarak ise "Live and Learn in Kenya" seçilmiştir. Bu çalışmada veri toplamak için derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bulgular, sanal dünyaların (ör: Second Life), kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yeni finansman fırsatları ve rekabet avantajı sağladığını ve gelecekte pazarlama faaliyetleri için giderek daha önemli hale geleceğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: kar amacı gütmeyen kurumlar, sanal dünya, pazarlama.

*Bu çalışma, 21 Haziran 2018 tarihinde Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Yüksek Lisans programında başarıyla savunulan tezden türetilmiş olup, 27-29 Haziran 2018 tarihlerinde düzenlenen 23. Pazarlama Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş kongre kitabında genişletilmiş özet olarak yayınlanmıştır.

INTRODUCTION

Other than the state, nonprofit organisations are one of the many forms of organizations that work for the welfare of society and for social purposes. A nonprofit organization is an organization that aims to positively improve the lives of people, and these organizations do not take any financial gain or profit from individuals by doing so (Nielsen, 1980: 325). Although their primary goal is not to profit, these organizations also have to make a profit in order to maintain their existence and services. Unfortunately, there are many nonprofits competing to take advantage of the limited support pool in the complex market environment (Sargeant and Shang, 2010:126).

To thrive and make their contribution to society viable, these organisations have to unwittingly contend with their rivals. In today's cultures, nonprofit organizations have acquired a very important position and have been embraced by the societies of today by doing more and more for society. The size of the non-profit organization sector doubles every decade and stands out as the proportionally fastest growing sector (Sargeant and Shang, 2010: 15). However, nonprofits often appear to have problems managing and implementing their marketing campaigns. Internet and technology-based digital environments offer less costly opportunities to spread awareness and increase participation in non-profit organizations (Parker et al., 2016: 101). This study aims to show how alternative technological platforms such as Second Life can be beneficially used in finding resources, volunteer workers and donors for nonprofits.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

The Nonprofit Organization

Nonprofit organizations conduct their activities in order to solve some social problems and to provide some social benefits to the society. Primary purpose of these organizations is providing various benefits and saturations to their target audience and also maximize their saturation level rather than to make a profit. Nonprofit organizations or, in other words, civil society institutions are emerging as a powerful sector with their unique dynamic structures and characteristics all around the world. Over the years, very different concept seems to be used in literature in naming these institutions. The most commonly used terms are: nonprofit organizations, voluntary sector/organizations, not-for-profit organizations, non-governmental organizations, charitable organizations, independent sector, third sector, social movements, and tax-exempt organizations (Sargeant and Shang, 2010: 4).

However, the most commonly used concept is the “nonprofit organization” has been defined by many scholars in the literature. Nonprofit organizations are based on a beautiful thought that is helping others without expecting any material return, and also contains social solidarity in their activities. Historically, the civil society institutions, or nonprofit organizations showed up as a result of the failure of government and business to provide particular social needs of the society (Kotler and Murray, 1975: 468). Nonprofit organizations (NPO) can also be classified in many different aims, areas, levels and types. These organizations can operate in a wide range of fields ranging from healthcare to education, human rights to sustainable

development, crisis management to diplomacy, animal rights to child abuse (Uslu and Marangoz, 2008: 110). United Nations has adopted an approach consisting of 12 basic categories about classification of nonprofit organizations as follows (United State Publications, 2003: 31):

1. Culture and recreation,
2. Education and research,
3. Health,
4. Social services,
5. Environment,
6. Development and housing,
7. Law, advocacy and politics,
8. Philanthropic intermediaries and voluntarism promotion,
9. International,
10. Religion,
11. Business and professional associations, unions,
12. Not elsewhere classified.

According to "Giving USA 2018" report, religion is the major subsector to both donate and receive the largest amount of charitable gifts than any other subsectors in 2017. However, giving to religion declined in 2018 after six years of slow growth. There has been an increase in donations to International affairs, environmental and animal organizations (<https://givingusa.org>, 2017;2018;2019). In order for the social structure to function properly; solving social, cultural, environmental problems and providing religion, education, health, and political services is an unavoidable necessity. At this point, the benefits of nonprofit organizations are understood and the need for them is increasing. The number of public charities reporting to the IRS (Internal Revenue Service) increased from 243,430 in 1998 to 420,187 in 2008, by %73 percent (Sargeant and Shang, 2010: 17). According to Kotler (1979), marketing is an important topic of growing interest to nonprofit organization managers as their organizations confront new, complex marketplace problems. Nonprofit organizations can introduce marketing in a number of ways, such as appointing a marketing committee or task force, hiring an advertising company or marketing research firm, hiring a marketing advisor, or appointing a marketing director.

Nonprofit Organizations and Marketing

Marketing is the process of creating and providing value in order to be able to successfully execute customer relations in such a way that it cares the benefit of the organization and also its stakeholders (Kotler and Keller, 2009:45). Marketing focuses on customer relationships and the concept of "value" which is the cornerstone of these relations. According to Bennett (2014), nonprofit organizations often lack the funding to implement traditional marketing strategies for fundraising; however, digital marketing strategies offer a cost effective alternative (Basco, 2018:1).

Kotler and Levy brought forward that the marketing concept is a concept that should be used for nonprofit organizations like many other institutions in 1950 (Meler, 2003:

1788). Its development was much slower than in the private sector. The first practices were taking place in education and health sector and then spread slowly. Also, the concept of nonprofit organization's marketing was first proposed by Kotler and Zaltman. According to them, it is necessary to design and implement programs about product planning, pricing, communication, distribution, and market research for these organizations which established for social benefit (Thackeray, 2000: 30).

Today's marketing approach is customer-focused and maintains that "meeting customer needs and wants" should be seen as a primary goal. Nonprofit organizations can take a proactive approach by gathering information about their clients and competitors with this contemporary marketing approach (German, 1997:3).

Internet technologies offer new product or service opportunities, new promotion strategies, new pricing strategies as well as new placing options for organizations. The Internet ensures that people come together, regardless of location and time constraints. The "Virtual Worlds" provide many conveniences for organizations to interact with customers throughout the entire new product or service development, promotion process and distribution channels. In the ongoing part of the study, the concept of virtual worlds will be explained in detail which offers a range of less costly possibilities to spread awareness and increase participation for nonprofit organizations.

The New Marketing Platform "Virtual Worlds"

The internet and developing technology offers countless opportunities for firms to conduct their businesses. The unique features of the new digital technologies provide countless advantages for businesses such as speed, convenience, interactivity, publicity and worldwide coverage. Firms can use these new technological advancements for business such as marketing, manufacturing, purchasing, and selling. These new environments help firms to collect, categorize and use information which is needed for satisfaction with their customers. Thus, the internet and developing technology promote firms to communicate with their customers in order to understand their target market better. The other opportunity is a global marketplace where commercial transactions can be conducted 7 days a week and 24 hours a day. The global internet population was 1,129 million in 2007, and it reached 4,383,810,342 billion in March 31, 2019 (Internet World Stats, 2019).

Technological and cultural transformations affect the emergence of new forms of communication types and community. Communications in the initial iteration of the World Wide Web, or Web 1.0, was predominantly one sided. After Web 2.0, communication became much more interactive. The technology of Web 2.0 involves people communicating their text, image and video messages to a much wider audience and with much more feedback in real-time (Manno and Shahrabi, 2009: 1). The fact that today's individuals want to establish social relations also in the internet environment have caused the emergence of new concepts. Conventional networking platforms (forums, blogs, newsgroups) completely changed to new types of

immersive networking realities (virtual worlds) such as Second Life, World of Warcraft, Habbo Hotel.

Second Life is a virtual platform principally features 3D-based user-generated content. It was developed by San Francisco based company Linden Lab, and public beta launched on June 23, 2003. The developers were inspired from the science fiction novel of Snow Crash (NBC News, 2007). Since the very beginning, Philip Rosedale who is the founder of Linden Lab aimed at developing computer hardware to allow people to become immersed in a virtual world. When Snow Crash came out, he found that inspiring and it painted a compelling picture of how a virtual world should look like (Dubner, 2007). Second Life is one of the most discussed virtual worlds among marketers, businesses and researchers. Also, it represents the most mature of virtual world platforms (Halvorson, 2010: 28). SL is also relatively easy to join and to use for individuals. People can connect or socialize with each other and use communication options such as voice and text chat freely. SL had 45 million residents in 2016 (Berger et. all, 2016: 84) and the total residents' number of SL is 59,865,240 in 2019 (<http://www.gridsurvey.com>, 2019). This number is increasing day by day depending on the technological suitability of individuals and awareness of the SL. This virtual environment attracts the attention not only of individuals but also organizations. An innovative and effective nonprofit organization always should seek to find ways to expand its presence locally, regionally, nationally and internationally for promoting its cause. For instance, online social networks can be used for capturing public attention and engaging like-minded individuals from local environment to international environment. Second Life is one of the virtual immersive environments which are new dimension of effective social networks. The opportunities and benefits of SL for nonprofits can be listed as follows (Bettger, 2008: 7-8):

- Organizations catch the technological trends, and add value to positioning of nonprofit organization,
- Provides a new medium to reach the nonprofit organization's audience and potential donors from all around the world,
- The world-wide marketing opportunity,
- Provides cost savings and environmental benefits offered by virtual activities,
- The opportunity to leverage another world resources and the high rate of volunteerism there,
- The potential for profit-oriented and nonprofit organizations collaboration,
- Binary fundraising opportunities (both from SL or real life).

Relay For Life is one of the eye-filling examples of a nonprofit organization which perform their activities also in SL. The SL Relay for Life/American Cancer Society exists in Second Life to promote their mission and causes. The American Cancer Society is the world's leader in the fight against cancer. Relay For Life is the signature event of the American Cancer Society in Second Life. It is a very active organization, and the online presence of this nonprofit perpetually growing in SL since 2005. In 2005, the first Relay For Life of Second Life (RFL of SL) was attended by a few hundred avatars and raised almost \$5,000 US dollars for the American Cancer Society. The 2014 RFL of SL

event ranked number 17 out of 5000 events, worldwide in donations received. SL residents have brought in over 3 million US dollars to help with the fight against cancer since 2005 (SecondLife Wiki, 2018).

New platforms, mediums and services are used to provide mutual benefit to both the organization and the customer. However, there is a small but growing literature examining the use of virtual organizations and online avatars in marketing (Barnes and Mattsson, 2008: 196). Describing the benefits of virtual worlds and marketing opportunities for nonprofit organizations will help the digitally inactive organizations about fundraising etc.

RESEARCH DESIGN AND METHOD

Linden Lab announced its special information because of the 10th anniversary of Second Life in 2013. In this explanation, the number of avatars created in SL was reached 36 million (<http://www.lindenlab.com>, 2018). Also, Second Life is one of the most discussed virtual worlds among marketers, businesses and researchers. Also, it represents the most mature of virtual world platforms (Halvorson, 2010: 28). These are the powerful reasons why Second Life is chosen as the research area, and "Live and Learn in Kenya" is chosen as the case in this study.

Live and Learn in Kenya is a charitable organization which aimed changing the lives and the futures of children living in poverty in Nakuru, Kenya as well as in other parts of Kenya. It is a German-based registered nonprofit organization. It was founded in 2001 in the small German town, Selb in Fichtelgebirge (Wikipedia, 2018). Live and Learn in Kenya (LLK) finance the education of needy child and provides school needs such as fees, uniform, shoes, textbooks, school supplies with the help of sponsors. In order to help needy children, in 2010, they existed in the virtual world where they can expand their donor networks and find more sponsors by their projects. "Feed a Smile" is a virtual project which they are able to assure nutritious warm lunches for the nearly 500 children in a day. LLK organizes events in Second Life on a venue called the Lavender Field for Feed a Smile. All fund-raisers and board members are volunteers in this project. They often organize fundraising events such as concerts, picture exhibition or personal performances of some singers in Second Life.

This study was designed as a case study based on the collection of qualitative data. The semi-structured interview technique was used because it provides flexibility to the researcher, and gives the participant a chance to express her/himself better. The female avatar created (named "*sabrinamaggy*") to observe, participate, and gain first-hand and intimate knowledge on the working mechanics of nonprofits in Second Life. Online interviews were held with the founders, managers, volunteers and donors. Different interview forms were created for each different participant such as founders, volunteers and donators. All questions in the interview forms (shown in Appendix A, B, C) were inspired by previous studies on virtual world; synthetic worlds (Castronova, 2001; 2003; 2005), virtual world marketing (Halvorson, 2010), virtual entrepreneurship (Sağtaş, 2013; Gülmez, Sağtaş, and Özeltürkay, 2014), doing business in Second Life (Azeharie & Sharma, 2011) and nonprofit giving behavior

(Sargeant et al, 2006). The head of the nonprofit organization (LLK, feed a Smile) has many years experiences in managing a nonprofit organization in virtual world looked through the questionnaire forms, and gave her suggestions regarding the questions. Due to the nature of the research environment, researchers applied an interactive online method to data collection. The participants of the selected community were then contacted through personal messaging. Prior to communicating with the participants, preliminary information about the community was obtained from the founder of the organization. Through the founder's direction the sample was selected and contacted. Considering ethical issues only voluntary participation for interviews been conducted. In this direction, online interviews were applied to participants in the virtual world (Figure 3 and Figure 4).

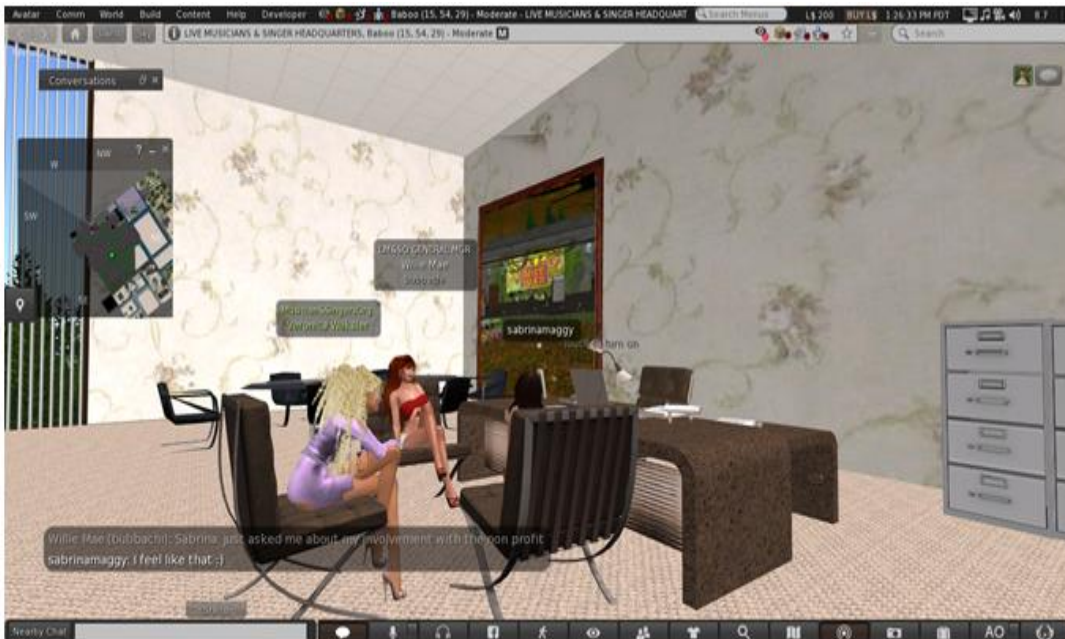

Figure 3. The Interview with Volunteers in Second Life

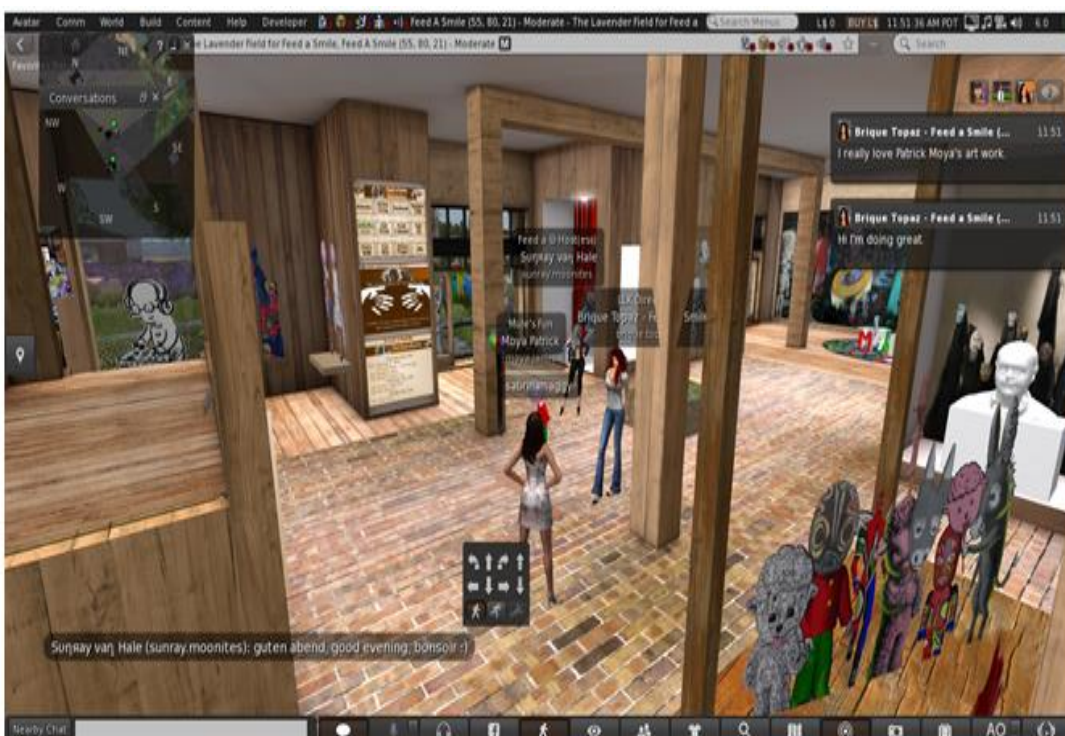

Figure 4. The Interview with Founder of Feed a Smile in Second Life

Live and Learn in Kenya Int.'s "Feed a Smile Project" is sample organization which selected for review. As a result of in-depth interviews with the founder, volunteers and donators of the Live and Learn in Kenya organization, it is aimed to determine how and to what extent new digital platform like virtual world is used by nonprofit organizations for marketing activities. The sample was selected from the members of 'Feed a Smile' from Second Life. There are 641 members in this group. They were 1 founder, 7 donors, and 11 volunteers. Volunteers and donators were selected based on the judgmental sampling and snowball sampling techniques together. The participants were identified by the founder then also some participants referred to other one. The data were collected in between February and May, 2018 and the descriptive analysis technique was used to explain findings of the in-depth interviews. Participants' demographic characteristics and features are shown in

<i>Participants</i>	<i>Gender</i>	<i>Age</i>	<i>Education</i>	<i>Marital Status</i>	<i>Region</i>	<i>Profession</i>
Donor 1	Female	46-55	Graduate	Partner	Europe	Therapist
Donor 2	Male	56-65	Graduate	Married	Europe	Salesman
Donor 3	Female	26-35	Undergraduate	Divorced	Europe	Customer Service Representative
Donor 4	Female	36-45	College	Single	Europe	Business woman
Donor 5	Female	46-55	Graduate	Partner	Europe	Teacher
Donor 6	*	*	*	*	*	*
Donor 7	*	*	*	*	*	*
Donor 8	*	*	*	*	*	*
Volunteer 1	Female	46-55	Graduate	Married	Europe	Teacher
Volunteer 2	Female	46-55	Graduate	Partner	Europe	Doctor
Volunteer 3	Female	46-55	School	Single	Europe	Housewife
Volunteer 4	Male	46-55	Undergraduate	Divorced	North America	Musician
Volunteer 5	Female	36-45	College	Partner	Europe	Manager
Volunteer 6	Male	46-55	School	Single	Europe	Programmer
Volunteer 7	Other	66 or older	Graduate	Single	North America	Retired
Volunteer 8	Male	67 or older	College	Divorced	North America	Musician
Volunteer 9	Male	36-45	College	Single	Europe	Chemistry
Volunteer 10	Female	46-55	College	Divorced	Europe	Singer

Volunteer 11	Female	26-35	Undergraduate	Married	Europe	Accountant
Founder	Female	56-65	Graduate	Married	Europe	Teacher

Table 1;

**these donors do not want to share their information*

Table 1. *The Demographic Characteristics of Participants*

Accordingly, the donors were coded as "D" to indicate "donor" and each participant was numbered as "D1, D2, D3, D4...". The volunteers were coded as "V" to indicate "volunteer" and each participant was numbered as "V1, V2, V3, V4...". The founder of the organization was coded as "F". The demographic information collected about the participants is about the real lives of the people. In the virtual world some avatars are sensitive about sharing their information about their real life (e.g. D6, D7, and D8). According to the data collected, most of the participants are women, and the age range is concentrated at 46-55. The level of education is usually graduate education, and most of the participants are from Europe. The views of the participants were coded on the basis of confidentiality, without their real or avatar names. The themes (categories) that will form the main lines of the research findings are revealed, descriptive analysis were conducted. *Table 2* represents donor themes, *Table 3* represents volunteer themes and *Table 4* represents the themes that emerged as a result of the interview with the founder.

1. Donors' awareness of the nonprofit organization's presence
2. Attractiveness of the organization
3. Donations' causes for the organization
4. Performance of the organization
5. Donors' perception of benefits
6. Reliability of the organization
7. Communication quality of the organization
8. The organization's perception in real life
9. The anonymity of avatars

Table 2. *The themes formed by the analysis of the donors' interviews*

The donors generally heard about Live and Learn in Kenya (LLK) from their friends or in an event they participated. Some donors have learned this nonprofit organization (LLK) through social media ads like (D3) *"I have seen different ads on Facebook and I have seen ads for like concerts for this nonprofit organization."* It can be said that social media ads also affect the life in virtual worlds. After donors being informed about the nonprofit organization, there must be something attractive to think about donation. Most of the donors were influenced by the organization's services for children. One of the participants said that (D1) *"Children are victims of political systems. I'm mother; it was in our old religion to be attentive with other. We come all from the same world, and there's not separation. This materialist world one*

day will fade, we are crazy, and we forget who we are. Africa is poor of our fault so we let the adults die in war so we must protect mothers and children."

When data are examined to see whether the performance of the organization has an impact on donations, donors who care about the performance of the organization are the majority. If organizations explicitly explain how donations are used, it can be said that it will have a positive impact on donors. For example, the participant said that (D5) *"You can easily see where the money is going and the progress of projects is carefully documented."* Nevertheless, people who do not have enough knowledge also donate to the organization.

Social Exchange Theory suggests that donors are often motivated to give because they perceive that some benefits will accrue to them as a consequence of their gift (Amos, 1982; Bar-Tel, 1976; Krebs, 1982 as cited Sargeant et al, 2006: 157). However, participants indicated that they don't seek to gain any benefit from a virtual world or virtual organization (LLK) by giving. The good communication established by the founder of the organization and the clear publication of how donations are used has a positive impact on donors. The donor's answers show that they have good thoughts about the reliability of this organization. People communicate through avatars without so much knowledge about each other on virtual platforms. Nevertheless, the thoughts of donors about virtual communication are mostly positive when they compare with real life. In addition, it was not perceived negatively by donors that LLK is a virtual organization. One of the participants said that (D7) *"It is easier and faster to communicate through this virtual way by touching the reality of people. Necessarily people are here sensitized by the approach there are so many other "stimulations" on Second Life."* People (donors) generally do not have negative thoughts about virtual nonprofit organizations. And also, more positive word of mouth marketing should be done for this concept to be fully in mind and able to increase donations.

The virtual world provides anonymity to people who are behind their avatars. Some donors may not want their donations to be known because some beliefs require it to be hidden.

1. Volunteers' working knowledge in the virtual nonprofit organization
2. Volunteers' motivations
3. Volunteers' experiences and qualifications
4. The virtual platform advantages and disadvantages for nonprofit organizations
5. The marketing activities of volunteers
6. The activities of volunteers to expand donor's network
7. The virtual donors' profile and encouragement activities of volunteers
8. The future of virtual world and virtual nonprofit organizations
9. The volunteers' situation about supporting other organizations

Table 3. *The themes formed by the analysis of the data obtained at the end of volunteers' interviews*

The amount of knowledge and experience of volunteers may be effective for nonprofit organizations, so volunteers were asked if they had previously worked in another nonprofit organization. According to the data obtained, it can be said that most of the volunteers worked in a nonprofit organization in real world and virtual world. The

concept of “volunteerism” is also related to motivation because volunteer workers generally do not get a financial gain, and spiritual gains can motivate them to work. One of the participants said that (V1) *“I think it is important to be involved with the issues that matter most to you. If everyone had just one cause, we can eradicate all the negative stuff out there.”* The other participant said that (V6) *“I like the goal and we know it really goes to Kenya, not to overpaid board members.”* and the participant (V7) said that who is singing at events of LLK, *“It is nice to combine music with the good cause of Feed a Smile, and especially as you can see on the organization’s Facebook page where they post photos that the donations reach their target.”* Many of the volunteers think that the experience they have gained over many years has made them successful in this role. For example, the participant said that (V8) *“I have experience in leadership roles up to and being team captain.”* and the other participant said that (V9) *“She has many years of performing experience...”* Therefore, she fits well to the role indicated that provides many advantages for the organization.

Volunteers generally think that this virtual platform provides many advantageous for the organization. The participant (V11) said that *“Advantage is that you get to help, in this case those lovely smiles. The disadvantage would be the fact that people might feel they HAVE TO donate, that will keep them from coming.”* The opportunity to collect donations from all over the world, and opportunity to reach talented volunteers can be attractiveness of this platform. Also, this platform is seen as supporting tool the real world. Social media is one of the online networks to support the organization. They use YouTube to share videos about their events and their schools in Kenya. Also, they share so many information or picture about their activities, collected funds, and children’s situation in Kenya in the blog page of “Feed a Smile” project. After marketing activities like promotion, volunteers try to make visitors and artists feel good and welcome here. They appreciate their work and their donations. Also they create the information boards, organize new events, host, and run the Subscriber. Some of the volunteers show a lot of effort to help the Feed a Smile project to promote itself by suggesting events to their friends.

Most of the volunteers have positive thoughts about the future of virtual worlds and “Feed a Smile”. For example, the participant (V3) said that, *“I hope that we will get more members and foster parents and more donations of course, because there is still a lot to improve in Kenya, but I also hope that other media like Facebook, instagram and so on SL will grow and become more influential.”*

Nine of the eleven volunteers are working for another nonprofit organization such as Relay for Life, Respect Yourself, and Burning Man. This is one of the opportunities that this virtual world has to offer, because you can work for more than one nonprofit organization in every second, hour or day. It may not be possible in real life for a person to travel very quickly to such different places. Most of the volunteers work for more than one nonprofit organization. However, other participants state that they do not want to dissipate their energy and want to work for an organization with their whole hearts.

In addition to all these, the volunteers express their sincere admirations for all the great works of the founder of “Feed a Smile” project. They also said that they are very happy to work for this organization and they want to continue their good work.

1. The introduction of the “Live and Learn in Kenya/ Feed a Smile”
2. The reasons for being in the virtual world, <i>Second Life</i>
3. Organizational structure of the “LLK” Virtual Nonprofit Organization
4. The virtual platform advantages, disadvantages and opportunities for nonprofit organizations
5. Activities of the “Live and Learn in Kenya” in <i>Second Life</i>
6. The competition in virtual world
7. Economic support of virtual world
8. The virtual donors profile and donor encouragement activities of founder
9. The future of virtual world and virtual nonprofit organizations

Table 4. *The themes formed by the analysis of the data obtained at the end of founder's interview*

The founder of the organization mainly runs the activities by herself, because the performers and artists expect her to be present for their shows. She does have a couple of people helping with hosting and especially with building. All performers and helpers are volunteers and she does not receive money at all. In real life, she also works as a chairwoman of Live and Learn in Kenya Int’l and in Germany – Leben und Lernen in Kenia e.v.: According to her thoughts, one of the main advantages is that an event can be planned and you needn’t worry about the weather in SL. She said that, *“If I plan an open-air concert, for example, in RL I always have to worry about it raining or even being so hot that people would rather go to the beach. In SL the only weather problem is if there is a storm where the entertainer is from and he/she loses internet access.”* The quality of the internet connection of avatars is becoming important because the virtual world is built on internet connectivity. Another advantage is that people can be given links to informative links and check them immediately. Second Life offers a variety of ways to connect with someone and share something to satisfy their inhabitants. SL doesn’t cost anything, so people needn’t worry about having to pay expensive entrance fees – and just donate what they have. It is the one of the advantages for her. In Second Life, you cannot see the person behind the avatar and usually don’t even know what they sound like. And she thinks that it is one of the disadvantages, because it is so much easier to let people know how you really feel – or what the project really means to you when you are face to face. The other disadvantage is time zones. She lives in Germany, the SL time zone is 9 hours behind her, making it nearly impossible to organize events during the peak hours – after 8pm SLT. - which would be 5 am for her.

She said that about opportunities, *“The opportunities that SL provides are huge and many. Being able to meet people from around the world that I would never have the chance to meet is still something that amazes me. Having outstanding musicians performing live and streaming right into my own home is fabulous. Part of the reason that our organization has become so well-known is through SL and other virtual platforms.”* As you can see, the world-wide connection opportunity is very important

to nonprofit organizations. They mainly have concerts of all kinds – from opera to pop music. They have an art gallery showing work from the best SL artists. They donate all sales made during their exhibits to Feed a Smile. The shows are 24 hours the day. Concerts take place an average 3 to 4 times a week. In the virtual world, generally artistic activities are done to get donors attention. It may not be possible to do these activities so often in real life. Even if it does, it will be very costly for the organization. She thinks that if the organizations are diligent and honest, there is a lot to be had and experienced in the virtual world. Honesty is becoming even more important because this is a virtual world. It is very difficult to understand the intentions of the avatars at the first time. It could be malicious people. These thoughts of the founder may be seen as important advices for a nonprofit organization that is unsure of entering this virtual world. Finally, she wanted to add that Second Life is a fantastic platform for nonprofit organizations!

CONCLUSION

The virtual world Second Life has its own economy and a virtual token referred to as Linden Dollars (L\$). As of June 2018, exchange rates are approximately USD\$1 to L\$255. This creates an advantageous currency effect because donations made in small quantities can have huge effects for virtual nonprofit organization. The purpose of this study is to determine how and to what extent new digital platforms like virtual worlds are used by nonprofit organizations for marketing activities. In accordance with this purpose, the researchers have entered into the virtual world (SL) and made in-depth interviews with donors, volunteers, and founders of the nonprofit organization “Feed a Smile”. In this part of the study, the obtained results will be discussed.

When the demographic characteristics of the donors are examined, it is seen that they are from the USA or Europe which are the countries with high development and income level. This means that small donations from these countries can become large donations for an organization in Kenya. According to the information given by the founder, avatars are not afraid to make small donations for this reason. Live and Learn in Kenya provides education and warm meals for over 500 children. “Feed a Smile” plays a major role in providing the funding for at least 1/3 or the meals monthly. Therefore, the “Feed a Smile” carries out their promotional activities without considering the donation rate.

The volunteers of the “Feed a Smile” organization indicated that they operate their promotional activities through social media. They also use their personal virtual network in Second Life to spread the word regarding the nonprofit’s activities. Since these promotions are made through the word of mouth, communication becomes more intimate, reliable and effective. It is known that the population of Second Life is 54 million, so the potential of this virtual network size should not be underestimated. There is an opportunity in terms of promotional activities for the virtual charity organizations in this borderless world. The initial costs of these promotional activities are usually lower than that the organizations pay in real world. It is an effective and cheap way of marketing communication which is used to inform target audiences of the relative merits of a product, service, organization or issue.

The answers given by donors show that they first learn about the virtual nonprofit organizations because of a friend suggestion or announcements for the events. It can be said that the marketing activities of the organization have positive effects on the number of donors and the donation rates. This finding supports that the promotional activities, accessible place and price options of "Feed a Smile" helps the organization to reach its goal.

"Feed a Smile" organizes art events such as concert, art gallery to attract the attention of donors in their virtual island, Second Life. These events are organized openly to the participant from all over the virtual world for fundraising. All avatars can make a donation from the donation box which was set up in the activity/event area. This donation box is available 7 days 24 hours for donors. By choosing the right place, an organization can increase their sales amounts in real life. The SL is a kind of virtual area that can provide this over a longer period of time. It is easier and cheaper for virtual organizations. SL provides a reachable and convenient platform channel for organizations to reach their clientele.

"Feed a Smile" raises funds for the very needy children in Nakuru, Kenya. Most of the donors were influenced by the organization's services for children feeding and education. All volunteers work on a voluntary basis without any financial gain for this virtual nonprofit organization. As a general interpretation of the data obtained it can be said that most of the volunteers working in the virtual world have already working experience in this kind of organization before either in different virtual worlds or in real life. They use their many years of experience and qualifications to help the "Feed a Smile" reaching its aim. The aim of the organization motivates the volunteers to work for this organization, and the donors to make a donation.

Some of the donors said that they are donating because the nonprofit organization has a good transparency at their activities. Open and sincere communication of the founder and volunteers, the publication of the videos of the works done on YouTube, and the providing continuous information about the donations via Facebook have positive effects on the reliability of the organization. Donors have noted that they pay attention to this, and they follow and appreciate the feedback provided by the organization about the donations and children via Facebook. The donors and volunteers said that they also talk about this virtual nonprofit organization in their real life. People are surprised but usually give positive reactions when they tell this virtual nonprofit organization and their project.

The researchers asked volunteers to make comparisons between real life donors and virtual donors. Volunteers stated that it is not easy to learn about the people behind the avatars in this world, but according to their experiences the donor profile here is a slightly older and generous group. The findings on demographic information about donors supported the volunteers' opinion regarding the donors in Second Life. The donors' age group is generally between 46 and 55.

In conclusion, Second Life is a useful marketplace which provides effective economic support and so many opportunities that cannot be ignored for a nonprofit organization. The nonprofit organizations get effective revenues with little cost in

Second Life. The volunteers and founder think that this virtual world will grow and become more influential in the future. In this case, the nonprofit organizations which have difficulty finding resource, volunteer worker, and donors need to use alternative virtual worlds like Second Life. Feed a Smile, Relay for Life and Respect Yourself are the examples of successful nonprofit organizations that are aware of all of these things and operates in this virtual world now. The opportunity to reach out all over the world and meet so many people makes these nonprofit organizations more popular.

However, the nonprofit organizations should consider the following situations regarding this virtual world. The Second Life time zone is PST/PDT (Pacific Standard Time/Pacific Daylight Time) the real-world time zone of Linden Lab. This allows that avatars can donate in different time periods from all around the world, but it creates difficulty for volunteers and founder to match different groups of donors from different time zones. The other situation is that the anonymity of the person behind the avatar. According to the founder of "Feed a Smile", it is so much easier to let people know how you really feel or what the project really means to you when you are face to face. These are seen as the disadvantages of this virtual world by the participants.

The findings of this study suggest that the nonprofit organizations which have difficulty about finding resource, volunteer worker, and donors should consider about alternative platforms like Second Life to operate in.

The Limitations of the Study and Recommendations for Future Studies

The research was only being carried out through digital-based virtual worlds. Second Life was selected as a research universe, and "Feed a Smile" project run by the organization of Live and Learn in Kenya was examined as a case study. There is a time difference between the virtual world and the real world, which varies from country to country. It is so necessary to have fast and uninterrupted internet connection and strong computer hardware in order not to get disconnected from the virtual world when researching or interviewing. This case study was conducted on a specific nonprofit organization and within a specific time frame. These can be seen as limitations of the study.

More extensive new study can be done with other organizations in the same virtual world or in other virtual worlds to contribute to the literature. Also, a nonprofit organization which does not exist in Second Life can start to operate marketing activities in this virtual world with the help of a research team. The effectiveness of the nonprofit organization in Second Life could be observed in a particular period.

Bibliography

- AZEHARIE, R. & SHARMA, R. (2011), "Design principles for doing business on Second Life: An immersive ethnographic study", *Journal of Virtual Worlds Research*,3(3) p.1-27.
- BARNES, S. & MATTSSON, J. (2008), "Brand value in virtual worlds: An axiological approach". *Journal of Electronic Commerce Research*, 9(3), p.1-9.
- BASCO, J. (2018), "Digital Fundraising Strategies for Nonprofit Marketing Leaders in International Markets" Walden University PhD Thesis, p.1.
- BERGER, M. , Jucker, A. H. & Locher, M. A, (2016), "Interaction and space in the virtual world of Second Life". *Journal of Pragmatics*, 101, p. 83-100.
- BETTGER, S. (2008), "Nonprofits in Second Life: Promoting Causes Inside Second Life for Real World Impact, (Accessed date: 15/04/2018 http://nonprofitcommons.avacon.org/_nonprofitcommons_20180725-HTML/nonprofitcommons)
- CASTRONOVA, E. (2001), "Virtual worlds: A first-hand account of market and society on the cyberian frontier". *The Gruter Institute Working Papers on Law, Economics and Evolutionary Biology*, 2(1), p.3.
- CASTRONOVA, E. (2003), "Theory of the avatar". *CESifo Working Paper*, 863, p.2.
- CASTRONOVA, E. (2005), "Synthetic worlds, the business and culture of online games". *The University of Chicago, Chicago and London*, p.11.
- DUBNER, S. (2007), "PHILIP Rosedale answers your questions". *New York Times*, (Accessed:15/04/2018).(<http://freakonomics.com/2007/12/13/philip-roosedale-answers-your-second-life-questions/>)
- GERMAN, S. D. (1997), "Nonprofit relationship marketing: The role of identification", PhD Thesis, Business Administration, Texas Tech University, Texas.
- Giving USA Report, 2017(<https://www.csun.edu/sites/default/files/Giving-USA-2018-Highlights.pdf>) (Accessed: 17/04/2018).
- Giving USA Report, 2019 (<https://givingusa.org/giving-usa-2019-americans-gave-427-71-billion-to-charity-in-2018-amid-complex-year-for-charitable-giving/>) (Accessed: 24/07/2019).
- GÜLMEZ, M., SAĞTAŞ,S. & ÖZELTÜRKAY, Yaşa, E. (2014), "Avapreneurship (Avatar Girişimcilik): Second Life Sanal Yaşam dünyasında Girişimcilik sürecine ilişkin bir süreç önerisi", *Yönetim Bilişim Sistemleri Kongresi-Boğaziçi Üniversitesi Seçilmiş Bildiriler Serisi II*, Basım yılı:2016, ss,16-29
- HALVORSON, S. W. (2010) "Virtual worlds marketing implications and applications". *Luleå University of Technology, Doctoral Thesis, Sweden*.
- Internet World Stats (2019). "Internet Users in the World by Regions" (<https://www.internetworldstats.com/stats.htm>) (Accessed:05/04/2018).
- KOTLER, P. & MURRAY, M. (1975), "Third sector management, the role of marketing". *Public Administration Review*, 35(5) p. 468.
- KOTLER, P. (1979), "Strategies for introducing marketing into non-profit organizations". *Journal of Marketing*, 43(1), p. 37- 44.
- KOTLER, P., & Keller, K. L. (2009), "Marketing management", Upper Saddle River, N. J: Pearson Prentice Hall.
- MANNO, A., & SHAHRABI, K. (2009), "Web 2.0: How It Is changing how society communicates". In *Proceeding Annual National Conference* (1-6). Kentucky <https://www.asee.org/documents/sections/middle->

atlantic/fall-2009/01-Web-20-How-It-Is-Changing-How-Society-Communicates. pdf.[diunduh 12 Juli 2015].

- MELER, M. (2003), "Marketing Approach to the Nonprofit Organizations' Entrepreneurship", Fifth International Conference on "Enterprise in Transition" Issues in Market Development, 33, p.1788-1802.
- NIELSEN, W.A. (1980), "The Third Sector". Keystone of a Caring Society, ABD.
- PARKER, H.D., WACHTER, K., SLOAN, H. & GHOMI, V. (2016), "Viral marketing in the nonprofit sector: Crafting messages that create awareness and call and audience to action". The Marketing Management Journal 26, (2), p.101-116.
- SAĞTAŞ, S. (2013), "Second Life Sanal Yaşam Dünyasında Girişimcilik: Avapreneurship (Avatar Girişimcilik)", Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi. Master Thesis.
- SARGEANT, A. & SHANG, J. (2010), "Fundraising Principles and Practice". 17, John Wiley & Sons.
- THACKERAY, R. (2000), "The Impact of A Social Marketing Campaign on Increasing Fruit and Vegetable Consumption Among Middle School Adolescent", Department of Health Promotion and Education, Doctora Thesis, University of Utah.
- THE GIVING USA SPECIAL REPORT, 2016
(<http://www.valleynonprofitresources.org/pdfs/Giving-USA-2017-Highlights.pdf>) (Accessed: 13/04/2018).
- UNITED NATIONS (2003), "Handbook on Non-profit Institutions in the System of National Accounts". United State Publications, New York.
- USLU, A.T. ve MARANGOZ, M. (2008), "Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Sosyal Pazarlama ve Çevre Gönüllü Kuruluşlara Yönelik Bir Araştırma". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(1), 109-137.

KOPENHAG OKULU'NUN GÜVELİK ANLAYIŞI BAĞLAMINDA SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM'DE BALKANLARIN GÜVENLİĞİNİN ANALİZİ*

ANALYSIS OF BALKAN'S SECURITY IN THE CONTEXT OF COPENHAGEN SCHOOL'S SECURITY APPROACH IN THE POST-COLD WAR ERA

Musa PALTA Barış ÖZDAL*****

** Milli Savunma Üniversitesi,
Atatürk Stratejik Araştırmalar
Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve
Bölgesel Çalışmalar A.B.D., Yüksek
Lisans Öğrencisi
Mail/e-posta: paltamusa@gmail.com
ORCID ID:
0000-0002-0854-2483

*** Prof. Dr. Bursa Uludağ
Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası
İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, &
Diplomasi Araştırmaları Derneği
(DARD) Başkanı
Mail/e-posta: barisozdal@gmail.com
ORCID ID:
0000-0001-5460-6655

Başvuru tarihi/Received: 5.12.2020
Kabul Tarihi/Accepted: 15.12.2020

ISSN 2618-6217

Özet

Kopenhag Okulu, Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki silahlı meydan okuma ve ideolojik karşıtlığın sona erdiğini ve bu nedenle büyük güçler arasındaki askeri ve siyasi güvelik konularının yoğunluğunun büyük ölçüde azaldığını kabul etmektedir. Dolayısıyla Kopenhag Okulu bu dönemde güvelik konularını sadece askeri ve siyasi boyutuyla değil ekonomik, çevresel ve toplumsal konuları da içerecek şekilde genişleterek ele almaktadır. Ayrıca Okul, Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de iki kutuplu sistemin çöküşüyle küresel sistemin de değişime uğrayarak daha fazla bölgeselleşmiş bir hal aldığını belirtmekte ve bu nedenle güvelik analizlerini bölgesel güvelik anlayışı çerçevesinde yapmaktadır. Bu çalışma da Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de uluslararası güvelik doğasında yaşanan gelişmeleri Kopenhag Okulu'nun yaklaşımları kapsamında dikkate almakta ve bu çerçevede Balkanların güvelikliğini analiz etmektedir. Çalışmanın amacı, Balkanların güvelik zafiyetlerini incelemek ve bu zafiyetlere yönelik tehditleri belirlemektir. Bu çerçevede çalışma; bölge devletleri arasında geçmişten günümüze uzanan azınlık sorunlarının var olması sebebiyle Balkanlarda toplumsal yapının hassas olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kopenhag Okulu, Uluslararası Güvelik, Güvelik Sektörleri, Bölgesel Güvelik Kompleksi Teorisi, Balkanlar.

Abstract

The Copenhagen School argues that in the post-Cold War period, the armed challenge and ideological opposition between the US and the USSR came to an end and therefore the intensity of military and political security issues among the major powers was greatly diminished. Accordingly, during this period the School reviews security issues not only with its military and political dimensions, but also including economic, environmental and societal issues. In addition, the School argues that the global system has also become more regionalized by the collapse of the bipolar system in the post-Cold War period, and therefore makes security analyzes within the framework of regional security understanding. This study considers the developments in the nature of international security in the post-Cold War period within the framework of the approaches of the Copenhagen School and examines the security of the Balkans within this framework. The study aims to analyze the security vulnerabilities of the Balkans and to identify the threats to these vulnerabilities. The study argues that the societal structure in the Balkans is fragile due to the existence of minority problems among the states of the region from the past to the present.

Key Words: The Copenhagen School, International Security, Security Sectors, Regional Security Complex Theory, Balkans.

* Bu çalışma büyük ölçüde 22 Mayıs 2020 tarihinde Millî Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Programı'nda başarı ile savunulan "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Balkanlar'ın Toplumsal Güvelikliğini Çerçevesinde İncelenmesi: Mülteci Krizi Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinin teorik kısmından üretilmiştir.

GİRİŞ

Güvenlik olgusu Dünya üzerinde bulunan her canlının, varlıklarını sürdürmeleri için ihtiyaç duydukları en temel gereksinimdir. Sayısız türde ve sayıda organizmanın bulunduğu doğada, varlıklarını sürdürme, diğer bir deyişle güvenliklerini sağlama ihtiyacında olan bir canlı türü de hiç şüphesiz insanlardır. Öznesi insan olan bir güvenlik konusu akademik olarak ele alındığında bu öznenin; sosyal, ekonomik ve siyasi sonuçlarından kaçınmadığı bir beşeri çevrede varlığını sürdürme zorunluluğunda olduğu görülmektedir. Böyle bir çevre içerisinde insanoğlu dört temel tehditle karşılaşmaktadır: 1) fiziksel tehditler (acı, sakatlık, ölüm vb.), 2) ekonomik tehditler (yoksulluk vb.), 3) haklar üzerindeki tehditler (sivil özgürlüklerden mahrum bırakılmak vb.) ve 4) pozisyon veya stratejiye yönelik tehditler (rütbe indirme, aşağılama vb.). (Buzan 1991: 2) İnsanların bahsedilen tehditlere karşı varlıklarını sürdürmek zorunda oldukları bu süreçte devletler büyük bir önem taşımaktadır. Hobbes'ın deyimiyle insanlar, yabancıların istilalarından korunmak için devletleri kurmuşlardır. Benzer şekilde John Locke da insanların, güvensizlik içeren doğa durumunda mülkiyetlerini korumak için devletleri oluşturduklarını belirtmektedir. Buna göre devletler insanların sosyal tehditlere karşı yeterli seviyede güvenlik sağlama anlayışından doğan oluşumlardır.

Ancak insanların, devletleri oluşturmalarıyla güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaları yeterli olmamış, devletlerin de tıpkı insanlar ve diğer tüm canlılar gibi güvenliklerini sağlama ihtiyaçları orta çıkmıştır. Bu bağlamda Devletlerin güvenlikleri, genellikle ulusal güvenlik çerçevesinde ele alınmaktadır. Devletlerin ulusal güvenlikleri çerçevesinde tehditlerden koruması gereken varoluşsal değerleri ise konunun uluslararası hukuk boyutunda ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukuk açısından bakıldığında bir insan topluluğunun devlet olmasının veya devlet olarak varlığını devam ettirmesinin dört şartı bulunmaktadır; sınırları belirli bir ülke, sürekli bir insan topluluğu, kurulu bir otorite ve egemenlik. (Acer vd. 2013: 82) Dolayısıyla devletlerin kara parçalarını ve buna bağlı deniz ve hava alanlarını temsil eden ülkesel bütünlüğünü, ülkeleri üzerinde yaşayan sürekli haldeki insan topluluklarını ve insan topluluğunu yönetmek için egemen bir şekilde sahip oldukları bürokrasilerini veya kamu otoritelerini tehditlere karşı korumaları gerekmektedir.

Realist paradigma itibarıyla devletlerin ulusal güvenliklerini tesis ettikleri uluslararası sistem, egemenlik anlayışına bağlı olarak devletlerin kendilerinden daha üstün bir siyasi otoriteyi kabul etmemeleri çerçevesinde kapsayıcı bir yönetimin bulunmadığı anarşik bir yapıdadır. Literatüre bakıldığında anarşik yapıdaki uluslararası sistemde devletlerin ulusal güvenliklerini nasıl sağlayacağını açıklamaya çalışan birçok analizin güç ve barış kavramlarını dikkate alarak yapıldığı görülmektedir. Konuyu "güç" üzerinden açıklamaya çalışan analizler genellikle uluslararası ilişkilerdeki realist okula aitken "barış" kavramı üzerinden açıklayanlar ise liberallerdir. Liberaller, barışın sağlanmasının herkes için güvenlik oluşturacağını savunurken realist teori güvenlik kavramını gücün bir türevi olarak görmektedir. (Walt 1991: 212).

Uluslararası ilişkilerin akademik bir disiplin haline geldiği Birinci Dünya Savaşı'nın ardından savaşın getirdiği büyük yıkımın etkisiyle liberal görüş, ulusal güvenliğin sağlanması konusunda geniş bir destek toplamıştır. Bu görüşe göre bir uluslararası örgüt çerçevesinde barışın sağlanması, sistemdeki her devlet için güvenlik ortamı yaratacaktır. (Baylis 2008: 71-72). Ancak bu amaçla kurulan Milletler Cemiyeti'nin vaat ettiği uluslararası düzen İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla hayal kırıklığına uğrayınca güvenliğin ancak güç ile sağlanabileceğine yönelik realist görüş tekrar popüler hale gelmiş ve Soğuk Savaş Dönem boyunca etkinliğini korumuştur. Savunucuları Hans Morgenthau ve Edward H. Carr gibi yazarlar olan klasik realizme göre yeterli güce sahip olan bir devlet egemen konuma gelirse ve diğer devletlerden

gelecek düşmanca bir saldırıyı önleyebilirse güvenliğini sağlayabilecektir. (Walt 2010: 2). Bununla birlikte Kenneth Waltz ve John Mearsheimer gibi neo-realist düşünce yazarları da güvenliğin güç ile ilişkisine ve askeri-siyasi konuların güvenlik konusundaki önemine vurgu yapmışlardır. Ancak gücü nihai hedef olarak gören klasik realizmin aksine neo-realizm, devletlerin anarşik sistemde nihai hedefinin güvenlik olduğundan ve gücün ise bunu gerçekleştirme yolunda bir araç olduğundan bahsetmektedir. (Waltz 1979: 126)

Bununla birlikte Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de ulusal güvenlik boyutunda bir takım değişimler meydana gelmiştir. Söz konusu bu dönemde askeri ve siyasi konuları temel alan, güce dayalı güvenlik anlayışı eleştirilmeye başlanmış ve birçok uluslararası ilişkiler uzmanı ulusal güvenliğin askeri ve siyasi konular dışında diğer konuları da içerecek şekilde genişlediğini savunmuşlardır. Örneğin Kopenhag Okulu yazarlarından Barry Buzan, söz konusu dönemde askeri ve siyasi konuların ulusal güvenlik açısından öneminin devam ettiğini belirtmiş ancak ekonomik, toplumsal ve çevresel konuları da analize dâhil ederek güvenliği daha geniş bir çerçeveye taşımıştır. Buzan ayrıca Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de iki kutuplu sistemin çöküşüyle küresel sistemin de değişime uğrayarak daha fazla bölgeselleşmiş bir hal aldığını ve bu nedenle ulusal güvenliğin küresel seviyede (sistem seviyesi) değil bölgesel seviyede (alt-sistem seviyesi) incelenmesini önermiştir.

Bu bağlamda Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de ulusal güvenliğin doğasında yaşanan gelişmeler dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı, ulusal güvenliği bölgesel güvenlik anlayışı çerçevesinde ele alarak ve güvenlik konularının askeri ve siyasi konuların yanı sıra ekonomik, toplumsal ve çevresel konuları da içerecek şekilde genişlediğini kabul ederek Balkanların güvenlik dinamiklerini incelemek ve zafiyetlerini ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak Kopenhag Okulu’nun Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de güvenlik konusuna yönelik anlayışı ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve daha sonra bu anlayış çerçevesinde Balkanların güvenlik dinamiklerinin analizi yapılarak bu güvenlik dinamiklerinin sahip olduğu zafiyetler ve tehditler incelenecektir.

KOPENHAG OKULU’NUN GÜVENLİK YAKLAŞIMI

Kopenhag Okulu, güvenlik konusuna realist ve liberalist yaklaşımların ortasından bakmaktadır. Bu bakışa göre güvenlik kavramının gücün bir türevi olduğu anlayışı yerine, güvenliğin ona eşlik eden bir kavram olduğu ve barışın bir sonucu olduğu anlayışı yerine de onun bir ön koşulu olduğu şeklinde yorumlanmasını daha kullanışlı bulmaktadır. (Buzan 1991: 2) Diğer bir deyişle Kopenhag Okulu, uluslararası sistemde güvenlik analizlerini yaparken hem realizmin hem de liberalizmin unsurlarından faydalanmakta ve realizmin güç dağılımı ile liberalizmin de çok boyutlu güvenlik algılaması fikirlerini benimsemektedir. (Buzan vd. 2003: 14) Bununla birlikte Kopenhag Okulu, gelenekselci yaklaşımlardan farkı olarak güvenlik analizlerini küresel seviyede değil daha alt seviye olan bölgesel seviyede yapmaktadır.

Güvenlik olgusuna yönelik bu anlayışıyla Kopenhag Okulu, çok boyutlu güvenlik algılaması çerçevesinde “Sektörel Güvenlik” ve bölgesel analiz seviyesi çerçevesinde de “Bölgesel Güvenlik Kompleksleri” gibi iki önemli yaklaşımı uluslararası ilişkiler literatürüne sunmaktadır. Bir sonraki başlıklarda bu iki yaklaşımın temel özelliklerinden bahsedilecektir.

Sektörel Güvenlik Yaklaşımı

Buzan, her ne kadar güvenliğin askeri-siyasi boyutuna öncelik verse de Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de güvenlik anlayışının değişime uğradığını da belirtmektedir. ABD ve SSCB arasındaki askeri güç mücadelesi ve ideolojik karşıtlık sona erdiği için söz

konusu bu dönemde büyük güçler arasındaki askeri ve siyasi güvelik konularının yoğunluğu büyük ölçüde azalmıştır. Zira nükleer silahların caydırıcı etkisi ve Vietnam Savaşı'nda ABD'nin tecrübesi, askeri ve siyasi güvenlik anlayışının ilgilendiği savaş unsurunun geniş çaplı siyasi ve ekonomik çıkarları gerçekleştirilmede oldukça masraflı bir yöntem olduğunu göstermiştir. (Buzan 2000: 9) Bu durum hiç şüphesiz günümüzde devletlerarası savaşların büyük ölçüde azalmasına neden olmuştur.

Bu açıdan Kopenhag Okulu, gelenekselci yaklaşımların aksine güvenliği sadece askeri ve siyasi boyutla ele almamakta ve Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de güvenlik konularının çeşitlendiğini kabul etmektedir. (Buzan vd. 1998: 1-7) Örneğin terörizm, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, ekonomik krizler, çevre sorunları, siber saldırılar ve göç güvenliğinin konuları arasına girmiştir. (Obikaeze vd. 2016: 227). Bu çeşitlenme nedeniyle Buzan, güvenliği beş sektörde incelemektedir; 1) Askeri Güvenlik, 2) Siyasi Güvenlik, 3) Ekonomik Güvenlik, 4) Toplumsal Güvenlik ve 5) Çevresel Güvenlik. (Baysal vd. 2015: 72) Bu beş güvenlik sektörü bir taraftan askeri-siyasi güvenlik anlayışının tekeline karşı çıkarken bir yandan da önemini vurgulamaktadır. Zira özellikle askeri güvenliğin kapsamı Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de "uluslararası terörizm" boyutunda genişleyerek önemini devam ettirmektedir. (Şahin 2017: 68)

Genel ve Soyut olarak belirtirsek Askeri güvenlik, devletlerin askeri olarak savunma ve saldırı kabiliyetleri arasındaki ilişkileri ve devletlerin birbirlerinin niyetlerine yönelik algılamalarını ele alırken siyasi güvenlik; devletlerin örgütsel istikrarları, hükümet sistemleri ve onlara meşruluk kazandıran ideolojileri ile ilgilenmektedir. Bununla birlikte ekonomik güvenlik; refah ve devletin gücü için önemli olan kaynaklara, finansa ve pazarlara erişim konularını ele almakta, toplumsal güvenlik ise toplumların kendi geleneksel dil, kültür, birlik, din ve ulusal kimliklerinin yapıları ve bu yapılarla meydana gelen değişimleri içermektedir. Son olarak çevresel güvenlik ise insan aktiviteleri sonucu kötü bir şekilde etkilenen yerel ve küresel düzeydeki canlı yaşamlarının sürdürülmesi üzerinde durmaktadır. (Buzan vd. 1991: 432)

Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de ise devletlerarası savaşların azalması etnik çatışmaların yoğunluk kazanması nedeniyle günümüzde özellikle "toplumsal güvenlik" olgusu ön plana çıkmaktadır. En temel tanım ile toplumsal güvenlik; toplumların kimlik ve kültür yapılarını etkileyen tehditler ve bunlara yönelik zafiyetlerle ilgili bir konudur. Bu kapsamda Kopenhag Okulu, Yugoslavya'nın dağılması sonrası ortaya çıkan etnik çatışmaların Doğu Avrupa'daki eski SSCB ülkelerine de yayılması endişesiyle kimlik kavramının güvenlik çerçevesinde incelenmesini gerekli görmüştür. (Wæver 2008: 155) Toplu katliamlar ve ırkçı eylemler genellikle ulusal kimlik altında yapıldığı için toplumsal güvenlikte çoğunlukla "ulusal kimlik" güvenikleştirme konusu olmaktadır.

Daha geniş bir biçimde belirtirsek 21. yüzyılda toplumsal güvenliğe diğer bir deyişle ulusal kimliğe yönelik iki temel tehdit öne çıkmaktadır: "göç" ve "rakip medeniyetsel kimliklerin çatışması". Rakip medeniyetsel kimliklerin çatışması; merkez ve çevre arasında gerçekleşebilecek bir toplumsal tehdit konumundadır. Bu kimlik çatışmasının günümüzde Batı ve İslam arasında yaşanması en aşikâr olanıdır. Göç ise toplumsal kimliği ve kültürü; doğrudan nüfusun etnik, kültürel, dinsel ve dilsel düzenini değiştirerek tehdit etmektedir. Göç sorunu, bir noktaya kadar hoş karşılanabilmekte ancak bir noktadan sonra problem oluşturmaktadır. Bu bağlamda kontrolsüz göç var olan toplumun eski alışkanlarını devam ettirme kabiliyetini tehdit etmektedir. (Buzan 1991: 447-448). Göç tehdidine karşı devletler kendilerini korumak için hukuksal düzenlemeler ve fiziksel bariyerler oluşturmaktadır. Göçmenlere yönelik bu tarzda bir davranışa kolayca var olan toplum ve göçle gelen toplum arasında düşmanlık yaratmaktadır.

Toplumsal sektörde ortaya çıkan tehditlere yönelik önlemler genellikle devlet seviyesinde alındığı için bu sektörde yaşanan gelişmeler kolaylıkla siyasi ve askeri

sektöre kayabilmektedir. Zira özellikle etnik çatışmalar gibi toplumsal kökenli tehditler önce siyasi sektörde sonra da askeri sektörde sonuçlanmaktadır. (Wæver 2008: 162). Dolayısıyla toplumsal sektör; siyasi ve askeri sektörlerle iç içe geçmekte ve bu durum toplumsal sektörün önemini ön plana çıkarmaktadır.

Bölgesel Güvenlik Kompleksleri

Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de iki kutuplu sistemin çöküşüyle küresel uluslararası sistem değişime uğrayarak daha fazla bölgeselleşmiş bir hal almıştır. Zira ideolojilerin (demokrasi ve sosyalizm gibi) sağladığı geniş siyasi bütünleşmelerin etkisini yitirdiği bu dönemde büyük güçlerin küresel seviyedeki liderlik özellikleri zayıflarken bu durum günümüzde bölgeleri, kendi sorunlarını kendi başlarına halletmeye itmektedir.

Buzan, uluslararası sistemin bölgeselleşmesi nedeniyle ulusal güvenliğin de küresel seviyede (sistem seviyesi) değil bölgesel seviyede (alt-sistem seviyesi) incelenmesini önermektedir. (Buzan vd. 1998: 6) Aynı şekilde Stadtmüller de bölgesel seviyede güvenlik anlayışını ön plana çıkararak; dış tehditlere karşı güvenlik arayışının bölgesel düzenlemeler ve bölgesel işbirliği ile sağlanması gerektiğini ve bu durumun bölgedeki ekonomik, teknolojik, siyasi ve kültürel ilişkileri sağlamlaştıracağını belirtmektedir. (Stadtmüller 2005: 109).

Diğer taraftan güvenlik dinamikleri, tabiatları gereği bağlantısal oldukları için ulusal güvenlik kendi başına da bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla bölge; devlet veya diğer aktörlerin güvenliklerinin birbirlerinden ayrı düşünülemez şekilde birbirine bağlandığı bir alan olduğu için ulusal güvenlik konusunu bölgesel seviyede incelemek daha yararlı olacaktır. (Buzan 1991: 43). Zira bölgesel seviye; ulusal ve küresel güvenliğin etkileşime geçtiği ve günümüzde çoğu olayların gerçekleştiği bir seviyedir.

Kopenhag Okulu, güvenlik konusunu bölgesel seviyede analiz ederken hem farklı ünitelerin güvenlik konularını hem de küresel güçlerin nüfuz etme sürecini daha kapsamlı anlayabilmek adına Bölgesel Güvenlik Kompleksleri (BGK) yaklaşımını ortaya atmaktadır. BGK ilk kez Barry Buzan tarafından 1991 yılında “People, State and Fear” isimli kitabında; *“başlıca güvenlik algılamaları ve kaygıları, ulusal güvenlik problemleriyle, birbirinden ayrı analiz edilemeyecek veya çözümlenemeyecek biçimde birbirine bağlanmış devlet grupları”* şeklinde tanımlanmıştır. (Buzan 1991: 106). Bu tanıma göre bir güvenlik kompleksini biçimlendiren dinamikler ve yapılar kompleks içerisindeki (sadece) devletlerin karşılıklı güvenlik algılamaları ve etkileşimleri aracılığıyla oluşturulmaktadır.

Bununla birlikte Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de uluslararası sistem daha ademi merkezî ve daha çok bölgeselleşmiş bir karaktere sahip olacağı için BGK, Buzan’ın 1998 yılında yayımladığı “Security: A New Framework for Analysis” kitabıyla güncellenmiştir. Bu güncelleme ile BGK’lar; *“başlıca güvenikleştirme ve güvensizlikleştirme süreçleri, güvenlik sorunları birbirlerinden ayrı analiz edilemez veya çözümlenemez şekilde birbirine bağlı olan birimler”* (Buzan vd. 1998: 201) şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu iki güvenlik kompleksi tanımı arasındaysa bazı farklar bulunmaktadır. Temel hatları ile özetlersek önceki güvenlik kompleksi tanımı siyasi ve askeri sektör odaklı formüle edildiği için devletler referans obje olarak alınmıştır. Güvenlik kompleksi tanımının güncellenmesiyle birlikte devlet merkezli ve askeri-siyasi odaklı olmayan farklı aktörleri ve birçok güvenlik sektörünü de içerebilen bir güvenlik kompleksi tanımı geliştirilmiştir. Güncellenmiş güvenlik kompleksi tanımına göre hangi bölgenin hangi güvenlik sektörü üzerinde oluşturulacağı kompleks içerisindeki temel

aktörlerin kendi güvenlikleri ile alakalı bir konuyu güvenlikleştirmesiyle belirlenmektedir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksleri'nin Özellikleri

Herhangi bir bölge içerisinde bulunan devletler arasında güvenlik konularının karşılıklı olarak birbirine bağlı olması durumu BGK'ların esas mantığını oluşturmaktadır. Sistemin anarşik yapısının, mesafenin ve coğrafi çeşitliliğin etkisiyle bu karşılıklı güvenlik bağımlılığı kompleks içerisindeki devletler arasında dışarıdakilere nazaran daha yoğun olmaktadır.

BGK'ların en önemli özelliği tıpkı küresel sistem gibi anarşik bir yapıya sahip olmalarıdır. Bu nedenle BGK'lar doğasında; bölgesellik (territoriality), güç dağılımı (distribution of power), güvenlik ikilemleri (security dilemma), güç dengeleri (balance of power), silah mücadeleleri ve güvenlik rejimleri gibi kavramları barındırmaktadır. (Buzan vd. 1998: 10-11)

BGK'ların diğer bir özelliği içerideki güç dengesi diğer bir deyişle güç dağılımıdır. Buzan'a göre güç dağılımı, bir bölge içerisinde güvenlik algılamalarının açıklanmasında ve hangi ittifakların mümkün olabileceği veya hangilerinin olamayacağı konusunda oldukça bilgi vermektedir. (Buzan vd. 2003: 50). Morgan, Buzan'a ek olarak, BGK içerisindeki güvenlik algılamalarının sadece bölge içerisindeki güç dağılımı üzerinden açıklanmadığını, diğer bir deyişle sadece üyelerin birbirlerine yönelik tehdit algılamaları üzerinden gerçekleşmediğini belirtmektedir. Çünkü bir bölgenin BGK olarak tanımlanabilmesi için bölge aktörlerinin ortak bir tehdit algılamasına da sahip olması gerekir. (Birdişi vd. 2018: 17). Bu görüşe göre üye devletler bu ortak tehdit algılamasına yönelik işbirliği içerisinde hareket edebilmektedir. (Morgan 1997: 34). Zira Calleya, Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de büyük ve küçük güçlerin güvenlik ve dış politika meselelerini ortak bir zeminde çözmeye sıcak baktığını belirtmektedir. (Calleya 2000: 233).

BGK'ların iç dinamiklerini şekillendiren bir başka özellik ise içerisinde bulunan devletler arasında karşılıklı güvenlik bağılıkları üzerine kurulmuş dostluk ve düşmanlık kalıplarıdır. Zira bu dostluk ve düşmanlık meseleleri tarih, kültür, din ve coğrafya gibi çeşitli arka planlardan etkilenmektedir. Tarihsel nefret veya dostluk ise BGK'ların içerisindeki tehdit ve dostluk gruplaşmalarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bir güvenlik kompleksinin karakteristik özellikleri çoğunlukla uzun süreli düşmanlık algılaması gibi tarihsel faktörler tarafından şekillenmektedir. (Buzan vd. 2003: 45) Örneğin Türkler ve Yunanlar arasındaki tarihsel düşmanlık Balkan BGK'sının dinamiklerinin şekillenmesini etkilemiştir.

BGK'ların bir başka özelliğini de BGK içerisindeki aktörlerin birbirlerine yönelik coğrafi yakınlıklarının oluşturduğu baskıdır. Zira coğrafi yakınlık, farklı bölgelerde bulunan devletlere nazaran komşu devletler arasında daha fazla güvenlik etkileşimine neden olmaktadır. Güvenlik konusunda yakınlık önemlidir çünkü Buzan birçok tehdidin uzun mesafelere nazaran kısa mesafelerde daha kolay ve hızlı hareket ettiğini belirtmektedir. (Buzan vd. 2003: 4) Ayrıca birçok devlet tarihsel olarak öncelikle kendi komşularının niyetlerinden ve kapasitelerinden kaygı duymaktadır.

BGK'ların belirtilmesi gereken son özelliği de açık sistemler olmalarıdır. Zira coğrafi yakınlığı bulunmayan dış güçler de BGK'lara dâhil olabilmektedir. ABD, Avrupa Birliği (AB), Rusya Federasyonu (RF), Çin Halk Cumhuriyeti ve Japonya gibi küresel güçler, kendi BGK'ları dışında kalan BGK'ların dinamikleri üzerinde de nüfuz mekanizması yoluyla etkin olmaktadır. Bu nüfuz mekanizmasıysa dış güçlerin BGK içerisindeki devletlerle işbirliği yapmasıyla gerçekleşmektedir. Güç dengesi mantığı çerçevesinde yerel güçler de, içerideki rakiplerini dengelemek için farklı dış güçleri yardıma

çağırılmaktadırlar. Bu gibi yerel ve küresel güvenlik arasındaki bağlantı anarşik sistemin doğal bir özelliğidir. (Buzan vd. 2003: 46)

Bölgesel Güvenlik Komplekslerinin Analizi

Buzan, uluslararası sistemde birbirleriyle çakışan, örtüşen veya iç içe geçmiş çok sayıda güvenlik kompleksinin bulunması ve bazı devletlerin birden fazla kompleks içerisinde yer alabilmeleri nedeniyle BGK'ların karmaşık yapılara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu karmaşıklığa rağmen BGK'ların sınırlarının coğrafi, siyasi, tarihi, ekonomik ve kültürel olarak belirlenebileceğini ve analiz edilebileceğini belirtmektedir. (Buzan 1991: 106) Bu bağlamda Buzan bir BGK'nın dört seviyede analiz edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Temel ve soyut olarak belirtirsek ilk analiz bölge devletlerinin içyapıları üzerinde gerçekleştirilerek devletlerin zafiyetlerinin belirlenmesi ile yapılmaktadır. Bu kapsamda BGK içerisindeki devletler ve onların ulusları arasındaki iç düzenin sağlamlığından yola çıkarak bu devletlerin güçlü veya güçsüzlüğü incelenir. Diğer bir deyişle devletlerin sahip oldukları zafiyet türleri onların güvenlik endişelerinin konusunu oluşturmaktadır. İkinci olarak BGK içerisindeki devletlerin karşılıklı ilişkileri ve üçüncü olarak bölgenin diğer bölgelerle olan etkileşimleri ele alınmaktadır. Son olarak da küresel güçlerin bölge üzerindeki rolleri analiz edilir. (Buzan vd. 2003: 51)

BALKAN BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ

Balkan BGK'sı; Hırvatistan, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kuzey Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Doğu-Avrupa devletleri olarak Türkiye ve Kıbrıs Adası'nın içerisinde bulunduğu, günümüzde Avrupa BGK'sı içerisinde yer alan bir alt-komplekstir. (Buzan vd. 2003: 379)

Tarihsel süreç içerisinde Balkan BGK'sı uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalarak tümüyle baskılanmıştır (overlay).¹ Ancak Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmeye başladığı 18. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk on yılına kadar olan süreçte Arnavutluk, Makedonya ve Kosova dışında Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki tüm bölge devletleri birer ulus-devlet olarak bağımsızlıklarını kazanmıştır. (Özdal 2017: 292) Bağımsızlıkların kazanılmasıyla Balkan BGK'sı 20. yüzyılın ilk 15 yılında kendi güç dengesi sistemine sahip bağımsız bir BGK olarak ortaya çıkmıştır. (Buzan vd. 2003: 381) Özellikle bu 15 yıllık süreçte Makedonya Sorunu² kapsamında bölge devletleri arasında karşılıklı tehdit algılamaları ortaya çıkmış ve bu tehdit algılamaları sonucunda Birinci ve İkinci Balkan Savaşları yaşanmıştır.

Balkan savaşlarıyla Balkan BGK'sı bir bağımsızlık elde ederken Birinci Dünya Savaşı'yla bu bağımsızlık bozulmuş ve bu BGK'nın güvenlik dinamikleri Avrupa BGK'sının güvenlik dinamikleriyle birleşmiştir. Süreç içinde bölgedeki bölgesel güç dengesi yapısı var olmaya devam etmiş olsa da iki dünya savaşı arası dönemde yapı Avrupa dinamikleriyle birleşik olmaya devam etmiştir. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Soğuk Savaş sürecinin başlamasıyla Balkan BGK'sı iki kutuplu uluslararası sistemin yoğun baskısı altında bağımsızlığını kaybederek, küresel güçlerin temsil ettiği ideolojiler tarafından yeniden tümüyle baskılanmıştır. (Buzan vd. 2003: 382)

¹ Tümüyle baskılama (overlay); büyük güçlerin, bir BGK üzerinde nüfuz etmenin ötesine geçerek BGK'nın güvenlik dinamiklerinin işlerliğini kaybetmesine yol açacak derecede hâkimiyet kurmasıyla meydana gelmektedir. (Bkz. Buzan vd. 2003: 62-63).

² Makedonya Sorunu; kesin sınırları belirli olmayan ancak Manastır, Üsküp ve Selanik gibi önemli şehirleri içerisinde bulunduran Makedonya coğrafyasında, 1878 Berlin Kongresi'nde başlayan ve Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın bölgede yaşayan insanların kendi uluslarının bir parçası olduğunu iddia ettiği bir konudur. (Rossos 2003: 142-143).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından 1995-1999 yılları arasında Yugoslavya içerisinde yaşanan etnik çatışmalar yeni dönemde Balkan BGK'sının güvenlik dinamiklerinin yeniden şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Buzan, yaşanan etnik çatışmalar sırasında bölge içerisindeki etkileşimin dışarıya nazaran daha yoğun olduğu gerekçesiyle Balkan BGK'sının Soğuk Savaş sürecindeki tümüyle baskılanma statüsünden çıkarak nispeten bağımsız bir statüye girdiğini belirtmektedir. (Buzan vd. 2003: 377) Ancak yaşanan etnik çatışmaların sonucunda Balkanlarda ekonomik yapı ve devlet kurumları büyük ölçüde çökmüştür. Bu çöküntüler sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ile göç³ gibi tehditler Batı Avrupa devletlerinin güveliklerini tehdit ettiği için de bu devletler, Soğuk Savaş Sonrası süreçte Balkanların güvenliğini kendi güvenlik dinamikleri içerisinde değerlendirmeye başlamıştır. (Özdal 2013: 215)

Balkanlarda meydana gelen istikrarsızlıkların Avrupa'nın kendi güvenlik dinamiklerini etkilemesi nedeniyle Avrupa devletlerinin artık bu bölgede herhangi bir krizin yaşanmasına izin vermesi Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu dönemde Avrupa devletleri Balkanlara yönelik "*Balkanlaşma*"⁴ (Balkanization) olarak kavramlaşan negatif kimlik algılamalarını bir kenara bırakarak bölgeyi Avrupa entegrasyon sürecine dahil etmişlerdir. (Caracciolo vd. 1995: 21)

Avrupa entegrasyonu sürecinde Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de Balkanlarda istikrar, barış, güvenlik ve ekonomik refah sağlama amacıyla Dayton Anlaşması, Royaumont Süreci, Güney-Doğu Avrupa İşbirliği İnisiyatifi (Southeast European Cooperative Initiative/SECI) ve Barış İçin Ortaklık (BİO/Partnership for Peace/PfP) gibi teşvikler başlatılmıştır. 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen bu teşvikler bölge devletleri arasındaki ilişkilerin sınırlı seviyede de olsa iyi yönde gelişmesini sağlamıştır. (Kut vd. 2002: 14) Ancak tüm bu teşvikler bölgeye yeterince uyumlu ve kapsamlı bir yaklaşım getirmemiştir. Özellikle Royaumont Süreci ve SECI, ortak stratejileri ve projeleri tanımlamadan ekonomik meselelere öncelik vermiş ve bu nedenle çatışmaları önleme konusunda uygun hedefleri ve yeterli finansal araçları sağlayamamıştır. (Clément 2000: 86).

1999'da yaşanan Kosova Savaşı'nın ardından bölgesel istikrarsızlığın daha da artması ve bunun sonucunda daha fazla güvenlik garantisi ihtiyacının duyulması AB genişlemesinin Balkanları da içermesini sağlayarak Balkanlardaki bölgesel işbirliği sürecine yeni bir boyut kazandırmıştır. AB bütünleşmesi Balkanlardaki tüm devletleri içerecek şekilde genişlediğinde bölgenin güvenlik dinamikleri tümüyle Birlik içerisinde değerlendirileceği için artık bağımsız bir Balkan BGK'sının varlığından söz etmek mümkün olmayacaktır. (Buzan vd. 2003: 378) Ancak AB genişlemesi süreci her ne kadar bölgeye yönelik genişleme politikaları oluştursa da bu süreç günümüzde henüz tüm bölge devletlerini kapsamış durumda değildir. Bu nedenle günümüzde Balkanların, Avrupa BGK'sının güvenlik dinamikleri çerçevesinde Avrupa tarafından tümüyle baskılandığı söylenemez. Zira bu genişleme süreci tamamen gerçekleşene kadar Balkanlar kendi güvenlik dinamiklerine sahip bir alt-kompleks olarak varlığını devam ettirecektir.

³ Bosna Savaşı sonucunda ülkenin 4.4 milyonluk nüfusunun 2 milyondan fazlası mülteci durumuna düşmüş ve yarım milyon insan Batı Avrupa devletlerine sığınmıştır. Bu çerçevede Almanya 200 bin, İsveç 55 bin ve Macaristan ve Avusturya da 100 bin kişiyi mülteci olarak kabul etmiştir. (Bağcı, 2005: 268-269).

⁴ Balkanlaşma, 20. yüzyılın başlarından itibaren Avrupalı devletlerin Balkanlara yönelik siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların ve demokratik zayıflıkların var olduğu ve çatışma potansiyelinin yüksek olduğu bölge şeklindeki algılamalarını yansıtan bir kavramdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Todorova 2009: 3).

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM'DE BALKAN BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ'NİN ANALİZİ

Kendi güvenlik dinamiklerine sahip olması nedeniyle Balkan BGK'sı, içerisinde karşılıklı tehdit algılamalarının ve dolayısıyla güvenlik zafiyetlerinin ve bu zafiyetlere yönelik tehditlerin bulunduğu bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla kendi güvenlik dinamiklerine sahip bu BGK'nın yukarıda belirtildiği gibi dört seviyede analiz edilerek güvenlik zafiyetlerinin ve tehditlerinin analiz edilmesi gerekmektedir.

Balkan Bölgesel Güvenlik Kompleksi İçerisinde Yer Alan Devletlerinin İçyapıları ve Zafiyetleri

Balkan BGK'sı içerisinde yer alan devletlerin iç dinamikleri büyük ölçüde bölgenin heterojen toplum yapısı tarafından şekillenmektedir. Soğuk Savaş sonrasında kurulan yeni devletler de dâhil olmak üzere bölgedeki birçok devletin sınırları içerisinde farklı etnik gruplar birbirine karışmış durumdadır. Hırvatistan⁵, Bosna-Hersek⁶, Kuzey Makedonya⁷ ve Kosova'da⁸ bulunan Sırp azınlık, Romanya⁹ ve Sırbistan'daki¹⁰ Macar azınlık, Bulgaristan'daki ve Yunanistan'ın kuzeydoğusundaki Türk/Müslüman azınlık¹¹ ve Kosova¹² ile Kuzey Makedonya'da¹³ bulunan geniş Arnavutluk azınlık bölgedeki heterojen ulus yapısının en belirgin göstergesidir.

Bu etnik grupların her biri diğer etnik grupları tehdit olarak gören ulusal kimliklere sahipken heterojen ulus yapısı, bölgede toplumsal ve siyasi etkileşimde birçok azınlık sorununu ortaya çıkarmakta ve etnik-topraksal çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır. (Pejic 2016: 496) Hacısalihoğlu ve Aksu; Sırbistan ve Kuzey Makedonya'daki Arnavut ve Transilvanya'daki Macar azınlıkların diğerlerine göre daha çok gündemde olsa da Balkanlarda dünya politikası açısından problem oluşturabilecek ve gözden kaçırılan birçok azınlık sorununun olduğunu ve bunların birçoğunun çözülmüş gibi görünse de hala çatışma oluşturma potansiyeline sahip olduğunu belirtmektedir. (Hacısalihoğlu vd. 2017: 10). Bu kapsamda; Bulgaristan'ın AB'ye girmesiyle azınlık politikalarını değiştirmiş olmasına rağmen buradaki Türk azınlık, Kuzey Makedonya'da bulunan Arnavut ve Türk azınlık, Yunanistan'ın (Batı Trakya bölgesinde bulunan Türk/Müslüman azınlık hariç¹⁴) Onikiada'sında bulunan ve AB standartlarından geri bırakılmış Türk/Müslüman azınlık, Yunanistan'ın azınlık

⁵ 2011 verilerine göre Hırvatistan'da en büyük azınlık grubu olarak Sırp lar ülke nüfusunun % 4,36'sını (187 bin civarında) oluşturmaktadır. (Croatian Bureau of Statistics 2011)

⁶ 2013 verilerine göre Bosna-Hersek'te yaklaşık 1 milyon (% 30,7) Sırp azınlık bulunmaktadır. (Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina 2013)

⁷ Kuzey Makedonya'nın en güncel nüfus bilgilerini içeren 2002 verilerine göre ülkede bulunan Sırp azınlık nüfusun % 1,8'ini (yaklaşık 46 bin) oluşturmaktadır. (Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Macedonia 2002)

⁸ 2011 verilerine göre Kosova'da nüfusun % 1,5'i (25,532) kadar Sırp azınlık bulunmaktadır. (Musaj 2015: 89)

⁹ 2011 verilerine göre Romanya'da (özellikle Transilvanya'da) % 6,1 (yaklaşık 1,2 milyon) Macar azınlık bulunmaktadır. (Romania Population and Housing Census 2011)

¹⁰ 2011 verilerine göre Sırbistan'da (özellikle Voyvodina'da) % 3,5 (yaklaşık 250 bin) Macar azınlık bulunmaktadır. (2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia 2012)9

¹¹ Nüfusunun yaklaşık % 4'ünü azınlıkların oluşturduğu Yunanistan'da 1994 yılı verilerine göre ülke nüfusunun % 1,5'ine denk gelen 120 bin civarında Türk ve Pomak karışımında Müslüman nüfus bulunmaktadır (Batı Trakya bölgesinde). Nüfusunun yaklaşık dörtte birini azınlıkların oluşturduğu Bulgaristan'da ise % 10 civarında Türk azınlık bulunmaktadır. Bkz. (Yerasimos, 1994: 35-40).

¹² 2011 verilerine göre Kosova nüfusunun % 92,9'unu (yaklaşık 1,6 milyon) Arnavutlar oluşturmaktadır. (Musaj 2015: 89).

¹³ Makedonya'da nüfusun yaklaşık dörtte birini ve Kosova nüfusunun yaklaşık % 85'ini Arnavut azınlıklar oluşturmaktadır. (Kut 2005: 23-24).

¹⁴ Batı Trakya'da bulunan Türk/Müslüman azınlıkların, Türkiye ve Yunanistan arasında herhangi bir çatışma oluşturma potansiyeli bulunmamaktadır. Zira buradaki Türk/Müslüman azınlıklar, Türkiye ve Yunanistan arasında 1923'te yapılan "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" çerçevesinde yerleşik halk (établis) olarak tanınmışlardır. (Özlem 2019: 304-305)

olarak tanımadığı Arnavut azınlık ve Arnavutluk'ta bulunan Yunan azınlık çatışma potansiyeline sahip azınlık konularıdır. (Hacısalihoğlu vd. 2017: 10-14)

Çatışma oluşturma potansiyelini içinde bulunduran bölgenin bu heterojen ulus yapısı Balkan BGK'sı içerisinde yer alan devletler ve onların ulusları ile arasındaki bağın zayıf olmasına neden olmaktadır. Bölgede yaşanan ve etkileri günümüzde de görülen birçok çatışma devletler ve ulusları arasındaki bağın zayıf olmasından kaynaklanırken bu durum nedeniyle bölgedeki devletler, kendi içyapılarında güç mücadelelerinin yaşandığı alanlar haline gelmektedir. Ayrıca bölgede ekonomik gelişmenin önündeki en temel engel olan organize suçlar ve yolsuzluk gibi uluslararası güvenlik sorunlarının temel sebeplerinden birisi de devletler ve ulusları arasındaki bu bağın güçsüz olmasıdır.

Balkanlardaki heterojen ulus yapısı nedeniyle Balkan BGK'sında çoğunlukla güvenliğin toplumsal boyutu ön plana çıkmaktadır. Toplumsal güvenliğin bir bölgedeki toplumun ulusal kimliğine yönelik tehditleri konu alması dolayısıyla Balkanlarda ulusal kimlik; tehdit ve mücadelelerin merkezinde bulunmaktadır. Bu kapsamda ise din olgusu, Balkanlarda ulusal ve etnik kimlik tanımında en belirleyici faktör konumundadır. (Wæver 2008: 167) Örneğin 1875'te Bosna'da Sırbistan ve Karadağ denetiminde Osmanlı'ya karşı başlatılan milliyetçi ayaklanmaların Pan-Slav etkisi taşımasının yanı sıra Müslüman Hristiyan çatışmasına da dönüşmesi Balkanlardaki milliyetçiliğin din ile bağlantısını göstermektedir. (Bora 1995: 23)

Balkanlarda ulusal kimliğin dini boyutu ele alındığında ise Müslüman kimliğine yönelik algıladığı tehdit ortaya çıkmaktadır. Zira Balkanlarda Müslüman azınlıklar her daim "Osmanlı zulmünün temsilcileri" olarak görülmektedir. (Hacısalihoğlu vd. 2017: 6) Buna ek olarak Soğuk Savaş Sonrası Dönemde, 11 Eylül 2001 Terör Saldırılarından sonra Avrupa'da radikal sağın güç kazanmasının (Kallis 2015: 15-16) ve sağ partilerin Balkanları da içerecek şekilde Avrupa'da yükselişe geçmesinin etkisiyle (BBC News 2019) Avrupa ve Balkanlarda Müslümanlara yönelik önyargıların artması, Balkanlarda ulusal kimliğin Müslüman kimliğine yönelik algılamış olduğu tehdidi güçlendirmektedir.

Balkan Bölgesel Güvenlik Kompleksi İçerisinde Yer Alan Devletler Arasındaki Karşılıklı İlişkilerin Durumu

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Balkanlarda birçok değişim ve yeni şekillenmeler ortaya çıkmış ve Bosna Savaşı'yla bölgedeki etnik ve siyasi sorunlar yeniden canlanmıştır. Bu durum bölgedeki yerel bağları kopararak ve bölgesel güç dengesini değiştirerek bölge devletleri arasındaki ilişkilerin zayıflamasına neden olmuş ve bölgedeki siyasi, ekonomik ve sosyal geçişleri yavaşlatmıştır. (Clément 2000: 74) Bu olumsuz durumdan kurtulmak için bölge Avrupa entegrasyon sürecine dahil edilmiş ve Avrupa entegrasyonunun bölgedeki tüm devletleri kapsamıyla bölgede barış ve istikrarın yeniden kurulması amaçlanmıştır. Ancak bir yandan Avrupa entegrasyon sürecinin tüm bölgeyi kapsayacak şekilde genişlemesi bölge devletleri arasındaki bölgesel sorunları kalıcı olarak çözüme kavuşturacakken diğer yandan milliyetçilikten kaynaklanan bölgesel sorunların varlığı, Avrupa entegrasyonu çerçevesinde gerçekleştirilen teşviklerin genişletilmesini engellemektedir. (Sancaktar 2010: 182)

Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de bölge devletleri arasında Bosna Hersek'te siyasi yapıların işlevsizliği çerçevesinde Dayton Barış Anlaşması'nın kırılma noktası, Sırp milliyetçiliğinin merkezi olan Kosova'nın 2008'de tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmesi bağlamında Sırbistan'ın sınır sorunu (Özdemir 2013: 201), Türkiye ve

Yunanistan arasındaki gergin ilişkiler¹⁵ ve en önemlisi kesin bir çözüme kavuşturulmamış olan Makedonya Sorunu'nun üstü örtülü bir şekilde devam etmesi¹⁶ (her ne kadar 2019'un başlarında Yunanistan'la isim konusunda anlaşma sağlanmış olsa da Makedonya Cumhuriyeti devletinin varlığı¹⁷) gibi konular bölge devletleri arasındaki ilişkilerde sorunlar oluşturmakta veya sorun oluşturma potansiyelini içinde bulundurmaktadır.

Bölge devletleri arasındaki ilişkilerde sorunlar AB üyesi olmayan devletler arasında veya taraflardan en az birinin AB üyesi olmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu sorunların geçmişteki milliyetçi duygulardan kaynaklanmakta olduğunu belirtmekle birlikte önceki başlıkta bahsedilen, bölge devletlerinin kendi uluslarıyla aralarındaki bağın güçsüzleşmesine sebep olan azınlık konularıyla yakından ilişkili olduğu da görülmektedir. Zira bölge devletleri içerisinde bulunan tüm azınlıkların dışarıda temsilcisi olan bir ana devlet bulunmaktadır. Kuzey Makedonya ve Kosova'da bulunan Arnavutların temsilcisinin Arnavutluk devleti, Bosna-Hersek'teki Sırpların temsilcisinin Sırbistan ve Bulgaristan'da bulunan Türklerin temsilcisinin Türkiye olması bu konudaki bazı örneklerdir. Bölge devletleri içerisindeki azınlıkların dışarıda temsilcileri olan ana devletlerinin bulunması, bölge devletlerin iç meseleleri olan azınlık sorunlarını devletlerin karşılıklı ilişkilerindeki sorunlar boyutuna taşımaktadır.

Küresel Güçlerin Balkan Bölgesel Güvenlik Kompleksi Üzerindeki Rollerini

Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de AB, ABD ve RF gibi küresel güçler Balkan BGK'sı üzerinde yoğun bir etkiye sahip olmakta ve bu durum bölge devletleri arasındaki güvenlik dinamiklerini büyük ölçüde etkilemektedir. (Pejic 2016: 497) Dolayısıyla küresel güçlerin yoğun etkisi Balkan BGK'sının en önemli karakteristik özelliklerinden birisidir. Bölgedeki güç dağılımının küresel güçlerin etkisinde olması bölgesel işbirliği olanaklarını olumsuz etkilemekle birlikte bu dış etki, bölge devletlerinin dışarıda güçlü dostlara sahip olması ve çatışma durumlarında bunlardan yardım alması çerçevesinde gelişmektedir. (Pop, 2013: 108) Zira Yugoslavya'da yaşanan çatışmalar sırasında klasik askeri mantık içerisinde bölge devletleri sıcak savaş içerisinde dezavantajlı duruma düştükleri zamanlarda büyük

¹⁵ Yunanistan'ın Kıbrıs'ı kendisine katma (ENOSIS) planı çerçevesinde adada uyguladığı politikaların ardından Türkiye'nin 1960'ta imzalanan Garanti Andlaşması'ndaki garantörlüğüne dayanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleştirdiği Barış Harekâtı'ndan günümüze kadar ada üzerinde her iki tarafında anlaşmaya vardığı bir düzenleme oluşturulamamış ve bu durum süreç içerisinde her iki tarafın ilişkilerinin zaman zaman gerilmesine neden olmuştur. Günümüzde Kıbrıs çevresinde doğal gaz ve petrol kaynaklarının keşfi konusunda Türk tarafı Rumların kendisiyle işbirliği yapmasını istemekte ancak Rumlar kendilerinin tek tanınan Kıbrıs yönetimi olduklarını iddia ederek bu teklifi reddetmektedir. Bu durum günümüzde Yunanistan ve Türkiye arasındaki gerginlikleri arttırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Jones 2018)

¹⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Balkanlar'da en önemli mesele olan Makedonya Sorunu, Vardar Makedonya'sının "Makedonya Cumhuriyeti" olarak 1991'de Yugoslavya'dan bağımsızlık ilan etmesiyle tekrar gündeme gelmiştir. Yunanistan bir yandan Makedon ulusun varlığını reddederken bir yandan da bu devletin diğer devletler tarafından tanınmasını ve Avrupa entegrasyon sürecine dâhil olmasını her fırsatta engellemiştir. Yunanistan Makedonya Cumhuriyeti'nin bayrağına ve temsil ettiği halka tepki göstermekle birlikte Yunanistan ve Bulgaristan içerisinde kalan Makedonya Bölgesi'ni de kapsayan Büyük Makedonya'yı çağrıştırmaya sebebiyle bu ismin kullanılmasını kabul etmemiş ve bu nedenle devlet "Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti" olarak anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kut 2005: 1-17).

¹⁷ Yunanistan ve Makedonya Cumhuriyeti arasında "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti" ismini öngören Prespes Anlaşması 20 Haziran 2018 imzalanmış ve bu anlaşma 11 Ocak 2019'da Makedonya parlamentosunda ve 24 Ocak 2019'da Yunanistan Parlamentosunda imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Makedonya Cumhuriyeti'nin NATO ve AB üyeliğinin önü açılmış gibi görünse de Yunanistan'daki ana muhalefet Yeni Demokrasi Partisi (YDP)'nin anlaşmanın bu devlete Makedon kimliğini ve dilini temsil etme hakkı tanıdığı gerekçesiyle Yunan ulusal çıkarlarına aykırı olduğunu ileri sürmesi sorunun henüz çözülmediğinin bir göstergesi gibi görünmektedir. Ayrıca anlaşmanın kabulü için 30 Eylül 2018'de Referandumda giden Makedonya'da referanduma katılımın % 40'ı bile bulmaması anlaşmanın diğer bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. (BBC News 2019)

güçlerden yardım alma yoluna gitmişlerdir. (Pop, 2011: 81) “Bosna Savaşı sırasında Hırvatlar Almanya’nın desteğini beklerken, Sırp RF’den ve Müslümanlar da ABD’den yardım istemiş ve benzer şekilde Kosova Savaşı’nda da UÇK’nın, dış güçlerin dâhil olmasını istemesi sonucunda Yugoslavya’ya karşı 1999’da Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) müdahalesi gerçekleşmiş ve savaş sonrası düzen için yine Batı, bölge üzerinde baskın rol oynamıştır.” (Buzan vd. 2003: 383)

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde AB, 1990’lı yıllarda bölgede yaşanan çatışmalara yönelik “bir şeyler yapılması gerektiği” (something must be done) anlayışını benimsemiş olsa da kendi içerisinde yaşadığı çıkar farklılıkları nedeniyle kararsız bir tutum izlemiş ve bu durum krizin çözülme sürecini geciktirmiştir. (Özdamar 2013: 209-212) Öyle ki 1994’te kurulan Temas Grubu içerisinde krizin çözüme kavuşturulması konusunda ABD ön plana çıkarken AB geri planda kalmış ve Dayton Barış Anlaşması sürecinde temsilci buldurmasına rağmen etkin bir rol oynayamamıştır. (Öner 2017: 93) Ancak AB, Bosna Savaşı’nın meydana getirdiği güvenlik sorunlarının coğrafi yakınlık nedeniyle Avrupa’nın güvenliğini de etkilemesi üzerine savaşın ardından Bosna’nın yeniden yapılandırılması sürecinde etkin rol oynamaya başlamış ve günümüzde de Avrupa entegrasyonu çerçevesinde bölgede en etkin rol oynayan küresel güç konumuna gelmiştir.

ABD ise Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de Balkanlar’ı coğrafi ve ekonomik açıdan öncelikli bir çıkar alanı olarak görmemiş ve burayı Avrupa’nın sorumluluğuna bırakmış, bunun yerine petrol zengini olan İran Körfezi’ndeki çatışmalara yönelmiştir. (Miller vd. 1997: 77) Ancak Avrupalı devletlerin Balkanlar’daki krizi çözme konusunda yetersiz kalmaları ve ABD’nin Soğuk Savaş Sonrası Dönem’in tek kutuplu dünya sisteminde “küresel jandarma” olma iddiası onu bölgede yaşanan çatışmaların çözümü konusunda baskın bir politika izlemeye yöneltmiştir. (Özlem 2017: 101-102) Bu çerçevede ABD hem üstün bir güç olduğunu kanıtlayarak haydut devletler olarak adlandırdığı devletleri ABD’nin cezalandırabileceğini göstermek hem de Avrupa üzerindeki etkinliğini arttırmak amacıyla NATO’nun Bosna ve Kosova Müdahalelerinde liderlik rolü üstlenmiş ve Balkanlardaki krizin çözümünde önemli bir rol oynamıştır. (Oğultürk 2014: 113-114) Bununla birlikte 2000’li yıllarda ABD’nin Balkanlardaki varlığı bir yandan NATO’nun bölgedeki genişlemesi çerçevesinde ve diğer yandan da NATO müdahalelerinin ardından kurulan İstikrar Gücü (Stabilisation Force/SFOR) ve Kosova Gücü (Kosovo Force/KFOR) içerisindeki askeri varlığı ile devam ederken zamanla ABD bu kuruluşlardaki askeri varlıklarını azaltarak yerini AB’ye bırakmıştır. Kardaş’a göre 2016’da D. Trump’ın iktidara gelmesiyle ABD’nin dış politikası hakkında soru işaretleri ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre yeni dönemde Trump’ın “önce Amerika” sloganı, ABD’nin İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında desteklediği “liberal uluslararası düzeni” anlayışını sorgular nitelikte olmuştur. (Kardaş 2017: 1) Zira söz konusu liberal uluslararası sistemde ÇHC’nin ABD’ye rakip olarak yükselmesinin ABD’nin “off shore dengeleme politikası” çerçevesinde içe kapanarak öncelikli çıkarlara sahip olmadığı bölgelerdeki angajmanlarını sınırlandırmasına ve yerel aktörlere alan açmasına neden olabileceği ihtimali bulunmaktadır. (Kardaş 2017: 2) Dolayısıyla günümüzde ABD’nin öncelikli çıkarlara sahip olmadığı Balkanlar’da meydana gelecek gelişmelerde nasıl bir varlık göstereceği tartışmalıdır.

SSCB’nin devamı olan RF ise dış politikalarında 1990’lı yıllar boyunca önceki on yıla nazaran daha sönük kalmış ve V. Putin’in 1999’daki iktidarına kadar gücünü dış politikadan ziyade iç politikada kullanmıştır. (Özlem 2017: 100) Bu çerçevede RF, Yugoslavya Krizi sürecinde geleneksel müttefiki Sırbistan’ın aleyhine gelişen durumlarda ona yardımcı olmamış veya olamamıştır. Zira Hırvatistan, Bosna-Hersek ve diğer cumhuriyetlerin bağımsızlıklarına karşı çıkmış olsa da BM’nin Sırbistan’a yönelik 1992 yılındaki yaptırımlarını veto etmemiş, Birleşmiş Milletler Barışı Koruma

Gücü (United Nations Protection Force/UNPROFOR) içerisinde yer almış ve 1994'te BM'nin Sırbistan Saraybosna'daki pozisyonlarına yönelik hava saldırısı gerçekleştirme tehdidinde kadar Batı'nın Yugoslavya'daki politikalarını desteklemiştir. (Glenny 2012: 639) RF ayrıca NATO'nun Sırbistan'a yönelik gerçekleştirdiği Bosna ve Kosova müdahalelerine engel olamamıştır. Ancak V. Putin'in iktidara gelmesiyle 2000'li yıllardan sonra RF'nin dış politikalarında bir dönüşüm meydana gelmiştir. Bu süreçten itibaren RF bir yandan NATO'nun doğruya doğru genişlemesini kendisine yönelik tehdit olarak algılamaya başlamış (Şapmaz 2018: 103) diğer yandan da uluslararası sistemde daha aktif olmaya ve Eski Sovyetler Birliği havzası ve Balkanlar'daki etkisini geri kazanmaya çalışmıştır. (Progonati 2015: 106) Bu süreçte bölgedeki en güçlü müttefikleri Sırbistan'ı geri kazanmak için enerji ve ekonomik sektörünü kullanmış ve Kosova'nın bağımsızlığını tanımayarak politik anlamda kendisinin yanında olduğunu göstermiştir. (Progonati 2015: 112) Söz konusu örnekler bölgede Sırbistan'ı etkileyecek herhangi bir gelişmeye yönelik olarak RF'nin kısa ve orta vadede kayıtsız kalmayacağını bir göstergesidir.

Balkan Bölgesel Güvenlik Kompleksinin Diğer Bölgesel Güvenlik Kompleksleriyle Etkileşimi

Daha öncede vurguladığımız üzere Balkanlar, coğrafi olarak Avrupa'ya yakın ve tarihsel olarak da kıtaya güçlü bağlarla sahiptir. (Clément 2000: 75) Bu bağlamda yukarıda belirttiğimiz Yugoslavya Krizi örneğinde olduğu gibi Balkanlarda yaşanan istikrarsızlıkların sonucunda ortaya çıkan tehditlerin söz konusu yakınlık ve tarihsel bağ sebebiyle Avrupa BGK'sını da doğrudan etkilemesi, bu iki bölgenin güvenlik dinamiklerini birleştirmektedir. Söz konusu durumun doğal bir sonucu olarak da Balkan BGK'sı Avrupa BGK'sı içerisinde yer alan bir alt-kompleks olarak değerlendirilmektedir.

261

Diğer taraftan Avrupa BGK'sında meydana gelen gelişmeler de Balkan BGK'sını doğrudan etkileyebilmektedir. Öyle ki Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa/MENA) bölgesinden gelen göçmenlerin Akdeniz'den geçişlerini kontrol etmek amacıyla İtalya tarafından yürütülen "Mare Nostrum" isimli deniz operasyonunun 31 Ekim 2014'te AB'nin ilave fonlamayı onaylamamasıyla sonlandırılmasının Balkanlar üzerindeki etkisi söz konusu bu etkileşimin bir örneğidir. Zira Mare Nostrum'un yerine 1 Kasım 2014'te daha küçük çapta arama ve kurtarma faaliyetleri yapan "Triton Operasyonu" başlatılmıştır. (Musarò 2016: 4) Ancak operasyon çapının küçültülmesi, 2015 Nisan ayında Akdeniz rotası üzerinden İtalya'ya ulaşmaya çalışan 700 civarında mültecinin Lampedusa Adası'nın yakınlarında boğulmasına neden olmuştur. (Kingsley 2015) Bu durum Akdeniz'i göçmenler için daha tehlikeli hale getirmiş ve 2015'ten itibaren göçmenlerin Avrupa'ya ulaşmak için Ege Denizi üzerinden Balkanlara doğru hareket etmesinde etkili olmuştur.¹⁸ Verilen örneklerden yola çıkılarak Balkan BGK'sının etkileşimde olduğu en önemli BGK'nın, Avrupa BGK'sı olduğu ileri sürülebilir.

Balkan BGK'sı ayrıca bölgenin güneyinde bulunan, İran, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve İsrail gibi önemli aktörlerin yer aldığı ve çatışmacı formdaki (Coşkun 2006: 45) Orta Doğu BGK'sıyla da etkileşim içerisinde. Zira Orta Doğu'daki istikrarsızlıklar sonucunda meydana gelen tehditler Avrupa BGK'sını etkilemektedir. (Coşkun 2006: 48) Balkan BGK'sı ise Orta Doğu BGK'sı ve Avrupa BGK'sı arasındaki doğrudan tek karayolu bağlantısına sahip jeopolitik konumu nedeniyle Orta Doğu'da ortaya çıkan ve coğrafyayla ilişkisi olan tehditlerden etkilenmektedir. Zira 2011 Arap Baharı ile başlayan ve günümüze kadar devam eden çatışmaların sonucunda Orta Doğu'da

¹⁸ Zira uzun mesafesi nedeniyle daha pahalı ve tehlikeli olan Akdeniz üzerinden İtalya'ya ulaşmaktansa, kısa bir mesafeden oluşan ve bu nedenle daha ucuz ve az tehlikeli olan Ege Denizi, mülteciler için daha cazip bir rota haline gelmiştir. (Hubbard 2015)

ortaya çıkan göç hareketlerinin Avrupa'ya yönelmesi sürecinde Balkanlar da bu süreçten etkilenmektedir.

Balkan BGK'sının etkileşimde olduğu diğer bir BGK ise bölgenin doğusundaki Eski-Sovyet BGK'sı içerisinde yer alan ve Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ı içeren Kafkasya alt-kompleksi (Garibov 2015: 11) ile de etkileşim içerisinde. Dolayısıyla Kafkasya BGK'sı içerisinde meydana gelen herhangi bir güvenlik konusu Balkan BGK'sını etkileyebilmekte ve Balkan BGK'sında meydana gelen herhangi bir güvenlik konusu da Kafkasya BGK'sını etkileyebilmektedir. Örneğin 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova'nın Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan etmesi ve AB devletleri tarafından tanınması Sırbistan kadar RF'yi de şoka uğratmış ve RF, 25 Ağustos 2008'de Gürcistan içerisindeki Abazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıdığını açıklamıştır. (Pop 2013: 111-112) Görüldüğü üzere Batı'nın Kosova'nın bağımsızlığını tanıması bumerang etkisi oluşturarak Gürcistan'daki uzun dönemli çıkarlarını etkileyip kendisine geri dönerken bu durum Balkan BGK'sı ve Kafkasya BGK'sı arasındaki etkileşimi ortaya çıkarmaktadır.

SONUÇ

Aktardığımız bilgilerden de anlaşıldığı üzere Balkan alt güvenlik kompleksinin toplumsal güvenlik sektöründe güvenlik zafiyetlerine sahip olması büyük ölçüde bölgenin heterojen toplum yapısından kaynaklanmaktadır. Heterojen toplum yapısı bölge devletleri ve onların ulusları ile arasındaki bağın zayıf olmasına neden olmakta ve böylece toplumsal yapıda zafiyetler meydana gelmektedir. Zira bölge devletleri içerisinde farklı nüfusların bulunması süreç içerisinde birçok demografik sorunun ortaya çıkmasına da neden olmuştur. (Özlem 2019: 222). Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi günümüzde de bölge devletleri içerisinde çatışma potansiyelini barındıran azınlık sorunları varlığını sürdürmektedir.

Bununla birlikte bölgedeki heterojen toplum yapısının asıl önemi bölgedeki azınlık sorunlarının bölge devletlerinin karşılıklı ilişkileriyle bağlantısı çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bölge devletleri içerisinde bulunan azınlıkların dışarıda temsilcileri bulunan ana devletlerinin olması iki temel sonucu ortaya çıkarmıştır. Bu durum ilk olarak geçmişte bölge devletlerinin tüm uluslarını tek çatı altında toplama fikrine dayanan irredentist politikalar izlemelerine ve bu çerçevede etnik-topraksal çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Zira Balkan Savaşları ve Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan çatışmalar devletlerin bu yayılmacı politikaları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. İkinci olarak ise bölge devletlerinin azınlıklarıyla ilgili yaşadığı sorunları bu devletlerin iç politika sorunları olmaktan çıkarıp azınlıkların ana devletleriyle yaşadıkları karşılıklı sorunlara yani dış politika boyutuna dönüştürmektedir. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi günümüzde bölge devletleri arasında karşılıklı ilişkiler boyutunda var olan sorunların çoğunluğunun geçmişte azınlıklar üzerinden kurgulanan hak iddialarıyla bağlantılı olduğu görülmektedir.

Balkanlarda çatışma oluşturma potansiyelini barındıran azınlık konularının var olması ve azınlık konularının bölge devletlerinin karşılıklı ilişkileri çerçevesindeki bağlantısı ele alındığında bu azınlık konuları kapsamında meydana gelecek bir iç çatışmanın bölgedeki diğer devletleri de içeren bir devletlerarası savaşa dönüşme potansiyelinin olduğu görülmektedir. Bu konuda Balkan Savaşları sonucunda kesin bir çözüme kavuşmamış olan ve günümüzde üstü kapalı bir şekilde devam eden Makedonya Sorunu ön plana çıkmaktadır. Zira 1878 Berlin Kongresi'nden beri devam eden, Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nın yaşanmasına neden olan ve günümüzde de henüz kesin çözüme kavuşmamış olan Makedonya Sorunu'nun önemi; Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk gibi çok sayıda devletin bölgedeki azınlıklar üzerinden hak iddia etmesinden kaynaklanmaktadır. Yunanistan'ın bu bölgedeki genişlemesini tehdit olarak algılayan Türkiye ve Bulgaristan'ın genişlemesine yönelik

olarak da Romanya, Makedonya Sorunu'na dâhil olmaktadır. (Schurman 2008: 50) Dolayısıyla Makedonya Sorunu kapsamında yaşanacak herhangi bir iç çatışma kolaylıkla bölgede etnik azınlıkları bulunan Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk arasında Türkiye ve Romanya'nın da dâhil olabileceği çok taraflı bir savaşa dönüşebilir.

Balkanlarda iç çatışma oluşturma potansiyeli bulunan azınlık sorunlarının var olması ve bu iç çatışmanın devletlerarası bir çatışmaya dönüşme potansiyeline sahip olması bölgede toplumsal yapının hassas olduğunu ve bölgedeki güvenliğin toplumsal sektörde zafiyetlere sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte dışarıdan gelecek bir göç, toplumsal yapıda var olan zafiyeti tetikleyici bir tehdit oluşturmaktadır. Zira Balkanlarda azınlık davranışlarını belirleyen önemli bir unsur, uluslararası konjonktürün çatışmaya müsait olup olmaması durumudur. (Kut 2005: 105) Örneğin 1990'larda yaşanan Yugoslavya İç Savaşı'nda Bosna-Hersek'in bağımsızlık mücadelesine girmesinde, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını elde etmesi ve AB'nin de söz konusu iki devletin bağımsızlıklarını tanımamasının yaratmış olduğu uluslararası ortam etkili olmuştur.

Balkanlara yapılan kitlesel düzensiz göçler sonucunda yabancı bir kimliğin bölgeye yerleşmesi söz konusu yabancı kimliğin Balkan kimliğiyle entegrasyonu sürecinde uzun vadede toplumsal çatışmaların yaşanmasına yol açabilir. Böyle bir çatışma durumu ise çatışma oluşturma potansiyeli bulunan diğer azınlıkların, bağımsızlıklarını kazanma konusunda mücadele etmeleri için uygun bir uluslararası ortam oluşturabilecektir. Dolayısıyla göç temelli bu olasılık bölgede bir azınlık çatışması oluşturarak Balkanlardaki istikrarı bozacak türde bir güvenlik zafiyetine yol açacaktır. En kötü senaryo ise herhangi bir azınlık çatışması, bu azınlıkları temsil eden diğer bölge devletlerinin dâhil olmalarıyla çok taraflı bir savaşa dönüşebilecektir. Böyle bir durumda bölgede yoğun etkileri bulunan AB, ABD ve RF gibi küresel güçler, çıkarlarının uyduğu bölge devletlerinin yanlarında çatışmaya müdahil olarak çatışmanın boyutunun küresel seviyeye taşınmasına neden olabilecektir.

Sonuç olarak Balkanlara dışarıdan gelecek kitlesel düzensiz göç akınları bölgenin toplumsal yapısında bulunan zafiyetlere yönelik tehdit oluşturmaktadır. 2015-2016 sürecinde yaşanan mülteci krizi Balkanların toplumsal güvenliğine yönelik bahsedilen tehdidi ortaya çıkarmıştır. Zira 2010-2011 Arap Baharı'ndan itibaren MENA bölgesinde ortaya çıkan bölgesel çatışmaların sonucunda Suriye, Irak, Libya ve diğer bazı devletler birer başarısız devlet (failed state) haline gelmiş ve bu durum bölgedeki milyonlarca insanın yerinden edilmesine neden olmuştur. Bu insanlar siyasi istikrar, iş beklentisi, eğitim fırsatı ve güvenli bir çevre arayışı içerisinde göç etmek zorunda kalırken, Avrupa ise MENA bölgesine olan coğrafi yakınlığı, güvenlik ve ekonomik istikrarı sebebiyle göçmenler için bir hedef haline gelmiştir.

Daha öncede belirttiğimiz üzere Balkan BGK'sının Orta Doğu BGK'sı ile etkileşimi çerçevesinde göçmenlerin Avrupa yolcuğunda coğrafi olarak bir köprü vaziyeti konumunda olması nedeniyle Balkanlar, 2015-2016 sürecindeki göçlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Söz göç, Balkanlara yönelik iki açıdan tehdit oluşturmuştur. İlk olarak bu süreçte Balkanlara giriş yapan 1 milyondan fazla göçmenin sayıca fazlalığı bir tehdit oluşturmuştur. Zira 2015 yılında 856,723 göçmen Balkanlara giriş yaparken bu sayı önceki yıla göre yaklaşık 17 kat artış göstermiştir. 2016 yılının ilk üç ayında ise 151,452 kişi daha Yunanistan üzerinden Balkanlara geçmiştir. (European Stability Initiative 2017) İkinci tehdit ise bu göçmenlerin büyük bir bölümünün Balkanlarda toplumsal kimliğe tehdit olarak görülen Müslüman kimliğine sahip olması çerçevesinde gelişmiştir. Zira 2015-2016 sürecinde Balkanlara hareket eden mültecilerin % 56,1'i Suriyeli, % 24,4'ü Afgan ve % 10,3'ü Iraklı olması nedeniyle Müslüman kimliğinin yoğunlukta olduğu görülmektedir. (Nationality of Arrivals to

Greece, Italy and Spain: January – December 2015) Ancak Balkanlara yönelik göç tehdidi kalıcı sorunlara yol açmadan bölge devletleri, AB ve Türkiye'nin işbirliğinde geçici olarak sonlandırılmıştır.

SUMMARY

In the study, the security analysis of the Balkans was carried out at four levels by emphasizing the multi-dimensional security and regional security approaches within the framework of the Copenhagen School's understanding of security in the post-Cold War period.

Firstly, when the internal structures of the states in the Balkan Regional Security Complex (RSC) are analyzed, it is seen that there are different ethnic groups within the boundaries of many states that treat each other as a threat. This situation, which puts the general social structure of the region in a heterogeneous form, leads to weak relations between the regional states and their nations, and on the other hand raises many issues of minority which have conflict potential in the region.

Secondly, when the relations between the states of the region are examined, it is seen that the relations between the regional states are linked to the minority issues. Because there are other regional states which are representatives of the minorities in the regional states. For example, the representative of the Albanians in Kosovo and North Macedonia is the Albania and the representative of the Serbs in Bosnia and Herzegovina is Serbia. This situation brings the internal problems of the regional states to the level of their mutual relations with the other states which are the representatives of the minorities. Moreover, the same situation has led the regional states such as Serbia, Greece and Bulgaria to follow irredentist policies based on the ideas of gathering their nations under a single roof and thus the relations between the regional states have been shaped on historical enmity. Recently, there are problems among regional states related to minority issues that have the potential to create conflicts between states in the region.

Thirdly, when the roles of global powers on the Balkan RSC are examined, it is seen that great powers like the EU, the USA and the Russia have been intensively influential in the region in the historical process. While the most influential global power in the Balkans in the post-Cold War period is the EU, the USA's presence in the region, where it does not have priority interests, is a controversial issue. However, Russia has begun to regain its influence which it lost during the 1990s and has been developing traditional alliance relations with Serbia in particular.

Fourth, when the Balkan RSC's interactions with other RSCs are analyzed, it is seen that the RSC has an intense interaction with the European RSC due to the proximity of its geographical location. However, the Balkan RSC also has an interaction with the Middle-East RSC. In fact, the Balkan RSC has been effected by the threats moving from the Middle East to Europe due to its position of the bridge that forms a direct land route link between the European RSC and the Middle-East RSC.

In the framework of these four analyzes, it is concluded that the Balkan RSC has weaknesses in the societal security sector due to its heterogeneous societal structure. As the societies in the region have identities that perceive each other as threats and there are minority issues that have the potential to create conflicts, problems related to social identity are brought to the forefront. However, an external migration poses a threat to the existing weakness in social identity. In the event of a migration threat, there is the potential of conflict in the long-term between the existing identities in the region and the foreign identity coming through the migration. This conflict may create an appropriate international environment for other minorities with the potential to create conflicts to fight for their independence. In the context of the connection of

minority issues with the mutual relations of the regional states, any minority conflict can turn into an interstate war with the inclusion of other regional states representing these minorities. In such a case, global powers such as the EU, the USA and the Russia, which have intense effects in the region, may cause the conflict to be brought to a global level by intervening in the interstate conflict.

Finally, the threat of migration, which will trigger societal weakness in the Balkan RSC, has the potential to emerge within the framework of the region's interaction with the Middle-East RSC. In the Middle East many people have been displaced and are looking for ways to emigrate to Europe since the Arab Spring of 2011. Therefore, the presence of the Balkans on this route makes the Balkans vulnerable to migration threats coming from the Middle East. In fact, the mentioned threat has been experienced by the refugee crisis in the 2015-2016, but the threat was terminated before it becomes permanent by the cooperation of the regional states, the EU and Turkey.

KAYNAKÇA

- “2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia”. Statistical Office of the Republic of Serbia. Belgrade. 2012. [https://web.archive.org/web/20140811224233/http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna % 20pripadnost-Ethnicity.pdf](https://web.archive.org/web/20140811224233/http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf) (e. t.: 22.01.2020)
- “Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina”. Velimir Jukić (ed.). Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina. 2019. http://www.popis.gov.ba/popis2013/doc/Knjiga2/K2_B_E.pdf (e. t.: 22.01.2020)
- “Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002”. Katerina Kostadinova (ed.). Republic of Macedonia State Statistical Office. 2005. <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf> (e. t.: 22.01.2020)
- “Romania Population and Housing Census 2011”. National Institute of Statistics (Romania). Bucharest, 2014. <http://ghdx.healthdata.org/record/romania-population-and-housing-census-2011> (e. t.: 22.01.2020)
- ACER, Y.- İ. KAYA. (2013). *Uluslararası Hukuk*. 3. Baskı. Ankara: USAK Yayınları.
- BAĞCI, Hüseyin. “Bosna Hersek: Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*. 2005, Cilt: 16, Sayı: 27, 257-279.
- BAYLIS, John. “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”. *Uluslararası İlişkiler*. 2008, Cilt: 5, Sayı: 18, 69-85.
- BAYSAL, Başar, Çağla Lüleci. “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi”. *Güvenlik Stratejileri*. 2015, Yıl: 11, Sayı: 22, 61-95.
- BBC News. “Avrupa ve milliyetçilik: Avrupa Parlamentosu seçimlerinde milliyetçi ve aşırı sağcı partiler 'güç bloğu' oluşturma çabasında”. 20 Mayıs 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45474089> (e. t.: 11.09.2019)
- BBC News. “Yunanistan Parlamentosu, Makedonya'nın Yeni İsmi Onayladı”. 25.01.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47002081> (e. t.: 11.09.2019)
- BİRDİŞLİ, Fikret, Merve Gören. “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye-İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği”. *İran Çalışmaları Dergisi*. 2018, Cilt: 1, Sayı: 2, 11-38.
- BORA, T. (1995). *Milliyetçiliğin Provokasyonu*. 2. Baskı. İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- BUZAN, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Second Edition. Boulder: Lynne Rienner.
- BUZAN, B.- O. WÆVER. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUZAN, B. vd. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- BUZAN, Barry. “New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century”. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*. 1991, Volume: 67, Number: 3, 431-451.
- BUZAN, Barry. “The Logic of Regional Security in the Post-Cold War World”. Björn Hettne, András Inotai, Osvaldo Sunkel (ed.). *The New*

Regionalism and the Future of Security and Development. Palgrave Macmillan, Hampshire, 2000, 1-25.

- CALLEYA, C. Stephan. "Regional Dynamics in the Post-Cold War World". Stephan C. Calleya (ed.). *Regionalism in the Post-Cold War World*. Ashgate Publishing Ltd, Aldershot, 2000, 233-238.
- CARACCILO, Lucio, Michel Korinman. "The Euroslavia Project". *Limes*. 1995, Number:4.
- CLÉMENT, Sophia. "Subregionalism in South Eastern Europe". Stephan C. Calleya (ed.). *Regionalism in the Post-Cold War World*. Ashgate Publishing Ltd, Aldershot, 2000, 71-98.
- COŞKUN, Bezen Balamir. "The European Neighborhood Policy and the Middle East Regional Security Complex". *Insight Turkey*. 2006, Volume: 8, Number: 1, 38-50.
- Croatian Bureau of Statistics. "Population By Ethnicity, 1971 – 2011 Censuses". https://www.dzs.hr/Eng/Censuses/Census2011/Results/Htm/Usp_03_EN.Htm (e. t.: 22.01.2020)
- European Stability Initiative, "The Refugee Crisis Through Statistics: a Compilation for Politicians, Journalists and Other Concerned Citizens", 30.01.2017 [https://www.esiweb.org/pdf/ESI % 20- % 20The % 20refugee % 20crisis % 20through % 20statistics % 20- % 2030 % 20Jan % 202017.pdf](https://www.esiweb.org/pdf/ESI%20-%20The%20refugee%20crisis%20through%20statistics%20-%2030%20Jan%202017.pdf) (e. t.: 11.09.2019)
- GLENNY, M. (2012). *The Balkans: Nationalism, War and the Great Powers 1804-2012*. Toronto: House of Anansi Press.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, Fuat Aksu. "A General Introduction to Minority Issues in the Balkans". Mehmet Hacısalihoğlu, Fuat Aksu (ed.). *Proceeding of the International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU, 16 May 2017*. OBİV, İstanbul: 2017, 3-15.
- HUBBARD, Ben. "Money Flows With Refugees, and Life Jackets Fill the Shops". The New York Times. 26.09.2015, <https://www.nytimes.com/2015/09/27/world/middleeast/money-flows-with-refugees-and-life-jackets-fill-the-shops.html> (e.t.:11.09.2019)
- JONES, Dorian. "Türkiye Yunanistan İlişkileri Kıbrıs Yüzünden Gergin". 06.12.2018, [https://www.amerikaninsesi.com/a/t % 3 % BCrkiye-yunanistan-i % CC % 87li % 5 % 9Fkileri-k % 4 % B1br % 4 % B1s-y % 3 % BCz % 3 % BCnden-gergin/4689397.html](https://www.amerikaninsesi.com/a/t%3%BCrkiye-yunanistan-i%CC%87li%5%9Fkileri-k%4%B1br%4%B1s-y%3%BCz%3%BCnden-gergin/4689397.html) (e.t.: 02.07.2019)
- KALLIS, Aristotle. "Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi". *SETA*. 2015, Sayı: 119, 7-25.
- KARDAŞ, Şaban. "Trump Dönemi Amerikan Dış Politikası ve Türkiye". *Ortadoğu Analiz*. 2017, Cilt: 9, Sayı: 78, 1-2.
- KINGSLEY, Patrick. "700 Migrant Feared Dead in Mediterranean Shipwreck" 19.04.2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/19/700-migrants-feared-dead-mediterranean-shipwreck-worst-yet> (e. t.: 11.09.2019)
- KUT, Ş. (2005). *Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- KUT, Şule, N. Aslı Şirin. "the Bright Side of Balkan Politics: Cooperation in the Balkans". *South European and Black Sea Studies*. 2002, Volume: 2, Number: 1, 10-21.
- MILLER, Benjamin, Korina Kagan. "The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the

- Post-Cold War Era". *International Studies Quarterly*. 1997, Number: 41, 51-85.
- MORGAN, M. Patrick. "Regional Security Complexes and Regional Orders". David A. Lake, Patrick M. Morgan (ed.). *Regional Orders: Building Security in a New World*. The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1997, 20-44.
- MUSAJ, Mehmet. "Kosovo 2011 Census: Contested Census within a Contested State". *Contemporary Southeastern Europe*. 2015, Volume: 2, Number: 2, 84-98.
- OBIKAEZE, Viktor Chibuike, Ifeanyichukwu Johah Iheke. "Post-Cold War World and Contemporary Security Challenges: Re-Visiting New Threats to Global Peace". *International Journal of Research in Arts and Social Sciences*. 2016, Volume: 9, Number: 1, 225-238.
- ÖĞULTÜRK, M. Cem. "Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 2014, Yıl: 10, Sayı: 9, 99-132.
- ÖNER, Aslı Şirin. "Savaşın Bürüksel Yoluna: Bosna Hersek'in Dünü ve Bugünü". Atilla Sandıklı, Elnur İsmayıl (ed.). *Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler*. BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2017, 67-98.
- ÖZDAL, B. (2013). *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı? Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası Oluşturma Süreçlerinin Tarihsel Gelişimi*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- ÖZDAL, Barış. "Modern Diplomasinin Gelişiminde Etkili Olan Unsurlar". Barış Özdal, R. Kutay Karaca (ed.). *Diplomasi Tarihi 1. 2. Baskı*. Dora Yayınları, Bursa, 2017, 263-316.
- ÖZLEM, Kader. "Kosova Sorunu Ekseninde Küresel Aktörlerin Politikalarının Analizi". Atilla Sandıklı, Elnur İsmayıl (ed.). *Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler*. BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2017, 99-124.
- ÖZLEM, Kader. "Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinin Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göçler İçerisinde Yerine İlişkin Bir Değerlendirme". Hacer Karabağ (ed.). *Mübadele Göçmenleri ve Bursa*. Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2019, 297-311.
- ÖZLEM, Kader. Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ile Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Inquiry*. 2019, Cilt: 12, Sayı: 1, 219-238.
- PEJIC, J. "Western Balkans in the Light of Regional Security Complex Theory". *Vestnik Rudn. International Relations*. 2016, Volume: 16, Number: 3, 494-504.
- POP, Adrian. "The Independence of Kosovo in the Light of Regional Security Complex Theory". *European Journal of Science and Theology*. 2013, Volume: 9, Number: 2, 105-114.
- POP, Adrian. "The Independent Statehood between the Domino and the Boomerang Principles: The Case of Kosovo". *International Conference about Balkan and North Cyprus Relations: Perspectives in Political, Economic and Strategic Issues, 17-18 March 2011*. Eastern Mediterranean University, Gazimagusa, 2011.
- PROGONATI, Erjada. "Rusya'nın Balkanlar Politikası". *Karadeniz Araştırmaları*. 2015, Sayı: 45, 105-125.
- ROSSOS, Andrew. "The Macedonian Question and Instability in the Balkans". Norman M. Naimark, Holly Case (ed.). *Yugoslavia and Its Historians*:

- Understanding the Balkan Wars of the 1990s*. Stanford University Press, California, 2003, 140-160.
- SANCAKTAR, Caner. "Balkanlar'da İşbirliğine Bir Engel Olarak Aşırı Milliyetçilik". Caner Sancaktar (ed.). *3. Uluslararası Balkan Kongresi: Balkanlar'da Bölgesel İşbirliğinde STK ve Düşünce Kuruluşlarının Rolü*, Tasam Yayınları, İstanbul, 2010, 177-193.
- SAPMAZ, A. (2018). *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm: Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- SCHURMAN, J. G. (2008). *The Balkan Wars 1912-1913*. Third Edition. Auckland: The Floating Press.
- STADTMÜLLER, Elzbieta. "Regional Dimention of Security". Mary Farrell, Björn Hettne, Luk Van Langenhove(ed.). *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice*. Pluto Press, London, 2005, 104-119.
- ŞAHİN, Güngör. "Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz". *Savunma Bilimleri Dergisi*. 2017, Cilt: 16, Sayı: 2, 59-81.
- TODOROVA, M. (2009). *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press,
- UNHCR. "Nationality of Arrivals to Greece, Italy and Spain: January – December 2015". <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/46811> (e. t.: 11.09.2019)
- WÆVER, Ole. "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi". *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*. 2008, Cilt: 5, Sayı: 18, 151-178.
- WALT, M. Stephen. "Realism and Security". *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. 2010. <http://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-286> [e.t.: 19.04.2019]
- WALT, M. Stephen. "The Renaissance of Security Studies". *International Studies Quarterly*. 1991, Volume: 25, Number: 2, 211-239.
- WALTZ, N. K. (1979). *Theory of International Politics*. London: Addison-Wesley Publishing Company.
- YERASIMOS, S. (1994). *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar Kafkasya ve Ortadoğu*. (Çeviren: Şirin Tekeli). İstanbul: İletişim Yayınları.

AŞIRI KREDİ GENİŞLEMELERİNE BİR ÖNLEM OLARAK MAKRO İHTİYATİ POLİTİKALAR VE TÜRKİYE UYGULAMASI

MACRO PRUDENTIAL POLICIES AS A MEASURE TO EXCESSIVE CREDIT EXPANSION AND IMPLEMENTATION IN TURKEY

*Ahu Meryem ERDOĞAN**

*Republic of Turkey, Public
Procurement Authority
*Türkiye Cumhuriyeti, Kamu
İhale Kurumu

Mail/E-posta:
ahumeryemerdogan@kik.gov.tr

ORCID ID:
0000-0002-5604-9482

Başvuru tarihi/Received:
23.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted:
22.12.2020

Özet

2008 yılı küresel finansal krizi 1929 yılı Ekonomik Buhranı sonrasında dünya çapında yaşanan en sarsıcı kriz olmuştur. Yaşanan kriz nedeniyle, 2008 yılından sonraki ilk yıllarda gelişmiş ülkelerde uygulanan parasal genişleme politikaları, sermaye akımlarının gelişmekte olan piyasalara yönelmesine yol açmıştır. Bu süreçte gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarında aşırı kredi genişlemeleri, yüksek sistemik riskler ve cari işlem açıkları yaşanmıştır. Dolayısıyla yeni hedeflerle birlikte yeni araçlara ihtiyaç duyulmuş ve bu doğrultuda makro ihtiyati politika tedbirleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu çalışmaya; takipteki krediler, bankaların toplam aktifleri, toplam kâr (bilanço net kârı), Euro/Dolar paritesi, BIST 100 endeksi ve Türkiye'de 2007-2017 yılları arasında uygulanan makro ihtiyati politika önlemleri için oluşturulan politika değişkeni bağımsız değişkenler olarak dâhil edilmiştir. Çalışmanın sonunda, bu değişkenlerin aktif büyüklük olarak Türkiye'nin önde gelen 7 bankasının bireysel kredi büyümesine etkisi araştırılmıştır. Araştırmada değişkenlerin logaritmik büyümesi esas alınarak Panel Veri Modeli kullanılmış ve Hausman Testi, Otokorelasyon Testi, Baltagi ve Wu Testi, Modifiye Wald Testi ve Newey Tahmincisi uygulanmıştır.

Anhtar Kelimeler: Makro ihtiyati politikalar, 2008 finansal krizi, aşırı kredi genişlemeleri.

Abstract

The global financial crisis of 2008 was the most shocking crisis in the world after the 1929 Economic Depression. Due to the crisis experienced, the monetary expansion policies implemented in developed countries in the first years after 2008 caused capital flows to divert into emerging markets. During this period, the financial markets of developing countries experienced excessive credit expansion, high systemic risks and current account deficits. Therefore, new tools were needed together with new targets and macro prudential policy measures started to be implemented in this direction. To this study; non-performing loans, total assets of banks, total profits (balance sheet net profit), the Euro/Dollar parity, BIST 100 index and the policy variable created for the macro-prudential policy measures implemented between 2007-2017 years in Turkey were included as independent variables. At the end of the study, the impact of these variables on the personal loan growth of 7 leading banks in Turkey, as active size, were investigated. In the study, Panel Data Model was used based on the logarithmic growth of variables and Hausman Test, Autocorrelation Test, Baltagi and Wu Test, Modified Wald Test and Newey Estimator were applied.

Key Words: Macro prudential policies, 2008 financial crisis, excessive credit expansion.

GİRİŞ

2008 yılı küresel finans krizi, Büyük Buhran'dan bu yana yaşanan en büyük finansal kriz olarak nitelendirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) subprime piyasalarında ortaya çıkan kriz önce konut piyasalarına, daha sonra farklı finansal piyasalara sıçramıştır. Herhangi bir krizde olduğu gibi bu krizin diğer ülkelere yayılmasında da çeşitli katalizörler ve hızlandırıcılar rol oynamıştır. Bu kapsamda, krizin tetikleyicisi bir sonraki karmaşanın da öncüsü olan ABD'deki konut fiyatlarının tersine dönüşü, krizin katalizörü ise daha önce benzeri görülmeyen finansal ürünlerin konut ve ipotek piyasalarında denetimsiz bir şekilde kullanılması olmuştur.

Bu anlamda ABD konut fiyatlarındaki keskin düşüşlerin tetiklediği küresel mali kriz, hisse senedi piyasasında yaşanan önemli kayıplarla birlikte ciddi bir kredi krizine dönüşmüştür. Süreç içerisinde ABD'de daha büyük sorunlar yaşanacağına yönelik olumsuz beklentiler, piyasa krizini büyük bir mali kargaşaya çevirerek çok sayıda gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiyi derinden etkilemiştir. Her ne kadar krizin ilk aşamasında likidite sorunlarına doğrudan maruz kalan bankalar sınırlı sayıda kalmışsa da krizin ikinci aşamasında varlıklarla bağlantılı subprime piyasaları krizin olumsuz etkileriyle ciddi değer kayıpları yaşamıştır. Nihai aşamada ise başta ABD ve Avrupa bankaları olmak üzere finansal piyasalarda yaşanan problemler pek çok ülke ekonomisine ve bankacılık sistemine büyük zararlar vermiştir (Longstaff, 2010: 437-440).

Dolayısıyla yaşanan finans krizinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finans piyasaları, küresel kriz sarmalına hazırlıksız bir halde ve yeni finansal gelişmelere uyum göstermeyen yapılara sahipken yakalanmıştır. Kur ve vade uyumsuzlukları büyük ve yoğun kredi risklerine neden olmuştur. Düzenleyici aktörlerin ekonomideki çıkar çatışmalarını ve bilgi sorunlarını yeteri kadar ciddiye almaması sebebiyle, bu durum hem finans hizmetlerinden yararlananlara zarar vermiş hem de sistemik riske yol açan potansiyel zincir reaksiyonları güçlenerek artış göstermiştir (BIS, 2011: 29; Dewatripont vd., 2010: 11-12). Bir aşamadan sonra gelişmiş ülkeler söz konusu finans krizinin sarsıcı etkilerini gidermek için faiz oranlarını aşağı çeken genişletici para arzı politikalarına yönelmiştir. Bu politikalar gelişmekte olan ülkelerin faiz oranlarını nispi olarak yukarı çektiği için bu ülkelere yoğun sermaye akımları başlamıştır ve bu akımların gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına yansımaları aşırı kredi genişlemeleri şeklinde olmuştur. Bu kapsamda, aşırı kredi genişlemelerinin ülke ekonomilerine verdiği zararı giderebilecek ve kısa zamanda ekonomik göstergeler üzerinde olumlu etkiler yapabilecek yeni politika tedbirlerinin hayata geçirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Makro ihtiyati politika tedbirleri de bu yeni politika demeti içerisinde öne çıkan uygulamaların başında gelmiştir.

Bu çalışmada öncelikle 2008 yılı küresel finans krizi ile aşırı kredi genişlemeleri arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. İkinci aşamada, Türkiye özelinde aşırı kredi genişlemelerinin ekonomiye verdiği zararları ortadan kaldırmak amacıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından 2007 yılı itibariyle adım adım uygulamaya alınan ve 2017 yılını da kapsayan dönem içerisinde etkili olan temel makro ihtiyati politika tedbirlerine yer verilmiştir. Sonraki aşamalarda ise aşırı kredi genişlemeleri ile makro ihtiyati politikalar arasındaki ilişkileri araştıran literatür çalışmalarına değinilerek, anılan

dönem içerisinde Türkiye’de uygulanan makro ihtiyati politika tedbirlerinin, takipteki kredilerin, bankaların toplam aktiflerinin, toplam kârın (bilanço net kârı), Euro/Dolar paritesinin ve BIST 100 endeksinin aktif büyüklük açısından Türkiye’nin ilk 7 büyük bankasının bireysel kredi büyümesi üzerindeki etkisi Panel Veri Modeli çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

2008 YILI FİNANS KRİZİ VE AŞIRI KREDİ GENİŞLEMELERİ

Aşırı kredi genişlemeleri hisse senedi fiyatlarındaki ani artış ve azalışlarla birlikte görülen ve ekonomik göstergeler üzerindeki negatif etkisi oldukça güçlü olabilen hareketlerdir. Bu hareketlerin çıkış noktası genellikle türev piyasalarda yapılan yüksek hacimli finansman işlemleridir (Cottarelli vd., 2005: 84-85). 2008 yılı küresel finans krizi öncesinde başta ABD ekonomisi olmak üzere pek çok ülkede konut ve kurumsal finansman piyasalarında derin türev piyasalar oluşturulmuştur. Uygun koşullar ve teminatlandırılmış borç yükümlülükleri büyük ölçekli türev piyasaların büyümesini hızlandırmıştır (Jordà vd., 2011: 341-342). Ancak aşırı kredi genişlemelerine de kaynaklık eden bu piyasalar, bir süre sonra hem küresel krizin çıkış noktasını oluşturmuş, hem de krizin derinleşmesine neden olan temel faktörler olarak öne çıkmıştır.

Söz konusu dönemde dünya genelinde kurumsal yapıların ve yasal çerçevelerin iyileştirildiği ve gelişmekte olan ülkelerin daha verimli finansal piyasalara sahip olduğu yönünde görüşler oluşmuştur. Ancak bu görüşler, aşırı kredi büyümesinden ve büyük cari işlemler açısından kaynaklanan kırılganlıkların yeterince dikkate alınmasına engel olmuştur. Diğer yandan ülkeler arası ticarete kredi hacminin artması kredi kalitesinin bozulmasını da beraberinde getirmiştir. Süreç içerisinde makroekonomik problemler sistemli bir bakış açısıyla ele alınmamış, hatta yabancı bankalardan doğrudan borçlanma yoluna gidilmesi teşvik edilmiştir. Bu itibarla piyasalarda uygulanan düşük faiz oranları ve kısıtlı risk algılamaları sistem içindeki sorunların altında yatan temel sebeplerin su yüzüne çıkmasını engellemiştir (Acharya vd., 2009: 89-92).

Belli bir zaman sonra çeşitli düzenleyici tedbirlerle sermaye akımlarında yaşanan problemlere cevap verilmeye çalışılmışsa da bu durum kredi akımlarını ve bu akımlardaki tersine dönüşün etkilerini daha da kötüleştirmiştir (Claessens vd., 2010: 288). Krizin aniden patlak vermesi ve oluşan mali karmaşayla da birlikte süreç daha karmaşık bir hale gelmiştir (Bakker ve Gulde, 2010: 42). Türev piyasaları kriziyle başlayıp sistem krizine dönüşen sürecin sonunda aşırı kredi genişlemelerinin etkileri daha geniş bir alana yayılmış, ekonomide yüksek enflasyon ve düşük büyüme oranlarıyla karşılaşmıştır (Barajas vd., 2007: 16). Bu çerçevede kriz esnasında yaşanan deneyimler, ekonomide finansal bir kriz yaşanmasının temel nedenlerinden birinin hızlı ve düzensiz aşırı kredi genişlemeleri olabileceğini ortaya koymuştur.

TÜRKİYE’DE 2007-2017 YILLARI ARASINDA UYGULANAN MAKRO İHTİYATI POLİTİKALAR

Makro ihtiyati politikalar en genel haliyle sermaye, varlık ve likidite temelli politikalar ve bu politikalar aracılığıyla parasal aktarım mekanizmaları çerçevesinde çeşitli finansal risklere karşı önlemler alınmaktadır. Bu önlemler sayesinde düşük faizli bir ortamda piyasaya bol likidite sağlanarak fonlama

piyasalarındaki çarpıkların giderilmesi ve özel sektöre verilen kredilerde döngüsel olmayan daralmaların azaltılması hedeflenmektedir (Beyer vd.,2017: 4-7). Dolayısıyla makro ihtiyati politikaların genel amacı; finansal sistemi bozan, sistemin işleyişini kesintiye uğratan ve makroekonomik istikrarsızlıklara neden olan sistemik riskleri sınırlandırarak ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın sağlanabilmesidir (Bakker ve Gulde, 2010: 43-45).

Bu anlamda, 2008 yılında yaşanan küresel krizle birlikte özellikle gelişmekte olan piyasalara yönelen yüksek hacimli sermaye akımlarının yol açtığı aşırı kredi genişlemelerinden korunmak ve sistemik riskleri azaltmak için pek çok ülke makro ihtiyati politika tedbirleri uygulamaya başlamıştır. Bu tedbirler sayesinde hem mevcut krizin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin hafifletilmesi, hem de yeni piyasa düzenine yönelik olarak daha etkin politika araçları geliştirilerek sonradan yaşanabilecek krizlere karşı önlem alınması amaçlanmıştır (Davis vd., 2016: 361-362).

Konuya Türkiye özelinde bakıldığında, 2008 yılı finans krizi ve hemen sonrasında küresel likidite döngülerindeki risklerin azaltılması için yoğun çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Küresel krizin yaklaşmakta olduğunu tespit eden mali ve finansal otoriteler, ülkeye giriş yapan sermaye akımlarının neden olduğu aşırı kredi genişlemeleri karşısında, 2007 yılından itibaren toplam talebin kompozisyonunu değiştiren ve ekonomide riskli varlıkların birikmesini önleyen çok amaçlı daraltıcı ve genişletici makro ihtiyati politika tedbirlerine başvurmuştur. Yapılan çalışmalarda öne çıkan politika araçları özellikle 2011-2017 yılları arasındaki dönemde daha yoğun bir şekilde kullanılmıştır (TCMB, 2014: 2-3).

Yeni politika anlayışı çerçevesinde çeşitli zorunlu karşılık oranlarına, rezerv opsiyon katsayılarına ve kısa vadeli faiz oranlarının asimetrik olarak şekillendirildiği faiz koridoruna yönelik eğilim artış göstermiştir. Kullanılan araçlarla yurtiçi tüketimin ve enflasyon beklentilerinin baskılanması yolunda önemli adımlar atılmış, ekonomik canlanmaya zarar vermeden mali ve parasal dengenin kurulması amaçlanmıştır (Vural, 2013: 33-34). Bu doğrultuda başta TCMB ve BDDK olmak üzere finans piyasası kurumları; esnek ve etkin likidite yönetimi uygulamalarının bankacılık sektörünün ayrılmaz bir parçası olmasını sağlayan bir çerçevede hareket etmiştir (Özatay, 2013: 56-62). Söz konusu finansal kurumların anılan süreç içerisinde yoğun olarak kullandığı araçların neler olduğuna aşağıda 4 başlık halinde yer verilmiştir.

Asimetrik Faiz Koridoru

Merkez bankaları piyasayı belirli bir politika faiz haddine yaklaştırmak istediğinde koridor sistemini kullanmakta ve bu koridorun sınırlarını borç alma ve borç verme faiz hadlerini belirleyerek çizmektedir. Borç verme faiz oranında, merkez bankası bu faizin seviyesini belirlemekte ve gecelik likidite sıkışıklığına düşen bankaya ancak bu seviyeden borç verebileceğini ilan etmektedir. Borç alma faiz haddinde ise, bir bankanın fon fazlası bulunmakta ve bu banka elindeki fon fazlasını merkez bankasınca belirlenen borç alma faiz haddi üzerinden merkez bankası mevduatlarına yatırarak faiz getirisi elde etmektedir (Özatay, 2013: 441-443). Türkiye’de bu işlemlerin yapıldığı piyasalar TCMB bünyesinde çalışan bankalararası para piyasası ile Borsa İstanbul (BIST) Repo-Ters Repo Pazarıdır. Bu pazarlarda bankalar diğer bankalarla

ya da merkez bankası ile iletişime geçerek kısa süreli likidite sıkışıklığını en uygun maliyetle gidermeye çalışmaktadır.

Faiz koridoru geleneksel enflasyon hedeflemesi uygulamalarında kullanılan bir araçtır; ancak Türkiye’de TCMB tarafından özellikle 2010-2014 yılları arasında farklı dönemlerde makro ihtiyati politika aracı olarak asimetrik ve dar bir bantta işlem gören, daha hızlı ve daha esnek bir yapıya kavuşturulmuştur. Koridorun genişliği arttıkça belirsizlik de artacağından, tahmini risk oranının üzerine çıkmak istemeyen bankalar arz edecekleri kredi miktarında daha temkinli davranmaya yönelmiştir (Binici vd., 2016: 28-29). Faiz koridorunun asimetrik ve genişleyen bir yapıda kullanılması ve bu sayede ekonomik aktörlerin politika faizini tahmin edebilme kabiliyetlerini düşürmesi kısa vadeli sermaye girişlerinin yavaşlatılmasında oldukça etkin bir politika aracı olmuştur; çünkü bu yapı belirsiz bir ortam yaratarak riski artırdığı ve kısa vadeli faizlerin ortalama getirisini düşürdüğü için spekülasyon hareketlerin getiri/risk oranının azalmasına yol açmıştır (Başçı ve Kara, 2011: 6). Bu özellikleriyle asimetrik faiz koridoru sistemi, TCMB dâhil, merkez bankalarının piyasa beklentilerini doğru analiz etmeleri ve piyasayı arzu ettikleri yönde etkileyebilmeleri halinde finansal istikrara oldukça önemli katkılar sunmuş, ayrıca merkez bankalarının piyasadaki gücünü arttırarak ekonomik aktörlere daha sağlıklı gelecek sinyalleri veren bir sistem olarak şekillenmiştir (Gedikli, 2017: 38-39).

İlgili dönem bazında Türkiye için temel amaç, ülkenin finansal istikrarını tehdit eder konuma gelen ve TL’nin aşırı değerlenmesine yol açarak piyasadaki kredi hacmini büyük ölçülerde etkileyen kısa vadeli sermaye akımları karşısında ekonomik parametreleri güçlendirerek sağlıklı işlemler yapmak olmuştur. Dolayısıyla kredi hacmindeki artışı frenleyebilmek için koridorun alt sınırı kademeli olarak yükseltilmiştir. 2011 yılının sonuna gelindiğinde ise borç alma faiz haddinden giderek uzaklaşan politika faizi faiz koridorunun en üst seviyesinde bulunan borç verme faiz haddine yaklaştırılarak ara ara piyasadaki likidite daraltılmıştır. Bu sayede özellikle kredi büyümesinin daha sağlıklı oranlara çekilmesinde TCMB likidite politikasını daha aktif bir şekilde kullanmış ve faiz koridorunun makul seviyelerde hareket etmesini sağlayarak bu sistemi önemli bir makro ihtiyati politika aracı olarak kullanmıştır. 2013 yılı Mayıs ayına gelindiğinde ise TL’de önemli değer kayıpları yaşanmaya başlanmış ve bu kayıplar enflasyon beklentilerini olumsuz yönde etkilediği için TCMB daha temkinli bir para politikası uygulamayı tercih ederek hem parasal sıkılaştırmaya gitmiş hem de gecelik borç verme faiz oranını yükseltmek suretiyle faiz koridorunu yukarı çekerek genişletmiştir. TL’deki değer kaybının 2014 yılında da sürmesiyle birlikte risk primlerinin değeri ve haftalık repo faiz oranı yüzdesel olarak artırılarak daha sıkı bir para politikasına geçilmiştir (Arıcan ve Tanınmış Yücememiş, 2015: 9-10).

Zorunlu Karşılıklar

2008 yılı küresel finans krizi itibarıyla merkez bankaları yeni çözüm stratejileri çerçevesinde piyasadaki likidite yönetimini iyileştirmek için çeşitli araçları farklı yöntemlerle kullanmaya başlamıştır. Bu araçlardan biri de zorunlu karşılık oranı olmuştur. Bilindiği üzere yaşanan krizden bağımsız olarak zorunlu karşılık oranları hali hazırda merkez bankaları tarafından sıklıkla kullanılan bir araçtır. Örneğin, TCMB bu aracın kullanılmasında öncelikle ilgili oranın seviyesini belirlemiş, sonraki

aşamada bankaların mevduat miktarları ile bu oranın çarpımı ile elde edilen meblağın kendi bünyesinde toplanmasını zorunlu kılmıştır. Bu hesaplamada kullanılan zorunlu karşılık oranı, banka ve diğer finansal kuruluşların bilançolarında yer alan mevduatları ile kredi ve benzeri yükümlülüklerine karşılık olarak TCMB’de tutulması gereken rezerv miktarını gösteren ve kanuni olarak belirlenen oran olmuştur. Söz konusu oran banka yükümlülüklerinin çeşidine, bu yükümlülüklerin tabi olduğu koşullara, vadelerine ve yükümlülüğün hangi para biriminden olduğuna göre farklılık göstermiştir.

Türkiye’de 2008 yılı finansal krizi ile birlikte fiyat istikrarı ile finansal istikrarın mutlaka bir arada ve uyumlu bir şekilde yürütülmesi gerektiği daha iyi anlaşılmıştır. Kriz zamanında alınan olağanüstü tedbirlerin normal seviyelere çekilebilmesi için 2010 yılının Nisan ayında TCMB bünyesinde krizden çıkış stratejileri uygulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla kriz esnasında alınan tedbirler aşamalı olarak kaldırılırken zorunlu karşılık oranları da yine kademeli olarak geri çekilmiştir. Bununla birlikte makro ihtiyati politikaların ekonomide yaşanan istikrarsızlıklara etkin çözümler sunabilmesinin önemine giderek daha fazla vurgu yapılmış ve 2010 yılından itibaren alternatif politika araçlarına ağırlık verileceği bilgisi kamuoyu ile sıklıkla paylaşılmaya başlanmıştır. Acil önlemleri devreye sokabilmek adına; düzensiz, kısa vadeli ve aniden çıkış yapabilecek sermaye girişlerinin artışını engellemek amacıyla faiz oranları artışı yerine alternatif politikalar seçilmiştir. Bu doğrultuda zorunlu karşılık oranları artırılmış, finansal yükümlülüklerin vadeleri uzatılmış ve kısa vadeli faiz oranları sermaye akımlarının düzensiz gelişini engelleyebilecek şekilde düşürülmüştür (Başçı ve Kara, 2011: 4-5, TCMB, 2013a: 77-78). Dolayısıyla TCMB zorunlu karşılıklar sayesinde likidite yönetiminde kendisine geniş bir alan bularak ekonomik dinamikleri etkileyebilmiştir. Piyasanın likidite azlığı veya fazlalığıyla karşılaşması durumunda zorunlu karşılıklar bu açıklık veya fazlalığı ortadan kaldıracak şekilde ayarlanmıştır. Bu sayede piyasadaki dengesizliklerin faiz oranları ile döviz kurları üzerinde baskı oluşturmasının önüne geçilmiştir. Zorunlu karşılıkların düşürülmesi halinde bankaların hareket alanı genişleyeceğinden ve daha önce zorunlu karşılığa gitmiş olan mevduat serbest kalacağından bankalar tercihen serbest kalan mevduatın bir kısmını rezerv şekline dönüştürülebilmiştir (Alper ve Tiryaki, 2011: 15; Özataç, 2011: 41-42).

Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) Uygulaması

2008 yılı küresel finans kriziyle birlikte değişen merkez bankacılığı anlayışı çerçevesinde yeni politika araçlarına yönelik olarak oluşan ihtiyaçlar da farklılaşmıştır. Geliştirilen araçlar içerisinde temel olarak sermaye hareketlerinin ekonomiye aşırı oynaklık ve kırılabilirlik getirmesini engelleyebilmek adına kullanılan unsurlardan birisi de Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) olmuştur. TCMB’nin döviz rezervlerini güçlendiren ve bankalara likidite yönetimlerinde daha esnek bir hareket alanı sağlayan ROM’un özellikle döviz kuru üzerindeki etkisi, bu yeni aracın piyasadaki işlevini ve gücünü anlamak açısından oldukça önemli sonuçlar vermiştir (TCMB, 2013b: 16).

Piyasalarda kriz sonrası ortaya çıkan aşırı risk artışı ile sermaye akımlarındaki dalgalanmaların getirdiği oynaklıklar, 2010 yılından itibaren, merkez bankalarının dış şoklara karşı finansal istikrarı destekleyen ve sağlamlaştıran yeni finansal politika

araçları üretmesine yol açmıştır (Oduncu vd., 2013: 2;, Eroğlu ve Kara, 2017: 86). Bu kapsamda bankacılık sektörünün olması muhtemel likidite şoklarına karşı hazırlıklı olması için her şeyden önce yeterli likiditeye sahip olması gerekli kılınmıştır. Fonlama kalitesi ne kadar yüksek olursa orta ve uzun vadede bankaların likidite riski ile karşılaşma ihtimalleri de o ölçüde düşük olmuştur. Bu kapsamda bankaların düzenleyici otoriteler tarafından belirlenen sınırlar dâhilinde hareket etmeleri ve yine bu otoritelerin tespit ettiği likidite karşılama oranları doğrultusundaki çalışmaları sıkıntısız bir ortamda faaliyette bulunmalarını mümkün hale getirmiştir. ROM yapısı itibariyle, yabancı para cinsi kaynaklarda yaşanabilecek herhangi bir sıkıntı veya olağandışı dalgalanmalar karşısında, sistemin sağlıklı işlemlerini teminen yerleştirilen bir tampon görevi üstlenmiştir. TCMB, ROM'un otomatik bir dengeleyici unsur olarak çalışabilmesi ve finansal istikrarın elde edilmesine katkı sağlayabilmesi için rezerv opsiyon katsayılarını zamanla artırmıştır (Arıcan ve Tanınmış Yücememiş, 2015: 9-12).

Bununla birlikte, 2011 yılı itibariyle küresel ekonomilerde risk iştahındaki oynaklığın artmasıyla birlikte piyasanın riskten kaçınma eğilimi de artış göstermiştir. Yaşanan bu yeni gelişmeler karşısında bankacılık kesiminin likidite ihtiyacı yükselmiştir. Ancak riskten kaçınma eğilimi nedeniyle piyasadaki fon bulma kaynaklarının giderek azalması ve maliyetlerinin yükselmesi neticesinde TCMB bankaların bu ihtiyacına cevap verebilmek için ilgili oranlarda 2011 yılı Ağustos ayı itibariyle farklılığa gitmiştir (Alper vd., 2012: 1-2; TCMB, 2013b: 8). Ayrıca fonlama maliyetlerinin ROM ile değiştirilmesi neticesinde, bankaların diğer fon kaynaklarını kullanma ihtiyacı azalmış ve bu durum bahsi geçen kaynaklara olan talebi düşürerek piyasadaki faiz oranlarını değiştirmiştir (Küçüksaraç ve Özel, 2012: 5).

Nihai olarak bakıldığında, ROM hem dış şoklar karşısında endojen ayarlamalar yapmayı sağlayan ve otomatik dengeleyici niteliği olan bir araç, hem de parametreleri eksojen olarak ayarlanabilen etkili bir mekanizma olarak şekillenmiştir. Dolayısıyla bankalar açısından döviz müdahaleleri ve döviz rezerv gereksinimleri karşısında etkin sonuçlar verebildiği için dönem itibariyle makroekonomik ve finansal istikrarın sağlanmasında yararlı bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak mali ve parasal otoritelerce, bu aracın pratik uygulamaları hakkında net bir sonuca ulaşmadan önce farklı şoklar karşısındaki etkinliğinin test edilmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır (Alper, Kara ve Yörükoğlu, 2013: 14).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Tarafından Alınan Makro İhtiyati Tedbirler

Türkiye'de finans sisteminin çok büyük bir kısmı bankacılık sektöründen oluşmaktadır. Bu doğrultuda ülkedeki finansal istikrarın sağlanmasının ön koşulu bankacılık sisteminin ayakta, sağlam ve işleyen bir vaziyette tutulmasından geçmektedir. Bu doğrultuda 5411 sayılı Bankacılık Kanunu finansal piyasalarda güvenin ve istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışması, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usul ve esasların yerine getirilmesi konusundaki yetki ve sorumluluğu BDDK'ya vermiştir. BDDK anılan Kanuna dayalı olarak 08.06.2011 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 637 sayılı Kanun Hükmünde Kararname uyarınca oluşturulan Finansal İstikrar Komitesi'nin asli üyelerinden birisi olmuştur.

BDDK tarafından 2007-2017 yılları arasındaki dönemde yapılan çalışmalar ve düzenlemeler, ilgileri doğrultusunda, ek makro ihtiyati önlemlerle desteklenmiş ve bu destekleme faaliyetlerinin her biri finansal sisteme yasal bir zemin üzerinden dâhil edilmiştir. Bu kapsamda BDDK tarafından anılan dönemde hayata geçirilen makro ihtiyati politika tedbirlerini ve düzenleme değişikliklerine yönelik konu başlıklarını aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkün olmuştur (BDDK, 2010)¹;

- Kredi kartı limitlerinin ve asgari ödeme oranlarının artırılması,
- Kredi kartı taksitlerine uygulanan risk ağırlıklarının artırılması,
- Bireysel kredi kartlarının tüketici kredisi kapsamına alınması,
- İhracat ve KOBİ kredilerinde genel karşılık oranının düşürülmesi,
- Bankaların sermaye yeterliliği oranının hesabında taşıt kredilerinin risk ağırlığının artırılması,
- Taşıt kredileri için bankalarca daha yüksek genel karşılık ayrılması,
- Tüketici kredileri ve kredi kartlarında taksit sınırlaması getirilmesi,
- Kredi/değer oranının taşıt kredilerine uygulanması.

AŞIRI KREDİ GENİŞLEMESİ VE MAKRO İHTİYATİ POLİTİKALAR ÜZERİNE LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Alper vd. (2015) tarafından zorunlu karşılık oranı politikasının banka kredileri ile nasıl bir etkileşim halinde olduğu araştırılmıştır. Dinamik Panel Yöntemi ile yapılan çalışmada, zorunlu karşılıklardaki artış nedeniyle banka likiditesindeki ve kredi arzındaki düşüşle birlikte çalışan yeni bir kanalın varlığına işaret edilmiştir. Zorunlu karşılıklar yoluyla nicel sıkılaştırmaya gidilmesinin hem fonlama ihtiyaçlarını hem de bankacılık sisteminin likidite durumunu etkilediği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda banka likiditesindeki değişikliklerin bankanın borç verme davranışı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Ayyagari vd. (2017), 2002-2011 yılları arasındaki dönemi ele aldıkları çalışmalarında yaklaşık olarak 1,3 milyon şirketin verilerini kullanarak 59 ülkede hayata geçirilen 12 farklı makro ihtiyati politikanın etkilerini analiz etmiştir. Başta küçük ölçekli işletmeler olmak üzere, banka dışı finansmanın sınırlı olduğu bir ortamda, makro ihtiyati politikaların daha düşük bir kredi büyümesiyle ilişkili olduğu, söz konusu politikaların özellikle gelişmekte olan piyasalardaki yeni kurulmuş firmalar üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

TCMB genel olarak 2010-2014 yılları arasında asimetric faiz koridorunu finansal aracılardan borç verme iştahını azaltmaya yönelik bir araç olarak kullanmıştır. Bu doğrultuda Binici vd. (2013), bankaların kredi verme güdülerinin ve kredi arzının önemli göstergelerinden biri olan kredi-mevduat faiz farkının faiz koridoru ile olan etkileşimini analiz etmiştir. Yapılan analizin sonuçlarına göre, asimetric faiz koridoru sisteminde birden fazla kısa vadeli faizin likidite politikası ile eşgüdümlü bir şekilde kullanılabilmesi, TCMB'nin hem kredi faizini hem de mevduat faizini etkileyebildiğini göstermiştir.

Bruno vd. (2015), 12 Asya-Pasifik ekonomisi tarafından 2004-2013 yılları arasında uygulanan yurtiçi makro ihtiyati politikaların ve sermaye yönetim politikalarının

¹ Bu düzenlemelere ilişkin ayrıntılı bilgilere çalışmanın Ekler bölümünde yer verilmiştir.

kapsamlı bir analizini yapmıştır. Söz konusu ampirik çalışmada makro ihtiyati politikaların para politikası ile etkileşimi dikkate alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre makro ihtiyati politikaların parasal sıkılaşmayı güçlendiren para politikalarını tamamlamaları halinde çok daha etkin oldukları vurgulanmıştır.

Bulut (2015), Koentegrasyon DOLS yöntemi ile faiz koridorunun fon miktarı ve fon maliyeti üzerinde yarattığı etkilerin neler olduğunu araştırmış ve 2011-2015 yılları arasındaki dönem için faiz koridoru uygulamasının meydana getirdiği belirsizliğin krediler üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Bumin ve Taşkın (2015), BDDK tarafından alınan tedbirlerin amaçlanan hedeflere cevap verip vermediğini araştırdıkları çalışmalarında Welch's testi ile Türkiye'de 2010 yılı 4. çeyreği ile 2015 yılı 3. çeyreği arasında kalan dönemde yürürlüğe giren makro ihtiyati tedbirlerin perakende krediler ve şirketlere sağlanan krediler üzerindeki etkisini incelemiştir. Testin sonuçlarına göre tüketici kredileri ile ilgili tedbirler arasında özellikle araç kredilerine sınırlama getirmeyi amaçlayan önlemlerin daha etkili sonuçlar verdiği anlaşılmıştır. Yine benzer bir şekilde, konut kredilerinde ve genel amaçlı tüketici kredilerinde de belli bir gerileme olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca kredi kartı taksitlerine sınırlama getirilmesi sonucunda kredi kartı kullanımında azalma olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla BDDK tarafından uygulamaya konulan makro ihtiyati tedbirlerle başarılı sonuçlar elde edildiği sonucuna varılmıştır.

Claessens vd. (2013), gelişmekte olan piyasalarda bankacılık sistemlerindeki güvenlik açıklarını azaltmaya yönelik makro ihtiyati politikaların kullanımını incelemiştir. Çalışmada başta 2008 yılı küresel krizi olmak üzere finansal krizlerin yarattığı yüksek maliyetlerin ekonomi üzerindeki yıkıcı etkilerine vurgu yapılmıştır. Çalışmaya göre, bu tür politikalar güvenlik açıklarının azalmasına katkı sağlamış ve ekonomide daha büyük bir hafıza oluşturarak olumsuz döngülerin giderilmesine yardımcı olmuştur.

Epure vd. (2017), makro ihtiyati politikaların yerel banka kredisi döngüleri üzerindeki etkilerini ve uluslararası finansal standartlarla olan etkileşimlerini analiz etmiştir. Çalışmada daha sıkı makro ihtiyati politikaların uygulanması ile hane halkı kredilerinde görülen ciddi düşüşler arasında bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu politika araçlarının yerel para cinsinden kredilere kıyasla yabancı para cinsinden krediler üzerinde daha fazla etkili olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca küresel risk iştahının yüksek olması ve diğer ülkelerde genişletici para politikalarının uygulanması halinde, daha sıkı makro ihtiyati politikaların döviz kredilerini azaltıcı yönde hareket ettiği tespit edilmiştir.

Kruszka ve Kowalczyk (2011) tarafından yapılan çalışmada, 2008 yılı finansal krizinden sonra alınan makro ihtiyati tedbirler sayesinde Polonya Finansal Denetim Otoritesi'nin ek bir sermaye tamponu biriktirmeleri konusunda bankaları ikna etmeyi başardığı ifade edilmiştir. Böylelikle Polonya'nın likidite gereksinimleri de dâhil olmak üzere uygulamaya koyduğu düzenlemelerin küresel çapta uygulama alanı bulabilecek etkin sonuçlar verebileceği ortaya konulmuştur.

Yüceyılmaz vd. (2017) tarafından yapılan analizlerde, tüketici kredilerinin artış hızını kontrol altına almak amacıyla BDDK tarafından 2011 ve 2013 yılları arasında yapılan değişikliklerin etkileri araştırılmıştır. Analiz sonucunda BDDK tarafından yapılan

genel karşılıklardaki artış ve tüketici kredilerine vade sınırlaması getirilmesi düzenlemelerinin tüketici kredileri üzerinde kısıtlayıcı bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

MODEL VE ANALİZ

Araştırma Konusu ve Model

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren ve son yıl bilançoları itibariyle aktif sektör büyüklüğü bazında Türkiye bankacılık sektörünün yaklaşık %80’ini oluşturan 7 büyük bankanın çalışma kapsamındaki verileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda çalışma Türkiye Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası, Halk Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Vakıflar Bankası, Akbank ve Garanti Bankası’nı içerecek şekilde tasarlanmıştır.

Tablo 1: Türkiye’nin En Büyük 7 Bankasının Toplam Aktif Büyüklüklerinin Özellikleri (Mn TL, 2019)

Banka Adı	Max. Değ.	Min. Değ.	Ortal.	Stan. Sapma	Aktif Büy. Artışı (%)
Ziraat Bankası A.Ş.	434,7	74,2	199,1	101,5	585,0
Türkiye İş Bankası A.Ş.	363,3	63,3	177,5	76,1	573,8
Garanti Bankası A.Ş.	325,2	35,7	121,1	73,1	911,0
Akbank A.Ş.	316,0	78,6	186,1	85,5	402,2
Halkbank A.Ş.	305,5	38,1	117,6	64,8	800,8
Yapı Kredi A.Ş.	297,8	61,6	15,9	73,9	483,5
Vakıflar Bankası A.Ş.	270,5	46,7	135,5	75,2	578,8

Kaynak, BDDK

Çalışma konusu ile bağlantılı olarak ilgili bankalar için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve Türkiye Bankalar Birliği tarafından yayınlanan verilerden yararlanılmıştır. Bankacılık sektör bilgileri üçer aylık (çeyrek dönemlik) bilançolar üzerinden değerlendirmeye alınmıştır. Yapılan

araştırmada, Türkiye’deki makro ihtiyati politika tedbir uygulamaları 2007 yılında başlayıp 2017 yılını da kapsayan dönem itibariyle yoğun olarak kullanıldığı için bahsi geçen kaynaklardan derlenen veriler de bu dönem aralığı dikkate hazırlanarak toplanmış ve yorumlanmıştır.

Araştırma çerçevesinde yapılan analizlerde bağımlı değişken olarak ilgili bankaların bireysel kredi büyümesi alınmış, bağımsız değişkenler için iki temel değişken kümesi düşünülmüştür. Bu açıdan bağımsız değişkenler; banka içi faktörleri gösteren ve her banka için farklılaşan takibe dönüşen alacak miktarı, toplam aktif büyüklükleri, bankaların bilanço net kâr rakamları, bağımlı araştırma değişkenini etkilediği düşünülen ve piyasa gerçeklerini gösteren döviz kuru değerleri (Euro/Dolar paritesi) ve BIST 100 endeksi ile ikinci küme olarak makro ihtiyati politika araçlarını gösteren değişkenler endeksinden oluşmuştur. Bağımsız değişkenler seçilirken ulusal ve uluslararası literatürden yararlanılmıştır. Tüm değişkenler söz konusu çeyrek dönemlerin son günü oluşan değerleri ile modele dâhil edilmiştir. Değişkenlerin logaritmik büyümesi esas alınarak Panel Veri Modeli kullanılmış ve Hausman Testi, Otokorelasyon Testi, Baltagi ve Wu Testi, Modifiye Wald Testi ve Newey Tahmincisi uygulanmıştır.

Makro ihtiyati politika değişkeni oluşturulurken bu alanda en temel çalışmayı yapan Cerutti vd (2015)’nin yöntemi takip edilmiştir. Bu yöntemin yerel araştırmacılar tarafından da farklı dönemlerde tercih edildiği görülmüştür (Eşsiz ve Karabulut, 2018). Söz konusu yöntemde çeyrek dönemde uygulanan her bir genişletici ihtiyati politikaya +1 değeri, daraltıcı politikaya -1 değeri verilmiş ve söz konusu dönemler için politika skoru elde edilerek bu skor araştırmaya doğrudan dâhil edilmiştir. 55’i daraltıcı, 18’i genişletici olmak üzere toplam 73 adet makro ihtiyati politika tedbiri, söz konusu 2007-2017 arasındaki 44 dönem boyunca gözlemlenmiş ve tablo haline getirilmiştir. Çalışma, değişkenlerin logaritmik büyümeleri esas alınarak yürütülmüştür. Model hem zamana hem de gözleme bağlı değişkenler ile kurulmuş olması sebebiyle bir “Panel Veri Modeli” olmuştur.

Bu kapsamda değişkenler vasıtasıyla ortaya konan model aşağıdaki şekilde ifade edilebilmiştir;

$$\begin{aligned} \text{Kredi Büyümesi}_{i,t} &= \beta_0 + \beta_1 * \text{Takipteki Krediler}_{i,t} + \beta_2 * \text{Toplam Aktifler}_{i,t} \\ &+ \beta_3 * \text{Toplam Kar}_{i,t} + \beta_4 * E/D_t + \beta_5 * \text{BIST100}_t \\ &+ \beta_6 * \text{Makro İhtiyadi Politika Değişkeni}_t + \epsilon_{i,t} \end{aligned}$$

Analiz Sonuçları

Yukarıda bahsedildiği üzere çalışmadaki tüm değişkenler çeyrek dönemlerin son günü itibariyle oluşan değerleri üzerinden modele dahil edilmiş ve değişkenlerin yorumlanması için Panel Veri Modeli esas alınmıştır. Araştırmada öncelikle, panel veriler için hangi model biçiminin geçerli olacağı (Tasadüfi Etkiler Modeli mi, Sabit Etkiler Modeli mi?) kararının verilmesi istenmiş ve bunun için “Hausman Testi” kullanılmıştır. Hausman Testi, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler sonuçları arasında tesadüfi etkilerin daha iyi bir model olduğu hipotezi üzerine kurulmuştur. Söz konusu hipotez istatistiği “Ki Kare Dağılımı”na aittir ve yapılan test sonucunda p=0.000

düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu itibarla Hausman Testine göre “Sabit Etkiler Modeli daha etkin” bir model olarak değerlendirilmiştir. Bu aşamadan sonra tahmin yöntemi ve tahminci seçimi aşamalarına geçilmiştir. İlk olarak Otokorelasyon Testi yapılmış ve panel veri için özel olarak geliştirilmiş Baltagi ve Wu Testi (1999) tercih edilmiştir. Söz konusu test istatistiğinin Durbin Watson Test İstatistiği gibi 2’ye yakın bir değer alması istenilmiştir. Ancak yapılan analizlerde bu rakam 0,57948478 değerini almıştır. Bu kapsamda modelde otokorelasyon olduğu sonucuna varılmıştır.

Bir sonraki aşamada Modified Wald Testi ile heteroskedasiti sorunu olup olmadığına yönelik alternatif hipotezli test yapılmıştır. Ki Kare İstatistiğini takip eden söz konusu istatistiğin p değeri, diğer bir ifadeyle heteroskedasitinin olmadığı hipotezi p=0.000 anlamlılık düzeyi ile reddedilmiştir. Dolayısıyla modelde heteroskedasiti bulunmuştur. Modelde her iki sorunun çıkması da beklenmektedir; çünkü gözlemlere, diğer bir ifadeyle bankalara tüm gözlemler için eşit olan EUR, USD, BIST 100 ve makro ihtiyati politika bağımsız değişkenleri eklenmiştir. Bu kapsamda hem otokorelasyonun hem de heteroskedasitinin olduğu panel datalar için geliştirilen ve dayanıklı tahminci adı verilen Newey Tahmincisi uygulanmıştır. Elde edilen regresyon sonuçları aşağıda yer alan Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2: Regresyon Sonuçları

Number of obs=	273
F(6,266)=	41.78
Prob > F =	0
R-squared	0.6554
Adj R-squared	0.6479
Root MSE	0.05828

Newey-West

topkred	Coef.	Std. Err.	t	P>t	[95%Conf.	Interval]
takkred	-0.12656	.0249661	-5.15	0.000	-.1778435	-0.079531
topak	0.769442	.0792278	10.25	0.000	.656246	0.9682326
kar	-0.01572	.0125208	-1.60	0.203	-.0447064	0.0045987
e/d par.	-0.28136	.0498872	-5.08	0.000	-.3518134	0.1553655
bist100	-0.14575	.0204505	-6.91	0.000	-.1814822	0.1009514
lgmpianet						
L1.	0.002746	.076331	-2.14	0.084	-.01433	0.0149228
_cons	0.1427	.0148771	9.17	0.000	.1070786	0.1656622

Yukarıda STATA13 paket programı çıktısında özet halinde kısaltmaları verilmiş olan değişkenler; ilk satırda bağımsız değişken olan toplam krediler olmak üzere; daha sonra açıklayıcı değişkenler olan sırası ile takipteki krediler, toplam aktifler, toplam

kâr (bilanço net kârı), Euro/Dolar paritesi, BIST 100 endeksi, makro ihtiyati politika endeksinin 1 dönem gecikmeli değeri ve modeldeki sabitleri olarak belirlenmiştir.

Modelin düzeltilmiş R2 değeri 0.6413 olup göreceli olarak yüksektir. Bununla beraber kâr değişkeni modelde istatistiki olarak anlamsız çıkarken (hem %1 hem de %5 ve %10 düzeylerinde), makro ihtiyati politika endeksine ait değişken %5 düzeyinde anlamsız ($p=0.084$) ancak %10 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Birçok bilimsel çalışmada bu düzeydeki anlamlı çıkan değişkenler önem düzeylerine göre göz önüne alınmışlardır (Aklan ve Nargeleçekenler, 2008; Ersin, 2018; Varlık, 2020). Bu çalışmada da makro ihtiyati politika değişkeni her ne kadar %5 düzeyinde anlamsız çıksa da, söz konusu değişkenin %10 düzeyinde anlamlı çıktığı görülmüştür. Model, değişkenlerin gecikme değerleri için farklı alternatifler üzerinden çalıştırılmış ancak bulunan en optimal sonuç yukarıda yer alan tablodaki gibi olmuştur. Yapılan analizin sonuçlarına aşağıda verilmiştir.

Takipteki Krediler

Bankacılık sisteminin en önemli piyasa araçlarının başında krediler gelmektedir. Bu anlamda bankalar, bankacılık faaliyetleri içerisindeki en büyük kâr paylarını piyasaya arz ettikleri kredilerden elde etmektedir. Bununla birlikte zarara uğrama ihtimallerinin en yüksek olduğu alan da yine kredi arz işlemlerinin yürütüldüğü alandır. Verilen kredilerin kısmen veya tamamen geri ödenmemesi halinde bu krediler takipteki krediler portföyüne dâhil olmaktadır. Takipteki kredilerin toplam krediler içindeki yeri ve büyüklüğü oldukça önemlidir, çünkü piyasa ekonomilerinde kişi veya kurumların ödeme güçleriyle bağlantılı olarak bankalardan almış oldukları kredilerin geri ödenmemesi kredi alınan bankanın aktif büyüklüğünü azaltmakta ve risk seviyesini yükseltmektedir.

Bu çalışmada yapılan ampirik modelin sonuçlarına bakıldığında, takipteki krediler ile bireysel kredi büyümesi arasındaki ilişki ters yönlü olarak çıkmıştır. Söz konusu ilişkinin ters yönlü olması bankacılık sektörünün işleyiş dinamikleri açısından oldukça anlamlıdır. Bu sonuca göre bankaların takipteki kredileri arttıkça piyasalarda bozulma yaşanması ve kredilerin kısmen veya tamamen geri ödenmemesi riskine karşı bankaların yeni kredi vermekten kaçınma eğiliminde olabileceği değerlendirilmiştir.

Toplam Aktifler

Bankaların bir mali yıl içerisindeki çalışma performanslarının yansıtıldığı iki temel tablo bulunmaktadır. Bunlar banka bilançoları ile bankaların gelir tablosudur. Söz konusu tablolardan banka bilançoları, en genel tanımıyla bir T cetveli esasında bankaların varlık ve yükümlülüklerini gösteren bir yapıya sahiptir. Söz konusu varlıklar ve yükümlülükler bankaların çift taraflı kayıt sistemi altında bir takvim dönemi içerisindeki çalışma performansını ortaya koymaktadır. Bankanın diğer finansal kurum ve kuruluşlar ile ekonomik aktörler arasında kurduğu ilişkiler bu bilançolar vasıtasıyla kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 3'te ticari bir banka bilançosunun aktif ve pasif tarafında yer alan varlık ve yükümlülüklerine ilişkin temel kalemlere yer verilmektedir. Tablodaki yapılanma doğrultusunda banka tarafından verilen krediler banka bilançosunun aktif tarafında yer alırken, bankanın almış olduğu krediler pasif tarafında bulunmaktadır.

Tablo 3: Ticari Banka Bilançosu

Ticari Banka Bilançosu	
Aktif (Varlıklar)	Pasif (Yükümlülükler)
Nakit	Öz sermaye
Karşılıklar (Rezervler)	Mevduat
Verilen Krediler	Alınan Krediler
İştirakler	Sendikasyon Kredisi
Duran Varlıklar	İhtiyat Akçesi

Kaynak: BDDK

Aktif büyüklüğü artan bankanın finansal piyasadaki rekabet gücü diğer bankalara göre daha yüksektir, dolayısıyla varlıklarının toplamı ve rekabet gücü yüksek olan banka diğer bankalara kıyasla daha çok kredi verme eğiliminde olabilmektedir. Bu doğrultuda ilgili bankanın kasasında bulunan ve piyasaya kullanılabileceği fon miktarı daha fazla olmaktadır ve bu banka aktif büyüklüğüne dayanarak daha düşük faiz oranlarından kredi vererek rekabet gücünü arttırabilmektedir. Yapılan çalışmanın ampirik sonuçlarına göre 7 büyük bankanın toplam aktifleri ile bireysel kredi büyümesi arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuç çerçevesinde ilgili bankaların toplam aktifleri arttıkça bu bankaların kredi verme eğiliminin de artış gösterebileceği değerlendirilmiştir.

Toplam Kâr (Bilanço Net Kârı)

Her iktisadi işletmede olduğu gibi bankaların da temel kuruluş amaçlarından birisi yüksek kâr elde etmektir. Bankalar kârlarının belirli bir bant içerisinde ve devamlı olarak yükselme eğiliminde olması için çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunun için öncelikle her banka, içinde bulunduğu küresel ve ulusal finansal piyasa koşulları çerçevesinde ve kendi çalışma prensipleri doğrultusunda ürün ve hizmet çeşitliliğine giderek kârlılık oranlarını arttırmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmada değerlendirmeye alınan 7 büyük bankanın toplam kârlılık düzeyi ile bireysel kredi büyümesi arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir. Bu sonuca göre bankalar açısından kredi verme davranışının arkasında yatan temel güdülerden birinin sadece yüksek kâr elde etmek olmadığını söylemek mümkündür. Bankalar kârlarının düşeceği tahmininde bulunsalar dahi bankacılık sektöründeki yoğun rekabet ortamında bankaların kredi vermeye devam edebilecekleri ve aktiflerini büyütme çalışabilecekleri öngörülmüştür.

Euro/Dolar Paritesi

Ekonomik verilerin ulusal ve uluslararası finansal piyasaların durumunu gösteren ekonomik göstergelerden ve bu piyasalarda düzenli olarak yayınlanan sayısal bilgilerden etkilenme derecesi oldukça yüksektir. Ayrıca söz konusu piyasalara hâkim olan beklentilerin yönü ve şiddeti çok kısa bir süre içerisinde keskin artışlara ve düşüslere yola açabilmektedir. Bu kapsamda başta yatırımcı kurum ve kuruluşlar

olmak üzere piyasada aktif rol oynayan veya oynama niyetinde olan her ekonomik birim bahsi geçen ekonomik göstergeler, değişkenler ve sayısal bilgilere göre kendi pozisyonlarını almakta ve nihai kararlarını bu doğrultuda vermektedir.

Dolayısıyla Euro/Dolar paritesinin aldığı değerler ve bu değerlerin seyri ekonomik birimlerin aldıkları kararlar üzerinde oldukça belirleyici rollere sahiptir ve yatırımcıları kimi alanlara yönlendirirken kimi alanlardan da uzaklaştırmaktadır. Bu konuya analize dâhil edilen bankalar açısından bakıldığında, banka bilançolarında hem TL cinsi hem de yabancı cins varlıkların ve yükümlülüklerin bulunduğu görülmektedir. Bu durumda söz konusu varlık ve yükümlülükler arasında tek bir parasal değere doğru bir yığılma olması halinde bankanın açık pozisyon problemiyle karşılaşması kaçınılmaz olmaktadır.

Yapılan çalışmada 7 büyük bankadan elde edilen veriler doğrultusunda ekonomik gidişatın ve krizin en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilen Euro/Dolar paritesi ile bireysel kredi büyümesi arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Analiz sonucunda bu ilişkinin negatif yönlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre, Euro/Dolar paritesinin TL karşısında değer kazanması halinde, ilgili paritenin yükselişiyle birlikte yurtiçinde kredi alan kesimin mali gücündeki zayıflama ve dolayısıyla bankaların takibe dönüşen alacak miktarında istenmeyen artışlar görülmesi ihtimaline paralel olarak bankaların daha az kredi verme eğiliminde olabileceği, tersi durumunda ise piyasaya arz ettikleri kredi miktarının yükselebileceği değerlendirilmiştir.

Makro İhtiyati Politika Değişkeni

2008 yılında yaşanan küresel kriz bütün dünya ekonomilerini derinden sarsmıştır. Ekonomik göstergeler çok kısa bir süre içerisinde dip noktaları görmüş, kriz öncesinde balonlar oluşturan varlık fiyatları piyasa arz ve dengelerini işlevsiz hale getirecek kadar normal değerlerinin altına düşmüştür. Bu doğrultuda hem para ve maliye politikası uygulamalarını destekleyecek hem de onların açıkta bıraktığı veya yeteri kadar etkileme gücüne sahip olmadığı alanlarda piyasa göstergelerini olumlu yönde yukarı çekerek kriz ortamından çıkılmasını sağlayacak yeni politikalara başvurulmuştur. Bu politikaların başında makro ihtiyati politikalar ve bu politikalar doğrultusunda alınan tedbirler çerçevesinde kullanılacak makro ihtiyati politika araçları gelmiştir.

2001 yılında ciddi bir bankacılık krizi yaşayan, krizin ardından pek çok yapısal reform hazırlayan ve bu reformları yürütecek çeşitli kurum ve kuruluşları hayata geçiren Türkiye, bankacılık sektörü açısından 2008 yılında ortaya çıkan küresel krize daha sağlam girmeyi başarabilmiştir. Bu kapsamda Basel I, II ve III uygulamaları çerçevesinde ortaya konulan ekonomik ve mali kriterlerle uyumlu bir çalışma performansı sergilenmiştir. Ayrıca aşırı kredi genişlemelerini önlemeye yönelik olarak alınan tedbirlerin ekonomik canlanmayı engellemeyecek bir seviyede olmasını teşvik edecek ve piyasanın mevcut durumuyla uyumlu genişletici uygulamalara imkân verecek şekilde kurgulanmasına özen gösterilmiştir.

Söz konusu tedbirler ağırlıklı olarak öncelikle TCMB ve BDDK tarafından alınmıştır. Sermaye Piyasası Kurumu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu ve Hazine Müsteşarlığı gibi farklı kurum ve kuruluşlar tarafından da çeşitli tedbirler alınarak ekonomik

büyümenin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine destek verilmiştir. Bununla birlikte makro ihtiyati politikalar bütünü içerisindeki konumları açısından TCMB ve BDDK'nın ön plana çıkması sebebiyle, yapılan çalışmaya 2007-2017 yılları arasında bu iki kurum tarafından uygulanan makro ihtiyati politika tedbirleri dâhil edilmiştir. Çalışmada değerlendirmeye alınan tedbirlerin 55 adedi daraltıcı önlemlerden, 18 adedi genişletici önlemlerden derlenmiştir.

Yapılan analiz sonucunda makro ihtiyati politika tedbirleri ile kredi genişlemesi arasında pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte ilişkinin katsayısı düşük çıkmıştır. Bu anlamda, 2007-2017 yılları arasında uygulamaya konulan daraltıcı ve genişletici makro ihtiyati politika tedbirleri sayesinde, analize dâhil edilmiş olan 7 lider bankanın bireysel kredi büyümelerine etki edilebildiği, söz konusu büyümenin sınırlı tutulabildiği, dolayısıyla anılan dönem itibarıyla uygulanan makro ihtiyati politikaların ilgili bankaların bireysel kredi büyümesinin artmasını belirli seviyelerde tutabilen araçlardan olabileceği değerlendirilmiştir.

BIST 100 Endeksi

Her ülke yatırım ve tüketim kararlarının alınması, ekonomik faaliyetlere girişilmesi veya kaçınılması gereken sektörlerin veya işlemlerin belirlenmesi aşamalarında belirli göstergeleri ve endeksleri yakın bir şekilde takip etme eğilimindedir. Söz konusu endekslerle belirli ekonomik göstergelerden oluşturulan bir sepet üzerinden başarı ve kârlılık seviyelerine göre şirketlerin piyasa değerleri sıralanabilmektedir.

Türkiye'de yüksek ve istikrarlı kâr elde etme amacıyla faaliyette bulunan yatırımcıların yakın takipçisi olduğu endekslerin başında BIST 100 endeksi gelmektedir. BIST 100 endeksi Borsa İstanbul'da işlem görmekte olan ve hem piyasa hem de işlem hacmi bakımından en yüksek değere sahip 100 hisse senedinin performans ölçümlerinin yapıldığı temel gösterge niteliğindedir.

Ekonomik birimlere endeks dâhilindeki ilgili şirket hisse senetlerinin piyasalardaki genel borsa değerleri ile bu değerlerin iniş ve çıkışları üzerinden çeşitli yorumlar yapabilmek imkânı sağlanmaktadır. Endekste yer alan hisse senetlerinin belirlenmesi sürecinde Borsa İstanbul'da işlem gören hisse senedi ve şirket payları ele alınmakta ve bu payların bir yıl içinde dört defa gözden geçirilmesi gerekmektedir. Hisse senetleri A, B, C ve D grubu hisse senetleri olarak sınıflandırılırken BIST 100 endeksine dâhil edilecek hisse senetleri A ve B grubundan seçilmektedir. Yapılan çalışmada BIST 100 endeksi ile bankaların bireysel kredi büyümesi arasında ters yönlü bir ilişki çıkmıştır.

SONUÇ

2008 yılıyla birlikte küresel piyasalarda aşırı kredi genişlemesi eğilimi başlamış ve piyasalardaki yüksek likidite akımları bu genişlemelerin hacmini yükseltmiştir. Artan kredi genişlemelerinin ekonomik göstergelere zarar vermesini önlemek amacıyla mali ve finansal otoriteler tarafından çeşitli politika tedbirleri alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Söz konusu politika tedbirleri arasında Türkiye açısından 2007-2017 yılları arasında öne çıkan uygulamalardan biri de makro ihtiyati politika tedbirleri olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye'nin bankacılık sektörü temelinde 2008 yılı küresel krizine karşı alınan makro ihtiyati tedbirlerle birlikte bankacılık sektörünün temel büyüklüklerini içeren ilgili bağımsız değişkenlerin analize dâhil edilen 7 lider bankanın bireysel kredi büyümesi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu açıdan yapılan analizin bağımlı değişkeni bankacılık sektörünün ana faaliyet grubu içerisine giren ve kredi verme işlemlerinin temel göstergesi olan bireysel kredi büyümesi olarak seçilmiştir. Bağımsız değişkenler 2007-2017 yılları arasındaki 44 dönem boyunca çalışmaya alınan 7 büyük bankanın aktif büyüklükleri, kredi portföyü büyümeleri, takibe dönüşen alacak miktarları, toplam kâr rakamları (bilanço net kârı), Euro/Dolar paritesi, BIST 100 endeksi ve Türkiye'de uygulanan daraltıcı (55 adet) ve genişletici (18 adet) makro ihtiyati politika tedbirlerini gösteren değişken olarak belirlenmiştir. Makro ihtiyati politika değişkeni oluşturulurken yöntem olarak Cerutti vd. (2015)'nin çalışması üzerinden gidilmiştir. Çalışmada değişkenlerin logaritmik büyümeleri esas alınarak Panel Veri Modeli kullanılmış ve Hausman Testi, Otokorelasyon Testi, Baltagi ve Wu Testi, Modified Wald Testi ile Newey Tahmincisi uygulanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre takipteki krediler ile bireysel kredi büyümesi arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğu bulunmuştur. Bu sonuç kapsamında takipteki krediler arttıkça piyasalarda yaşanabilecek herhangi bir kriz veya olumsuz durum karşısında kredilerin kısmen veya tamamen geri ödenmemesi riskine karşı ilgili bankaların yeni kredi vermektan imtina edebileceği yorumu yapılmıştır. Toplam aktif büyüklüğünün bireysel kredi büyümesi üzerindeki etkisine bakıldığında ise 7 büyük bankanın toplam aktifleri ile bireysel kredi büyümesi arasında pozitif bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Bu ilişki doğrultusunda bankaların toplam aktifleri arttıkça kredi verme eğiliminin de artabileceği şeklinde bir sonuca varılmıştır. İlgili bankaların toplam kârlarının bireysel kredi büyümesini nasıl etkilediği araştırıldığında bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla söz konusu bankaların kredi verme davranışlarının elde ettikleri kârlarla doğrudan bir ilişkisinin olmayabileceği, bankaların zarar edeceklerini bilmeleri halinde dahi kredi vermeyi sürdürebileceği tahmininde bulunulmuştur. Euro/Dolar paritesinin ve BIST 100 endeksinin bireysel kredi büyümesine olan etkilerine bakıldığında aradaki ilişkinin ters yönlü olduğu anlaşılmıştır. TL'nin Euro/Dolar paritesi karşısında değer kaybetmesi halinde ilgili bankaların verdikleri kredi miktarını düşürebildiği, böylelikle bireysel kredi büyümesinin negatif bir eğilime sahip olabileceği yorumu yapılmıştır. Daraltıcı ve genişletici makro ihtiyati politika tedbirlerinin bireysel kredi büyümesiyle olan ilişkisinin pozitif yönlü olduğu, ancak ilişkinin katsayının küçük olduğu görülmüştür. Buna göre dönemler itibariyle ayrı ayrı veya birlikte uygulama alanı bulan ve farklı hedefler içeren daraltıcı ve genişletici toplam makro ihtiyati politika tedbirlerinin, analize dâhil edilen 7 lider bankanın bireysel kredi büyümelerinin belirli sınırlarda tutulmasını sağlayacak araçlar arasında sayılabileceği değerlendirilmiştir.

EKLER

EK 1: 2007-2017 Yılları Arasında TCMB ve BDDK Tarafından Alınan Daraltıcı Makro İhtiyati Tedbirler Değişkeni Kümeleri

DARALTICI MAKRO İHTİYATİ TEDBİRLER	
1	Kredi kartı asgari ödeme oranlarının artırılması
2	Kredi kartlarının belirli durumlarda nakit kullanıma kapatılması
3	Kredi kartı limitleri için kredi/gelir sınırlaması getirilmesi
4	Kredi kartları için risk ağırlığının artırılması
5	Kredi kartı taksit sayısının belirli ürünlerde sınırlandırılması
6	Kredi kartı taksit imkânının belirli ürünlerde kaldırılması
7	Taşıt kredilerinde vade sınırlaması getirilmesi
8	Taşıt kredileri için kredi/değer oranına sınırlama getirilmesi
9	Taşıt kredilerinin genel karşılık kapsamına alınması
10	Taşıt kredilerinin risk ağırlığının artırılması
11	Taşıt kredileri için LTV belirlenmesi
12	Konut kredileri için kredi/değer oranına sınırlama getirilmesi
13	Konut kredileri için kredi/teminat oranına sınırlama getirilmesi
14	Konut kredilerinde LTV tavanının artırılması
15	Tüketici kredileri için risk ağırlığının artırılması
16	Tüketici kredileri için artırılmış genel karşılıklar uygulamasının getirilmesi (konut dışında)
17	Tüketici kredileri için genel karşılıkların artırılması
18	Tüketici kredisi portföyünün toplam kredi portföyüne oranının artırılması
19	Tüketici kredilerine vade sınırlaması getirilmesi (konut ve gayrimenkul kredisi dışındaki krediler)
20	Tüketici kredileri için kredi değer oranı uygulamasının başlatılması
21	Takipteki tüketici kredileri için genel karşılıkların artırılması
22	İhtiyaç kredisinde vade imkânına sınır getirilmesi
23	İhtiyaç kredilerinde risk ağırlığının artırılması
24	İhtiyaç kredilerinin borç bakiyelerinin yeniden yapılandırılmasına imkân tanınması
25	Vadesi iki yılın altındaki/üstündeki ihtiyaç kredilerinin risk ağırlığının artırılması
26	Hane halkının yabancı para cinsinden borçlanmasının kısıtlanması
27	TL zorunlu karşılık oranlarının artırılması
28	TL zorunlu karşılık oranlarının farklı vade dilimlerine göre artırılması
29	YP kısa vadeli yükümlülükler için zorunlu karşılık oranlarının artırılması
30	TL kısa vadeli yükümlülüklerin zorunlu karşılık oranlarının artırılması
31	TL zorunlu karşılıklara faiz ödemesi yapılması
32	YP çekirdek dışı yükümlülüklerde zorunlu karşılıkların tüm vade dilimlerinde artırılması
33	Bankaların TL zorunlu karşılıklarına yapılan faiz ödemelerinin artırılması
34	YP cinsi zorunlu karşılıklara faiz ödemesi yapılması
35	Zorunlu karşılıkların dikkate alınmasındaki oranın likidite karşılama oranının hesaplanmasında yükseltilmesi
36	Riskli sektörlere verilen krediler için zorunlu karşılık oranlarının artırılması
37	Bankalara büyük vade uyumsuzluklarında sermaye değişimi aracılığıyla faiz riskini içermeleri gerektiğinin duyurulması

38	Faiz koridoru sisteminin oluşturulması
39	Rezerv Opsiyon Mekanizmasının aktif hale getirilmesi
40	Yabancı hissedarlı bankaların sermaye yeterlilik oranlarının sıkılaştırılması
41	Mevduatların sigorta primi hesaplamalarında kısa vade ortalamasına sahip bankaların sigorta prim ödemelerinin artırılması
42	Bankaların faiz riski standart oranının %20 ile sınırlandırılması
43	Yerleşik kişilerin yurt dışından elde ettiği kredilerin KKDF oranlarına yönelik düzenleme getirilmesi
44	TL ve YP cinsinden mevduatlara ödenen faiz oranlarına stopaj uygulanması
45	Kaldıraç oranlarının TCMB tarafından belirlenen seviyenin üzerinde olması halinde bankalara ilave zorunlu karşılık uygulanması
46	Toplam likidite ve döviz cinsi likidite karşılama asgari oranlarının artırılması
47	Bankalara kredi/GSYİH açığına göre risk ağırlıklı aktiflerinin %2,5'ine kadar konjonktür karşısı sermaye tamponu bulundurma zorunluluğunun getirilmesi
48	İlave çekirdek sermaye gereksinimlerini karşılayamayan bankaların kar dağıtım oranının kısıtlanması
49	Sermaye koruma tamponunun yükseltilmesi
50	Hazine Müsteşarlığı tarafından KGF'ye kaynak aktarılmasına yönelik olarak kefalet limitlerinin yükseltilmesi
51	Bankalara temettülerini dağıtmadan önce BDDK'dan onay alma zorunluluğunun getirilmesi
52	Operasyonel risk için bankalardan ek sermaye bulundurmalarının istenmesi
53	Akreditif ve teminat mektuplarının risk ağırlığının artırılması
54	Genel amaçlı standart kredilerde genel provizyon karşılığının artırılması
55	Bankaların öz kaynaklarına ve sermaye yeterliliğinin ölçülmesine yönelik düzenlemeler getirilmesi

Kaynak: BDDK, TBB, TCMB

EK 2: Yıl ve Çeyreklik Bazında 2007-2017 Yılları Arasında TCMB ve BDDK Tarafından Alınan Daraltıcı Makro İhtiyatı Tedbirler Değişkeni Kümeleri

YILLAR İTİBARIYLA DARALTICI MAKRO İHTİYATI TEDBİRLER								
T	YIL	ÇEYR.	YIL	ÇEYR.	YIL	ÇEYR.	YIL	ÇEYR.
1	2010	4	2013	4	2014	1	2015	1
2	2011	2	2013	4				
3	2013	4						
4	2008	1	2011	2	2013	4		
5	2014	1	2016	3				
6	2014	1 ve 2	2016	3				
7	2013	4	2014	1				
8	2014	1						
9	2013	4						
10	2013	4						
11	2014	1						
12	2011	1	2016	3				
13	2011	1						
14	2016	3						
15	2008	1	2011	2	2013	4		
16	2011	2	2013	4				
17	2011	2						
18	2013	4						
19	2013	4						
20	2010	4						
21	2011	2						
22	2014	1						
23	2016	1						
24	2016	3						
25	2011	2						
26	2009	2						
27	2010	4	2011	2				
28	2011	1						
29	2011	2	2012	4	2013	1 ve 2		
30	2013	1						
31	2014	4						
32	2015	1 ve 4						
33	2015	2, 3 ve 4						
34	2015	2						
35	2017	3						
36	2011	3						
37	2011	3						
38	2011	4						
39	2011	4						
40	2011	3						
41	2011	3						
42	2012	3						
43	2013	1						
44	2013	1						

45	2013	1						
46	2015	1	2016	1	2017	1		
47	2016	1						
48	2016	1						
49	2017	1						
50	2017	1						
51	2008	4						
52	2007	2						
53	2008	1						
54	2011	2						
55	2013	3	2014	3				

Kaynak: BDDK, TBB, TCMB

EK 3: 2007-2017 Yılları Arasında TCMB ve BDDK Tarafından Alınan Genişletici Makro İhtiyati Tedbirler Değişkeni Kümeleri

GENİŞLETİCİ MAKRO İHTİYATİ TEDBİRLER	
1	Kredi kartı asgari ödeme oranlarının artırılması
2	Kredi kartlarının belirli durumlarda nakit kullanıma kapatılması
3	Kredi kartı limitleri için kredi/gelir oranına getirilen sınırlamalarda değişikliğe gidilmesi
4	Kredi kartları için risk ağırlığının artırılması
5	Kredi kartı taksit sayısının belirli ürünlerde sınırlandırılması veya artırılması
6	Kredi kartı taksit imkânının belirli ürünlerde kaldırılması
7	Taşıt kredilerinde vade sınırlamasının yukarı çekilmesi
8	Taşıt kredileri için kredi/değer oranına getirilen sınırlamalarda değişikliğe gidilmesi
9	Taşıt kredilerinin genel karşılık kapsamına alınması
10	Taşıt kredilerinin risk ağırlığının kredinin miktarına göre belirlenmesi
11	Taşıt kredileri için LTV belirlenmesi
12	Konut kredileri için kredi/değer oranına getirilen sınırlamalarda değişikliğe gidilmesi
13	Konut kredileri için kredi/teminat oranına getirilen sınırlamalarda değişikliğe gidilmesi
14	Konut kredilerinde LTV tavanının artırılması
15	Tüketici kredileri için risk ağırlığının artırılması
16	Tüketici kredileri için artırılmış genel karşılıklar uygulamasının getirilmesi (konut dışında)
17	Tüketici kredileri için genel karşılıkların artırılması
18	Tüketici kredisi portföyünün toplam kredi portföyüne oranının artırılması

Kaynak: BDDK, TBB, TCMB

EK 4: Yıl ve Çeyreklik Bazında 2007-2017 Yılları Arasında TCMB ve BDDK Tarafından Alınan Genişletici Makro İhtiyatı Tedbirler Değişkeni Kümeleri

YILLAR İTİBARIYLA GENİŞLETİCİ MAKRO İHTİYATI TEDBİRLER								
T	YIL	ÇEYR.	YIL	ÇEYR.	YIL	ÇEYR.	YIL	ÇEYR.
1	2016	4	2017	1				
2	2016	3						
3	2016	3						
4	2016	1						
5	2016	3						
6	2014	4	2015	4				
7	2013	4						
8	2012	3						
9	2016	3						
10	2012	3	2016	1				
11	2016	3						
12	2015	4	2016	3				
13	2016	3						
14	2016	4						
15	2016	3						
16	2011	3						
17	2011	3						
18	2011	3 ve 4						

Kaynak: BDDK, TBB, TCMB

KAYNAKÇA

- ACHARYA, V., Philippon, T., Richardson, M., & Roubini, N. (2009), The financial crisis of 2007-2009: Causes and remedies, *Financial Markets, Institutions & Instruments*, 18(2), 89-137.
- AKLAN, A. ve Nargeleçekenler, N. (2008), "Para politikalarının banka kredi kanalı üzerindeki etkiler.", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 39 (2008): 109-132,
- ALPER, K., & Tiryaki, S. T. (2011), Zorunlu Karşılıkların Para Politikasındaki Yeri (No. 1108), *Research and Monetary Policy Department*, Central Bank of the Republic of Turkey,
- ALPER, K., Hülagü, T., & Keleş, G. (2012), An empirical study on liquidity and bank lending, *Central Bank of the Republic of Turkey Working Paper*, 4,
- ALPER, K., Kara, H. and Yorukoglu, M. (2013), Reserve Options Mechanism, *Central Bank Review*, Vol. 13 (January 2013), pp. 1-14,
- ALPER, K., Altunok, F. ve Çapacıoğlu, T. (2015), ABD Merkez Bankası (Fed) Politikaları ve Bankacılık Sektörü Dış Borçlanması, *Ekonomi Notları*, TCMB,
- ARICAN, E., & Tanınmış Yücememiş, B.(2015), Para Politikaları Işığında Türk Bankacılık Sektörü Genel Değerlendirmesi, *İktisadi Araştırmalar Vakfı Yıllık*, (27),
- AYYAGARI, M., Beck, T., & Martinez Peria, M. S. (2017), Credit growth and macroprudential policies: preliminary evidence on the firm level, *BIS Paper*, (91a),
- BAKKER, B. B., & Gulde, A. M. (2010), The credit boom in the EU new member states: Bad luck or bad policies?, *IMF Working Papers*, 1-45,
- BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURUMU, (2010), 2010 Yılı Faaliyet Raporu, *Basel Düzenlemeleri*, 2010,
- BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS, (2011), The Impact of Sovereign Credit Risk on Bank Funding Conditions, *CGFS Papers*, No: 43,
- BARAJAS, A., Dell’Ariccia, G., & Levchenko, A. (2007), Credit booms: The good, the bad, and the ugly, *IMF*,
- BAŞÇI, E., & Kara, H. (2011), Finansal İstikrar ve Para Politikası, *İktisat İşletme ve Finans*, 26 (302),
- BEYER, A., Nicoletti, G., Papadopoulou, N., Papsdorf, P., Rünstler, G., Schwarz, C., ... & Vergote, O. (2017), The transmission channels of monetary, macro- and microprudential policies and their interrelations (No. 191), *ECB Occasional Paper*,
- BINICI, M., Erol, H., Kara, H., Özlü, P., & Ünalınış, D. (2013), Faiz Koridoru bir Makro İhtiyati Araç Olabilir mi?, *TCMB Ekonomi Notları*, 20, 1-16,
- BINICI, M., Kara, H. Ve Özlü, P. (2016), Faiz Koridoru ve Banka Faizleri: Parasal Aktarım Mekanizmasına Dair Bazı Bulgular,
- BRUNO, V., Shim, I ve Shin, H. S. (2015), Comparative Assessment of Macroprudential Policies, *Monetary and Economic Department*, *BIS Working Papers* No 502,

- BULUT, K. (2015), Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Finansal Yapısı ve Bu Yapının Müşteri Tercihine Etkisi (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü),
- BUMIN, M., & Taşkın, F. D. (2015), The Impact of Macro-Prudential Measures on Retail Loans: Evidence from Turkey, *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 5 (1-2), 48-66,
- CERUTTI, E., Claessens, S., & Laeven, M. L. (2015), The use and effectiveness of macroprudential policies: new evidence (No. 15-61), *International Monetary Fund*,
- CLAESSENS, S., Dell'Aricecia, G., Igan, D., & Laeven, L. (2010), Cross-country experiences and policy implications from the global financial crisis, *Economic Policy*, 25(62), 267-293,
- CLAESSENS, S., Ghosh, S. R., & Mihet, R. (2013), Macro-prudential policies to mitigate financial system vulnerabilities, *Journal of International Money and Finance*, 39, 153-185,
- COTTARELLI, C., Dell'Aricecia, G., & Vladkova-Hollar, I. (2005), Early birds, late risers, and sleeping beauties: Bank credit growth to the private sector in Central and Eastern Europe and in the Balkans, *Journal of banking & Finance*, 29(1), 83-104,
- DAVIS, J. S., Mack, A., Phoa, W. and Vandenberghe, A. (2016), Credit Booms, Banking Crises, and the Current Account, Volume 60, February 2016, Pages 360-377, *Journal of International Money and Finance*,
- DEWATRIPONT, M., Rochet, J. C., & Tirole, J. (2010), *Balancing the banks: Global lessons from the financial crisis*, Princeton University Press,
- EPURE, M., Mihai, I., Minoiu, C. ve Peydro, J.L. (2017), Household Credit, Global Financial Cycle, and Macroprudential Policies: Credit Register Evidence from an Emerging Country, ICREA-Universitat Pompeu Fabra, CREI, Barcelona GSE, CEPR,
- EROĞLU, N., & Kara, F. (2017), Türkiye'de Makro İhtiyati Para Politikası Araçlarının Makroekonomik Değişkenlere Etkisinin VAR Analizi ile İncelenmesi, *İstanbul İktisat Dergisi*, 67(2), 59-88,
- ERSİN, İ. (2018), "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Test Edilmesi: MINT Ülkeleri Örneği", *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi* 1.1 (2018): 26-38,
- EŞSİZ, F. P., & Karabulut, K. (2018), Finansal İstikrarın Sağlanması Adına Makro İhtiyati Politikaların Kredi Büyümesi Üzerindeki Etkinliğinin Dinamik Panel Veri Yöntemiyle Ölçülmesi: 2000-2013, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 661-681,
- GEDIKLI, A. (2017), Para Politikası Aracı Olarak Faiz Koridorunun Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme: Örnek Ülke Deneyimleri, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1), 24-40,
- JORDÀ, Ò., Schularick, M., & Taylor, A. M. (2011), Financial crises, credit booms, and external imbalances: 140 years of lessons, *IMF Economic Review*, 59(2), 340-378,
- KRUSZKA, M. and Kowalczyk, M. (2011), Macro-Prudential Regulation of Credit booms and Busts, The Case of Poland, *The World Bank, Europe and*

Central Asia Region Office of the Chief Economist, Policy Research
Working Paper 5832,

KÜÇÜKSARAÇ, D. ve Özel, Ö. (2012), Rezerv Opsiyonu Mekanizması ve Optimal Rezerv Opsiyonu Katsayılarının Hesaplanması, TCMB Çalışma Tebliği, 12/32,

LONGSTAFF, F. A. (2010), The subprime credit crisis and contagion in financial markets, *Journal of Financial Economics*, 97(3), 436-450,

ODUNCU, A., Akcelik, Y., & Ermisoglu, E. (2013), Reserve options mechanism and FX volatility, Central Bank of the Republic of Turkey Working Paper, (13/03),

ÖZATAY, F. (2011), Merkez Bankası'nın yeni para politikası: İki hedef-üç ara hedef-üç araç, *İktisat İşletme ve Finans*, 26(302), 27-43,

ÖZATAY, F. (2013), Parasal İktisat: Kuram ve Politika, Elif Yayınevi,

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI, (2013a), Finansal İstikrar Raporu, 2013,

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI, (2013b), Parasal Aktarım Mekanizması, ISBN basılı: 978-605-5758- 88-2, ISBN elektronik: 978-605-5758-89-9, 2013,

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI, (2014), Makro İhtiyati Politikalar ve Türkiye Uygulaması, 2014,

VARLIK, C. (2020), "Türkiye Ekonomisinde Sermaye Girişlerinin Bileşenlerinin Aşırı Kredi Genişlemeleri Üzerindeki Etkileri", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 16.2 (2020): 219-238,

VURAL, U. (2013), Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Yükselişi, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 7-24.

YÜCEYILMAZ, H. F., Altın, O., & Tunay, K. B. (2017), Makro İhtiyati Tedbirler Çerçevesinde Tüketici Kredilerine İlişkin Düzenlemelerin Etkinliği: Türkiye Örneği, *Ege Academic Review*, 17(4), 449-459.

TÜRKİYE-KAZAKİSTAN ARASINDAKİ EKONOMİK VE EĞİTİM İLİŞKİLERİ*

EDUCATION AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY-KAZAKHSTAN

Farida ELEUKEN**

Özet

Türkiye, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarına kavuşmasıyla birlikte kardeş ülkelerin bağımsızlıklarını tanıyan ilk devlet olmuştur. Orta Asya devletleri arasında Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in önderliğinde çok taraflı dış politika izlemesi Türkiye ile ilişkilerinin hızlı bir şekilde gelişmesine ve ikili işbirliğinin bütün alanları kapsamasını sağlamıştır. Politik ve diplomatik alandaki işbirliğinden başlayan bu yakınlık elbette ekonomiden kültür ve sanata kadar geniş yelpazedeki ilişkilerin de güçlenerek gelişmesi adına uygun bir ortam yaratmıştır. Günümüzde iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeyi stratejik ortaklık seviyesinde devam etmektedir. Çok boyutlu ilişkiler içerisinde ele alınıp incelenmesi gereken konulardan birisi de iki ülke arasındaki eğitim alanındaki ilişkilerin mevcut durumudur. Bu makalede, ikili ilişkilerin ekonomik boyutu incelenecek ve eğitim alanındaki ilişkilerde Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin rolü değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye; Kazakistan; Eğitim; İkili İlişkiler; Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi.

Abstract

Turkey, many of the country by acting early with brotherly countries gained their independence in Central Asian Turkish Republics became the first state to recognize their independence. Central Asian states under the leadership of President Nursultan Nazarbayev of the Republic of Kazakhstan Founder's multilateral foreign policy to the rapid development of relations with Turkey and has provided coverage of all areas of bilateral cooperation. This closeness, which started from the political and diplomatic volatility, has created a suitable environment for the development of a wide range of relations, from economy to culture and arts. Today, the level of relations between the two countries continues at the level of strategic partnership. One of the issues that should be addressed and examined in multi-dimensional relations is the current situation of the relations between the two countries in the field of education. In this article, the role of Hoca Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University in the relations of education will be evaluated by mentioning the economic dimension of bilateral relations.

Keywords: Turkey; Kazakhstan; Education; Bilateral Relations; Hoca Ahmet Yesevi University.

*Bu çalışma yazarın Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında, Doç. Dr. Erman Akıllı danışmanlığında yürütülmekte olan "Kültürel Diplomasi Aracı Olarak Uluslararası Eğitim: Türkiye-Kazakistan İlişkileri Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

**Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrencisi

Mail/E-posta:
fakoshito@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5255-4772

Başvuru tarihi/Received:
10.12.2020

Kabul Tarihi/Accepted:
27.12.2020

GİRİŞ

Günümüzde Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkilerin düzeyi stratejik ortaklık seviyesinde devam etmektedir. İkili ilişkileri incelemede ilk olarak ilişkilerin ekonomik boyutuna ve gelişme dinamiğine değinmekte fayda vardır. Ticari-ekonomik ilişkilerin gelişmesi ülkeler arasındaki olumlu gelişmeleri beraberinde getirecektir. Özellikle yüksek düzeydeki görüşmeler, iki ülke arasında kurulan ortak iş konseyleri, çalışma grupları kapsamındaki bütün faaliyetler sadece ekonomik alanda değil, ilişkilerin eğitim ve kültür alanı da dahil olmak üzere bütün alanların verimli gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ülkelerarası ticaret hacminin her yıl artması ve geleceğe yönelik perspektifleri de ülkelerin işbirliğini ve çeşitli konularda entegrasyon sağlamasını olumlu yönde etkilemektedir.

Türkiye ile Kazakistan arasındaki işbirliği ve dayanışma çoğunlukla kültür, eğitim, enerji, insani yardım, küçük ve orta ölçekli ticaret, bankacılık, inşaat ve turizm alanlarında oldukça gelişmektedir.

Öyle ki, Çağdaş Türk-Kazak ilişkilerinin gelişmesi hakkında Kazakistan Cumhuriyetinin Kurucusu, Elbası Nursultan Nazarbayev de şöyle demektedir: “Kazakistan-Türkiye ilişkileri dinamik olarak genişlemektedir. Ortak projesi olmayan eğitim, kültür ve ekonomik alanlarına hiçbir zaman rastlanılmaz. Bizim halklarımız sadece maneviyat ve köken bakımından benzer seviyedeki birer partner olarak kalmamaktadır. Ülkelerimiz arasında, Kazakistan’lılar için çok değerli ve gurur kaynağı olan büyük dostluk vardır” (Nazarbayev, 1996, s. 220).

Nazarbayev’in de vurguladığı üzere çok boyutlu ilişkiler içerisinde ele alınması gereken konulardan birisi olan eğitim alanında iki ülke arasında ilk ortak üniversite olarak kurulan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’nin sağladığı katkıdır. Üniversite’nin bulunduğu Türkistan eyaletinin sosyo-ekonomik kalkınması, sadece Türkistan bölgesinin değil Orta Asya’daki entegrasyon sürecinde Özbekistan ile ilişkilerini de farklı açıdan etkileyeceği kesindir. Makalede esas itibarıyla Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkilerin (ekonomik, sosyal, kültürel ve entelektüel) gelişmesinde Ahmet Yesevi Üniversitesi’nin etkin bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu savı desteklemek için öncelikli olarak Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkilerde atılan stratejik adımlar, anlaşmalar ve karşılıklı ziyaretlere değinilecek; bu ilişkilerin ekonomik boyutu incelenirken eğitim alanındaki ortak üniversite olan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi’nin genel durumu ve ikili ilişkilere sağladığı katkı masaya yatırılacaktır.

TÜRKİYE-KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİNİN TEMELİ

Kazakistan’ın bağımsızlığını ilk tanıyan devlet, Türkiye Cumhuriyeti oldu (Tokayev, 1996, s. 4). Türkiye’nin kardeş ülkeye olan bu desteği Kazakistan’da büyük bir sevinçle kabul edildi. Türk Cumhuriyetleri arasında egemenliğini ilk tanıyan, kültür, eğitim, gelenek ve göreneklerini koruyabilen, milli egemenliğin kazanılması yolunda büyük bir tecrübe ve birikime sahip olan ülkenin de Türkiye Cumhuriyeti olduğunu öncelikle belirtmemiz gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin eski Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül’ün “Biz bir millet, altı devletiz” ifadesi, ayrı kalan altı devletin bir zamanlara kadar bir ortak tarihe, ortak kültüre, geleneklere, mantaliteye, inançlara sahip olduğu göstermektedir. Kazakistan

Cumhuriyetinin Kurucusu, Elbası Nursultan Nazarbayev, 25 Eylül 1991’de beş günlük resmi ziyaret için Türkiye’ye gelmiştir. Nazarbayev’in çantasında, iki devlet arasındaki ilişkilerin her alanda sağlamlaştırmasını hedefleyen birçok önerileri vardı. Nazarbayev’in önerileri, İstanbul-Almatı arasında uçak seferlerinin başlaması, tüketim malları üretimi için ortak yatırımlar kurulmasına kadar birçok konuyu kapsıyordu. Nursultan Nazarbayev Almatı’dan ayrılmadan önce yaptığı yazılı açıklamada piyasa ekonomisine geçmeye çalıştıkları bu süreçte, Türkiye’nin kalkınma, yabancı yatırımları çekme ve çağdaş kadroları yetiştirme deneyiminden yararlanmak istediklerini söylemiştir (Kara, 2012, s. 145).

Bağımsızlık ilanından sonra o yıllardaki Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Kazakistan’a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Almatı’da 2 Mart 1992 tarihinde Diplomatik İlişkiler Kurma Protokolü ve Vize Muafiyeti Anlaşması imzalanmıştır. Ardından Türkiye eski Başbakanı Süleyman Demirel de Kazakistan’a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyaret esnasında iki lider ülkeleri arasında gelişen ilişkilerden memnuniyet duyduklarını ve bunun devam etmesinin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bu ziyarette eğitim, bilim, kültür ve spor alanında işbirliği, yatırımlarının teşviki ve korunması, karayolu taşımacılığı, havacılık, küçük ve orta ölçekli sanayi geliştirmede işbirliği ve bankacılık alanında işbirliği konularında anlaşmalar imzalanmıştır (TIKA, 1994, s. 216-217). Yapılan ziyaretten sonra, 16 Mayıs 1992’de Almatı Türkiye Büyükelçiliği, 29 Ekim 1992’de de Ankara Kazakistan Büyükelçiliği açılmıştır (Bostancı ve Lüleci, 2019, s. 719). Böylelikle Türkiye-Kazakistan arasındaki diplomatik ilişkiler kısa süre içerisinde kurulmuştur. Kazakistan’ın eski Türkiye Büyükelçisi Tüymebayev’in şu ifadesi iki ülke arasındaki ilişkileri kısa ve net bir şekilde ifade etmiştir: “Kazakistan ve Türkiye eskiden mirası bir, kökü aynı kardeş ülkelerdir. Eski tarihi kaynaklarımızın, dilimiz ve dinimizin ortaklığı bizi daha da yakınlaştırmaktadır” (Tüymebayev, 2012, s. 6).

Türk-Kazak ilişkilerinin faydalı ve olumlu gelişmesi neticesinde; 1993 Türkiye’de Ahmet Yesevi yılı, 1995 Abay yılı, 1996 Jambıl yılı, 1998 Kurmangazı yılı olarak kutlanmıştır. Bununla birlikte, 1996 yılında Ankara’da Kazakistan’ın 1986 Aralık Celtoksan olaylarının (Celtoksan Olayları – Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov’un, Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri, Kazak kökenli Dinmuhammet Kunayev’i azlederek, yerine Rusya Sovyet Gederatif Sosyalist Cumhuriyeti’nden Genadi Kolbin’in ataması üzerine, Aralık 1986 tarihinde Almatı’da patlak veren olaylar, Celtoksan, Kazakça “Aralık” ayı anlamına gelmektedir) 10. yıl dönümü ile ilgili anma töreni düzenlenmiş ve aynı yıl Ankara’da Kazak Kültür Merkezi açılmıştır. 2000’de Mayıs ayında Türkiye’deki Kazakistanlı öğrencilerin teklifi ile “Türkiye’de Kazakistan Günleri” organize edilmiştir (Saudabayev, 1996, s. 18-19).

Nazarbayev’in Ekim 2009’da Türkiye’ye yaptığı ziyaret esnasında stratejik ortaklık anlaşması imzalanmış ve stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. Stratejik Ortaklık Anlaşması’nın imzalanmasından sonra ilişkiler ivme kazanmaya başlamış ve karşılıklı ziyaretler artmıştır. Bu bağlamda 2012 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuş ve aynı yıl içerisinde ilk toplantısı gerçekleştirilmiştir. Mayıs 2012’de, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Kazakistan’a gerçekleştirdiği resmi ziyaret çerçevesinde “Yeni Sinerji” Ekonomik Programı onaylanmıştır (Türkiye ve Kazakistan: 28 yıllık dostluk).

Özetlemek gerekirse, Türk-Kazak ilişkilerinin 1991'den günümüze kadar olan süreçte, uluslararası ilişkiler sistemin de önemli bir yer tuttuğu sonucuna varabiliriz. Kazakistan Cumhuriyeti, uluslararası ekonomik işbirliğinin yanı sıra birçok entegrasyon sürecinin başlatıcısıdır. Bu, sadece komşu ülkelerle değil, aynı zamanda Avrupa ve Asya ülkeleriyle de çok yönlü, büyük ölçekli işbirliğinin geliştirilmesinde zengin potansiyel kaynakların yaygın olarak kullanılmasına katkıda bulunmaktadır. Türkiye ile Kazakistan arasındaki ilişkilerin siyasi yönleri oldukça geniştir. Türkiye ile Kazakistan sadece ekonomik ilişkilerle değil, aynı zamanda derin kültürel ve tarihi bağlarla da bağlantılıdır. Kazakistan-Türkiye ilişkilerinin gelişiminin dinamikleri, bölgesel ve uluslararası sorunların, enerji güvenliğinin ve ekonomik işbirliğinin birçok konuda Nur-Sultan ve Ankara'nın çıkarlarının örtüşmesi, iki devlet arasındaki işbirliğinin stratejik doğasını yansıtmaktadır (Türk-Kazak ilişkilerinin modern aşamada gelişiminin dinamikleri, 2013).

Bankacılık alanında bağlantılar güçlendirilmektedir. Türkiye'nin en büyük bankaları Ziraat ve Emlak Bankası, Kazakistan'ın ortaklarıyla birlikte Almatı'da, finans piyasasında başarılı bir şekilde faaliyet gösteren ortak bankalar kurmaktadır. Son yıllarda ikili işbirliği siyasi, askeri, ticari, ekonomik, kültürel ve insani alanlarda başarılı bir şekilde gelişmiştir (Türk-Kazak ilişkilerinin modern aşamada gelişiminin dinamikleri, 2013).

İki devlet arasındaki istikrarlı ilişkiler, karşılıklı yarar sağlaması ve iki devletin ilişkilere özen göstermesi ve karşılık saygının oluşması, başarılı işbirliğinin örneğidir, Türkiye ile Kazakistan uluslararası, bölgesel kuruluşlarla, aynı zamanda dünya topluluklarıyla, işbirliği ve stratejik ortaklığa devam etmeyi amaçlamaktadır.

TÜRKİYE-KAZAKİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Kazakistan'ın bağımsızlığının ardından diplomatik ilişkilerin tesis edilmesiyle birlikte Türkiye ve Kazakistan arasında gerçekleşen üst düzey ziyaretler ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini sağlamıştır. Türkiye ve Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkilerin hukuki alt yapısını 1997 yılında imzalanan ve 2000 yılında yürürlüğe giren "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği" anlaşması ile 1995'de imzalanan ve 1996 yılında yürürlüğe giren "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması" oluşturmaktadır (Hatipoğlu, 2007, s. 384).

Kazakistan'ın bağımsızlığı sonrasında başlayan iki ülke arasındaki ticari ilişkiler genel olarak artış eğilimi göstermiştir. 1992'de yaklaşık 23 milyon dolar seviyesinde olan ticaret hacmi 2002 yılında 364 milyon dolara ulaşmıştır. 1998 yılında Türkiye ve Kazakistan arasındaki ticaret hacmi en yüksek değere ulaşmıştır. Bu bağlamda 1998 yılında Türkiye yaklaşık 214 milyon dolarlık ihracat ve 253 milyon dolarlık da ithalat gerçekleştirmiş ve ticaret hacmi 467 milyon dolara ulaşmıştır. 1998 tarihine kadar artış gösteren ihracat değerleri 1999 yılında önemli ölçüde azalmıştır. 1998 yılında Rusya'da yaşanan kriz Kazakistan'ı olumsuz etkilemiştir. Kazakistan'da Türk malları yerine ucuz olan Rus malları tercih edilmiş ve dolayısıyla ihracatta 1999 yılında azalma (96 milyon dolar) meydana gelmiştir (Duran, 2002, s. 58). Ama 2000 yılıyla birlikte ihracat oranları (118 milyon dolar) dengeli bir şekilde artış göstermiştir. 2001 yılında Türkiye yaklaşık 90 milyon dolarlık ithalat gerçekleştirmiş ve büyük bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. Bunun sebebi Türkiye'deki ekonomik krizin etkisiyle Kazakistan'dan yapılan petrol ve demir-çelik ürünleri ithalatındaki düşüştür

(Kara ve Yeşilot, 2011, s. 274). 2002 yılında ithalat (203 milyon dolar) değerlerindeki artış devam etmiştir. Türkiye'nin Kazakistan'a ihraç ettiği ürünler arasında ilk sıralarda gıda sanayii ürünleri, demir-çelik ve bunlardan mamul eşya, mekanik ve elektrikli cihazlar, seramik ve cam sanayii ürünleri, tekstil yer alırken Kazakistan'dan ithal ettiği ürünler arasında ilk sıralarda mineral yakıtlar ve yağlar, demir ve çelik, bakır ve bakırdan eşya ve hububat bulunmaktadır (Solak, 2003, s. 76).

Türkiye ve Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkilerde belirtilmesi gereken bir nokta da Eximbank'ın kredi verme faaliyetleridir. İkili ilişkilerin başladığı ilk yıllarda Eximbank, Kazakistan ve Türkiye arasındaki ticareti teşvik etmek için Kazakistan'a kısa ve orta vadeli ihracat kredisi vermiştir (DPT, 2000, s. 102). Bu kredinin 240 milyon doları Kazakistan'a açılmıştır (Çarıkçı, 2002, s. 41).

Türk inşaat sektörü Kazakistan'da hızlı bir şekilde büyümüştür. Türk firmaları 1992-2001 döneminde Kazakistan'da 2,5 milyar dolarlık müteahhitlik hizmeti gerçekleştirmiştir (Çarıkçı, 2002, s. 41). Ayrıca Kazakistan'ın başkenti Astana'nın (şimdiki Nur-Sultan) inşa edilmesi sürecinde Türk inşaat firmaları aktif rol oynamışlardır. Nur-Sultan'ın başkent olmasının ardından buradaki pekçok devlet binası, otel ve sosyal tesis Türk müteahhitleri tarafından inşa edilmiştir. Nur-Sultan'daki önemli projelerin yaklaşık %70'i ise Türk firmaları tarafından yapılmıştır (Kara ve Yeşilot, 2011, s. 268).

Kazakistan'da 400'ün üzerinde Türk-Kazak ortak sermayeli kuruluş iş görmektedir. %100 Türk sermayeli şirketlerin sayısı 130'u bulmuştur. Ziraat Bankası'nın ortaklığı (%94 Ziraat Bankası, %6 Başak Sigorta) ile kurulan Kazakhstan-Ziraat International Bank, Emlak Bankası'nın ortaklığı (%41) ile kurulan Türkiye-Kazakhstan International Bank Bank, Demirbank'ın ortaklığı (%99,97) ile kurulan Demir-Kazakistan Bank ve Okan firmasının ortaklığı (%95,29) ile kurulan International Bank Almatı faaliyetlerini sürdürmektedir (Kabasakal, 2001, s. 42).

Türkiye ve Kazakistan arasında gerçekleşen ekonomik ilişkiler özellikle 2003 yılıyla birlikte artmaya başlamış ve günümüzde ikili ticaret hacmi önemli rakamlara ulaşmıştır. Bu durumun nedenleri arasında Türk ve Kazak ekonomilerinin büyümesi, Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalanması ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasıyla ilişkilerin kurumsallaşması, ticari ilişkileri arttırmaya yönelik Yeni Sinerji Ortak Ekonomi Programının kabul edilmesi gösterilebilir.

Türkiye ile Kazakistan arasındaki dış ticaret hacmi 1992 yılında 23 milyon dolar olarak başlamış, süreç içerisinde artarak 2004 yılında 797 milyon dolara çıkmış ve 2012 yılında 3,1 milyar dolara ulaşmıştır. 2012 yılından sonra ticaret hacmi tekrar azalma eğilimine girmiştir. Bu bağlamda 2013 yılında 2,79 milyar dolar olan ticaret hacmi 2014 yılında 2,2 milyar dolara 2015'de ise 1,9 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir (National Bank of Kazakhstan, 2016, s. 37). 2016 yılında 625 milyon doları ihracat ve 1,33 milyar doları ithalat olmak üzere toplam 1,96 milyar dolara erişmiştir (Bostancı ve Lüleci, 2019, s. 744).

Türkiye ve Kazakistan Yeni Sinerji Ortak Ekonomik Programı ile ikili ticaret hacmini 10 milyar dolara çıkarmayı hedeflemiştir. Ama küresel ekonomik durgunluğun etkisiyle bu rakama yaklaşamamış ve dolayısıyla 2017 yılı itibarıyla daha mütevazı bir hedef olarak 5 milyar dolar belirlenmiştir (Akorda, 2017).

Türk şirketlerinin faaliyetleri de her geçen gün atmaktadır. 2017 yılı itibariyle Türk müteahhitlik firmalarınca Kazakistan'da üstlenilen projelerin toplam değeri 21 milyar doları aşmıştır. 2017 yılı verilerine göre, Kazakistan'dan Türkiye'ye gelen uluslararası doğrudan yatırım tutarı 700 milyon doların üzerindedir (Bostancı ve Lüleci, 2019, s.744-745).

İki ülke arasındaki yüksek düzeydeki ikili görüşmeler, Türk Dünyası çerçevesindeki ilişkileri de iyi seviyede devam ettirmektedir. Taraflar uzun vadeli işbirliğinin temelini birçok hükümetler arası önemli anlaşmalar ve çalışma grupları ile faaliyetleri sağlamlaştırmıştır. Bu faaliyetler yüksek düzeydeki görüşmeler ile daha da geliştirilmektedir. Buna örnek vermek gerekirse, 10 Kasım 2019 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ve Kazakistan Cumhuriyeti Başbakanı Askar Mamin'in katılımıyla Türkiye-Kazakistan İş Forumu'nun İstanbul'da yapılması olmuştur (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2019). İş Forumu neticesinde iki ülke arasında altyapı, sanayi, ulaşım, lojistik, sağlık hizmetleri, kamu ve özel ortaklıklar ve finans piyasasını geliştirmeye yönelik adımlar atılmıştır. Bunun sonucunda toplam değeri 1.5 milyar dolarlık olan, 18 anlaşma imzalanmıştır. (The Astana Times, 2019). Özellikle Kazakistan, oluklu mukavva ambalaj ve boya ürünleri üretimi, Aktöbe-Gebze Sanayi Bölgesinin kurulması, Türkistan şehri altyapısının geliştirilmesiyle birlikte, Almatı ve Karagandı'da üniversite hastanelerinin açılması, Kökşetau, Kızılorda, Aktau, Atırâu, Aktöbe ve Taraz'da çok profilli hastanelerin inşası, Şımkent, Aktöbe'de ise teşhis merkezlerinin inşası üzerinde anlaşmalar yapılmıştır (Egemen Qazaqstan, 2019).

Aynı zamanda Türkiye-Kazakistan hükümetlerarası Ekonomik Komisyonu'nun 11. Toplantısı da bu tarihte gerçekleştirilmiştir. Genel olarak Türkiye-Kazakistan hükümetlerarası Ekonomik Komisyonu Toplantısı neticesinde imzalanan başlıca belgeler: Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Uluslararası Kombine Malların Taşınması Hakkında hükümetlerarası anlaşma, 2019-2021 "Yeni Sinerji" Ortak Ekonomik Programı Eylem Protokolü ve "Helal" kategorisindeki ürünler konusunda işbirliği geliştirmeyi amaçlayan anlaşma imzalanmıştır.

Bunun dışında, Kazakistan-Türkiye hükümetlerarası Ekonomi Komisyonu Protokolü imzalanarak, ikili ticari ilişkilerin bir yol haritası onaylanmıştır. Toplam 68 maddeden oluşan yol haritasında, ticaret ve yatırım alanında 16, ulaşım alanında 6, kültür ve turizm alanında 11, eğitim 5, sağlık alanında 4, sanayi alanında 4, tarım alanında 8, emek ve sosyal güvenlik 3, çevre ve şehir planlaması 4, banka ve finans 2, gençlerle ilgili 1 ve havacılık endüstrisi alanında 1 olmak üzere belirli eylemlerin planları, sorumlu kurumlar ve yerine getirilme süresi detaylı bir şekilde gösterilmiştir (Kazakistan Dışişler Bakanlığı, "Kazakistan ve Türkiye Dışişler Bakanları...", 2019).

2019 yılı Türkiye ile Kazakistan ilişkilerinin stratejik ortaklık düzeyine çıkarılmasının 10. yıldönümü olmasıyla itibariyle ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Türk Dünyası'nın önde gelen iki ülkesinin ilişkilerini yeni bir seviyeye taşıyan bu anlaşma Türkiye ve Kazakistan arasında bulunmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde, Elbası Nursultan Nazarbayev'in liderlik rolü büyüktür. 22 Ekim 2009 tarihinde Kazakistan'ın Kurucu Cumhurbaşkanı, Elbası Sayın Nursultan Nazarbayev'in Ankara'ya resmi ziyareti sırasında imzalanan bu anlaşma Türk Dünyası'nın lokomotif

olan iki ülke arasındaki ilişkilerin pekiştirilmesi güçlendirilmesi adına her iki ülkeye de yeni olanaklar sağlamıştır (Today.kz, 2019). Türk-Kazak ikili işbirliğinin stratejik boyutunun esas göstergesi olarak, devlet başkanlarının karşılıklı ziyaretler ve diğer platformlardaki görüşmeler kapsamında yılda birkaç kere görüşmelerini söylemek mümkündür. 1991'den bu yana Nursultan Nazarbayev Türkiye'ye 24 kere resmi ve çalışma ziyaretleri gerçekleştirmişken, bu süre içerisinde Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Kazakistan'ı 15, Başbakanları ise 6 kez ziyaret etmiştir (Kazakistan Dışişler Bakanlığı, "Kazakistan Hükümet Başkanı A. Mamin'in...", 2019). Devletler arasındaki stratejik ortaklığın temel alanları ekonomi, siyasi ve askeri alanlardır. Türkiye ile Kazakistan, ilişkilerinin ekonomi boyutuna daha fazla ağırlık vermektedir. Bu doğrultuda Mayıs 2012'de Nur-Sultan'da Kazakistan'ın Kurucu Cumhurbaşkanı - Elbası Nazarbayev ile Türkiye'nin o dönem Başbakanı şimdiki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından imzalanan "Yeni Sinerji Ekonomi Programı" ile ekonomik ilişkiler yeni düzeye çıkartılmıştır. "Yeni Sinerji Programı" kapsamında bugüne kadar hayata geçirilen 95 projeye ek olarak, Kasım 2019'da İstanbul'da gerçekleşen Türk-Kazak İş Forumu sırasında, toplam maliyeti 1 milyar dolar olan sanayi altyapısını geliştirmeye odaklı 35 yeni projenin başlatılması da planlanmıştır (Kazakistan Dışişler Bakanlığı, "Kazakistan Hükümet Başkanı A. Mamin'in...", 2019).

Türkiye ve Kazakistan arasında ciddi sorunlar yaşanmamasına, uluslararası konularda düşünce uyumuna rağmen, Türkiye vektörü Kazakistan dış politikasında çok önemli yere sahip, ama belirleyici değildir (Taldybayeva, Dinara, 2012, s. 90).

Kazakistan bağımsızlığını ilan ettikten sonraki süreçte çok taraflı diplomasi stratejisi ile içerisinde bulunduğu Avrasya bölgesindeki Rusya, Çin ve Batılı ülkeler ve Türkiye gibi önemli aktörler arasında dengeli bir dış politika yürütmeye çalışmaktadır. Her ne kadar Türkiye ile dostane bir şekilde gelişmekte olan ilişkilere sahip olsa da Kazakistan'ın dış politikasına etki etme konusunda Rusya, Çin ve bazı gelişmiş ekonomilere sahip Batılı ülkelerin düzeyinin gerisinde kalmaktadır.

Kazakistan'ın yatırım çekiciliği doğrudan, yerli ve yabancı yatırımcıları desteklemek için oluşturulan altyapıya bağlıdır. Ülke içindeki girişimcilik prosedürlerinin basitleştirilmesi, yabancı yatırımcıların Kazakistan'da yatırım yapmasını sağlamıştır. Kazakistan'ın Dünya Bankası yıllık sıralamasındaki konumunun yükselmesini sağlamıştır. 2019 yılı için hazırlanan Doing Business raporuna göre, Kazakistan dünyadaki 190 ülke arasındaki 36.sıradan 28.sıraya yükselmiştir (Forbes Kazakhstan, "Kazakistan Son 10 Yılda...", 2019). Türkiye 275.1 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım miktarı Kazakistan'a en çok yatırım sağlayan ülkelerin içerisinde 9.sırada yer almaktadır. Bu listenin başında 3.409 milyon dolar ile Hollanda ilk sırada yer alırken onu sırasıyla ABD 2.989 milyon dolar, İsviçre 1001.6 milyon dolar, Çin 922 milyon dolar, Rusya 632 milyon dolar, Fransa 537.5 milyon dolar, Belçika 516.8 milyon dolar ve İngiltere 336.5 milyon dolar ile takip etmektedir. Japonya 214.3 milyon dolar ile 10. sırada yer almaktadır (Kazakistan Merkez Bankası, 2019).

Günümüzde Kazakistan'da faaliyet gösteren büyük işletmelerin yaklaşık %8'i yabancı firmalardır (Habar 24, 2019). Türkiye sermayesinin katılımıyla 2.200 şirket çeşitli alanlarda çalışmalarına devam etmektedir (K.C. Başbakanı Resmi Web-Sayfası, 2019). Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatı 2018 yılında bir önceki yıla göre %6.8 oranında

azalarak 695.3 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Kazakistan'ın anılan dönemde Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı %0.41 olurken, Kazakistan, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında ise 51. sırada yer almaktadır. 2018 yılında Kazakistan'dan Türkiye'ye yapılan ithalat ise bir önceki yıla göre %30 oranında artarak 2.18 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Kazakistan, Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında %0.98 oranındaki payı ile 36. sıradadır (Türkiye Ticaret Bakanlığı, 2019). Kazakistan verilerine göre, 2019 yılının ilk çeyreğinde Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticaret hacmi 631.7 milyon dolar olarak bir önceki yıla göre %53 (412,9 milyon dolar) artmıştır. 2016 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin önemli ölçüdeki azalışından sonra 2019 yılına gelindiğinde ise büyük bir artış görülmektedir. Örneğin, 2015 yılında Türkiye-Kazakistan ticaret hacmi 687.8 milyon dolar, 2016 yılında 342.4 milyon dolar, 2017 yılında 393,2 milyon dolar, 2018 yılında 412,9 milyon dolar olmuştur (Kazakistan Dışişler Bakanlığı, 2019).

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticaret hacmi üst düzey görüşmelerde her ne kadar 10 milyar dolara çıkartılması hedeflense de bu hedefe henüz ulaşılammıştır. Örneğin, 2009 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2.5 milyar dolar iken, sonradan yapılan görüşmelerde 2010 yılında ticaret hacmini 5 milyar dolara çıkarmak hedefe alınmışsa da hedefe alınan yıl ticaret hacmi sadece 3 milyar doları ancak aşabilmiştir (Taldybayeva, Dinara, 2012, s. 95-96). Karşılaştırmalı olarak, 2018 yılındaki ülkeler arası ticaret hacmi ise yine 1.897 milyar dolar olarak, az olduğunu görmek mümkündür (KazTag, 2019). 2019 yılının ilk 9 ayının sonuçlarına göre, ikili ticaret cirosu 2018'in aynı dönemine göre %68 artarak, 2,3 milyar dolara ulaşmış ve yıl sonuna kadar ticaret hacminin 3 milyar doları aşması bekleniyor (Kazakistan Dışişler Bakanlığı, "Kazakistan ve Türkiye Dışişler Bakanları...", 2019). Yani rakamlardan görüldüğü gibi, ikili ekonomik ilişkiler her ne kadar süreklilik şeklinde devam etse de, ticaret hacminde hızlı bir artış görülmemektedir. Bunun ilk nedeni olarak Kazakistan dış politikasındaki önceliklerin aynı Rusya ve Çin ve sonra Batı ülkelerine odaklı olmasıdır. Diğer bir nedeni de, ülkenin jeopolitik durumundan, Rusya ve Çin sınırlarında olması, buna ek olarak Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği kapsamında ve Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamındaki faaliyetleri Türkiye ile ekonomik ilişkilerinde hızlı bir artışın sağlanmasına müsaade etmemektedir.

TÜRKİYE - KAZAKİSTAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ VE HOCA AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ'NİN RÖLÜ

Türkiye ve Kazakistan eğitim alanında işbirliği gerçekleştirmek için anlaşma ve protokoller imzalamışlardır. Bu çerçevede 8 Şubat 1992'de iki ülkenin Eğitim Bakanlıkları arasında işbirliği Ön Protokolü ile 1 Mayıs 1992'de Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (TİKA. (1995). Kazakistan Ülke Raporu, s. 81-82).

Türkiye SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmek ve bu ülkelere, kuruluş süreçlerinde destek vermek amacıyla önemli bir fırsat yakalamış ve bu anlamda çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler içerisinde eğitime yönelik uygulamaların, önemli bir yer elde ettiği görülmüştür. Türkiye, oluşan bu şartlar neticesinde Türk Cumhuriyetlerdeki öğrencilere yönelik olarak, 1992 yılında Büyük Öğrenci Projesi'ni başlatmıştır. Daha önceki tarihlerde de yabancı öğrencilere yönelik çeşitli burs imkanları sağlayan

Türkiye için, Büyük Öğrenci Projesi'yle (BÖP) burs faaliyetleri, daha sistematik hale gelmeye başlamıştır (Ulutaş, 2014, s. 98-99).

Başlangıçta beş Türk Cumhuriyetleri olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'a yönelik olarak uygulanması düşünülen BÖP, daha sonra Balkanlar ve Rusya içerisindeki soydaş ve akraba toplulukları da içerecek şekilde 57 ülkeye yayılmıştır (Öztürk, 2014, s. 46).

1992-2012 yılları arasında Kazakistan'dan gelen 3.721 öğrencinin 1.132'si mezun olmuşlardır (Dündar, Alimbekov, Asipova, Öksüz, Gökalp, Boobekova, 2017, s. 7-8).

31 Aralık 2012 tarihinde, yabancıların Türkiye'de eğitim almaları konusu, Başbakanlık bünyesindeki Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı'na devredilmiştir. Bu tarihten itibaren Orta Asya Cumhuriyetlerinden öğrenciler, Büyük Öğrenci Projesi'nin yerine başlatılan ve vizyonu "Türkiye'nin burslu yabancı öğrenciler için sunulacak imkân ve fırsatlar bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almasını sağlamak ve Türkiye'deki yabancı öğrenci sayısını artırmak" (Öztürk, 2014, s. 64) olarak belirtilen, Türkiye Bursları kapsamında gelmektedir.

Türkiye Bursları çerçevesinde Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı aracılığıyla birçok Kazak asıllı öğrenci Türkiye'de eğitim imkânı oluşturulmuştur.

Türkiye'nin Nur Sultan Eğitim Müşaviri Abdülmuttalib Çetin'e göre Kazakistan'dan bugüne kadar binlerce öğrenci Türkiye Bursları kapsamında öğrenim görmüş, 2019 yılında yaklaşık 400 civarında Kazakistan'lı öğrenci Türkiye'de burs imkanından yararlanmıştır. Çetin, Kazakistan'da Türkiye Burslarının tanıtım faaliyetlerinin yoğun şekilde yapıldığını kaydederek, "Müracaatlarda geçen yıl yüzde 50 artış gözlemlendi. Başvuruların artmasıyla ülkenin kontenjanı artmakta ve daha fazla öğrenci bu imkandan yararlanmaktadır." (TRT AVAZ, "Kazakistan'dan Türkiye Burslarına...") ifadesinde bulunmuştur.

2019-2020 öğretim yılında Türkiye genelindeki üniversitelerde eğitim gören Kazak öğrenci sayısı 2.349'dur (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi).

Eğitim konusunda atılmış diğer önemli bir adım da Türk öğrencilerine eğitim imkânı sunan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'dir.

Türkiye ve Kazakistan'ın eğitim ve kültürel alanda işbirliği yaptığı kurumlar arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi önemli yer almaktadır. Türk aleminin Piri konumundaki Hoca Ahmet Yesevi'nin Türbesi bulunan ve Orta Asya Türklerinin manevi başkenti sayılan Türkistan şehrinde bulunan Üniversitenin kuruluş kararı 1992 yılında alınmıştır. Temeli Kazakistan'ın Kurucu Cumhurbaşkanı, Elbası Nursultan Nazarbayev ile o yıllardaki Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel tarafından 1993 yılında atılmıştır. Bu üniversite Kazakistan'da kurulan ilk uluslararası ortak devlet Üniversitesi olmuştur (Çetin, 2012, s. 216).

Üniversite'nin temel amacı, Türk Devlet ve Topluluklarından gelen öğrencilere bir çatı altında eğitim vermek; özgür ve bilimsel düşünce gücüne, toplumsal sorumluluk duygusuna sahip, insan haklarına saygı duyan, hoşgörülü, millî ve ahlâkî değerlere bağlı, sorgulayan, araştıran, girişimci insanlar yetiştirmek olarak belirlenmiştir (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Tüzüğü). Üniversitede, uluslararası eğitim standartlarına göre eğitim ortamı oluşturmayı ve bilimsel ve

teknolojik araştırma altyapısı sağlamayı ve yüksek rekabete sahip bir üniversite olmak temel hedefler arasındadır (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Tüzüğü).

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesi yolunda her daim çalışmalar sürdürülmekte, yurt dışında bulunan eğitim merkezleri ile sıkı bağlantılar kurulmuştur. Üniversite tarafından Türkiye, Mısır, Çin, Polonya ve BDT ülkeleri başta olmak üzere Avrupa ve Asya'nın 25 yüksek öğretim kurumu ile işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Anlaşmaları esas alarak, üniversite öğrencileri Türkiye'de bir dönem veya bir yıl süre boyunca eğitim alabilir ve staj yapabilir. Türkiye üniversitelerinde çalışan öğretim görevlileri de Türkistan'a uzun ve kısa süre için öğrencilere ders, seminer ve konferanslar vermektedirler. İşbirliği protokolleri temelinde Kazakistanlı öğretim elemanları ve üniversite hastanesinde çalışmakta olan doktorlar bilgi alışverişi ve dil kursları için Türkiye'ye gitmektedirler. Üniversite, Türk Dünyası arasındaki eğitim, sanat, kültürel ve bilimsel ilişkilerin gelişmesinde payı büyüktür ve Türkiye ve Kazakistan arasında dostluk ve beraberliğin adeta sembolü olan eğitim kurumu, uluslararası eğitim standartlarına uygun tüm Türk Dünyası öğrencilerine kaliteli eğitim vermekte ve her geçen gün başarılı gelişimine devam etmektedir (Çetin, 2015, s. 620).

1994-2020 yıllarında Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde eğitim gören Türk öğrencilerin mezun sayısı 1187'ye ulaşmıştır (Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi,"Sayılarla AYÜ").

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan'da açılan ilk uluslararası üniversite olup, sonraki yıllarda ülkede açılan uluslararası üniversiteler için örnek olmuştur. Ayrıca, Türk Dünyasının ünlü düşünürü ve ortak kültürel mirası olan Ahmet Yesevi'nin bulunduğu Türkistan şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin kurulması, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kazakistan Cumhuriyeti ile iki taraflı ilişkilerinin ilk somut adımlarının biri sayılmaktadır (Çetin, 2015, s. 616). Ahmet Yesevi Üniversitesi, iki devlet tarafından kurulan ortak bir eğitim kurumu olarak, kurulduğu günden itibaren Türkiye ile Türk Dili konuşan diğer halklar arasında ortak kültürel değerleri, ortak tarihi, insanların kaynaşması ve birbirini daha yakından tanınması, Türk halkları arasında zihniyet ve algı değişimini sağlaması açısından önemli bir görev üstlenmekte ve genel olarak Türk Dünyası bölgesinde bilim, kültür ve üretim alanında önemli bir rol oynamaktadır.

Ayrıca ikili ilişkilerin gelişmesinde TİKA'nın katkılarından bahsetmek gerekir. TİKA'nın etkin çalışmalar sürdürdüğü ülkelere birisi de Kazakistan'dır. TİKA birçok konuda gerçekleştirdiği proje ve faaliyetlerle Türkiye ile Kazakistan arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda TİKA tarafından yapılan Türkistan'daki Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nin restorasyonu, çevre düzenlemesi ve ışıklandırması önemli bir örnek oluşturmaktadır (TİKA, 2015).

Kazak öğretmene mesleki eğitim, Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesine yurt binası, Çimkent şehrinde öğrenci yurduna servis aracı temini, Astana Ekonomik Forumunun düzenlenmesine katkı, devlet personel yönetim merkezi uzmanlarına eğitim, tercüme merkezi kurulumu, Semey'li engelli vatandaşlara servis aracı temini, Perzent yetimhanesine malzeme temini, Ahıska Türkleri derneğine donanım sağlanması, kökü bir Türkler kitabının basımına yardım, Kazakistan milli bankası

uzmanlarına eğitim, Nursultan Nazarbayev belgeseli yapımı, meyvecilik ve pamuk yetiştirilmede işbirliği, Kumay arkeoloji kompleksinde muhtelif çalışmalar TİKA'nın Kazakistan'da yer aldığı projeler arasından öne çıkanları olarak görünmektedir (TİKA, 2013).

TİKA farklı alanları içeren konularda işbirliğini arttırmak amacıyla Kazakistan'da bulunan kurumlar ile birlikte proje ve faaliyetler yürütmekte ve bu minvalde ilişkilerin gelişmesine destek olmaktadır.

SONUÇ

Kazakistan coğrafi konumundan dolayı Rusya ve Çin arasında dengeli bir politika izleme yolundadır. Türkiye ise bu politikada dengeleyici bir faktöre sahiptir. Özbekistan'ın dışı açılımı ve çeşitli ekonomik entegrasyonlara olumlu bakmaya başlaması Kazakistan'ın Özbekistan ile güney sınır bölgesinde yer alan Türkistan eyaletinin de ekonomik potansiyelinin artmasına yol açacaktır. Kazakistan Hükümet Başkanı Askar Mamin'in, Türkistan'ın gelişmesi için yatırım çağrısında bulunması da bunu göstermektedir. Bu arada Türkistan'da Kazakistan'ın diğer bölgelerine göre genel olarak Türkiye algısı veya Türk imajı olumlu bir niteliğe sahip olduğunu da vurgulamak gereklidir. Bu durumun 1992 yılından bu yana faaliyet göstermekte olan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin yeri mühimdir. Üniversite genel olarak Türkistan halkının Türkiye'ye olan olumlu algı altyapısını hazırlamıştır. Bunun dışında, Ahmet Yesevi Üniversitesi'nden mezun olan Türkistan eyaletinin gençleri Almatı ve Nur-Sultan'da faaliyet göstermekte olan Türk şirketlerindeki eleman ihtiyacının büyük kısmını karşılamakta olduğunu dikkate alırsak, Türkistan'da Türk yatırımcıları için Kazakça ve Türkçe dil bilgisine sahip yetenekli kadro sıkıntısı olmayacak. Bir taraftan bu, Türkistan'daki özellikle genç nüfusun Kazakistan'ın diğer bölgelerine ve hatta yurtdışına iş arayışına gitmelerini azaltarak, istihdam konusunu olumlu etkileyecek. 2019'un ikinci çeyreğinde Kazakistan'da 80 bin genç nüfus işsiz olarak kaydedilmiş (Kursiv, 2019), işsiz gençlerin bölgesel dağılımına bakıldığında, Almatı %6,3, Nur-Sultan %4,5 ve Türkistan eyaletinde %3,9 oranındadır (Finprom.kz, 2019). Bu sebepten Türk yatırımcılarını özellikle Türkistan bölgesinin kalkınmasına çağrıda bulunması, bölgenin kalkınması ile birlikte yeni iş yerlerinin açılması bakımından halkın refahını pozitif yönde etkileyecektir. Ayrıca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin Türkistan eyaletinde bulunması da bu yolda oldukça büyük katkı sağlayacaktır.

Hoca Ahmet Yesevi türbesini geniş çaplı bir restorasyondan geçiren Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı da iki ülke arasındaki insani-kültürel münasebetlerin ilerlemesinde köprü vazifesi görmüştür. Yine bununla birlikte Türkiye'ye eğitim amaçlı Kazak öğrencilerinin gelmesi ve Türk üniversitelerinde eğitim almalarının sağlanması zikredilebilir. 28 yılı aşkın süren kültürel hareketlilik, öğrenci değişimleri ve bilimsel çalışmalar iki ülkeyi hızlı bir şekilde birbirine yakınlaştırmaktadır.

İki ülke ilişkilerinin gelişmesinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kurucusu, Elbası Nursultan Nazarbayev'in önemli bir aktör olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Nursultan Nazarbayev genelde Türk Dünyasının birliğine özelde Türkiye ile Kazakistan arasındaki ilişkilerin daha ileri seviyeye taşınması yönündeki sürece önemli katkılar sağlamaktadır. Kazakistan hem Türk Dünyası hem de Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine önem vermektedir. Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine

verilen önemi Nursultan Nazarbayev'in ifadelerinden, Türkiye'ye gerçekleştirdiği sık ziyaretlerden ve Kazakistan'ın dış politika konseptinden görmek mümkündür.

Günümüzde artan imkanlarla beraber, çeşitli projeler kapsamında Türkiye'ye eğitim almak amacıyla gelen Kazak öğrenci ve Türkiye'den Kazakistan'a gelen Türk öğrenci sayıları giderek artmaktadır. Bununla beraber Türkiye ve Kazakistan'da eğitim gören öğrenciler, Kazakistan ve Türkiye ilişkilerini geliştirme açısından önemli bir potansiyel olarak görülmelidir. Bu öğrencilerin yapacağı çalışmalar hem ikili ilişkilerin eğitim boyutuna hem de Türk Birliği konusundaki araştırmalara katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AYDIN, M. (2013). "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012, 2. basım., İletişim Yayınları, İstanbul.
- AKORDA. (2017). "Meeting with Recep Tayyip Erdogan, President of the Republic of Turkey". 23 Aralık 2020 tarihinde http://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/meetings_and_receptions/meetingwith-recep-tayyip-erdogan-president-of-the-republic-of-turkey#4 erişildi.
- BIYIKLI, M. (2018). "25 Yıllık Tecrübenin ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar İlişkiler ve İş Birlikleri", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 225, ORASAM Raporları Dizisi No: 2, Bişkek.
- BOSTANCI, M. ve Lüleci, T. (2019). 21. Yüzyıl Başında Türkiye Kazakistan İlişkileri. Journal of History School, Ağustos 2019 Yıl 12, Sayı XLI, Doi No: <http://dx.doi.org/10.29228/joh24651>.
- BUDAK, M.M. (2012). Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Değişim Programları ve Türkiye Uygulamaları. T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (Uzmanlık Tezi), Ankara. 15 Mayıs 2019 tarihinde <https://ytwbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/thesis/muhammet-musa-budakkamu-diplomasisi-araci-olarak-ogrenci-degisim-programlari-ve-tuerkiyeuygulamalari.pdf> erişildi.
- ÇARIKÇI, E. (2002). "Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği", Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, ss. 19-44.
- ÇETİN, Nursulu. (2012). "Bağımsızlıkların 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye", Türk-Kazak Bilim ve Kültür İlişkileri: Geçmişten Günümüze, Editör: Doç. Dr. Okan Yeşilot, İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları: 32.
- ÇETİN, Nursulu. (2015). "Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi", Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU. (2019). Türkiye-Kazakistan İş Forumu. 25 Nisan 2020 tarihinde <https://www.deik.org.tr/etkinlikler-turkiye-kazakistan-is-forumu> erişildi.
- DİNAMİKA RAZVİTİYA KAZAHSTANKO-TURECKİH OTNOŞENİ NA SOVREMENNOM ETAPE. (2013) (Kazak-Türk İlişkilerinin Modern Aşamada Gelişiminin Dinamikleri). 30 Mayıs 2020 tarihinde <https://articlekz.com/article/7196> erişildi.
- DURAN, M. (2002). Kazakistan Ülke Etüdü, İTO Yayınları, İstanbul.
- DÜNDAR, H., ALİMBEKOV, A., ASİPOVA, N., ÖKSÜZ, Y., GÖKALP, M., BOOBKOVA, K. (2017). 25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerin ortak eğitim ilişkileri ve İşbirlikleri Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek.
- DPT. (2000). "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu". 23 Aralık 2020 tarihinde <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20ihtisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/169/oik528.pdf> erişildi.

- EGEMEN Qazaqstan. (2019). Baurlastık Baylanıstar Bekite Tüsedı (Kardeşlik İrtibatlar Daha Da Artacak). 1 Mayıs 2020 tarihinde <https://egemen.kz/article/213272-bauyrlastyq-baylanystar-bekıtusedı?fbclid=IwAR2f8FVDtXN53lFAVILFemJq21K9ONQF5ZaSoL6njEPGpGFL0Ax3t8hpSfQ> erişildi.
- FİNPROM.kz. (2019). V 2019 Godu v Kazakhstane Budet Sozdano 373 Tysyachi Novyh Rabochih Mest (2019 Yılında Kazakistan'da 373 bin Yeni İşyeri Açılacak). 15 Mayıs 2020 tarihinde <http://finprom.kz/ru/article/poisk-raboty-aktualnaya-problema-dlya-molodyozhi-naibolshaya-koncentraciya-bezrabotnyh-molodyh-lyudej-nablyudaetsya-v-almaty> erişildi.
- FORBES KAZAKHSTAN. (2019). \$250 mlrd İnostrannıh İvestitsiy Privlek Kazakhstan Za Posledniye 10 Let (Kazakistan Son 10 Yılda 250 milyar dolar Yabancı Yatırımını Çekti). 10 Mayıs 2020 tarihinde https://forbes.kz/news/2019/07/30/newsid_204748 erişildi.
- HABAR 24. (2019). V Kazakhstane Stalo Bol'she İnostrannıh Kompaniy (Kazakistan'da Yabancı Firmalar Arttı). 15 Mayıs 2020 tarihinde <https://24.kz/ru/news/delovye-novosti/item/352496-v-kazakhstane-stalo-bolshe-inostrannykh-kompanij> erişildi.
- HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ TÜZÜĞÜ. 4 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.ayu.edu.tr/mevzuat> erişildi.
- HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ, "LİNKLER". 14 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.ayu.edu.tr> erişildi.
- HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ, "Sayılarla AYÜ". 23 Aralık 2020 tarihinde <https://www.ayu.edu.tr/sayilar> erişildi.
- HATİPOĞLU, E. (2007). "Türkiye-Kazakistan İlişkileri", Mustafa Aydın (Der.), Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II), 1.basım., (ss. 369-399), Nobel Yayın, Ankara.
- K.C. BAŞBAKANI RESMİ WEB-SAYFASI (2019). Premier-Ministr Askar Mamin Vstretilsya s Predstavitelyami Delovıh Krugov Turtsii (Başbakan Askar Mamin Türkiye İşadamları Yetkilileri ile Görüştü). 16 Mayıs 2020 tarihinde <https://primeminister.kz/ru/news/premer-ministr-rk-askar-mamin-vstretilsya-s-predstavitelyami-delovyh-krugov-turcii> erişildi.
- KARA, A. (2012). Turgut Özal ve Türk Dünyası, İstanbul.
- KARA, A. Yeşilot, O. (2011). Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan, İTO Yayınları, İstanbul.
- KABASAKAL, Ö. (2001). "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri", Avrasya Etüdları, Bağımsızlığın 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri Özel Sayısı, ss. 37-59.
- KAVAK, Y. ve Başkan, G.A. (2001). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 15 Mayıs 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/87956> erişildi.
- KAZAKİSTAN DIŞİŞLER BAKANLIĞI. (2019). Glavı MİD Kazakhstana i Turtsii Obsudili Perspektivy Dvustoronnego Sotrudničestva (Kazakistan ve Türkiye Dışişleri Bakanları İkili İşbirliğinin Perspektiflerini Görüştü). 12 Mayıs 2020 tarihinde <http://www.mfa.kz/ru/content-view/glavy->

[mid-kazahstana-i-turcii-obsudili-perspektivy-dvustoronnego-sotrudnicestva](#) erişildi.

- KAZAKİSTAN DIŞİŞLER BAKANLIĞI. (2019). Kazakistan Ükimet Başsısı A. Mamin Türkiyaga Saparmen Bardı (Kazakistan Hükümet Başkanı A. Mamin'in Türkiye Ziyareti Gerçekleşti). 2 Mayıs 2020 tarihinde <http://mfa.gov.kz/kz/content-view/-1293?fbclid=IwAR3wsM4ZN6rgCeCGVBMRdX6qLDVOjIwSvW2skSk8p1JfVqxxYAfOGJn154M> erişildi.
- KAZAKİSTAN MERKEZ BANKASI. (2019). Statistika Pryamıh İnvestitsii (Doğrudan Yatırım İstatistiği). 10 Mayıs 2020 tarihinde <https://nationalbank.kz/?docid=680&switch=russian> erişildi.
- KAZİFORM. (2017). "Days of Kazakhstan held in Ankara". 11 Mayıs 2019 tarihinde http://www.inform.kz/en/days-of-kazakhstan-held-in-ankara_a3036219 erişildi.
- KAZTAG. (2019). Pochti 2 Milyarda Dollarov Sostavil Obem Tovaroorota Kazakhstana s Turtsiye v 2018 Godu (2018 Yılında Kazakistan'ın Türkiye ile Ticaret Hacmi Yaklaşık 2 Milyar Doları Oluşturdu). 15 Mayıs 2020 tarihinde <https://kaztag.kz/ru/news/pochti-t2-mlrd-sostavil-obem-tovaroorota-kazakhstana-s-turtsiye-v-2018-godu> erişildi.
- KURSİV. (2019). Almatı Stal Liderom Po Urovnyu Molodejnoj Bezrabotnitsy (Almatı Genç İşsizlik Seviyesinde Lider Konumunda). 17 Mayıs 2020 tarihinde <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2019-09/almaty-stal-liderom-po-urovnyu-molodezhnoy-bezraboticy> erişildi.
- NAZARBAYEV, N. (1996). Na poroge XXI veka, Atamura Yayınları, Almatı.
- NATIONAL BANK OF KAZAKHSTAN. (2016). "Kazakhstan: Balance of Payments and External Dept for 2015". 23 Aralık 2020 tarihinde http://www.nationalbank.kz/cont/BoP_%D0%B0%D0%BD%D0%B3_A.pdf erişildi.
- NATIONAL BANK OF KAZAKHSTAN. (2017). "Kazakhstan: Balance of Payments and External Dept for 2016". 23 Aralık 2020 tarihinde http://www.nationalbank.kz/cont/BoP_2016_eng.pdf erişildi.
- ÖZTÜRK, S. (2014). Büyük Öğrenci Projesinden Türkiye Bursları Projesine Geçiş Süreci ve Türkiye'nin Öğrenci Politikasındaki Değişim. T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (Uzmanlık Tezi). Ankara. 15 Mayıs 2019 tarihinde <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/thesis/selim-oeztuerk-bueyuekoegrenci-projesinden-tuerkiye-burslari-projesine-gecis-suereci.pdf> erişildi.
- SAYDABAYEV K. (1996). "Kazakhstan-Turtsiya: vozrojdeniye otnoşeniya", Kazakhstan-Turtsiya: 5 let drujbi i sotrudnicestva, Bilig Yayınları, Ankara, K.C. Ankara Elçiliğinin Arşivi.
- SOLAK, F. (2003). "Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 18(1), ss. 69-96.
- TALDYBAYEVA, Dinara. (2012). Türk Dünyası'nda Entegrasyon Süreci: Türkiye-Kazakistan İkili İşbirliğinin Sürece Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- THE ASTANA TIMES. (2019). Kazakh, Turkish businesses ink deals worth \$1.5 billion. 25 Nisan 2020 tarihinde <https://astanatimes.com/2019/11/kazakh-turkish-businesses-ink->

[deals-worth-1-5-billion/?fbclid=IwARORLnpszoClITNcm-RltxtzqtMu_285HexdK0yqmF09kxlmF296ZuJ1hmRU](https://www.facebook.com/1wARORLnpszoClITNcm-RltxtzqtMu_285HexdK0yqmF09kxlmF296ZuJ1hmRU) erişildi.

THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS REPUBLIC OF KAZAKHSTAN. (2017).

“Kazakhstan-Turkey”. 10 Mayıs 2019 tarihinde <http://mfa.gov.kz/ru/content-view/sotrudnichestvo-respubliki-kazakhstan-s-turetskoj-respublikoj> erişildi.

TİKA. (1994). Kazakistan Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara.

TİKA. (1995). Kazakistan Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara.

TİKA. (2013). 23 Aralık 2020 tarihinde <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2013.pdf> erişildi.

TİKA. (2015). “Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Kazakistan’da Restorasyonu TİKA Tarafından Yapılan Hoca Ahmet Yesevi Türbesi’ni Ziyaret Etti” 23 Aralık 2020 tarihinde <http://www.tika.gov.tr/tr/haber/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdogan-kazakistan-da-restorasyonu-tika-tarafindan-yapilan-hoca-ahmet-yesevi-turbesi%27ni-ziyaret-etti-16496> erişildi.

TODAY.kz (2009). Kazakistan i Turtsiya Zaklyuchili Dogovor O Strategicheskom Partnerstve (Kazakistan ve Türkiye Stratejik Ortaklık Anlaşmasını İmzaladılar). 2 Mayıs 2020 tarihinde <http://today.kz/news/kazakhstan/2009-10-23/33855-turkia-3/> erişildi.

TOKAYEV, K. (1996). “Turtsiya – strategiceskiy partner Kazakhstana”, Kazakistan-Turtsiya: 5 let drujbi i sotrudnicstva, Bilig Yayınları, Ankara.

TÜRKİYE TİCARET BAKANLIĞI. (2019). Türkiye-Kazakistan Dış Ticaret Değerleri. 16 Mayıs 2020 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/kazakistan/ulke-profili/turkiye-ile-ticaret> erişildi.

“Türkiye ve Kazakistan: 28 yıllık dostluk”. 30 Mayıs 2020 tarihinde <https://aa.com.tr/ru/политика/инфографика-турция-и-казахстан-28-лет-дружбы/1752057> erişildi.

TÜYMEBAYAEV, C. (2012). Қазақстан-Түркия Достық Және Ынтымақтастықтың 20 Жылы (Kazakistan-Türkiye Dostluk ve İşbirliğinin 20. Yılı), Kazakistan Cumhuriyet Ankara Büyükelçiliği, Eko Avrasya, No: 18, Ankara.

TRT AVAZ, “Kazakistan’dan Türkiye Burslarına başvuru yüzde 50 arttı.”. 23 Aralık 2020 tarihinde <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kazakistandan-turkiye-burslarina-basvuru-yuzde-50-artti/5e3a9cc101a30a255c91c52e> erişildi.

ULUTAŞ, A. (2014). Bir Evrense Temayül Olarak Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Öğrenci Hareketliliği Burslu Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Türkiye’nin Dış Politikasındaki Yeri. T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (Uzmanlık Tezi). Ankara. 15 Mayıs 2019 tarihinde https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/thesis/at_lgan_ulutas.pdf erişildi.

YÜKSEKÖĞRETİM BİLGİ YÖNETİM SİSTEMİ. (2020). 23 Aralık 2020 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> erişildi.

SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

A STUDY FOR DETERMINING THE ENTREPRENEURSHIP TENDENCY OF SOCIAL SCIENCES VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS: THE CASE OF KAYSERİ UNIVERSITY

Mustafa ERBİR*

Özet

Ülkelerin kalkınması ve refah seviyesinin daha da yükselmesi konusunda girişimcilik kavramı çok önemli bir yere sahiptir. Girişimcilik kavramını etkileyen çok sayıda faktör söz konusudur. Literatüre bakıldığında çok sayıda bilimsel araştırmada başarıyı yakalayan girişimcilerin kişilik özelliklerinin, aile yapısının, toplumsal kültürün ve almış olduğu eğitimin bireyin girişimcilik eğiliminde etkili olduğu fark edilmektedir. Bu araştırma Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda eğitim gören ön lisans öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin ölçülmesine yönelik yapılmaktadır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmaktadır. Veriler SPSS paket programı aracılığıyla analiz edilmektedir. Araştırma bulgularına göre cinsiyet faktörünün girişimcilik eğilimi konusunda anlamlı bir fark oluşturmadığı sonucuna varılmıştır. Buna karşın kişinin ailesinde girişimci bulunması o kişinin de girişimcilik eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Gelecekte kendi işini yapma ideali olması yani gelecekte kamu veya özel sektörde çalışma düşüncesi yerine girişimci olarak kendi işini kurma hedefi girişimcilik eğilimini artırmaktadır. Son olarak gelecekte kendi işini yapma ihtimalinin yüksek olması da bu kişinin girişimcilik eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimcilik Eğilimi, Ön Lisans Öğrencileri.

* Öğr. Gör. Dr.

Lecturer (PhD.)

Kayseri Üniversitesi

SBMYO/Yönetim ve Organizasyon

Bölümü

Mail/E-posta:

mustafa.erbir@kayseri.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6887-1561

Başvuru tarihi/Received:

4.11.2020

Kabul Tarihi/Accepted:

25.12.2020

Abstract

Entrepreneurship concept has a very important place in countries' development and welfare's further promotion. There are lots of factors which affect the entrepreneurship concept. When literature is examined in many scientific research it is noticed that successful entrepreneurs' personality properties, family structure, social culture and education gained have effect in individual's entrepreneurship tendency. This paper conducts a research about the measurement of entrepreneurship tendencies' for the associate degree students in Vocational School of Social Sciences in Kayseri University.

In the research, survey technique is used as data collection method. Data is analysed by SPSS packet programme. According to the research findings gender factor does not make a significant difference about the entrepreneurship tendency. However, when there exists an entrepreneur in the person's family, then entrepreneurship tendency is high for this person. The existence of performing own business ideal in the future, therefore the existence of target of starting own business as an entrepreneur rather than working in public or private sector increases the entrepreneurship tendency. Finally, the high level of probability for conducting own business in the future shows that this person's entrepreneurship tendency is high.

Key Words: Entrepreneurship, Entrepreneurship Tendency, Associate Degree Students.

GİRİŞ

Girişimcilik kavramına tarihsel süreç içerisinde bakıldığında en eski kavramlardan bir tanesi olduğu görülmektedir. Dünya ülkeleri tarafından, globalleşme ve toplumsal değişime ayak uydurabilme adına toplumdaki bireylerin istek ve ihtiyaçlarını önceden fark ederek bu istek ve ihtiyaçları karşılamak gerekmektedir. Bunun için mal ve hizmet üreten kişilere ve üretim faktörlerini bir araya getirerek girişimcilik faaliyeti yapan bireylere ihtiyaç duyulur.

Özellikle son iki yüz yılda modern işletmeleri kuran girişimciler önem kazanıp ekonominin en önemli noktasına yerleşmişlerdir. Bunu başarmada temel etken, girişimciliğin ekonomik, sosyal, psikolojik ve teknolojik değişimin ve ilerlemenin sebebi olduğudur. Ayrıca girişimciliğin bu dinamik oluşumla birlikte değişimin ve yeniliğin gerçeği ve temeli olduğunun hissedilmesiyle ilintilidir (Saraçoğlu ve diğerleri, 2010, s.1).

Şimdiye kadar akademik dünyanın girişimcilik ile ilgili yaptığı çalışmalara bakıldığında, 1980'lerden itibaren giderek çoğalan bir şekilde girişimcilik konusu ile ilgili çalışmaların yapıldığı tespit edilmektedir. Bilgi çağının ve dolayısıyla küreselleşmenin de etkileri ile konu ile ilgili araştırma sayısının ilerleyen yıllarda da artacağı tahmin edilmektedir.

Girişimciliğin sahip olduğu stratejik önem sebebiyle, girişimciliği konu alan araştırmaların yapılmasında bilim adına pratik fayda olduğu kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Bu açıdan konuya bakıldığında; "potansiyel girişimci adayları olan üniversite öğrencilerinin girişimcilik özelliklerinin incelenmesine yönelik çalışmaların; gelecekte adım atacakları iş dünyası ile ilgili planlarının oluşturulmasında, girişimcilikle ilgili teorik bilgiye sahip olmalarının sağlanmasında ve girişimciliğe yönelmeleri için cesaretlendirilmelerinde katkı sağlayabileceği" düşünülmektedir (Demirel ve Tikici, 2010, s.222).

Girişimcilik kavramıyla ilgili kapsamlı bir literatür taraması yapıldığında, psikolojik etkenlerin kişinin girişimcilik potansiyelini belirlemede ve girişimcilik eğilimini belirlemede önemli bir faktör olduğu görülmektedir (Raab ve diğerleri, 2005, s.72). Türkiye'de girişimcilik eğitimi, özellikle işletmecilikle ilgili bölümlerde verilen dersler aracılığıyla verilmektedir. Bu çalışmada da ön lisans öğrencilerinin girişimcilik eğilimi araştırılmaktadır. Buradaki amaç potansiyel girişimcilerin meslek hayatına atılmadan önce girişimcilik eğilimlerini öğrenmeleri ve kendi potansiyellerini keşfetme olanağı tanımaktır.

Ülkemizde dünya çapında faaliyet gösteren girişimci kişi veya kurumların sayısı oldukça azdır. Bu durum girişimciliğe verilen önemin yeteri kadar yüksek olmadığını ya da girişimcilik potansiyellerinin yeteri kadar keşfedilmediğini göstermektedir. Bu nedenle hem endüstride hem de eğitim kurumlarında girişimcilik konusundaki farkındalığı artırma konusunda eksikliklerin olduğu düşünülmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada girişimcilik konusu ele alınmaktadır.

Girişimcilik konusu ne kadar çok bilimsel araştırmada ele alınırsa bu konudaki farkındalık düzeyinin de o derece artacağı düşünülmektedir. Literatür incelemesi yapıldığında bu araştırmaya benzer nitelikte, öğrenciler üzerinde yapılmış birçok araştırmaya rastlanmaktadır. Ancak sosyal bilimler meslek yüksekokulu öğrencilerini daha önce örneklem grubu olarak alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Örneklem farkı bu araştırmayı diğer araştırmalardan ayıran bir faktör olarak görülebilir.

Araştırma toplam 5 ana başlıktan oluşmaktadır. Araştırmada birinci bölümünde giriş başlığı bulunmakta, ikinci bölümde girişimcilik ile ilgili kavramsal çerçeve incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise araştırma metodolojisi ile ilgili bilgiler verilmektedir. Araştırmanın dördüncü bölümünde araştırma bulgular açıklanmaktadır. Araştırmanın beşinci bölümünde ise araştırma sonuçları ile ilgili bilgiler verilmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Girişimci ve Girişimcilik Kavramı

Girişimci, emek, sermaye ve doğal kaynak gibi üretim faktörlerini bir araya getirerek mal ve hizmet üretimini gerçekleştiren, başka bir ifadeyle, işletmenin kurucusu ve işletme bünyesindeki faaliyetleri yürüten kişidir (Littunen, 2000, s.295). Girişimci olarak nitelendirilen kişilerin, kişiliklerinin oluşmasında, hem doğuştan gelen birtakım özelliklerin hem de dış faktörlerin etkisi görülmektedir, onları girişimci olmaya sürükleyen çok sayıda etken vardır. Bu etkenlerin girişimci bir yapının oluşmasında etkin rol oynadığı yapılan bilimsel çalışmalarda görülmektedir (Uluyol, 2013, s.352). Kişinin ailesi, yaşadığı toplum, aldığı eğitim ve ekonomik çevresi, girişimcilik karakterinin oluşmasında ve gelişmesinde önemli roller oynamaktadır (Chen ve Lai, 2010, s.10).

Girişimcilik kavramı ise, literatürde farklı yazarlar tarafından girişimciliğin farklı yönleri ele alınarak tanımlanmaktadır. Dünder ve Ağca (2007, s.124)'ya göre girişimcilik kavramına yönelik yapılan tüm tanımlarda ortak olan bir husus vardır. Bu husus girişimciliğin ortaya çıkan fırsatların değerlendirilmesi süreci olarak ele alınmasıdır. Eğer girişimciliği bir süreç gibi görebilsek, bu sürecin, pazar fırsatlarını araştırmayla, yenilikçi davranışlarla ve fırsatlardan faydalanma amacıyla gereken kaynakların bir araya getirmesiyle oluştuğu fark edilebilir (Mykletun ve Gyimothy, 2009, s.3). Girişimcilik yeni örgütler oluşturmaktır (Gartner, 1989, s.62) ayrıca yeni birleşmeleri başarabilme sürecidir (Nybakk ve Hansen, 2008, s.474).

Girişimcilik kavramı; kişi ve yaşanan toplum için değer oluşturan, ayrıca ekonomik bazı fırsatlara cevap vermeye çalışan ya da ekonomik bazı fırsatlar oluşturan kişilerce ortaya konulan, yaratılan yenilikler vasıtasıyla piyasada değişikliklere sebep olabilecek bir süreçtir (Yılmaz ve Sünbül, 2009, s.196).

Girişimcilik kavramı; yaratıcı girişimcilik ve fırsat girişimciliği olarak ikiye ayrılabilir (Ulaş, 2006, s.137). Yaratıcı girişimcilik; bir fikir ya da bir buluşun pazarlanması veya piyasada hazır bulunan mal veya hizmetin tasarımı, fiyatı, kalitesi vb. yönleriyle daha iyi hale getirilerek pazara sunulması şeklinde tanımlanabilir. Fırsat girişimciliği ise; işletmenin kâr sağlayabileceği yatırımlar yapması ve potansiyel fırsatların yakalanmaya çalışılması olarak tanımlanmaktadır.

Girişimcilik, teknolojik, ekonomik, kültürel, psikolojik, sosyolojik özelliklerin ve demografik özelliklerin birleşmesiyle ortaya çıkan bir kavramdır (İşcan ve Kaygın, 2011, s.276). Kişilerin yüksek derecede girişimcilik güdülenmesine ve girişimcilik eğilimine sahip olmaları ayrıca girişimcilikle ilgili faaliyetlere istekli davranışları ortaya çıkabilmektedir.

Bir girişimciye verilen eğitim, eğitimin kullanılabilir olması, ailesinde ve yaşadığı toplumda girişimciye şans verilmesi ve girişimcinin sorumluluğunda olan işe kadar her şey girişimcinin hareket kabiliyetini ve alanını oluşturmaktadır (Kutaniş ve Hancı, 2004, s.457). Girişimcilik toplumlar için yüksek derecede öneme sahiptir. Çünkü işletmelerin karlılığının, atıl kapasitelerinin işlenebilir hale getirilmesinin ve yeni faaliyet alanları yaratmanın yolu girişimcilerin teşvik edilmesinden geçmektedir. Bu şekilde girişimcilik ile ilgili faaliyetler ülkeye makro düzeyde ekonomik bir fayda oluşturmaktadır. Buna ek olarak girişimcilik faaliyetlerinin pazarlara yeni mal veya hizmet sunmanın ve yeni istihdam sağlamanın etkili yollarından biri olduğu düşünülmektedir.

Girişimcilik Kavramının Boyutları

Girişimcilik ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, girişimci olmaya etki eden faktörlerin üç farklı yaklaşımla ele alındığı görülebilir. Bunlar; bireysel yaklaşım, çevresel yaklaşım ve firma yaklaşımı faktörleridir. Bireysel yaklaşım; kişinin girişimcilik özelliklerinin psikolojik yapısından ve demografik unsurlardan oluştuğunu açıklar. Demografik yapının etkili olduğunu iddia eden yaklaşıma göre girişimcilik özelliklerine yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir durumu gibi demografik etkenler etki etmektedir. Girişimcilik özelliklerinin ortaya çıkmasında etkisi olan ikinci faktör psikolojik faktörler ise; kişinin başarıya ihtiyacı, risk alma eğilimi, kontrol odağı, yenilikçilik özelliği, belirsizliğe karşı tolerans ve kendine güven gibi boyutlardan oluşmaktadır (Koh, 1996, s.13). Bu boyutlar girişimcilik kavramının araştırma kapsamında ele alınacak boyutlarını da göstermektedir.

Bireysel yaklaşımın çıkış noktası dikkate alındığında kişinin girişimcilik özelliklerinin açıklanmasında en önemli faktör kişilik özellikleridir. Bu yaklaşıma göre, girişimcilik özelliği daha çok psikolojik ve kişilik faktörlerine göre açıklanabilmektedir.

Kişiliğin oluşumunu etkileyen faktörleri tespit etmek çok zordur. Ancak genelde kişiliğin kalıtım ve çevre arasında olan bir etkileşim sonucu oluştuğu söylenebilir (Özkalp ve Kırel, 2001, s.85). Kişilik bireyin yaşam biçimidir (Güney 2000, s.144). Bireye özgüdür. İnsana bireyselliğini kazandıran özelliklerin tümüdür. Bireyde mevcut olan belirgin, kolay kolay değişmeyen ve tutarlı olan özellikleridir. Kişiliğin kolay kolay değişmeyen, tutarlı ve istikrarlı bir yapı sergilemesi ise ona ölçülebilirlik özelliği kazandırır. Bu da insanı tanımak ve anlamak için somut veriler elde edilmesine olanak sağlar (Tanoğlu 2008, s.51). Bireysel yaklaşımın kişinin girişimcilik

eğilimini belirlemede daha büyük bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden araştırmada girişimcilik kavramının boyutları bireysel yaklaşım temeline göre sınıflandırılmaktadır.

Başarım İhtiyacı

McClelland tarafından 1961 yılında ileri sürülen başarım ihtiyacı teorisine göre, girişimciliği etkileyen faktörlerden birinin de başarım ihtiyacı olduğudur (Özden ve diğerleri, 2008). McClelland'a göre başarım ihtiyacı, insanların eylemlerinin arkasında ki en önemli psikolojik itici güçtür (Koh, 1996, s.14). Başarım ihtiyacı, başarıya ulaşmada ve mükemmel olmada kişiyi mücadele etmeye teşvik eden güdülenme aracıdır (Gürol ve Atasan, 2004, s.399). Başarım ihtiyacı, rekabette önde olabilmek amacıyla yüksek seviyede performans gösterme isteğini anlatmaktadır. Demirel (2003, s.57)'e göre kişinin bu şekilde güdülenmesine etki eden faktörün başarı güdüsü olduğu düşünülmektedir.

Hisrich ve Peters (1998, s.70) başarım ihtiyacının kişileri girişimciliğe yönlendirdiğini iddia etmektedir. Ayrıca başarım ihtiyacının belirli derece riskleri üstlenmeye, Problem çözmedeki becerinin geliştirilmesine ve hedeflerin tespit edilmesine katkı sağladığı düşünülmektedir.

Kontrol Odağı

İlk defa Rotter (1954) tarafından ifade edilen kontrol odağı yaklaşımı, ikiye ayrılmaktadır. Bunlar içsel kontrol ve dışsal kontrol olarak incelenmektedir. Kontrol odağı teorisi, kişilerin içsel kontrol odağına sahip olma kabiliyetleriyle, becerileriyle ve gayretleriyle faaliyetlerin sonuçlarını etkileme özelliklerine sahip oldukları iddia edilirken, kişilerin dışsal kontrol odağına sahip olması durumunda faaliyetlerin sonuçlarını kişinin kendisinin değil, şans faktörü gibi farklı dışsal faktörlerin belirleyebildiği iddia edilmektedir (Kaufmann ve diğerleri, 1995, s.43). Bazı bilimsel araştırmalar girişimcilik ile ilgili faaliyetlerde içsel kontrol odağının daha etkili olduğu bulgusuna ulaşmaktadır.

Risk Alma Eğilimi

Yapılan araştırmalara göre girişimcinin en belirgin özelliğinin risk almak olduğu görülmektedir (Balaban ve Özdemir, 2008, s.136). Riskin önemli bir faktör olmasının nedeni, kişinin yeni bir girişime niyet ederken yalnızca girişime ait riski değil bunun yanı sıra kişisel, finansal ve kendi kariyerine ait risklerini de üstlenmesidir (Tanoğlu, 2008, s.52). Girişimci kişilerin diğer kişilere nazaran risk alma eğilimleri daha fazladır. Genel olarak kabul edilen tanıma göre girişimciler, risk alırlar. Bu durum girişimci olmak için ön şartlardan biridir. Girişimci kişi, aldığı riski fırsata dönüştürmeyi bilmeli ve bu durumdan fayda sağlayabilmelidir (Macko ve Tyszka, 2009, s.470). Önemli olan kabul edilebilir ve hesaplanabilir risk almaktır.

Belirsizliğe Karşı Tolerans

Belirsiz olarak kabul edilen herhangi bir durum, kişi tarafından, yeteri kadar bilgiye sahip olunmaması sebebiyle bütün olarak kavranamayan ya da kategorize edilemeyen bir yapıdadır (Erdem, 2001, s.44). Belirsizlik karşısında mücadele verebilme, belirsizliğin oluşturduğu riskli durumu doğru olarak anlama ve bu riskli durumla mücadele edebilecek gereken beceriyi gösterebilmektir (Tağraf ve Halis, 2008, s.93). Belirsizliğe karşı toleransı olmayan kişiler belirsiz olan durumları tehdit

olarak algırlarlar. Budner (1982)'e göre belirsizliğe karşı tolerans, açıkça bir tehdit oluşturmaktan ziyade çekici ve cazip çıktılar doğurabilmektedir. Girişimci kişilerin gün geçtikçe değişen dinamik bir çevreye maruz kalmalarından dolayı belirsizliğe karşı toleranslarının diğer uzman yöneticilere nazaran daha da yüksek seviyede olduğu görülmektedir.

Yenilikçi Olma

Yenilikçi olma, girişimcilik kavramının en temel odak noktalarından biri ve en hayati özelliğidir. Yenilik kavramına, yaratıcılık kavramının ticarileşmiş şekli de denebilir. Yani girişimci açısından yenilik, pazarlanabilen yenilik anlamına gelmektedir. Yeni bir faaliyete başlama konusunda kararı kurumda girişimci verebilir. Bir kişide girişimcilik eğilimi yüksek ise yenilik yapma davranışının daha fazla görülebildiği bilinmektedir. Bir girişimci rakiplerinden ne kadar farklı olursa rekabet ortamından o derece başarılı bir şekilde çıkacaktır. Bunun fakında olan girişimci, kurumunun başarı seviyesini artıracak yenilikleri mutlak surette gerçekleştirmeye çalışacaktır. (Korkmaz, 2002, s.5).

Girişimcilik eğitimi, işletmecilik ve yönetim ile ilgili eğitim veren yükseköğretim kurumlarında ayrı bir program olarak gerçekleştirilebilir. Verilen eğitim neticesinde girişimcilik eğitimi alan kişilerde girişimcilik özelliklerinin ortaya çıkması sağlanabilir. Ayrıca girişimci potansiyeli olan öğrencilerin nitelikleri gelişebilir ve mevcut kabiliyetleri kullanılabilir hale getirilebilir.

Kendine Güven

Kendine güven duyma bireyin başarı beklentisi ile doğrudan ilgili bir kavramdır (Özkalp ve Kirel, 2001, s.106). Kendine güven duyma; kişilerin kendilerine yönelik pozitif duygular beslemeleri neticesinde, kendilerini iyi hissetmeleri, hayata pozitif bakmaları ve olumsuz bir durum karşısında güçlü kalabilmeleri neticesinde elde ettikleri olumlu hisleri olarak tanımlanabilir (Cansız, 2007, s.60). Başarılı olmayı hedefleyen bir girişimcinin kendine olan güveninin artması, başarıyı yakalamasına sebep olan faktörlerinden biri olarak görülebilir. Çünkü girişimci bireyler kazanç sağlamak ve sonuçta da başarılı olabilmek amacıyla yola koyulmuş bireylerdir. Kendine güveni yüksek olan kişiler olaylar karşısında meydana gelen sonuçların ve çıktılarının kendilerinde mevcut olan kabiliyetler ve kişisel faaliyetler neticesinde şekillendiğine inanabilirler. Bu kişilerin girişimcilik özelliğinin daha yüksek olması beklenebilir.

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırma Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemek için yapılmıştır. Araştırmada Sağlık Kurumları İşletmeciliği ve İşletme Yönetimi Programı öğrencileri yer almaktadır. Programlardaki ders müfredatı içerisinde Girişimcilik dersi seçmeli ders olarak mevcuttur. Bölümün İşletmecilik ağırlıklı olmasının girişimcilik eğiliminin yüksek çıkması konusunda bir avantaj sağladığı düşünülerek bu programların öğrencileri üzerine bir çalışma yapılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak Anket yöntemi kullanılmıştır. Anket katılımcılara elektronik ortamda gönderilmiştir. Anketin 1. bölümünde öğrencilerin demografik ve aile özelliklerini öğrenmeye yönelik birtakım sorular mevcuttur. 2. bölümde ise, Hian Chye Koh'un (1996)

“Girişimcilik Karakterlerinin Testi” adlı anketinden uyarlanan ve daha önce Karakaş (2012) tarafından Türkçeye uyarlanarak kullanılan, girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik farklı ifadelerden oluşan ölçek yer almaktadır. Ankette 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler için SPSS programıyla Sağlık Kurumları İşletmeciliği ve işletme yönetimi öğrencilerinin girişimcilik eğilimi, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü anova analizi yöntemiyle tespit edilmektedir.

Araştırmada Evren ve Örneklem

Araştırma Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerine yönelik yapılmaktadır. Araştırmanın yapıldığı Nisan-Haziran 2019 döneminde okul bünyesinde toplam dört program aktif olarak bulunmaktadır. Adalet ve Sivil Havacılık programlarında öğrenci bulunmamaktadır. İşletme Yönetimi ve Sağlık Kurumları İşletmeciliği programında ise toplam 160 öğrenci eğitim görmektedir. Bu öğrencilerden 120 kişiye anket uygulanmış olup 118 tane anket sağlıklı olarak veri tabanına yansımıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacına ve elde edilen verilerin niteliğine uygun olarak uygulanan istatistiksel analizler için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H2: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri anne eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

H3: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri baba eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

H4: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri ailelerinde girişimci olup olmama durumuna göre farklılık göstermektedir.

H5: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri mesleki ideallerine göre farklılık göstermektedir.

H6: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri gelecekte kendi işlerini kurma düşüncelerine göre farklılık göstermektedir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Frekans Analizi

Tablo 1: Katılımcıların Frekans ve Yüzelere Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	54	45,7
Erkek	64	54,3
Annenin Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
İlkokul	15	12,7
Ortaokul	38	32,2

Lise	47	39,8
Üniversite	15	12,7
Yok	3	2,6
Babanın Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
İlkokul	11	9,3
Ortaokul	29	24,6
Lise	45	38,1
Üniversite	30	25,4
Yok	3	2,6
Ailede Girişimci var mı?	Frekans	Yüzde
Var	42	35,6
Yok	76	64,4
Mesleki İdeal	Frekans	Yüzde
Özel Sektörde Çalışma	10	8,5
Kamuda Çalışma	77	65,3
Kendi İşini Yapma	27	22,9
Diğer	4	3,3
Gelecekte Kendi İşini Kurma İhtimali	Frekans	Yüzde
Çok Yüksek	11	9,3
Yüksek	28	23,8
Düşük	40	33,9
Çok Düşük	39	33,0
Toplam	118	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların 54 tanesi kadın 64 tanesi ise erkektir. Yüzde olarak ise %45,7 oranında kadın, %54,3 oranında erkek katılımcı vardır. Katılımcıların anne eğitim durumuna bakıldığında 15 tanesi (%12,7) ilkokul mezunu, 38 tanesi (%32,2) ortaokul mezunu 47 tanesi (%39,8) lise mezunu, 15 tanesi (%12,7) üniversite mezunu ve 3 tanesi (%2,6) hiç eğitim almamıştır. Babanın eğitim durumuna bakıldığında ise, 11 tanesi (%9,3) ilkokul mezunu, 29 tanesi (%24,6) ortaokul mezunu 45 tanesi (%38,6) lise mezunu, 30 tanesi (%25,4) üniversite mezunu ve 3 tanesi (%2,6) hiç eğitim almamıştır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların 42 tanesinin (%35,6) ailesinde girişimci vardır, 76 tanesinin (%64,4) ailesinde ise girişimci bulunmamaktadır. Ayrıca katılımcıların mezuniyetten sonra 10 tanesi (%8,5) özel sektörde, 77 tanesi (%65,3) kamuda çalışmak istemektedir. Yine 28 tanesi (%22,9) kendi işini yapma niyetinde ve

4 kişi de (%3,3) farklı bir şekilde çalışmayı planlamaktadır. Burada dikkat çeken nokta ise öğrencilerin %65,3'ünün kamuda çalışmak istemesidir. Kamuda çalışma isteğinin çok yüksek olmasının nedeni farklı çalışmalarda araştırma yapmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1'de görünen diğer göstergelere göre araştırmaya katılan öğrencilerin %9,3'lük kısmı çok yüksek ihtimalle gelecekte kendi işini kurmayı planlamakta, %23,8'lik kısmı yüksek ihtimalle gelecekte kendi işini kurmayı düşünmekte fakat toplamda %66,9'luk bir kısım ise gelecekte kendi işini kurma ihtimalinin düşük ve çok düşük olduğunu belirtmektedir.

Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan Girişimcilik Ölçeğinin alt boyutlarının orijinal ölçekteki gibi dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesi için faktör analizi yapılmıştır. Ölçek için yapılan faktör analizinin KMO testi sonucu Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Geçerlilik Analizi

Ölçek	KMO Testi	Barlett Testi
Girişimcilik Eğilimi	0,646	0,00

Analize devam edebilmek için büyük öneme sahip olan KMO test sonucunun %60'ın üzerinde olması beklenir (Sofyalıoğlu ve Kartal, 2011, s. 392). Tablo 3'te bu oran %60,4 olarak hesaplanmaktadır. Barlett testi ise 0,01'den küçük bir orana sahip olduğu için istatistiki olarak anlamlı sayılabilecek korelasyonlar olduğu yorumu yapılabilmektedir. Sonuç olarak veriler geçerliliğe sahiptir ve analize devam edilebilir.

Girişimcilik Eğilimi için yapılan faktör analizine ilişkin faktör yükleri, toplam varyans içindeki payları ve öz değer sonuçları tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: Faktör Analizi

FAKTÖRLER VE DEĞİŞKENLER	Faktör Yükleri	Varyans %	Öz Değerler
Yenilikçi Olma		15,397	2,617
“İşleri yapmanın her zaman yeni ve daha iyi yolları olduğuna inanırım.”	0,804		
“Marifet ve becerilerimle zorlukların üstesinden gelebilirim.”	0,729		
“Diğerleri çevresinde olan şeyleri sıra dışı bir şey olarak görmezken, ben bu durumlardan iş fırsatları yaratabilirim. “	0,642		
Kontrol Odağı (İçsel Kontrol Hissi)		10,054	1,709
“İnsanların hayatlarındaki mutsuzluklarının çoğu kötü çans yüzünden ortaya çıkmaktadır”	0,783		

"Çıkan sonuçların iyi olması eğer benim yaptığım işlerden dolayı değilse, sonuçlardan hoşlanmam."	0,782		
"Kararlarımın ve hareketlerimin, olumlu ve olumsuz bütün sonuçlarını kabul etmeye gönüllüyüm."	0,581		
Başarma İhtiyacı		9,759	1,659
"Eğer başarı ve tatmin duygusu hissedemiyorsam iyi gelir getiren bir işi sevmem."	0,783		
"Zorlu işlere meydan okumak hoşuma gider, zevk alırım çünkü bu durum daha çok çalışmamı sağlar."	0,683		
"Rahat bir hayat sürmek için sadece mümkün olduğu kadar kazanmak isterim."	0,633		
Kendine Güven Duyma		9,193	1,563
"Çoğunluğun görüşlerine karşı kendimi savunmakta zorlanırım."	0,757		
"İşlerin yapılış şeklini değiştirmekten kaçınırım."	0,616		
"Yeni ve denenmemiş koşullarla başa çıkma yeteneğimden şüphe ediyorum."	0,567		
Risk Alma Eğilimi		8,052	1,369
"Başarı ihtimali %60 ve üzerindeyse riske girmeye razı olurum."	0,723		
"Hakkında bir şey bilmediğim işe girmekten korkarım."	0,647		
Belirsizliğe Karşı Tolerans		6,399	1,088
"Pek çok insanın aynı sorumluluğu üstlenmesinden rahatsız olurum."	0,703		
"Olayların olmasını bekleyemem dayanmam, olayların olmasını sağlamayı seçerim."	0,660		
"Belirsiz durumlar karşısında olabildiğince toleranslıyım."	0,576		

Güvenilirlik Analizi

Araştırmada alfa (α) modeli güvenilirlik analizi uygulanmıştır.

Tablo 4: Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Cronbach's Alpha Değeri	N
Girişimcilik Ölçeği	0,781	118

Tablo 4'te görüldüğü gibi, Cronbach's Alpha(α) değerleri girişimcilik eğilimi ölçeğinin alfa (α) değeri 0,781 olarak hesaplanmaktadır. Girişimcilik eğilimi ölçeğinde alfa (α) değeri 0.70 ile 1 arasında olduğundan ölçeğin güvenilir olduğu (Kalaycı, 2014) söylenebilir.

Normal Dağılım Analizi Sonuçları

Tablo 5: Normal Dağılım Analizi

Ölçek	Kolmogorov-Smirnov ^a		
	İstatistik	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
Girişimcilik	0,56	118	0,334

Normallik testi sonucuna göre girişimcilik ölçeğine yönelik verilerin normal dağılım sergilediği ($p>0,05$; $p=0,334$) görülmektedir. Dolayısıyla farklılaşmaya yönelik parametrik testler yapılmaya karar verilmektedir.

Farklılaşmaya Yönelik Bulgular

Çalışmada Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı öğrencilerinin cinsiyet, anne eğitim seviyesi, baba eğitim seviyesi, ailelerinde girişimci olup olmama, mesleki idealleri ve gelecekte kendi işini kurma durumlarına göre parametrik analizler yapılmıştır.

H₁: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Tablo 6: Girişimcilik Eğiliminin Cinsiyete Göre Farklılaşması Durumu

Özellikler	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t	p
Kontrol Odağı	Kadın	54	2,76	0,803	-0,361	0,718
	Erkek	64	2,81	0,768		
Başarma İhtiyacı	Kadın	54	2,94	0,787	0,448	0,655
	Erkek	64	2,88	0,754		
Risk Alma Eğilimi	Kadın	54	3,09	0,790	1,350	0,180
	Erkek	64	2,87	0,989		
Belirsizliğe Karşı Tolerans	Kadın	54	2,94	0,830	-0,378	0,706

	Erkek	64	3,00	0,775		
Kendine Güven Duyma	Kadın	54	2,78	0,782	-1,597	0,971
	Erkek	64	3,01	0,794		
Yenilikçi Olma	Kadın	54	3,08	0,941	0,203	0,840
	Erkek	64	3,05	0,824		

Yapılan analiz sonucunda cinsiyet faktörünün girişimcilik eğilimi konusunda bir farklılaşma oluşturmadığı tespit edilmektedir. Tüm boyutlarda kadın ve erkeklerin girişimcilik eğilimi anlamlı derece farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Bu durumda %95 güven aralığında hipotez reddedilmiştir. Bu sonuçla Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencileri kapsamında kadın ve erkekler arasında girişimcilik eğilimi konusunda bir fark bulunmamaktadır.

H₂: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimi anne eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

Tablo 7: Girişimcilik Eğiliminin Anne Eğitim Durumuna Göre Farklılaşması Durumu

Puanlar	Anne Eğitim	N	\bar{x}	ss	F	p	Fark
Kontrol Odağı	İlkokul (1)	18	2,74	0,692	0,848	0,471	-
	Ortaokul (2)	38	2,85	0,883			
	Lise (3)	47	2,68	0,703			
	Üniversite (4)	15	3,02	0,850			
Başarma İhtiyacı	İlkokul (1)	18	3,26	1,069	1,548	0,206	-
	Ortaokul (2)	38	2,82	0,782			
	Lise (3)	47	2,85	0,585			
	Üniversite (4)	15	2,91	0,770			
Risk Alma Eğilimi	İlkokul (1)	18	3,14	0,936	1,678	0,176	-
	Ortaokul (2)	38	3,17	0,848			
	Lise (3)	47	2,83	0,980			
	Üniversite (4)	15	2,70	0,676			
Belirsizliğe Karşı Tolerans	İlkokul (1)	18	3,04	0,748	0,592	0,622	-
	Ortaokul (2)	38	3,09	0,765			
	Lise (3)	47	2,86	0,812			

Kendine Duyma	Güven	Üniversite (4)	15	2,96	0,916	2,923	0,037	1,2-3,4
		İlkokul (1)	18	2,61	0,658			
		Ortaokul (2)	38	2,72	0,833			
		Lise (3)	47	3,09	0,819			
Yenilikçi Olma		Üniversite (4)	15	3,13	0,575	1,577	0,199	-
		İlkokul (1)	18	3,33	1,205			
		Ortaokul (2)	38	3,18	0,797			
		Lise (3)	47	2,94	0,814			
		Üniversite (4)	15	2,80	0,733			

Analize geçilmeden önce istatistiki olarak daha anlamlı sonuçlar alabilmek için “hiç okula gitmeyen” ve “ilkokul mezunu” grupları birleştirilmiştir. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için t-testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda tablo 7’de girişimcilik kavramının alt boyutlarından sadece “kendine güven duyma” alt boyutunda anne eğitim durumu lise ve üniversite mezunu olan grubun girişimcilik eğilimine yönelik ortalamaları anne eğitim durumu ilkököl veya ortaokul olan gruba göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmektedir ($p < 0,05$; $p = 0,037$). Yani anne eğitim durumu lise ve üzeri olan katılımcıların kendine güven düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu durumda alt boyutlar kapsamında bir farklılaşma bulunduğuna için araştırmanın 3. hipotezi kabul edilir.

H₃: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimi baba eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

Tablo 8: Girişimcilik Eğiliminin Baba Eğitim Durumuna Göre Farklılaşması Durumu

Puanlar	Anne Eğitim	N	\bar{x}	ss	F	p	Fark
Kontrol Odağı	İlkokul (1)	14	2,64	0,674	0,557	0,644	-
	Ortaokul (2)	29	2,91	0,964			
	Lise (3)	45	2,72	0,679			
	Üniversite (4)	30	2,84	0,792			
Başarma İhtiyacı	İlkokul (1)	14	2,90	0,841	0,593	0,621	-
	Ortaokul (2)	29	2,79	0,906			

Risk Alma Eğilimi	Lise (3)	45	3,02	0,736	1,222	0,305	-
	Üniversite (4)	30	2,86	0,635			
	İlkokul (1)	14	2,96	0,909			
	Ortaokul (2)	29	3,00	0,856			
Belirsizliğe Karşı Tolerans	Lise (3)	45	3,12	0,960	0,585	0,626	-
	Üniversite (4)	30	2,72	0,858			
	İlkokul (1)	14	2,98	0,709			
	Ortaokul (2)	29	3,05	0,937			
Kendine Güven Duyma	Lise (3)	45	3,04	0,753	0,803	0,495	-
	Üniversite (4)	30	2,81	0,771			
	İlkokul (1)	14	2,67	0,653			
	Ortaokul (2)	29	2,86	0,945			
Yenilikçi Olma	Lise (3)	45	2,90	0,767	1,340	0,265	-
	Üniversite (4)	30	3,06	0,738			
	İlkokul (1)	14	3,21	0,931			
	Ortaokul (2)	29	3,16	1,006			
	Lise (3)	45	3,13	0,848			
	Üniversite (4)	30	2,79	0,730			

Analize geçilmeden önce istatistiki olarak daha anlamlı sonuçlar alabilmek için “hiç okula gitmeyen” ve “ilkokul mezunu” grupları birleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda baba eğitim durumunun girişimcilik eğilimi konusunda istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığı tespit edilmektedir. Tüm boyutlarda farklı eğitim düzeyine sahip babaların girişimcilik eğilimi anlamlı derece farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Bu durumda %95 güven aralığında 3. hipotez reddedilmiştir. Bu sonuçla Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencileri kapsamında baba eğitim durumu farklı olan gruplar arasında girişimcilik eğilimi konusunda bir fark bulunmamaktadır.

H₄: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimi ailelerinde girişimci olup olmama durumuna göre farklılık göstermektedir.

Tablo 9: Girişimcilik Eğiliminin Ailede Girişimci Olması Durumuna Göre Farklılaşması Durumu

Özellikler	Ailede Girişimci	N	\bar{x}	ss	t	p
Kontrol Odağı	Var	69	2,95	0,885	3,005	0,003
	Yok	49	2,56	0,534		
Başarma İhtiyacı	Var	69	3,10	0,754	3,271	0,001
	Yok	49	2,65	0,711		
Risk Alma Eğilimi	Var	69	3,15	0,846	2,651	0,009
	Yok	49	2,71	0,935		
Belirsizliğe Karşı Tolerans	Var	69	3,13	0,822	2,579	0,011
	Yok	49	2,76	0,713		
Kendine Güven Duyma	Var	69	3,02	0,811	1,976	0,047
	Yok	49	2,73	0,745		
Yenilikçi Olma	Var	69	3,30	0,865	3,676	0,000
	Yok	49	2,73	0,784		

Tablo 9’da görüldüğü gibi tüm girişimcilik alt boyutlarının tamamında ailede girişimci olan katılımcıların ailede girişimci olmayan katılımcılara göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır ($p < 0,05$). Yani girişimcilik eğilimleri daha yüksektir. Bu durumda 4. Hipotez kabul edilmektedir.

H₅: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimi mesleki ideallerine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 10: Girişimcilik Eğiliminin Mesleki İdeale Göre Farklılaşması Durumu

Puanlar	Mesleki İdeal	N	\bar{x}	ss	F	p	Fark
Kontrol Odağı	Özel Sektör (1)	9	2,67	0,687	1,915	0,152	-
	Kamu (2)	48	2,64	0,627			
	Kendi İş (3)	61	2,92	0,884			
Başarma İhtiyacı	Özel Sektör (1)	9	2,85	0,647	4,799	0,010	2-3
	Kamu (2)	48	2,67	0,656			
	Kendi İş (3)	61	3,11	0,815			

Risk Alma Eğilimi	Özel Sektör (1)	9	2,78	0,795	2,979	0,055	-
	Kamu (2)	48	2,76	0,922			
	Kendi İşi (3)	61	3,16	0,879			
Belirsizliğe Karşı Tolerans	Özel Sektör (1)	9	2,85	0,836	1,995	0,141	-
	Kamu (2)	48	2,82	0,711			
	Kendi İşi (3)	61	3,11	0,842			
Kendine Güven Duyma	Özel Sektör (1)	9	2,52	0,502	1,881	0,157	-
	Kamu (2)	48	2,83	0,772			
	Kendi İşi (3)	61	3,02	0,831			
Yenilikçi Olma	Özel Sektör (1)	9	2,59	0,997	9,462	0,000	1,2-3
	Kamu (2)	48	2,75	0,773			
	Kendi İşi (3)	61	3,38	0,827			

Tablo 10'da katılımcıların meslek ideallerine göre hangi sektörde çalışmayı hedefledikleri konusunda bir farklılaşma olup olmadığının tespit edilebilmesi için tek yönlü anova testi uygulanmıştır. Farklılaşmanın hangi gruplarda olduğunun tespit edilebilmesi için ise post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır.

Tablo 10'da görüldüğü gibi katılımcıların mesleki ideallerinin ne olduğu durumuna göre girişimcilik eğilimleri farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post-hoc testlerinden tukey testi uygulanmıştır. Girişimcilik kavramının alt boyutlarından olan "başarma ihtiyacı" ve "yenilikçi olma" konusunda gruplar arasında anlamlı derecede bir farklılaşma vardır. Buna göre mesleki ideali kendi işini kurmak olan katılımcılar "başarma ihtiyacı" kapsamında kamu kurumlarında çalışmayı hedefleyenlere göre anlamlı derecede daha yüksek bir ortalama sahiptir. ($p=0,010$; $p<0,05$).

Yenilikçi olma konusunda da kendi işini kurma hedefine sahip olan katılımcılar kamuda ve özel sektörde çalışma hedefine sahip olan katılımcılara göre anlamlı derecede daha yüksek bir ortalama sahiptir. Sonuç olarak katılımcılar üzerinde mesleki idealleri bakımından iki alt boyutta anlamlı bir farklılaşma tespit edilmektedir. Dolayısıyla 5. Hipotez kabul edilmektedir.

H₆: Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimi gelecekte kendi işlerini kurma düşüncelerine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 11: Girişimcilik Eğiliminin Kendi İşini Kurma Durumuna Göre Farklılaşması

Puanlar	Kendi işi	N	\bar{x}	ss	F	p	Fark
Kontrol Odağı	Çok Yüksek	41	2,99	0,875	4,600	0,004	1,2-3
	Yüksek	31	2,93	0,801			
	Düşük	17	2,25	0,493			
	Çok Düşük	29	2,65	0,596			
Başarma İhtiyacı	Çok Yüksek	41	3,19	0,745	6,715	0,000	1,2-3,4
	Yüksek	31	3,09	0,815			
	Düşük	17	2,51	0,775			
	Çok Düşük	29	2,56	0,489			
Risk Alma Eğilimi	Çok Yüksek	41	3,23	0,822	4,525	0,005	1,2-4
	Yüksek	31	3,13	0,974			
	Düşük	17	2,85	0,862			
	Çok Düşük	29	2,50	0,813			
Belirsizliğe Karşı Tolerans	Çok Yüksek	41	3,33	0,756	4,931	0,003	1-4
	Yüksek	31	2,86	0,829			
	Düşük	17	2,80	0,791			
	Çok Düşük	29	2,69	0,666			
Kendine Güven Duyma	Çok Yüksek	41	2,85	0,781	1,670	0,177	-
	Yüksek	31	3,16	0,821			
	Düşük	17	2,86	0,698			
	Çok Düşük	29	2,72	0,807			
Yenilikçi Olma	Çok Yüksek	41	3,33	0,876	5,334	0,005	1,2-3,4
	Yüksek	31	3,27	0,841			
	Düşük	17	2,73	0,679			
	Çok Düşük	29	2,66	0,833			

Katılımcıların gelecekte kendi işini kurma hedefi kapsamındaki farklılaşmaların tespit edilebilmesi için tek yönlü anova testi yapılmıştır. Farklılaşmanın hangi gruplarda olduğunun tespiti için post-hoc testlerinden tukey testi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda katılımcıların gelecekte kendi işini kurması kapsamında toplam beş alt boyutta anlamlı derecede bir farklılaşma tespit edilmektedir.

“Kontrol odağı” alt boyutu kapsamında gelecekte kendi işini kurma hedefi “çok yüksek” ve “yüksek” olanların ortalamalarının gelecekte kendi işini kurma hedefi “düşük” olanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,004$; $p<0,05$). “Başarma ihtiyacı” alt boyutunda gelecekte kendi işini kurma hedefi “çok yüksek” ve “yüksek” olanların ortalamalarının gelecekte kendi işini kurma hedefi “düşük” ve “çok düşük” olanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,000$; $p<0,05$). “Risk alma” alt boyutu kapsamında gelecekte kendi işini kurma hedefi “çok yüksek” ve “yüksek” olanların ortalamalarının gelecekte kendi işini kurma hedefi “çok düşük” olanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,005$; $p<0,05$). “Belirsizliğe karşı tolerans” alt boyutu kapsamında gelecekte kendi işini kurma hedefi “çok yüksek” olanların ortalamalarının gelecekte kendi işini kurma hedefi “çok düşük” olanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,003$; $p<0,05$). “Yenilikçi olma” alt boyutunda gelecekte kendi işini kurma hedefi “çok yüksek” ve “yüksek” olanların ortalamalarının gelecekte kendi işini kurma hedefi “düşük” ve “çok düşük” olanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,005$; $p<0,05$). “Kendine güven duyma” alt boyutu kapsamında ise katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p=0,077$; $p>0,05$).

Dolayısıyla katılımcıların gelecekte kendi işini kurma hedefi yükseldikçe girişimcilik eğilimleri de artış göstermektedir dinilebilir. Böylece araştırmanın 6. Hipotezi kabul edilmektedir.

SONUÇ

Toplumların daha da gelişmesi için girişimcilik özelliği olan kişilerin sayısının artış göstermesi ve bu konuda yapılan çalışmalar önemlidir. Duruma ülkemiz açısından bakıldığında işsizlik oranının yüksek olmasının en büyük nedenlerinden biri de girişimci kişilerin az sayıda olmasıdır. Bu durumdan hareketle çalışmada belirlenmiş olan Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğiliminin, cinsiyete, ailelerinde girişimci olup olmaması durumuna, mesleki ideallerine ve gelecekte kendi işlerini kurma durumuna göre girişimcilik eğilimleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırmada cinsiyetin girişimcilik eğilimi konusunda erkek ve kadınlar arasında anlamlı bir fark oluşturmadığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu durum toplumda genel kanı olan girişimcilik özelliğinin çoğunlukla erkeklere has bir özellik olduğu inancını çürütmektedir. Yani iyi eğitim almış ve girişimcilik eğilimi yüksek olan her kadın başarılı bir girişimci olabilir. Bu araştırmayı destekler nitelikte sonuçlar başka çalışmalarda da elde edilmiştir. Yılmaz ve Sümbül (2009) ve Bilge ve Bal (2012)’in yapmış olduğu çalışmalarda girişimcilik eğilimi cinsiyet faktörüne bir farklılık göstermemektedir. Buna karşın farklı çalışmalarda farklı sonuçlara da rastlanmaktadır. Örneğin Sarıtaş ve Duran (2017)’in çalışmasında elde edilen sonuçlara göre erkek öğrencilerin risk alma eğilimlerinin kız öğrencilerden daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Kılıç vd. (2012) ise çalışmalarında erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha yenilikçi olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Araştırma kapsamında katılımcıların anne eğitim durumuna göre girişimcilik eğilimlerinin farklılaşması durumu analiz edilmiş ve “kendine güven duyma” alt boyutu kapsamında eğitim seviyesi daha yüksek olan katılımcıların ortalamalarının anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumda annenin eğitim seviyesinin yükselmesinin çocuğun kendine güveninin artması bakımından pozitif etki oluşturduğu sonucuna varılabilir. Bundan dolayı kendine güveni daha yüksek olan nesillerin yetişmesi için kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesine dönük çalışmalar yapılabilir. Ancak öğrenciler üzerine yapılan farklı çalışmalarda (Karataş, 2018; Yıldız, 2020) anne eğitim durumunun katılımcıların girişimcilik eğilimi konusunda bir farklılaşmaya sebep olmadığı görülmektedir.

Araştırmada bir diğer cevabı aranan soru ise babanın eğitim durumunun öğrencilerin girişimcilik eğilimi konusunda bir farklılaşma oluşturup oluşturmayacağıdır. Araştırma bulgularına göre babanın eğitim seviyesi katılımcıların girişimcilik eğilimi konusunda bir farklılaşma oluşturmamaktadır. Karataş (2018) ve Yıldız (2020)’in yaptığı çalışmanın bulguları da bu araştırmayı destekler niteliktedir.

Diğer bir sonuca göre, ailesinde girişimci olan kişilerin ailesinde girişimci olmayan kişilere nazaran girişimcilik eğiliminin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu da bize girişimci anne ve babanın çocuğunun da ileride girişimci olma olasılığının daha yüksek olduğunu gösteriyor, dolayısıyla girişimcilik özelliğinin öğrenilebilen bir yanının olduğunu da bu sonuçla teyit etmiş olmaktadır. Literatüre bakıldığında (Ayvaz, 2020) bu araştırmada elde edilen bulguların tam tersi olarak ailede girişimci olması veya olmaması durumunun katılımcının girişimcilik eğilimi konusunda bir farklılaşmaya yol açmadığı sonucu da karşımıza çıkabilmektedir. Bu durum örneklem farkından veya katılımcıların özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmanın 5. Hipotezinin test edilmesi sonucunda gelecekte kendi işini kurma düşüncesi yüksek olan öğrencilerin girişimcilik eğiliminin kamu ve özel sektörde çalışmayı planlayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda kişinin geleceğe yönelik girişimcilik planlarının olması sonucunda kişiye ait mevcut girişimcilik eğiliminin de yükseldiği söylenebilir. Arslan (2002) çalışmasında öğrencilerinin kamuda çalışma isteğinin girişimcilik eğilimlerini azalttığını belirtmektedir. Bu varsayım çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Altıncı hipotezde ise, gelecekte kendi işini kurma ihtimali yüksek olan öğrencilerin gelecekte kendi işini kurma ihtimali düşük olan öğrencilere oranla girişimcilik eğiliminin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Demirci (2018)’in çalışması da bu araştırmada ulaşılan bulguyu desteklemektedir. Yani gelecekte kendi işini kurma olasılığı yükseldikçe bireyin girişimcilik eğilimi de yükselmektedir.

Tüm bu sonuçlar gösteriyor ki, güdülenme düzeyi, geleceğe yönelik planlama ve öğrenilmiş girişimcilik eğilimi ileride girişimci olma olasılığını güçlendirmektedir. Buna karşın kişiler arasındaki erkek veya kadın olma durumunun girişimcilik eğilimine anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Araştırma kapsamında meslek yüksekokulları içerisinde yalnızca sosyal bilimler meslek yüksekokulu örnekleme incelenmiştir. Sonraki çalışmalarda bu örneklemin değiştirilerek ya da daha da geliştirilerek farklı bulgulara ulaşılabileceği düşünülmektedir. Daha sonra yapılacak olan çalışmaların teknik bilimler meslek

yüksekokulu veya sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu bünyesinde yapılışı tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, K. (2002). Üniversiteli Gençlerde Mesleki Tercihler ve Girişimcilik Eğilimleri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6, s.1-11
- AYVAZ, E. E. (2020), Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özellikleri İle Girişimcilik Eğilimlerinin Kuşaklar Bağlamında İncelenmesi: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BALABAN, Ö. ve ÖZDEMİR Y. (2008). Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Sakarya Üniversitesi İİBF Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(2), s.133-147.
- BİLGE, H. ve BAL, V. (2012). Girişimcilik Eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, s.131-148.
- BUDNER, S. (1982). Intolerance of Ambiguity as a Personality Variable, *Journal of Personality*, 30, 29-50.
- CANSIZ, E. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CHEN, Yu-Fen ve LAI, Ming-Chuan. (2010). Factors Influencing the Entrepreneurial Attitude of Taiwanese Tertiary-Level Business Students. *Social Behavior and Personality*, 38 (1), s. 1-12.
- DEMİRCİ, İ. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimi: Iğdır Üniversitesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİREL, E. T. (2003). Girişimcilik Kültürü, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİREL, E. T. ve TİKİCİ, M. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Beyin Baskınlık Analizi İle Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(32), s.221-253.
- DÜNDAR, S. ve AĞCA, V. (2007). Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin İncelenmesine İlişkin Ampirik Bir Çalışma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), s.121-142.
- ERDEM, F. (2001). Girişimcilerde Risk Alma Eğilimi ve Belirsizliğe Tolerans İlişisine Kültürel Yaklaşım, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1(2), s.43-61.
- GARTNER, W. B. (1989). Who is an entrepreneur? Is the Wrong Question. *Entrepreneurship Theory And Practice*, 13(2), s. 47-67.

- GÜNEY, S. (2000). Yönetim ve Organizasyon El Kitabı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- GÜROL, Y. ve ATSAN, N. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Özellikler Kuramı Çerçevesinde Girişimcilik Özelliklerinin Değerlendirilmesi, 1.Aile İşletmeleri Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, 17-18 Nisan.
- HISRICH, D. R. ve PETERS, P. M. (1998). Entrepreneurship, Mc.Graw-Hill Irwin, USA.
- İŞCAN, Ö. ve KAYGIN, F. E. (2011). Potansiyel Girişimciler Olarak Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(2), s.275-286.
- KARAKAŞ, A. F. (2012). İşletme ve Mühendislik Bölümü Öğrencilerinin Girişimcilik Eğiliminin Karşılaştırılması: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARATAŞ İ. (2018). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğitimleri Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- KAUFMANN, P.J., WELSH, D. H. B. ve BUSHMARİN N. V., (1995). Locus of Control and Entrepreneurship in the Russian Republic. Entrepreneurship Theory and Practice, 20 (1), s.43-56.
- KILIÇ, R., KEKLİK, B. ve ÇALIŞ, N. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Üzerine Bir Araştırma: Bandırma İİBF İşletme Bölümü Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), s.423-435.
- KOH, H. C. (1996). Testing Hypotheses of Entrepreneurial Characteristics, A Study of Hong Kong MBA Students. Journal of Managerial Psychology, 11(3), s.12-25.
- KORKMAZ, S. (2002). Girişimcilik ve Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 18(1), s.5.
- KUTANIŞ, R. Ö. ve HANCI, A. (2004). Kadın Girişimcilerin Kişisel Özgürlük Algılamaları, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Eskişehir, s. 457-464.
- LITTUNEN, H. (2000). Entrepreneurship and the Characteristics of the Entrepreneurial Personality. International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, 6 (6), s.295-299.
- MACKO, A. ve TYSZKA, T. (2009). Entrepreneurship and Risk Taking. Applied Psychology, 58 (3), s.469-487

- MYKLETUN, R. J. - GYIMOTHY, S. (2009). Beyond the Renaissance of the Traditional Voss Sheep's-Head Meal: Tradition, Culinary Art, Scariness And Entrepreneurship. *Tourism Management*, 31(3), s.434-446.
- NYBAKK, E. ve HANSEN, E. (2008). Entrepreneurial Attitude, Innovation and Performance Among Norwegian Nature-Based Tourism Enterprises. *Forest Policy and Economics*, 10, s.473-479.
- ÖZDEN, K., TEMURLENK, M. S. ve BAŞAR, S. (2008). Girişimcilik Eğilimi: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *FBE Journal, Faculty of Business and Economics, Eastern Mediteranean University*, 11(12), s.1-20.
- ÖZKALP, E. ve KIREL, Ç. (2001). Örgütsel Davranış, ETAM Matbaa, Eskişehir.
- RAAB, G., STEDHAM, Y. ve NEUNER, M. (2005). Entrepreneurial Potential: An Exploratory Study of Business Students in the U.S. and Germany, *Journal of Business and Management*, 11(2), s.71-88.
- SARAÇOĞLU, M., DURAN, C. ve TAŞKIN, E. (2010). Girişimcilikte Yaratıcılığın Üç Boyutu: Birey, Süreç ve Ürün, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), s.1-14.
- SARITAŞ, A. ve DURAN, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), s.147-165.
- SOFYALIOĞLU, Ç. ve KARTAL, B. (2011). Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Teknikleri, Ayşe Şahin ve Burak Kartal (ed.), *Pazarlama Araştırması*, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- TAGRAF, H. ve HALİS, M. (2008). Üniversitelerdeki Girişimcilik Eğitiminin 'Girişimsel Öz Yetkinlik' Algısı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(2), s.91-111.
- TANOĞLU, S. (2008). Kişilik Özelliklerinin Girişimci Olma Niyeti Üzerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ULAŞ, D. (2006). Franchising Sisteminin Girişimcilik Açısından Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), s.133-151.
- ULUYOL, O. (2013). Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, s.350-372.
- YILDIZ, E. (2020), İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

YILMAZ, E. ve SÜNBÜL, A. M. (2009). Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik ölçeğinin Geliştirilmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21, s.195- 203.

KİTAP KRİTİĞİ**AHİLİK: AHİ BABA MUSTAFA KARAGÜLLÜ ve KIRŞEHİR****Maruf Bir Sima: Ahi Baba*****Hasan Hüseyin BAHADIR****

*Araştırmacı Yazar

E-mail:

hasanhuseyin.bahadir@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9725-

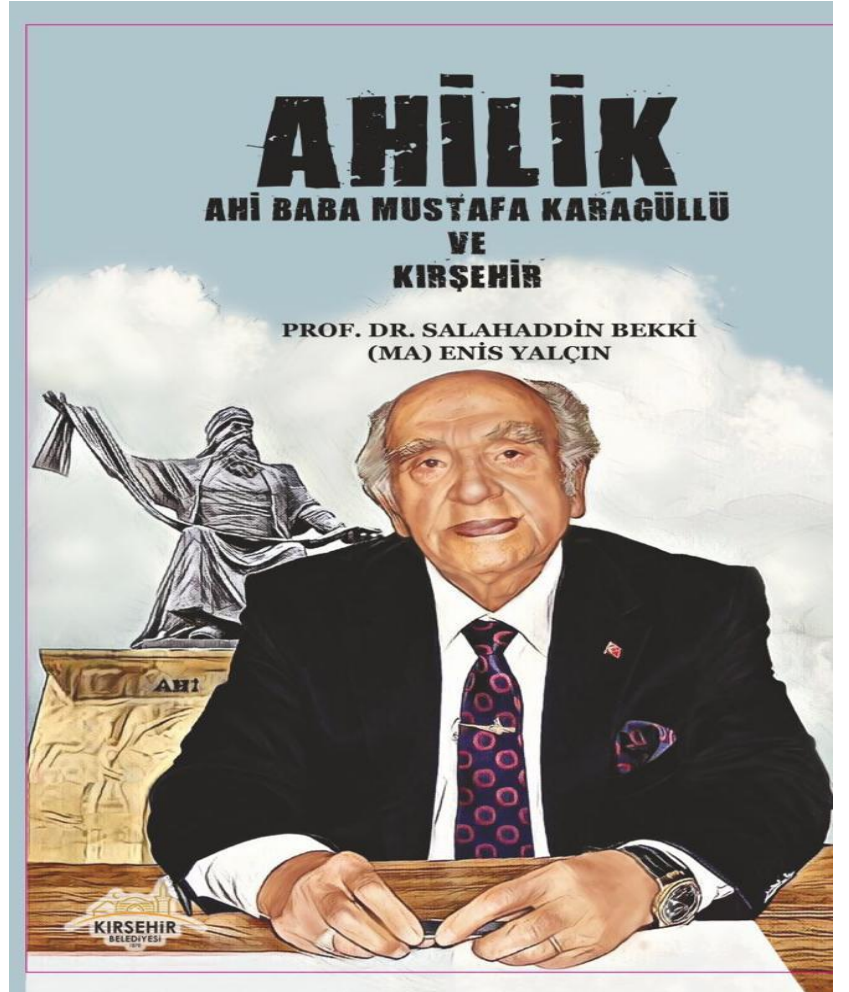
2834

Başvuru tarihi/Received:

24.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted:

16.11.2020

Şehir tarihi yazmak epeyce zor bir iştir. Hele de tarihi yazılan yer bir taşra şehriyse, bu zorluk iki katına çıkar. Çünkü iyi bir şehir tarihi yazabilmenin yolu tarihi yazılan şehir hakkında bolca malzeme bulunmasından geçer. Tabi ki bu malzemelerin önemli bir kısmını şehirle ilgili mikro tarih çalışmaları oluşturur. Şehri, tarihi yapıları, yolları, sokakları, çarşısı, maruf simaları ile anlatabilmek için bunların her biri ile ilgili yapılmış çalışmalara ihtiyaç vardır. Mesela vaktiyle Kırşehir'de, sokak isimlerinin değiştirilmesinden önce, Hacı Memik Sokağı vardı. Peki ama ismi bir sokağa verilecek kadar maruf bir sima olan Hacı Memik kimdi? Bir ermiş mi, bir derviş mi, bir molla yahut bir alim mi? İşte bu basit soru şehir tarihi yazmanın güç yanlarından birini göstermektedir bize. Adı sokağa verilen Hacı Memik, Kırşehir'in maruf meczuplarından biriydi. Belki de bu sokakta oturduğundan onun ismi oraya verildi.

Zaman insan hafızası üzerinde oyun oynadığından, bir zamanların maruf simalarını unutmamızın dipsiz kuyusuna gönderdiğinden, Hacı Memik'in adını bilsek de kendisini tanıyamıyorduk. Maruf simalar yaşadıkları devirde o şehirde yaşayan yediden yetmişe her insanın tanıdığı isimlerdir. Fakat gün dönümlü hayat ise ölümlüdür. Maruf simalar bu dünyadan göçtüklerinde, onları hafızalarında yaşatan insanlar da azaldıklarında unutulmaya teslim olurlar. Bir zamanlar İstanbul'un maruf simaları Refi' Cevat Ulunay'ın yahut Sermet Muhtar Alus'un isimlerini bugün kaç kişi hatırlıyor? Her ikisi de devirlerinde meşhur gazeteci olan bu isimleri artık yalnızca onlarla özel olarak ilgilenen insanlar tanıyor. Fakat burada şunun altını çizelim ki Ulunay ve Alus İstanbul'un maruf simaları, kendi yazdıklarını bir yana bıraksak bile onlar haklarında yazılmış yazılar bulmamız mümkün. İşte taşranın talihsizliği tam da burada başlamaktadır.

Taşranın maruf simaları unutulmuş terk edildiklerinde onlar hakkında yazılı malzeme bulmak da zordur. Mesela konağından dolayı adını bildiğimiz, otuzlu kırklı yıllar Kırşehir'inin maruf siması Hacı Bey (Mehmet Sıtkı Doğu) kimdir, nerede doğmuştur, hayatta iken neler yapmıştır? Onunla ilgili müstakil bir çalışma olmaması bu soruların çoğunu yanıtsız bırakır. Yine aynı dönemin maruf simalarından, Dirlik mecmuasının yazarı öğretmen Ömer Aydın Genç'i, hakkında çalışma yapılmamış olsaydı tanıyor olacak mıydık? (Günaydın, 2016:237-257).

Yaşadığı dönemde şehrin hayatına etkide bulunmuş maruf simalarını tanımadan, neden maruf olduklarını öğrenmeden yazılacak bir şehir tarihi eksik kalır. İşte Mustafa Karagüllü, Kırşehir'in maruf simalarındandır. Hayatta iken yediden yetmişe şehirdeki herkesin tanıdığı bu isim artık ebedi alemdir. Prof. Dr. Salahaddin Bekki ve öğrencisi Enis Yalçın tarafından hazırlanan "Ahilik Ahi Baba Mustafa Karagüllü ve Kırşehir" isimli kitap bu anlamda önemli bir katkıdır.

Kırşehir Belediyesi'nin yayınladığı kitap üç ana bölümden oluşmaktadır. "Ahilik ve Ahi Evran" başlığını taşıyan ilk bölümde okur Ahilik'in ne olduğu, nereden geldiği, tarihi gelişimi hakkında bilgilendirilmektedir. Ardından Ahi Evran'ın hayatı, faaliyetleri anlatılarak bölüm tamamlanmaktadır. Böylece okur, Ahi Baba Mustafa Karagüllü'nün hayatı boyunca anlatmaya gayret ettiği Ahilik konusunda biraz daha

geniş bilgi edinmektedir. Bu bölüm okunduğunda Ahilik'i bu kadar önemli ve etkili kılan şeyin, getirdiği ahlaki değerler olduğu anlaşılır.

"Tüm bunların yanında bir Ahinin yemek yemekten su içmeye, sokakta yürümekten hasta ziyaretine varıncaya kadar gündelik hayatta uyması gereken belli kurallar da vardır. Bu kurallar 740 tanedir." (Bekki ve Yalçın, 2020:53). Bu satırların devamında Burgazî Fütüvvetnamesi'nden alıntılan, yolda yürümenin adabını anlatan sözler Ahilik'in ince ve bir o kadar da zor değerler sistemini bize iyi biçimde özetlemektedir. Belki de Ahilik "dikenin gül etme" derdinde olan bir ahlaki öğretiydi (Köksal, 2011:18). Mustafa Karagüllü ömrünü bu öğretiyi anlatmaya adayarak gül yetiştirme derdine düşüp, "nâdân-ı hoyrat" olmaktan uzak duruyordu.¹

Kitabın ikinci bölümü ise "Ahi Baba Mustafa Karagüllü Hayatı, Ahilikle İlgili Faaliyetleri ve Eserleri" başlığını taşıyor. Bu bölümde Mustafa Karagüllü'yü daha yakından tanıyıp "dikenin gül etme" sanatının ayrıntılarına tanık oluyoruz. *"Mustafa Karagüllü gittiği her yere kendisiyle birlikte Ahi dürümü de götürür. Ahiliği anlattıktan sonra ikram ettiği bu Ahi dürümleri Mustafa Karagüllü'nün Ahilik yolundaki çabalarının bir sembolü olur."* (Bekki ve Yalçın, 2020:104-105). Epey sıradan görünen bu davranışın altında derin bir tasavvufi gelenek yatar. Fütüvvetnâmelerde Ahinin elinin açık olması gerektiğinin altı çizilir (Köksal, 2011:80). İşte Karagüllü dürüm ikram ederek bu geleneği yaşatmaya çalışmaktadır. Zira eli açık olanın elbette ki kapısı da gönlü de açık olacaktır.

İkinci bölüm okunduğunda Karagüllü'nün nasıl bir "aktivist" olduğu daha iyi anlaşılır. Zira o Ahilik ile ilgili hemen her şeye yetişmeye çalışmış, ömrünü böyle değerlendirmiştir. Bunun içinde konuşmalardan, eğitimlere, eğitimlerden bilimsel toplantılara kadar her türlü etkinlik vardır. Böylesi bir görevi kendiliğinden yüklenmiş, görevin yüklediği hiçbir sorumluluktan da kaçmamıştır.

Bu noktada, ikinci bölümde geçen bir maddi hataya dikkat çekmemiz araştırmacılar için faydalı olabilir. Kitapta *"...1963 yılında Esnaf teşkilatları bünyesinde 'Ahilik ve Esnaf Kültürünü Araştırma Merkezi ve Turizm Derneği' kurulur. Mustafa Karagüllü başkanlığında çalışan bu merkez..."* (Bekki ve Yalçın, 2020:68) denilmektedir. Kaynağı Mustafa Karagüllü olan bu bilgi hatalıdır. Hafızası Ahi Baba'yı yanıltmış, kuruluş tarihi 1961 olan derneğin tarihini 1963 olarak zikretmiştir. Hâlen faal olan derneğin noter onaylı defterinin tescil tarihi 1961'dir. Derneğin başkanı da Mustafa Karagüllü değil Hasan Haşmet Uzbilek'tir. Ahi Baba daha sonra dernek başkanlığına gelmiştir (Bahadır, 2019:55).

Kitabın üçüncü bölümü "Kırşehir'de Yapılan Ahilik Çalışmaları" başlığını taşımaktadır. Araştırmacılar bu bölümde yapılan çalışmaların bir listesini, çalışmalar hakkında özet bilgileri bulabilirler. Kitaptan, belgesele 769 çalışmayı ihtiva eden, gelişmeye açık bu bölüm bize Ahilik ile ilgili çalışmaların ne yönde, hangi kapsamda olduğunu da göstermektedir.

"Bu noktada Kırşehir'de Cevat Hakkı Tarım'la başlayan Ahilik araştırmalarından 8 Nisan 2020 tarihine kadar 55 kitap, 50 kitap bölümü, 18 tez, 473 bildiri, 159 makale, 14 belgesel film olmak üzere toplam 769 eser tespit edilmiştir." (Bekki ve Yalçın, 2020:298).

¹ Bu noktada "Evrân eylemişdi hem anı bünyâd/Gülü diken ider nâdân-ı hoyrâd" beyitini hatırlamak yerinde olacaktır. M. Fatih Köksal (2011), Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir Valiliği, s. 18.

Yazarlar bunun devamında Ahilik ile ilgili genel bir bibliyografya hazırlığı içinde olduklarının müjdesini de vermektedirler. Elbette ki bibliyografyalar malzemenin aranmasına ve o malzemeye ulaşılmaya çok büyük katkı sağlamaktadır. Ahilik gibi üzerinde epeyce durulmuş konuya ait malzemelerin derli toplu bulunabileceği bir kaynak, kültür hayatımız için iyi bir kazanım olacaktır.

Burada bir küçük parantez açıp şöyle hoş bir ayrıntı verelim. Mustafa Karagüllü roman kahramanı da olmuştur. Aşağıdaki alıntı Selim Deveci'nin yazdığı "Dönüp Bakınca" isimli romandandır:

"Caminin önünde, elinde küçücük, çocuk ayakkabısı gibi bir çift iskarpin ile dikilen on-on iki yaşlarındaki çocuktan başka kimse gözüküyordu çevrede. Ağaçtan zerdali kopardı diye arkadaşını azarlayan jandarma: 'Hey çocuk!' diye bağırdı, 'karakol ne tarafta?'"

Esmer, kıvrıkcık saçlı çocuk sağ elinde tuttuğu iskarpinleri kutsal bir şey taşıyormuş gibi özenle tutmaya devam ederek, sol elinin işaret parmağını dudaklarına götürerek 'sus' işareti yaptı. Jandarmalar da şaşırmişti, Poyraz Çavuşla birlikte çocuğa doğru yürüdüler. O sırada camiden birisi küçücük, birisi de dev gibi üstleri başları düzgün iki kişi çıktı. Çocuk elindeki ayakkabıları saygı ile ufak tefek adamın önünde bıraktı. Adam çocuğun saçlarını okşayarak: 'Sağ ol Mustafa'm!' dedi." (Deveci, Tarih yok:454).

Romanda bahsi geçen cami, Mustafa Karagüllü'nün babasının hanının çok yakın olduğu Kapucu Camisi'dir. Elinde iskarpin ile camiden çıkan devrin ünlü hocasını bekleyen esmer, kıvrıkcık saçlı çocuk ise Mustafa Karagüllü'dür.

Cevat Hakkı Tarım otuzlu yılların sonunda Kırşehir Tarihi kitabını yayınlamıştır. 1938 tarihli olan, vilayet matbaasında basılan bu kitabı yazmak için Tarım'ın elinde pek de fazla malzemenin bulunmadığı aşikârdır. O bu açığı, söz gelimi Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" kitabı gibi genel eserlerden yararlanarak kapatmaya çalışmıştır. Bereket versin geçen zaman çalışmaların sayısını arttırmıştır. Bugün daha etraflı bir Kırşehir tarihi yazmak için elde epey malzeme vardır. Tabi bu biraz da duvar örmeye benzeyen, taşı taş üstüne koyarak altından kalkılabilecek bir iştir. Salahaddin Bekki ile Enis Yalçın ciddi bir katkı sunarak duvara bir taş daha koymuşlar, Ahi Baba'yı anlattıkları kitaplarını bize kazandırmışlardır. Onların bu gayretinin meraklısı nezdinde karşılıksız kalmayacağı kuşkusuzdur.

Kaynaklar

Bekki, S. ve Yalçın, E. (2020). *Ahilik, Ahi Baba Mustafa Karagüllü ve Kırşehir*: Kırşehir Belediyesi Kültür-Tarih Yayınları Serisi.

Bahadır, H. H. (2019). "Bir Kültür, İki İnsan: Haşmet Uzbilek ve Süheyl Ünver". Erişim:http://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/10/12_Hasan-H-Bahad%C4%B1r--B%C4%B0R-K%C3%9CLT%C3%9CR-%C4%B0K%C4%B0-%C4%BONSAN-HA%C5%9EMET-UZB%C4%B0LEK-VE-13.pdf. Erişim Tarihi: 18.09.2020.

Deveci, S. (Tarih yok). *Dönüp Bakınca*. Ankara: Aydan Yayınları.

Günaydın, Y. T. (2016). "Ömer Aydın Genç (1882-1947) ve Kırşehir Muallimler Birliği'nin Yayın Organı: Dirlik (1926-1927)". Kırkambar, Cilt 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 237-257.

Köksal, M. F. (2011). *Ahi Evran ve Ahilik*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları.